

પુસ્તક ૧ હું]

[અંક ૧ લો]

ઈતિહાસમાલા

(માસિક)

ફારસી ભાષામાં લખાયેલા ઇતિહાસોનું મૂળ ઉપરથી ભાષાંતર
ધણા અથવા મેળવીને તૈયાર કરેલા દિખ્યજી તથા વિવેચન સાથે.

તંત્રી તથા મૂખ્ય ભાષાંતરકર્તા
બાળાશંકર હાસરામ કથારિયા.

તંત્ર સહાયકો.

૧ વ્યવસ્થા પકો... .. શાસ્ત્રી યદુનાથ દોરાલાલ તથા ખેલ
ચેનાલાલ જીજ્ઞાસુ

૨ ખાસ ક્ષીયાગ્રહણ તથા એનએવસી તોગરે .. મેશસંમાલેગામ
પ્રાસી એન્ડ કંપની મુમ્બઈ, ૩ ખાસ ફેટો ગ્રાફર..... મી રામચંદ્રી
ન હુકમાનજી — ફેટોગ્રાફીક આર્ટીસ્ટ અમદાવાદ અને વડોદરા.

ભાષા સહાયકો.

૧ મુનશી અમરદુલા ઉરેજી-અમદાવાદ, ૨ મુનશી સૈયદ બકામ
દ્દમ મોરુંસાહબ કાદરો અમદાવાદ ૩ મુનશી અમીરઅલી
મરાહલી-અમદાવાદ ૪ મુનશી ઈનામદુલા મહમ્મદુલ્લા વડોદરા.

લુન, રાને ૧૮૬૬

ફોતોસિંહ મેથ— વડોદરા.

લવાજમ—વર્ષ એકના અગાઉથીજ પોસ્ટાગિલાય રૂ ૧૨)

છપાતાં પુસ્તકો.

૧ સાહિત્ય ત્રિધુ (પ્રથમ ભાગ), ૨ પ્રેમ પંચકશી, ૩ હાઈ સ્કૂલના ફારસી
કાવ્યોનું ગુચ્છસભી કાવ્યમાં ભાષાંતર સહિત.

વેચવાનાં ગ્રંથો.

૧ મહામર અકબર પાટશાહની છબી: "

ભાગ કાર્ડ ઉપર ચોટ્ટેલી.

રૂ. ૦-૧-૦

૨ કુદત કાગળ ઉપરની.

રૂ. ૦-૪-૦

વ્યવસ્થાપકો. ઇતિહાસમાલા

વિદ્વાનોને વિનંતિ.

ઇતિહાસમાલા માસિક રૂપે પ્રથમ બહાર પાડવાને ઉદ્દેશ અસ્થિત છે કે
અમને મળેલી પ્રતોમાં ફરફાર હોય, કવચિત્ અમારીજ ભૂલો હોય, કવચિત્
વધારે અને નવી ખબર બહારના વિદ્વાનો પાસે હોય તો તે ફરફારની તથા
ભૂલની વિધુલિ થાય તથા નવી સામગ્રી મળે, વળી જગતના નકશા, ચિત્રા
કે તામ્ર લેખોની તથા ચિત્રાની નકલો ખીજેરે આ પત્રમાં આપવામાં આવે છે.
આદે જે વિદ્વાનોને નામ હામ ખીજેરે અમારી ભૂલ, ચર્ચા જાણી અગર તેમની
પાસેની પ્રતોમાં કંઈ અન્ય હોય તો અમને લખી મોકલવા કૃપા કરવી. જૂલ
મુદ્દાની હોવી નેહએ. ભાષાના સંપ્રદાનાં રૂપાંતરની કે વ્યાકરણની ભૂલ જાણ
વવાની જરૂર નથી, પરંતુ ઇતિહાસિક વિશુદ્ધિમાં ખામી આવતી હોય તેજ ભૂલ
ઉપર પત્ર વ્યવહાર ચલાવવો. વિદ્વાનોને વધારે વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે શિક્ષા
અથવા તામ્રલેખ, છબીઓ, ચિત્રા ખીજેરે જે તેમની પાસે હોય તે અમને પૂરા
પાડવાની કૃપા કરીશ. સિક્કા જેવી વસ્તુઓ દીંમત લઈ આપવાની મરજી
હશે તો તે ખરીદ કરી લઈશું. આ કામમાં સર્વ વિદ્વાનો સહાય કરશે
એવી અશ્વકે.

વ્યવસ્થાપકો - ઇતિહાસ માલા.

આસ લાભ

કોઈપણ ગુપ્તમાન અથવા કોઈપણ વિદ્યાર્થી અથવા કોઈપણ સંસ્થા જેની
મસિક આવક રૂપ) કરતાં વધારે નથી તેને ઇતિહાસમાલા — કી મતે
આપણમાં આવશે.

વ્યવસ્થાપકો

અકબરની રાજ્ય વ્યવસ્થા

(આધીન અકબરી)

ભૂમિકા.

અહો ! તારા બેદ મહદામા મુખત ગહેતા છે; તારા આદિ અને અંત કોઈ જાણતું નથી. આદિ અને અંત તારામાં લય પામે છે; એ બન્નેના નામ તારા અક્ષય સ્થાનમાં લય પામેલા છે. મારી વાણીના ચરણ પંચુ છે અને મારી જીભ ફર્કશ પાપાણુ જેની છે, પદની શક્તિ ક્ષીણ છે અને અરણ્ય અતિ વિસ્તીર્ણ છે; આવી સ્થિતિમાં ચક્રિત થઈ તારા વિચારમાં લીન થવું અને તારાં ગુણ કીર્તન કરવા એજ બહુ છે, તારા વ્યવસ્થા સંપૂર્ણ જ્ઞાનમાં અમે મગ્ન રહીએ છીએ એટલું બહુ છે.

જે પ્રથમ વાણીનાં ચાતુર્ય ધારણ કરવા કગતાં ઉત્તમ કાર્ય કરવાનાં મયલ્ન કરે છે તથા જે સૃષ્ટિના મરજનહાની ઉત્તમ રચનામાંથી પોડિકેને અનુભવ કરી અને તે સુખની પ્રાપ્તિ કરે છે, તથા જે પોતાના ચિત્તના મંદિગ્ને કક્ષમેની ચીગની પેઠે સમાન રાખે છે, તેજ પ્રથમ મુતિ દરવાને પાત્ર છે, કાગણુ કે જિનાજ પ્રુ-રૂપ ઉપર રાજ્ય સમૃદ્ધિનો મકાસાજગડે છે અને એ મકાસાવડે તે હગીઆના એક ટી-પા તથા અરણ્યના એક કણની મામિ કરી અક્ષય સુખની પ્રાપ્તિ કરે છે તથા પોતાની વાણી તથા કગણીના ઉજ્જવલ મંદિગ્ને વસ્તોવાણું કરે છે.

અણુત્ દુઝલ મુમાગક, જે પાદશાહનાં ચરિત્ર વર્ણન કરી પગમેશ્વરમાં આભાર અદા કરે છે તથા જે પાદશાહી એવાં પોતાના વર્ણન રૂપી દોરાની ગુથણીમાં આણે છે, તેને ઉદ્દેગ એવો નથી કે તે નવી કાગળો શોધી તેમાં રંગ પૂરનાર તથા અનુભવના રત્નોને પાર્શ્વ લાગના પ્રકરણના ઉત્તમ કાર્યોને તથા ઉત્તમ કીર્તિ વંત ચાતુર્યને જાહેરમાં બિચા થરવા, તે પ્રથમ અજ્ઞાન છે, જે ખુશી વ્યતુને મા લાવવાનો વિચાર ધરાવે; તે વડે પોતાને વિદ્વાનોની હામીનુ સ્થાન મદ

ની પાડિતાઈના રત્નને દુનિયાના સકલા ઉપર મૂકે તથા આવી ત્રાસાક્રાંતમાં ચિત્ત ભજિતું રાખે. અકૃષ્ણાસ, પોતાના ચિત્તના વિચારો પ્રદર્શિત કરવા તે કયાં અને પોતાનાં વખાણ કરવાં, જે અશક્તિ તથા દુઃક વિચાર બતાવવાની તુલ્ય છે, તે કયાં ! તેના (અણુલુ દુઃખનો) ઉદ્દેશ જોવા છે કે તે (અકરબશાહ) સંસાર તથા ઇશ્વર બન્નેનું રહસ્ય અમલનાર તથા જ્ઞાનનું ક્ષેત્ર ઉપર મુઠ્ઠર રમણ કરનારની માગ્યતા, તેના વિજ્ઞાનની અશ્વિકતા, તથા તેનાં સર્વ કૃત્યોની તત્પરતા, અત સમયનું વિજ્ઞાન શોધન કરનારના મન ઉપર ક્ષાપવી તથા દુનિયાની નવી પ્રબળ મુઠ્ઠર સામગ્રી આપવી, પોતાના જીવનને તેનાં (અકરબશાહનાં) અસ્તિ પાણીથી સંચારિત કરવું, અને હવે પછીના પ્રવાસ માટે ભાથું તૈયાર કરવું; જેથી અગ્રમ્ય દુનિયા જે નાના પ્રકારની પ્રકૃતિઓ તથા અનંત ઇચ્છાઓથી ભરેલી છે તથા જેમાં ન્યાય તથા રસ્તો દખાડનાર કોઈ નથી તેમાં આ કરતાંજેજ ઉપરથી લોકો કેવાં કાર્ય કરવાં તેના વિધિ પામે તથા આ આદિ અંત વિનાના અરણ્યથી મુક્ત થાય. કેવળ આ વિચારથી દુનિયાના પાદશાહની રાજ્ય વ્યવસ્થામાંથી કેટલીક તે (અણુલુ દુઃખ) લખે છે તથા દરતા તેમજ નજવીકના પ્રદેશોનો સમક્ષ જે જે બાબતો પોતાના બાણવામાં છે તેની નોંધ રખાવું છે. જ્યારે ઉદેશ રાજનીતિ અથવા રાજ્યની વ્યવસ્થા પ્રદર્શિત કરવાનો છે તે તો પહેલાં પાદશાહ કોઈ એ રાજ તથા તેનાં મહત્ત્વ કોઈમાં સદાઈ કરનારનાં વિધિ કહેવું જોઈએ.

અદિતીય પરમેશ્વરની સમક્ષ પાદશાહ કરતાં સદીઆતી પદવી ખીજ કોઈ નથી; સઘળા કાર્યાર્થી મનુષ્યો જોના પ્રારબ્ધના પાત્રમાંથી વસ થાય છે. મનુષ્યની અનેક ભવિષ્યોને કોઈ આશામાં રાખવાનો તે ઉપાય છે. પાદશાહનું કામ સંસારના લોકોને આધીન રાખવાનું તથા સામો તકરાર લાવનારને મોત કરવાનું છે. તરી પાદશાહ રીજમાં પાદ-પાણનું અથવા પોષિત કરવું અને શાહ-સર્વથી શ્રેષ્ઠ અથવા અધિપતિ, જે જે રાજદાનો સમાસ થઈ તેના અર્થ જોવા થાય છે કે રક્ષણ અથવા પોષણ કરવામાં શ્રેષ્ઠ તથા અધિપતિ. કદાપિ કોઈ અધિપત્ય (પાદશાહી) નો પૈલવ હોત નહીં તો નાના પ્રકારના ઉપદ્રવ શી રીતે શાન્તિ પામત તથા દુનિયામાં મગરની કોટલી બધી વરી પડતાં મનુષ્ય ભવિષ્ય વિના-
અર્થ મોધ અને ભ્રષ્ટ્રાને થઈ થઈ જાય અને દુનિયાના કોઈની રચના પડી ભાંગત
તે સમયમાં દુનિયાની વસ્તી ખરાબ થઈ જતાં પાદશાહના ન્યાયને લીધે
જો ભાગ રાજ જીતીથી મગર મુખથી તેની આશાને આધીન થાય

महम्मद अकबर पादशाह.

છે અને બાકીના ભાગ તેની શિક્ષા થવાના બધથી બુદ્ધિમતો હાથ દુકાવી દઇ વશ કે કબજો તેને તાબે રહે છે. વળી એક વતની વસ્તુઓમાં જે હત્ર પ્ર હોય તેને પણ " શાહ " શબ્દ ઉપયુક્ત કરવામાં આવે છે; જેમકે:— શાહ સવાર, શાહરાહ. વળી એ શબ્દ વરરાજાને પણ ઉપયુક્ત કરવામાં આવે છે; સહિદરૂપી મન મોહિની કન્યા તેને વરેલી છે તથા તેની ભક્ત છે.

સાંકડા દિવના અને દુકી દૃષ્ટિવાળા પ્રત્યેક પરમાર્થ આધિપત્યથી સ્વાર્થ આધિ-
પત્ય સ્પષ્ટ પારખી શકતા નથી. તે શી રીતે પારખી શકે ! કારણ કે દ્રવ્યથી ભરેલા ભંડાર, પુષ્કળ સેના, આશાકારી સેવકો, મનુષ્યભક્તિ ઉપર સત્તા, પુષ્કળ મનાપુર્યો, પુષ્કળ કલાવંત લોકો, તથા મોજ શોખની પુષ્કળ સામગ્રીઓ તે બન્નેમાં સમાન છે. પરમાર્થ આધિપત્ય આ ગણાવી તે બધી બાબતોથી ચિરસ્થાયીત્વને પ્રાપ્ત થાય છે અને બાળ (સ્વાર્થ આધિપત્ય) માં સ્વેચ્છ સમયમાં અસ્ત થાય છે. પરમાર્થ આધિપત્ય ભોગવનારનું ચિત્ત તે વસ્તુઓથી ખસતું નથી. તેના વિચાર ર બુદ્ધિમતું ચિત્ર રહ કરવામાં તથા ચાતુર્યનાં કામો બરજાવવામાં રહે છે. યુ, મુખ, ન્યાય, માયા, સત્ય, પરમાર્થ, શ્રદ્ધા, અને સ્વભાવની ઉદારતા વિ-
માર્થ આધિપત્યનાં લક્ષણો છે; અને સ્વાર્થ આધિપત્યનાં લક્ષણો, ઉપરની
ની કામચૂમ, પોતાની મુતિ, અન્ય મનુષ્યોની આધીનતા, તથા શરીરનું
જે; તથા તેનાય, ઉપદ્રવ, ત્રાસ, બુધ્ધિ, અસત્ય, અને ચોરીનું સ્થાન થઈ
રહ છે.

પાદશાહ અદ્વિતીય પરમેશ્વરનું તેજ છે, તથા આખી સૃષ્ટિને પ્રકાશમાન
કરનાર સૂર્યનું કીર્ણ છે. તે સંપૂર્ણતાના દેહારની અનુક્રમણિકા તથા સર્વ યોગ્ય-
તાનું સંગ્રહસ્થાન છે. લોકો તેને પરમેશ્વરનું રૂપ ગણે છે અને પાદશાહનો સમય
મજનું સંરક્ષણ કરવામાં પીતે છે. લોકો કોઈ પણ મંથરથ શિયાય પાદશાહવડે
પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ પામી શકે છે. તેને જોઇને મરે તેની મુતિની પ્રકૃતિ ભક્તિના
ભૂમિ ઉપર મૂકે છે. અત્યંત ગંભીર વર્તણુક તેનામાં પ્રત્યક્ષ દોશી આવે છે. તે મ-
નુષ્યભક્તિને પિતા છે, કારણકે અનેક મહારાજાં મનુષ્યો તેની કૃપાવડે નિશ્ચિંત થા-
ય છે તથા બાળ કોઈ પ્રગટે સ્વામીભક્તિથી અન્ય ભાવનાની રજા હસતી નથી.
તે મમતા સ્વભાવને વર્તનારો હોયકે તથા સમયને અનુસરીને પોતાના કાર્યની ર-
ચનારથે છે; તેનામાં અદ્વિતી ગંભીરાઈ હોયકે કે અયોગ્ય વસ્તુને જોઈ તે કે ધ કરતો
નથી તથા અવિચારને ચિત્તમાં પ્રવેશ કયા દેતો નથી. ધોરતી તેનામાં વાચ કરે
છે. તેના ઈશ્વરદત્ત વીરત્વથી અપકૃત્યોનો પવન વિખરાઈ જાય છે તથા તેની આ-
વેશીથી અપકૃત્યકરનારનો વધારો થતો નથી. તેના દુરની ઉદારતાથી નકાવા

તે કાર્યને કંઈ અવગેય આવવા દેનો નથી તથા કાર્યો અતિશય હોવાથી કું
ચવાનો નથી; બીજાની ઇચ્છાએ સંપૂર્ણ કરી પોતાના ઉપર તેમનો આધાર રાખે છે
અને પોતાની વિચ્છેદનતાની દારી વડે બરાબર માપ લઈ રાજ્ય કાર્યનો પાથો નાં
ખે છે. સર્વે દા યોગેનાં અંતઃકરણનો પ્રિય થવાના હેતુથી તે પોતાનાથી કમી પડિત
નાં માણસોને પણ માન્ય આપે છે; નકામી વાંતોથી દયા સદ્કાર્યોની અવગણના કર-
વાથી પોતે દુઃ રહે છે. તે અમુક ખાતાનો ઉપરી નથી; પરંતુ સર્વ ખાતાના ઉપરીઓ
સર્વ હકીકત તેની આગળ રજૂ કરે છે, તેથી પ્રત્યેક ખાતાનો એ મહિતગાર હોવો
જેઇએ; મીરમાસ, ^૧ મહોરદા, ^૨ મીરબક્ષી, ^૩ બારબેગ, ^૪ દૂરબેગ, ^૫ મીરબખ
૬, ^૬ મીરબહર, ^૭ મીરબર ^૮ મીરમન્દિલ ^૯ ખાનસાહાર, ^{૧૦} મુતરી, ^{૧૧} આ-
ખતાબેગ, ^{૧૨} એમના આ વર્ગમાં સમાસ થાય છે. માટે એ પ્રત્યેક જણ સદ્કાર્ય
કરવામાં તત્પર, મક્ક તથા દોરે ઇટીવાળો હોવો જોઇએ.

(૨) વિનય સહાયવર્ગ, જે દ્રવ્ય સંપત્તિ જાવનાર તથા ઉપજ ખર્ચની
દુખરખ રાખનાર છે, તે રાજ્યઅંગમાં વાચુ તત્વને ઠેકાણે છે; રીતજ લહરી રૂ-
પે ચિત્તને શાંતિ આપનાર છે તથા સીમૂમ ^{૧૩} કેપે ચિત્તશાહક છે.

૧ કોષાધિપતિ ૨ મુદ્રાધિપતિ, પાઠશાલનો સીન સામંતનાર તથા સૂત્ર કરનાર.
૩ સેનાનો મગાર મુકરના, ૪ અરજીઓ રજૂ કરનાર અધિકારી ૫ મ રાગરનો અધિપતિ.
૬ લશ્કર, દરબાર તથા મિનસસ વિગરેરી મોત્વણ રાખનાર ૭ સમુદ્રાધિપતિ; કન્ટન
અથવા દરિઆઇ જહાઠનો અધિકારી ૮ દેસાધિપતિ; જમીન મહેમૂમનો અધિકારી ૯-
અયખાતાનો પણ અધિકારી ૧૦ સયન મુદની વ્યવસ્થા રાખનાર અધિકારી ૧૧ પાકા-
ધિકારી રસોડાની તથા રસોડાની વ્યવસ્થા રાખનાર ૧૨ શિકારખાતાનો ઉપરી, મુગ-
યાધિપતિ. ૧૩ પશુચાળા, એટલે મુલ જાનના તબેલાની વ્યવસ્થા રાખનાર. અધિકારી.
૧૩ ઇરાનની દક્ષિણમાં, આફ્રીકા તથા બીજા દેશોમાં જન માસથી સપ્ટેબર સુધીના
એક જાતનો ગરમ તથા ઝેરી પવન વાયે તેને સીમૂમ કહે છે

આ જાતનો ગરમ પવન, જેને ઇરાલીમાં ઈન ગિરોએ તથા આફ્રીકામાં હરમારાન
કહે છે તે વિષે મુસાફરોએ ઘણું લખેલું છે. ઇરાનની દક્ષિણનાં રણોમાં તે આ
પવન ઘણાજ ત્રાસ વર્તેલી રહે છે. પ્રમિદ મુસાફર પાકો પોસો આ પવન વાતને ઓરમજ
નગરનું વર્ણન આપના લખે છે કે “ અહીં મોખ જગુમાં ગરમી અત્યંત પડે છે
તથા દવા બગડી જાય છે તેથી તે ઋતુમાં રહેવાસીઓ શહેરમાં નહીં રહેતાં તેઓ કિના-
રા ઉપર આવેલા બોગોમાં અથવા નદાઓના કિનારા ઉપર જાય છે અહીં તેઓ નાની
નાની ઝુપડીઓ પાકી ઉપર જનારે છે એક જાણુ ઉપર પાણીમાં ડાકા સોટા ખેરી રહે
ત્યાંથી આડા જાકડાં નાખી છેડા કિનારા ઉપર રાખે છે આ માંથી ઉપર ઝુપડી બાધી છા-

આ સર્વના ઉપરી વહીર છે. દીવાનના આગળ સર્વ રજાઆત એના તરફથી ચાય છે. રાજ્યની મહેસૂલના એ અધિકારી છે તથા રાજ્યની તીજરીની રૂબ રૂબ રાખનાર અને સર્વ હિસાબી કામના ખુલાસા કરનાર તે છે. તે રાજ્ય નિયમોરૂપી રત્નોના પરીક્ષક ઝવેરી છે અને લોકો તેને કુનિયાની ખરાબીને સુધારનાર કા-

યા માટે પાંદડાંનું ઢાંચ કરે છે. અહીં આશરે નવ વાગતાંથી અખેર સુધી જમીન ઉપર-થી એવો ગરમ પવન વહે છે કે તેના સપાટામાં આવનાર મનુષ્ય મળું ગુળાઈ જાય છે અને મરી પશુ જાય છે, માટે આટલો વખત તેઓ પાણી ઉપર બાંધેલી બુપડીઓમાં ગાળે છે. રેતાળ મેદાન ઉપર આવતા પવનના સપાટામાંથી ટેક બચી શકતું નથી. આ પવન વાવા માંડેછે કે તુરત લોકો દાહો સુધી શરીર બુડે તેવી રીતે પાણીમાં બેસી જાય છે અને પવન જાય યતા સુધી એમને એમ બેસી રહે છે. મરમી ધણીજ પડેછે તે વિષે માંડો-પોલો લખતાં કહેછે કે જ્યારે તે આ પ્રદેશમાં હતો ત્યારે નીચે પ્રમાણે બતાવ બન્યો હતો. ઓરમઝના હાકીમે કીરમાનના રાજાને ખંડણી આપતાં ચૂકરી. તેથી જે સમયમાં રહેવા-શીઓ શહેર છોડી બહાર જાય છે તે સમયમાં લશ્કર મોકલી વસુલ કરી લેવાનો કરાવ કર્યો. આ ઉદ્દેશથી શોજસે સવારતથા પાંચ હજાર પાડલની એક લશ્કરી ટુકડી તે લોકોના ઉપર એકદમ છાપો મારી ગભરાવવાના હેતુથી રીઓખાઈની પ્રાંતમાં ધઈ મોકલી. પરંતુ એણે બંધુ કે બોમીઆની ચૂકથી તેઓ ધારેલી જગાએ રાખી પડતા પહેલાં આવી પ-હોંચ્યા નહીં તેમી ઓરમઝથી થોડેક દૂર રક્ષની ધટામાં વાસો રહેણું પડ્યું. બીજે દિવસે અવાઈમાં તેમણે કુચ કરી કે ઉપર વળીવેલો ઉંચ પવન એકદમ વહેવા લાગ્યો અને સર્વ શ-ગળાઈ મરણ પામ્યા; તેમની ખબર કહેવાને એકજણ પશુ જીવતો ન રહ્યો. ઓરમઝના લોકોને જ્યારે આ બતાવતી ખબર પડી ત્યારે ત્યાં હવામાં ખોગાડ ધઈ મરમી આલે નહીં માટે યુદ્ધને દાટી દેવા તેઓ ત્યાં આવ્યા. આ યુદ્ધમાં એવા તો શોકાઈ ગયાં હતાં કે તેમને ઉ-ચકતાંવાંત જે ભાગ આવે તે તુરત ખરી પડતો. તેથી જ્યાં પડ્યાં હતાં ત્યાંજ ખાડા ખોદી દાટવાં પડ્યાં હતાં. આ પ્રમાણે પાણીમાં બેસી રહેવા વિષે ખીટોડી લાગેલ તથા રૂકી-લીંજદે સ્વાનુભવની સચિત્તર હકીકત ઉપર પ્રમાણેજ આપી છે. શરીરની આવી હાલત ધઈ જાય છે તે જાણત આદીને ઉપર પ્રમાણેજ વર્ણન કર્યું છે. તે લખે છે કે આ પવનથી મોત પાવે છે; શેકાઈ જવાથી આકૃતિમાં ફેરફાર ધઈ જાય છે. તથા અવયવો જુદા પડી જાય છે. વળિ બીજી હાલતી જનેલી હકીકતોના દાખલા પણ આપ્યા છે. એ પવનને વાસ્તે પો-લીંગર નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“ આ રજોમાં ગરમ પવન એટલેવો જાણી નાંખે છે. કે એના સપાટામાં આવતા પ્રાણી તથા વનસ્પતીને ફના કરી નાંખે છે. જૂનથી સપ્ટેમ્બર માસ સુધી આ સમયમાં જે રસ્તે મેં મુસાફરી કરી તે તદ્દન બંધ રહે છે. બહુગીરતાનમાં આપવનનાં જુદાં જુદાં જુદાં—જુલો (જવાલા) અને બાદે સિમૂમ (તાશારક પવન) એવાં જાતનાં આ-ખ્યાં છે. એ એટલો બધો ઝેરી છે, કે ઉંટ સુધાંતને પણ મારી નાંખે છે. આલે ખતાવ બતાવતાં

રીગર ગણેછે. તે ઈશ્વરના શુભાભ તરીકે કહેછે. તે કાર્યે ૩મી જમિના ક્ષેત્રગણિ-
ત શાસ્ત્રી હોવો. નેત્રજી તથા રીતજીદૃષ્ટી, ત્રિપ્ર સુદ્ધી, ઉચ્ચ પ્રકૃતિ વાળો, સંયમી,
કાર્ય કરાણ, પ્રમત્ત વક્તા, સુંદર લેખક, સત્ય વક્તા, નૈઋત્ય, પ્રસન્ન વદન અને કા.
'ના ખતી હોવો નેત્રજી. વળી તે સર્વ નોંધ રાખનાર તથા સર્વ દક્ષતરોનો ઉપરી
છે. મસ્તૂકોને કામોમાં જ્યાં જ્યાં રાંકા પડે છે તેના તે શુભાસા કરે છે અને જેના
શુભાસા તે કરી શકતો નથી તે બાબત દીવાનને વજૂ કરી ખુવાસી મેળવવામાં
આવે છે. મસ્તૂકી, ' સાહેબિતાલિહ' આવારઆનવીસ', ખીર સામાન, ' નાઝિર
ખૂતાત, ' દીવાન બધૂતાત ' ખર્જનાનો ' મુશરફ, ' વાફેનવીસ ' અને આમિત્ર-
ખાલસા તેના (વઝીરના) તાબામાં હોયછે; અને આ સર્વ અધિકારીઓનાં
કામકાજ તેના હુકામોના અન્વયે વડે ચાલે છે. કેટલાક રાજ્યકર્તા વઝીરના કામ-
ને વકીલના કામનો એકલાગ ગણેછે તેમાં પાઠશાહી ઝરોખાના આ બન્ને સ્તા-
નુ' કામ એકથીજ લેવામાં આવે છે, અને ઘણીક વાર તે વકીલના હોદ્દાને લાય-
ક પ્રરૂપ નહીં મળી શકવાથી ફોઈ એવા પ્રરૂપ હોય કે જેનામાં વકીલના ગુણોનો
અંશ હોય તેને મુશરફ દીવાનની જગ્યા આપી શકે છે, જેના અધિકાર દીવા-
નથી થકીઆતો અને વકીલથી ઉતરતો હોય છે.

(૩) મિત્રવર્ગ, જે હુકામોના મકાસ, હોઈ વિચારના કીર્ણ, સમય પ-
રિક્ષાના બળ, સ્વભાવ પરીક્ષાની અતિશયતા, પ્રસન્ન વદન તથા 'મિષ્ટ વચન વ-
ડે રાજ્ય મંડળીને નિયમમાં રાખે છે, અને પોતાની શ્રદ્ધા તથા ગંજવના શુભ
ચિંતનના સૌંદર્યથી આખી સંપ્રિમા હજારો લોકોનું જલ કરે છે. વળી તે પોતાના
ખુદ્દા અભિપ્રયથી તથા પોતાના પ્રમાણિક વિચારથી તકરારના ક્ષેત્રમાં હલકા

નજરે જેનાર એક પ્રરૂપ અને હકીકત કદી તે પ્રમાણે મતુબ ઉપર પશુ નેતુ એટલ
જોર છે કે, એ પવન લાગતા માસ સખત મહા જે આવા માડ છે, જાણે અગ્નિથી શરીર
ખળતુ હોય તથા સર્વાંગે પીડા યાવછે, આમથી જાણે અને ઘોડી વારમાં પ્રાણ જતા રહે
છે. "

૧ બધાં દક્ષતરો (આફીસો) નો અધિકારી ૨ હકીકત તથા ઝોજખની બસબર નોંધ
રાખનાર અમલદાર. ૩ નગરમાં ચાલતી વાતોની નોંધ રાખનાર તથા દક્ષતર લખનાર
કારકુનો ૪ સવારીના સરભમ વિગરની વ્યવસ્થા રાખનાર. ૫ ખાનગી પરચનો હિ-
સાબ રાખનાર ૬ ખાનગી પરચની વ્યવસ્થા રાખનાર અધિકારી ૭ ત્રીનેરીનો હિસાબ
રાખનાર ૮ સર્વ જાતની ખખરો તથા ખનના બનાવેલા નોંધ રાખનાર તથા ખખર આ-
પનાર. ૯ ખાલસા એટલે રાજ બાબતનો અધિકારી.

જહાંગીર પાદશાહનો ઇતિહાસ.

(તૂર્કિજહાંગીરી)

પરમેશ્વરની પૂર્ણ કૃપાથી હિ. સ. ૧૦૫૪ના જમાદોહિલાની માસની આઠમી તારીખ વાર બૃહસ્પતિની સૂર્યોદયથી એક ઘડીએ રાજધાનીના આગરા નગર-માં મારી શ્વેતઝીર વર્ષની ઉમરે પાદશાહીના તખ્ત ઉપર હું બેઠા. મારા પિતાને પેતાના સ્વર્ગીય વર્ષના વયમુધી સંતાન છવતાં નહોતાં, તેથી હુંએ આધુર્યતો તથા તપસ્વી પુરુષો, જેમના આત્માને પરમેશ્વરનો નિકટ સંબંધ છે, તેમના આગળ સંતતીને વાસ્તે વિનંતિ કર્યા કરતા. તે સમયે જ્વાળ મયીતુદીન ચિશ્તી હિંદુ-સ્તાનના મહાપુરુષોમાં મુખ્ય થઈ ગયા હતા, તેમની માનતા રાખી કે જે પરમેશ્વર કૃપા કરી મને એક પુત્ર આપશે તો આગરાથી એકમા ને આળીશ દાસ ઉપર તેમની તેજસ્વી દર્શી સુધી પડે આજીને જીવ અને માનતા સંપૂર્ણ કરવી. ત્યાર પછી, હિ. સ. ૧૦૫૪ના ગરીબ અવસર માસની તારીખ સત્તર વાર છુધના દિવસની સૂર્યોદયથી આઠ ઘડી ગીતી અને મૂર્ચ્છા રાશીના ચોવીસ અંશ ઉપર હોતો તે સમયે પરમેશ્વરે મને યત્નના પડદામાંથી બહાર આણ્યો. વળી મારા તીર્થેષ્ઠ સંતાનની લાલચા કરતા હતા તે સમયે શેખ સલીમ નામે અતિ પુદ્ગ મહાપુરુષ આગરા તાબાનાં ગામે પેઢી સીકરી ગામની તલ્લક એક કુંગર છે ત્યાં આગી આશ્રમ બાંધી રહ્યા. તેમના ઉપર આમવાસના લોકો સંપૂર્ણ આસ્તા રાખતા હતા. મારા પિતા આધુ સંતોની સેવા કરતા હતા તે સમયે આ મહાપુરુષને અમાગમ થયો હતો. તેવામાં એક દિવસ શેખ સલીમ પુરમાનંદમાં મગ્ન હતા તે વખતે મારા પિતાએ તેમને પ્રસ્ન કર્યો કે મારે કેટલાં સંતાન થશે. તેમણે આજ્ઞા કરી કે પરમેશ્વર કૃપા કરી તમને ત્રણ પુત્ર આપશે. મારા પિતાએ કહ્યું કે જે પ્રથમ સંતાન થશે તેને આપની સેવા તથા શિક્ષણના પાત્રવમાં નાંખીશ. શેખે મારા પિતાની ઇચ્છા મંજૂર રાખી અને બોલ્યો કે "ત્યારનું પુત્ર તેનું નામ મારા નામે નામ પાડીશ." જ્યારે મારો માતૃશ્રીને પ્રસવના દિવસ નજદીક આવ્યા ત્યારે તેને શેખના આશ્રમે જે કહી દીધી કે મારા જન્મ તે જગાએ થાય. મારો જન્મ થયા પછી મારું નામ મુલતાનસલીમ પાડ્યું. પરં-

તુ મે મારી છેક આશુમન્જળી વધમા કે સમન્જસી વધમા કોઈ વખત પણ મારા પિતાએ મહુમ્મદ મંનોમ અથવા મુવતાન મલીમ નામ દઈને મને યોલાવ્યો હોય એવું માલવ્યુ નથી હમીશા તે મને રોખૂળાળા નામ દઈ યોનાવતા હતા સીકની ગામ મારી જન્મ ભૂમિ થઈ તેથી તેને શુનીઆળ કૂણીને મારા પિતાએ તેને ગન્ધધાનીની જગો બનાવી ચૈાદ પદર વર્ષના અરમામાં આ કુગરી અને ઘટ જ ગવવાળી જગાએ નૂન પ્રકારની વાડોઆ, ધંમારતો, ધર્મશાળાઓ અને સુદર મનોહર રથજોથી ભરપૂર નગર બનો હતુ ગુલગતનો વિનય ક્યો પછી આ ગામનુ નામ કોતેપુર રાખવામા આવ્યુ.

જ્યારે હુ પાદશાહ રયો ત્યારે મારા મનમા આવ્યુ કે માફ નામ ફરવી નાખવુ જોઈએ કારણકે એ નામ સાધારણ છે મારે પાદશાહી નામધારણકરણ જોઈએ એકદમ મારા મનમા વિચાર ઉડ્યો કે પાદશાહોનુ કામ જહાગીરી (ફનિઆને ધારણ કરવી તો) છે તેથી માફ નામ જહાગીર પાડ્યુ, અને મારા રાજ્યાલિપેકે જગત પ્રકાશકે રૂવ સૂરંગા ઉદય સમયે થયો છે તેથી માફ ઉપનામ વરદીન (ધર્મતુ તેજ) રાખ્યુ જ્યારે હુ કે વર પદે હતો તે દિવસેમા હિંદુસ્તાનના પ્રમુખ પ્રયોધી મારા સાબગીવામા આવ્યુ હતુ કે જહાલુદીન અકબર પાદશાહનો રાજ્ય સમય વીત્યા પછી વરદીન નામે રાજ્યકુળ મુત્સદી થયે આ વાત 'પાર્શુ' મારા મનમા હતી તેથી માફ નામ અને ઉપનામ વરદીન જહાગીર રાખ્યુ.

મારા રાજ્યાલિપેકનુ મહત્ત્વ કાર્ય આગરા શહેરમા થયુ, તેથી તે શહેરની ખાસ જાણવા જેવી બાબતો દુકામા અને લખવાની જરૂર છે આગરા હિંદુસ્તાનના પુરાતન મોટા શહેરોમાનુ એક છે તે જમના નદી ઉપર વસેલુ છે ત્યાં પ્રથમ એક પુરાતન કિતો હતો તે મારા પિતાએ મારા જન્મ પછી પાડી ન ખાવ્યો અને તે જગોએ ઘડેલા લાન પરચરનો આણવ્યો ફનિયાની અંદર મુસાફરી કરનારા પ્રયો આ કિત નેવો બીજે કિતો જતાવો શકતા નથી તેને પૂર્ણ કરતા પદર સોળ વર્ષ લાગ્યા હતા આ કિતનાને ચાર દરવાજા તથા બે દરીયા છે આ કિતના બાધવાનુ ખર્ચ પાત્રીસ લાખ રૂપીઆ થયુ છે, જે રકમ ઈરાનના એક લાખ ને પદર હજાર રાઇન તથા વરદાનને હિસામે એક કંગડ અને પાચનાખ ખાનીની ખરાબર થાય છે વસ્તી જમના નદીના બંને કિનારા ઉપર છે પશ્ચિમ કિનારા ઉપરની વસ્તીનો ભાગ ઘટ્ટ અને મોટો છે આ ભાગનો વેળવે. સાત કોસ, લખ ઈ બે કોસ,

અને પોહોળાઈ એક કોસ છે. જે વસ્તીને લાગ નદીની પૂર્વ બાજુએ છે તેના ઘેગ-
વ અઢી કોસ, લંબાઈ એક કોસ, અને પોહોળાઈ અર્ધો કોસ છે, પરંતુ તેમાં એ-
વી તો મોટી મોટી ઇમારતો આવેલી છે કે તેમાંથી ઇરાક, યુરમાન તથા માવીર-
નહરનાં શહેરો જેવાં અનેક બની શકે. ઘણે ભાગે લે કો ઘર ત્રણ અથવા ચાર મા-
ળનાં બાધે છે લોકોની ખોડ એટલે સુધી થાય છે કે ગલીઓ તથા બજારમાં મુશ્કે-
લીથી પસાર થવાય છે. એ જાણે સાત દશમાંના બીજે દશ છે.

• એની પૂર્વમાં કનોજનો પ્રદેશ આવેલો છે. પશ્ચિમમાં તાગોર, ઉત્તરમાં શાંલ-
ર (શાંલસ) તથા દક્ષિણમાં અંદરો છે હિંદુઓનાં પ્રસ્થાનમાં લખેલું છે કે જમના
નદીનું મૂળ કલિંદનામે એક પર્વતમાં છે, જ્યાં આગળ અનિશય ટાંકને લીધે
મ્નાયુસથી જઈ શકાતું નથી. જ્યાં આગળથી તે નદી દૃષ્ટીએ પડે છે ત્યાં આગળ
ખિજરાબાદ પ્રગણની નજીકમાં આવેલો એક પહાડ છે. આગરાની હવા ગરમ
અને સૂકી છે. વેલોનું કહેવું એવું છે કે એ હવા શરીરમાં પાચન ક્રિયા સારી કર-
ે છે. તેમ ક્રેલાક અપૂર્ણ વેલોના કહેવા પ્રમાણે એ હવા નબળાઈ આણે છે. પરં-
તુ કેટલે અને ગરમ મહુતિવાળા મનુષ્યને એ દરદનો ઉપાડ ન થતાં આરામ ભળે
છે. વળી એમ્હવા એવા પ્રકારની છે કે હાથી, ગાય, બકરાં વગેરેને ઘણી માફક
આણે છે. અને એ પ્રાણીઓ ઘણાં સારાં થાય છે. લોહી વંશના અફઘાનોની હકુ-
મત પહેલાં આગરા મોટી વસ્તી વાળું હતું અને તેમાં કિલ્લો પણ હતો, એમ મુ-
સલિમ સૈયદ સુલિમાને રચેલી સુત્રતાન મહમ્મદ મજનનીના પુત્ર મસલિહના પુત્ર ઇ-
બ્રાહીમના પુત્ર મહમ્મદની આ કિલ્લાના તિજબ સમયની મશસ્તિની કવિતાઓમાં
લખેલું છે. ત્યાં ક્રખુ છે કે “ આગરાનો કિલ્લો માટીમાંથી પેશ થયો તે પહાડમય
દરોના ઉપર એક પહાડ જેવો છે ”.

જ્યારે સિકંદર લોહી આંહીઅર હુસ્તગત કરવાનો ઇરાદો કરી હિંન્ના
ખોદશાહોના પાયતખ્ત સહેર દિલીથી નીકળી આગરા આગળ આવ્યો ત્યારે પો-
તે આગરામાં રહેલાજી રાખ માનો ઇરાવં કર્યો ત્યાર પછીથી આગરાની વસ્તી વધવા
લાગી અને તે દિલ્લીના સુત્રતાનોનું પાયતખ્ત થયું. જ્યારે પાંચેશ્વરે કૃષ્ણ કર્ણને
હિંદુસ્તાનની પાદશાહી આ મહાવંશ (મોગલવાંશ) ના હિપર બક્ષીમ કરા
ત્યારે સ્વર્ગવાસી તીર્થરૂપ બાબર આદલાદે મિકંદરના પુત્ર ઇબ્રાહીમ લોહીને પરા-
જય પમાડ્યો. ઇબ્રાહીમ સંશ્રામમાં માર્યો ગયો. ત્યાર પછી હિંદુસ્તાનના રાજાઓ

અને જમીનદારોમા ઐશ્વર્ય ગણાતા રાણા સાગા ઉપર વિશ્વ મેળવીને જમના નદીના પૂર્વ કિનારા ઉપર મારી જમીન પસંદ કરી ત્યાં આજગ એક એવો માગ બનાવવાનો હુકમ કર્યો કે થોડી જગામા નાના મકાનના વૃક્ષો થી ભરેલો તે થાય એ બાગનું નામ ગુલઅરશાન રાખ્યું અને તેમા એક હાવ ફોરેલા પાપાણની નહાની સગખી ઇમારત બંધાવી, તથા તે બાગની એક બાજુએ એક મસજીદ પાણી બંધાવી તેમને એવો વિચાર હતો કે એ ઢંકણે એક મોટી ઇમારત બંધાવવી પણ આયુષ્ય ખુટી પડ્યું અને ઇગરો તેમને તેમ રહ્યો.

આ ગ્રંથમા જ્યાં “ સાહુબ કિરાની ” એ શબ્દ લખ્યા હોય ત્યાં લખવની મતનબ એવી મમજવી કે ત્યાં તે અમીર તેમજ ગેલગાનને વારને લખ્યા છે તે મજબૂત ઢંકણે ‘ રૂદામમકાની લખ્યું હોય ત્યાં તે હજરત બાબર બાદશાહને વારને લખ્યું છે તેમ મમજબુ, જ્યાં “ જતત આશીઆની ” લખ્યું હોય ત્યાં તે હજરત હુમાયુ બાદશાહને માટે લખ્યું છે અને જ્યાં ‘ હજરત અર્શઆશીઆની ’ લખ્યું છે તે મારા તાર્થરૂપ પિતાશ્રી જહાંગીર મહમ્મદ અકબર બાદશાહ ગાંઝીને વારને લખ્યું છે તેમ સમજવું *.

ખગૂળ (ખડખૂચ, તડખૂચ ફેરી અને મીઠાં ફૂળ (મેઝા) આગરા તથા તેની અમપાસના પ્રદેશમા હાણા મારા પાકે છે સર્વ ફૂલોમ, ફેરી મને ખહુ જ પસંદ છે મારા તાર્થરૂપ પિતાશ્રીના સમયમા હિંદુસ્તાનમા પાકતા નહોતા તેવા ઘણા વિનાયતો ફૂળ આણવામા આવ્યા હતા તરહ તરહની દ્રાક્ષ, જેરી કે સાહગી, હબગી ડિગમિશી ઈત્યદિ અરોમા એરી મસિંધ ચઈ કે લાદોર

* આ નોંધ જહાંગીરે પોતાને હાથે કરેલી છે તેથી ચોક્કસ પિતા પિતામદ, પ્રપિતામદ અને વહ પ્રપિતામદને વારને તેમના નામ દેખાણે ઢંકણે નહીં લખતા ઉપર જણાવેલી માનની સજાઓ તેણે વાપરી છે તેનીચુલના વારને આ નોંધ જહાંગીરને કરેલી પત્રો એમ દિ દુઓમા કેવાસ વાસી રવર્ગવાસી ઈ ચાદિ પોતાના મૃત વડીલાને માટે લખવાનો રિવાજ છે તે મ મુમવખનેમા વડીલોના માનમા ઉપર જહાંગીરે માનની સજા વાપરે છે વિરહોસ જન્મત અને અરી નો ગર્થ રવગ થાયછે પરંતુ તેથી જુલો જુલો સજા બારાતર કર્તાએ નહીં લખતા મા નો સજ્જ તાર્થરૂપ રાખી એને વારને સજા ના કીછ તેનું નામ લખ્યું છે મુલરાનીના સજ્જો એવા કે કેસાસ વાસી મોનોક વાસી ઇત્યાદિ નિવન મજા જખપવાને વારના એ કીક લખ્યું નહીં રા દબ ફિરાન એ તેમજ શાહનું ઈવકાજનું નામએ એવો ગર્થ ફિરાન દેસનો બારસા ક વખરે નિ વેચન માટે પરિચિત મેઝુ માર્જ-નર્થવોર.

સાહેબનાં બળરેમાં દ્રાક્ષિની ઋતુમાં જેવી જોઈએ તેવી જાતની અને પ્રતિની મળી શકે છે.

બધાં ફળોમાં એક એવું ફળ થાય છે કે તે ફિરંગીઓના તાબાનાં બંદરોમાં પાકે છે. તેને 'અનસાસ' કહે છે. આગરાના ગુલમ્મદશાન ખાગમાં પ્રતિવર્ષ આ ફળ હજારો ઉતરે છે.

હિંદુસ્તાનનાં સુગંધી પુષ્પો અહીં એવાં થાય છે કે સદિનાં બીજાં પુષ્પો કરતાં ચઢે. કેટલાં પુષ્પ તો એવાં છે કે સદિમાં બીજે કોઈ કેમણે તેનું નામ કે નિશાન કોઈ બતાવતું નથી. તેનું એક પુષ્પ તો ચંપાનું છે. અત્યંત સુગંધીદાર તથા દેખાવમાં ઘણું રમણીય આ પુષ્પ થાય છે. તે જાહેરાતના પુષ્પને સુગંધમાં તથા દેખાવમાં મળતું આવે છે, પરંતુ ચંપાનો રંગ ખોળાશમાં સફેદ રંગ ભળતો હોય તેવો છે. એનું વૃક્ષ બરાબર ઘાટદાર તથા મોટું અને પલ્લવિત શાખાઓથી છાયાદાર થાય છે. જ્યારે એ વૃક્ષને પુષ્પ આવે છે ત્યારે માત્ર એક વૃક્ષ આખા બાગને સુગંધીથી ભરપૂર કરી નાખે છે. બીજાં પુષ્પ 'કેવડાનું' છે. એનો દેખાવ તથા કદ કંઈ એક જ નિશ્ચિત નથી. એની સુગંધ, એવી ભલકાદાર અને તેજ છે કે ને કસૂરીની સુગંધીથી, જગ પણ ક્રમાં જાગતી નથી. ચાંબુ પુષ્પ 'રાયમેડ' છે, જે સુગંધમાં સફેદ ચાસમનના પુષ્પને મળતું આવે છે, પરંતુ એનાં પાદડાંમાં એ ત્રણ તબક્ક (માળ) હોય છે. એનું પુષ્પ 'મોક્ષસરી' (બોરસરી) નું છે. એનું વૃક્ષપણ દેખાવમાં રમણીય, ઘાટદાર તથા ઘાટવાળું થાય છે, તથા એની સુગંધી ઘણી જ મીઠી છે. પાંચ-અં પુષ્પ 'સેવતી,' છે જે કેવડાની જાતનું છે. પરંતુ કેવડાને કાંઈ હોય છે અને સેવતીને હોતા નથી, તેમજ સેવતીનો રંગ ખોળાશ ઉપર વધારે છે, કેવડાનો રંગ ધોળાશ ઉપર વધારે છે આ બધાં પુષ્પ તથા સફેદ ચાસમન ગાણાત્ વંદિતીનાં પુષ્પમાંથી સુગંધીદાર તેજ બનાવવામાં આવે છે. બીજાં ઘણી જાતનાં પુષ્પ છે, પરંતુ તેમનું વર્ણન કરતાં લગભગ ચર્ચ જાય છે.

હવે બીજાં વૃક્ષોમાં સર્વ (સર), સમ્બર, ચુનાર, સફેદ આ , નેતર, મળા ઇત્યાદિ જે હિંદુસ્તાનમાં બિલકુલ જાણીતાં નહોતાં તેપણ અહીં આજુબાજુમાં આવ્યાં છે, અને તેમનો પાક પણ પુષ્કળ થાય છે. સુખડનું વૃક્ષ જે સુખ્યત્વે કરીને બેટોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે પણ ઘણા બાગોમાં ઉછેરવામાં આવ્યું છે.

આગરાના વતની લોકો કલકાટાથી અને વિદ્યા સંપાદન કરવામાં થયું
મથન કોછે, અનેક મકારના ધર્મ અને પંથનાં માણસો આ શહેરમાં આવી વસેલા
છે.

મારો રાજ્યાભિષેક થયા પછી પ્રથમ હુકમ મારો એ થયો કે ઇન્સાદને માટે
એક સાંકળ (અદલતી જજર) બાંધવી, જેથી ઇન્સાદ આપનારા અધિકારીઓ
જે લોકોના ઉપર જુલમ ગુજરેલો હોય તેમની દાદ સાબળવામાં તથા તેમને ઇ-
ન્સાદ આપવામાં માર્ગદર્શક રહે નહીં જેને દાદ કરવી હોય તે પેટે તે સાંકળ આવી
હલાકે એટલે તે સાંકળના અવાજથી દાદ માટે આવ્યો છે તેવી ખબર મને થાય.
એ સાંકળ આવી રીતે બધા રી હતી કે.—ચોખું સોતું મંગાવી સાડ અંકોડાની
ત્રીસ ગજ લાંબી સાંકળ બનાવરાવી તેનું વજન હિંદુસ્તાનના આરમણ હતું, જે
ઇરાનના બનીરા માણુ થાય તે સાંકળનો એક છેડો આગરાના ડિલાના સાહુ જુજ
ના કાંચરા ઉપર બાંધ્યો હતો અને બીજો છેડો નદીના કિનારા મુખી લઈ નદી એક
પર્યંત દાટી તેની સાથે મજલ કર્યો હતો.

વળી આ હુકમ સાથે જીલ્લ બાર હુકમો કહાડ્યા અને દરમાલુ કે આ હુ-
કમોનો અમલ કરી આ પાય તખ્તના તાબામાં તમામ દરેશમાં વહીવટ, રાખવો અને
તેમને રાજ્ય નિયમ તરીકે ગણવા. તે હુકમો નીચે પ્રમાણે —

૧ તુમલા (ખુઆદરો ઉપરનો ડર) તથા હરીયાઈ અને આપરની જ
કાંત હોવા મનાઈ કરવી, આ જગતથી મત્થેક રૂખા તથા અરકારના જાગીરદારો
લોકોને ઈલ્ત આપે છે એ રીત તમણે પાતાના નફા વાસ્તે કહાડીએ.

૨ જરસ્તામી ઉપર ચોરી કે લૂટ થતી હોય અને ગસ્તો, જે વસ્તીથી
જા હોય તો એ વિખાગના જાગીરદારોએ ત્યાં આગળ એક ધર્મશાળા તથા મમ-
લુદ બંધાવવી તથા એક દુકાણે પાણુ ખોદાવવો, જેથી ત્યાં વસ્તી રહેવાથી ધર્મશા-
ળામાં લોકોના જમાવ વધારે રહે. અને જો રસ્તો ખાલસા થાણાની નજીક હોય
તો ત્યાંના મુલમદીએ (હાફીએ) બ દાખલત રાખવો અને રસ્તામાં સોદાગર લો-
કોના માલ તેમની પરવાનગી સિવાય ખોનાવવો નહીં.

૩ હરકોઈ રાખ્ત હિંદુ હોય કે મુસલમાન હોય, પરંતુ તે ગુજરી જાય
ત્યારે તેની માલ મિલકત તેના વારસને સોંપવાં. કોઈને પાણુ આ જાળતમા દર-
જીએ નહીં કદાચ અરનારને વારસ ના હોય તો મુશરફ તથા તહેવીલ-

દારે*મરનારનાં માલ મિલકત ઈલાહેદી જપતીમાં રાખવાં અને તેમાંથી રહેલું (મુસમમાની ધર્મ સાથે) ને અનુમરીને જાહેર કામોમાં ખરચ કરવો, જેમકે મસજીદો બંધાવવી, તથા ધર્મ ગાળાઓ બંધાવવી, તૃહી ગચ્છેલા મુસોની મરામત કરાવવી, અને તળાવ તથા કૂવા ખોદાવવા.

૪ મધ, દડબહા, તથા એવી કેડી આસવ વાળી ચીજ જેની ધર્મ સાથે મનાઈ છે તેવી બનાવવી તથા વેચવી નહીં. હું પોતે મધપીવાનો તકસીર વાર છું. મારા અરાઠ વર્ષના વયથી તે આજ સુધી, જે સમયે મારું વય ૩૮ વર્ષનું થયું છે ત્યાં સુધી, હું હમેશાં એના ઉપયોગ કરું છું. પ્રથમ જ્યારે મધ પીવાને મન આવસ પડ્યો તેવામાં કોઈ કોઈ પ્રસંગે વીસ પ્યાલા સુધી પેવડી આપ્યો મધ હું પી જતો હતો. પછી ધીરે ધીરે જ્યારે તેની પૂર્ણ અમર મારા ઉપર થઈ ગઈ એટલે તે કમી કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો. માત્ર વર્ષના અરસામાં પંદર પ્યાલા પીતો હતો તે ઉતરતાં ઉતરતાં પાંચ છ પ્યાલાએ આવ્યો અને ઘણી વખત તો બિલકુલ પીતોજ નહીં. કોઈ વખત ત્રણ ચાર ઘડી દિવસ બાકી રહે તે વખતે પીતો, કોઈ વખતે રાત્રેજ પીતો હતો અને કોઈ વખત દિવસે પણ પીતો હતો, આ પ્રમાણે મારા ત્રીસ વર્ષના વય સુધી આવ્યું. ત્યાર પછી મધ પીવાનો વખત મેં ગતીનાજ રાખ્યો નહીં, એમ કરતા હાલતો માત્ર ઝીરાક પાચન થાય તેટલાજ માટે પીછાં છું.

૫ અધિકારીએ બીજા કોઈને ઘેર હતાગે કરવો નહીં.

૬ કોઈએ પણ કોઈ રાજસનાં નાક કાન કાપવાની મજા કોઈ પણ ગુન્હા મહલ કરવી નહીં. અને હું પણ પરમેશ્વરની સમક્ષ આ સજા આપવાનો ગુન્હેગાર થાઉં નહીં તે બાબત ઘણું લક્ષ રાખતો.

૭ ખાલસાના મુતસદ્દી અને જગીરદારોએ રૈયતનો જમીન હીનવી લેવી નહીં અને તેમણે પોતે ખેતી કરવી નહીં.

૮ ખાલસાના અમલદારો અને જગીરદારોએ જે વિભાગમાં તે હોય તે વિભાગમાં કોઈ પણ માણસ સાથે સગાઈ કરવી નહીં.

* મુગદ્દર = તપાસણો કામદાર, ઈન્સેક્ટર તહેવીલદાર = ત્રોજેરીનો કુપરી, રોકડ નાટા જેની પાસે રહે તે કામદાર

૯ મોઠાં મોઠાં શહેરોમાં દવાખાનાં બંધાવવાં અને દરદીઓની માવજત માટે યંદોની નીમનોએ કરવી. તેબાબતમાં જે અરજ થાય તે ખાલસા સરકારમાંથી આપડું.

૧૦ માગ પિતાશ્રીનો રોજબ હોનો તે પ્રમાણે મેં હુકમ કર્યો કે રણીઉંચ અવવલ મહીનાની અસાદમી તારીખે માગે જન્મ દિવસ છે તેથી તે દિવસને માન આપી તે દિવસે પા' તખ્ત તાબાના તમામ મુલકોમાં કોઈ કેકાણે હિંસા કરવી નહીં અને આ નિયમ પ્રત્યેક વર્ષે પાળવો. વળી આ પ્રમાણે દર અઠવાડીયાના બે રોજ હિંસા કરવાની મનાઈ કરી; એક ગુરવાર જે મારા રાજ્યાભિષેકનો દિવસ છે અને બીજો સ્વીવાર જે મારા પિતાનો જન્મ દિવસ છે. મારા પિતા રવિવાર લગવાન સૂર્યદેવનો દિવસ છે તેથી તથા સૂદીની રાજ્યાતનો તે દિવસ છે તેથી તે દિવસ ઉપર બહુ આસ્તા રાખતા હતા. રાજ્યના તાબાના મુલકોમાં હિંસા નહીં કરવાના જે દિવસો મુકરર થયા હતા તેમા આ દિવસ પાળુ હોનો.

૧૧ સર્વ મામાન્ય હુકમ ફરવ્યો કે મારા પિતાના નોકરોની પદવીઓ (મનમખ) તથા જગીરો કાયમ રહે ત્યારપછી દરેક જાણના જળ પ્રમાણે તેમની પદવીમા વધારો કર્યો દમથી વધારો બાર કરી; બારથી કેઇની કમી રાખી નહીં. વધારતા વધારતા દરાથી ત્રીસ આગીસ સુધી તેમની જગીરોમાં તથા પદવીઓમાં વધારો કર્યો હિહી (એક) નોકરોના ગુજરાનને વાસ્તે તેમનો દસથી પંદર સુધીનો વધારો કર્યો શાગીર્દેશી (ઘરના નોકરો) ના પ્રત્યેક માંસના પગારમાં દમથી બારનો વધારો કર્યો વળી મારા પિતાના જનાનાની ડાંડીઓના પગારમાં તેમના જળ તથા તેમની સાથે જે સંબંધ હતો તેના પ્રમાણમા દરાથી પંદર સુધીનો વધારો કર્યો. વળી રાજ્યની જમીનો જેને ધર્મદા તરીકે આપી છે તે લોકો રાજ્યનું અભીષ્ટ ચિંતન કરનાર છે, તેથી તેમને મહેજા ફરમાન (સનદ) પ્રમાણે કાયમ રાખ્યા. વળી મીરાં સદ્રજહાં જે હિંદુસ્તાનના પવિત્ર વંશના છે તથા જે મારા પિતાના અમયમા ઘણાં મોટા મતેઓ ધરાવનાર હતા તેને સુખત કરી કામ ભાળવુંકે ગુણવાન પ્રયોગના ઉપર તે નજર રાખતા રહે.

૧૨ લાંબા વખતથી જે ગુન્દેગારોને કિલ્લાઓમાં કેદ રાખ્યા હોય અથવા કેદખાનામાં પૂરી મુકયા હોય તેમને છૂટા કરવા.

શ્રીરશ્તાકૃત ગુજરાતના મુસલમાની સમયનો

ઇતિહાસ.

ભૂમિકા.

તારીખિ મુબારકશાહી વિગેરે ઉપરથી માત્રમ પડેછે કે દિલ્લીના પાદશાહ સુલતાન ફિરોઝશાહે ફર્હુલુલ્મુલ્ક, જેને નિઝામ મુકર્રમ પણ કહેતા હતા તેને ગુજરાતનો મુખે બનાવી એ દશનોકડ અખત્યાર આપ્યો હતો. ત્યાર પછી સુલતાન ફિરોઝશાહના દિકરા સુલતાન મહમ્મદ પણ ગુજરાતની હકૂમત ઉપર તેને કાયમ રાખ્યો હતો. પરંતુ ફર્હુલુલ્મુલ્કના મનમાં દગો હતો તેથી તે દશના જમીનદારો અને હિંદુઓ સાથે હમેશાં મહોમ્મત રાખતો તથા તેમની ખુશામદ કરતો હતો, તેમજ હિંદુ ધર્મને તથા મૂર્તિ પૂજનને પુષ્ટિ આપી તેમને ચાલવા દતો. તે ઉપરથી ગુજરાતના વિદ્વાન અને ધર્મરક્ત પુરુષોએ હિ. સ. ૭૮૩ માં સુલતાન મહમ્મદશાહ તરફ એક એફ્તુલ પત્ર મોકલ્યો. તેની એવી મતમળ હતી કે ફર્હુલુલ્મુલ્ક કપટ બોલો ઈરાદા ધરાવેછે અને તેથી એનો નાશાવક રીતે મૂર્તિ પૂજા અને તેવી ક્રિયાઓને એટલે મુખી ઉત્તેજન આપેછે કે સામનાયતું શહેર ઇશ્વર વિમુખ મૂર્તિ પૂજકોનું ઇશ્વરસ્થાન થઈ રહ્યું છે અને દિવસે દિવસે મુસલમાની ધર્મ તથા રિવાજોનો ક્ષય થાયછે. મોખરને માન આપરૂથી કંઈ બેટ પતી નથી તેમ મસજીદમાં કંઈ ધર્મ શ્રદ્ધાથી ઇશ્વરપ્રેરણ કરવામાં આવતું નથી. આ વખતે જો ઇસ્લામની પવિત્રાઈ તથા આચાર વિચાર પ્રમાણે બદલાવરતનો વિચાર કરવામાં આવશે તો ઘણું સારું થશે, નહીં તો સર્વ વાત હાથથી જશે. ધર્મરક્ષક પાદશાહ આ ખબર જાણીને ઈં કરતું તેના ઉંડા વિચારમાં પડ્યો. ઘણાજ દીર્ઘ વિચાર તથા યાંધાજેંડ કર્યા પછી સારાસારા વિદ્વાન અને ધર્મોગ્રણી પુરુષોના અગિયાર લઈ ગુજરાતના મુલકની એક મોટા અમીર વલ્લહુલ્મુલ્કના પુત્ર હુમાયું અદરખાનને સુમા કમી અને સાલ મુલકરના રખીડલ આખર માસની ત્રીજી તારીખે પોશાક તથા તેના માન પ્રમાણે સ્વેત ઇત્ર તથા હાલતખૂને પાદશાહોજ માત્ર વાગરી શકેછે તેની બક્ષીસ કરી. તેજ ઉપર અત્યંત માથા બતાવી. અદરખાને તે દિવસે નીકળી શહેરની બહાર આગી “ ખાસ હાજ ” આગળ મુકામ કર્યો તથા પોતાનો સરસામીન તૈયાર કર્યો. સુલ-

અને ગામનાં બેરો છોકરાં તદ્દન ઉઘાડાં માથાં કરી કિલ્લા ઉપર ઉભાં રહી રેઈ કંડળી દંધા મુગવા લાગ્યાં. સુસતાને આ તેમના ઉપર ઇશ્વરે કોપ છે એમ તેમની દાદ સાંભળી ચોગ્ય જવાબ આપ્યો અને ખંડણી બેઠ કરી તે લઈ ખાળ મચીનુંદલીન સંજરીની દરગાહની યાત્રા કરવા અબજેર તરફ વળ્યો, અને આ મક્કા સમાન પવિત્ર જમિની યાત્રા જોઈએ તેવા ધર્મ કર્મથી કરી રસ્તામાં અપવિત્ર હિંદુઓ ઉપર છત મેળવતો ગયો, કારણકે હિંદુઓ તે ધર્મ સંગ્રામમાં અત્યંત ઉત્સુક રહેતો હતો. ત્યાંથી ઝલવાડા જલવાડા તરફ ગયો અને તે તરફ મૂર્તિપૂજા ભર જોસમાં આલતી હતી તેથી ધર્મ સંગ્રામનો ઝુંડો ઝલવાડા આગળ ઉભો કર્યો અને ત્યાંના વતનીઓને ખુની તરવારની ધારે ચડાવ્યા; ત્યાંની મૂર્તિ-આ અને દેવજોનો નાશ કર્યો અને બીજા કેટલાક કિલ્લા સર કળી તેમને પોતાના વિશ્વાસ પ્રરૂપને સોંપી પાઠણ આવ્યો અને પછીનાં ત્રણ વર્ષ સુધી ત્યાંજ રહ્યો. તારીખિ અલદીની લખાણ ઉપરથી માલમ પડે છે કે આ સવારીથી આવ્યા પછી સુલાતને ખુતબો પોતાના નામથી પહોંચવો રાઃ કર્યો અને મુઝફ્ફર શાહ નામ ધારણ કર્યું.

દિલ્લીના સુલતાનોના લખાવલા ઇતિહાસ ઉપરથી માલમ પડે છે કે હિ. સ. ૭૪૯ માં 'મુઝફ્ફર શાહ'નો પુત્ર તાતારખાન સુલતાન મહમ્મદશાહનો વઝીર થયો અને તેણે સુલતાન નાસિરુદ્દીન મહમ્મદના સમયમાં સારંગખાનની નેડે લડાઈ કરી તેને સુલતાન તરફ નગાડી મૂક્યો. જ્યારે તેની રીત ભાત ઉપરથી એમ માલમ પડ્યું કે તે દિલ્લીના સુલતાન ચવાની ઇચ્છા ધરાવે છે ત્યારે તેને વશ કરવાને અકબાલખાન, જે સુલતાન મહમ્મદનો વઝીર સુતલક હતો તેને પાણી-પત તરફ મોકલવામાં આવ્યો. તાતાર ખાનને આ વખતે સામે ચવાનું ઠીક લાગ્યું નહીં તેથી આઠઠો બીજો રસ્તો લઈ ઘેરો ઘાલી સર કરવાના ઇરાદાથી દિલ્લી આવ્યો. અકબાલખાને પાણીપતનો કિલ્લો સર કર્યો અને કેંઈ પણ અ-ટકાવ શિવાય પાણે દબાવવાથી દિલ્લી ભણી આવ્યો. આ વખતે પણ સામે નહીં થતાં તાતારખાન હિ. સ. ૮૦૦ માં ગુજરાતમાં નારી ગયો અને પોતાના પિ-તાની પાસે આવીને દિલ્લીની પાદશાહી મેળવવા માટે ઉરફેરણી કરી પાણી ચ-ડાવ્યું. મુઝફ્ફરશાહે આ વાત સ્વીકારી અને હરફરની તૈયારી કરવા માંડી, પરં-તુ એટલામાં ખમર આવીકે સાહબ કિશન અમીર તૈયરનો પુત્ર મિરજા ખીર મહમ્મદ હિંદુસ્તાન દેરામાં દાખલ થઈ ચૂક્યો છે અને સુલતાન સર કરી લીધું છે. મુઝફ્ફરશાહે સાહબ કિશન (તૈયુર) ના વંશજ સામે ચવામાં રહાપણુ ફીકું

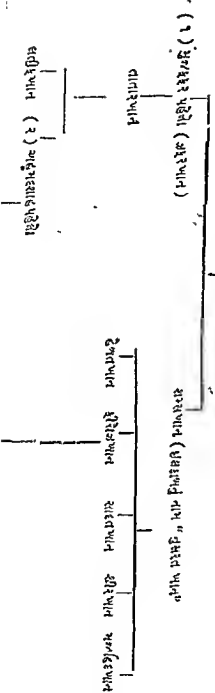
નહીં અને તેથી દિલ્લી તરફની તૈયારીઓ બંધ રાખીને હિ સ ૮૦૧ માં પોતાના પુત્ર તાતારખાનને સાથે લઇ ઇસ્ફેનો કિલ્લો તાબે કરી લેવા ગયો અને ત્યાં લુટફટ કરી કેર વર્તીવવામાં બાકી રાખી નહીં કિલ્લામાં બરાયણ લોકોને અટકાવવા માંડ્યા આખરે ત્યાંના રાજા રણુમને પોતા તરફના માણસો મોકલી ઘડીજ આજીજની સાથે ખડાણી કબ્જ કરી આ વખતે દિલ્લીમાં માહો માહેના લડાઇ ટટા ચાલી રહ્યા હતાં તથા દિલ્લી આજી ખગલગી ઉઠ્યું હતું તેથી તે તરફનો વિચાર નહીં રાખતા મુઝફ્ફરશાહ મજ્જૂર વર્ષના રમઝાન માસમાં પાટણ આવ્યો આ સમયે એણે બન્ધુ કે પીર મહમ્મદના ત્રામથી નાશીને દિલ્લી તરફ ના ઘણા લોકો પાટણ આવ્યા તેમની સંખ્યા હકીકત બરાબર સાબળીને જેને જે વે નોંધ્યે તેવો આશ્રય આપ્યો લોકોની આ નાસાનાશી થઇ તેમાં મિરજાના ત્રાસથી ભય પામીને સુલતાન ફૌરાઝશાહનો પૈત્ર અને સુલતાન મહમ્મદનો પુત્ર સુલતાન મહમ્મદ પશુ ગુજરાત તરફ નાશી આવ્યો પરંતુ એ પોતાના દરમાં રહે એ મુઝફ્ફરશાહને કીકે લાગ્યું નહીં અને તેથી એની એવી ઘણી આજીવંતી બરદાશ કરી કે તે બીચારો તમ હાજતમાં આવવાથી મન બગ થઇ માળવા તરફ ગયો.

હિ સ ૮૦૩ ના મુઝફ્ફરશાહે ફરી પાછી ઇસ્ફેનો કિલ્લા ઉપર ચઢાઇ કરી અને તેને તાબે કરવાના પ્રયત્નમાં તે મુથાયો રાય રણુમને તે સાવાખ ખીજે ઇલાજ સૂઝ્યો નહીં તેથી તે કિ મો ખાની કરીને વિજનનગર તરફ રાત લઇ નાશી ગયો અત્યારમાં મુઝફ્ફરશાહ પરમેશ્વરનું નામ દત્તો દત્તો કિલ્લામાં દાખલ થયો અને નિમાજન એ રક્ત (મત્ર) ભર્યો પ્રાર્થના કરી પછી ત્યાં પોતાની સરદારીની સ્થાપના કરી પાટણ પાછો ફર્યો.

હિ સ ૮૦૪ માં સમાચાર આવ્યા કે સોમનાથના હિંદુઓએ બગવો કરી ત્યાં મુસલમાનો પાણુ ઉઠાવી નાખ્યું છે અને પાછી ત્યાં હિંદુઓની સત્તા જમાવવાનો તે પ્રયત્ન કરે છે મુઝફ્ફરશાહે એક વગ્ગર તે તરફ રવાને કર્યું અને પાછળથી પોતે પણ ગયો સોમનાથનો રાય હિંદુઓને લઈ સ મો લડવા આવ્યો તેજ દિવસે મુઝફ્ફરશાહ દરિયાને રસને પે તાના લશ્કરને જઈ મળ્યો, અને બન્ને તરફ મુઘ્ગ ચલાય થઈ વિનાના હિંદુઓને કથિર વધ્યા બધારે રાતની શક્તિ રહી નહીં ત્યારે તે નાશીજઈ રીવના કિલ્લામાં બરાયો મુઝફ્ફરશાહે તે કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો નોખત તથા કંદારના યજ્ઞર્થિ વાજ સહીવ દરગેજ સામાં વાળા મોખા કંદેર વર્તીવના કિલ્લાના દરવાજા ઉપાડી નાખ્યા અને અહીંના સમુદ્ધાની કનડ ચલાવી

પ્રજ્ઞાતના સુલભાનેની વંશાવળી (ભિરભિ ત્રિફંદરો)

૧૭૭૬

દસનખાનપ્રકરણી

(૭) મુબદ્દર બોલો

આદિમખાનપ્રકરણી

(૮) શીડદર (૯) મલમલદર બોલો (૧૦) ખાદરશાદ લલીપખાન દુસેનખાન

(૧૧) મલમલદરમલમલ

(૧૨)

આદમલદર બોલો

(૧૩)

મુબદ્દરશાદબોલો

(૧૪) મલમલદરબોલો

સી + સી તથા મુબદ્દર બોલો લીડીઆ લેસીઆ ત્યાં લખા મુબદ્દર સમગ્રમુ.

૨ કૃત ગુજરાતના સુલતાનોનો

ઇતિહાસ

મિરાતિ ચિકંકરી.

ભૂમિકા.

આમાં પરમેશ્વરનું કૃત્યું સુંદર વચન ઉચ્ચાર્યું છે, કે "મલુની, તેના મને તમારામાંથી જે હુકમ કરનાર એટલે રાજા હોય તેની તાબેદારી રીત દરજ્જાનું માન બોગવનાર સવ મનુષ્યોમાંથી એક જણને તેવા શ્રી જગદીશ્વરને ધન્યવાદ આપીને અને તેના પેગંબર તેમના દાહીયાઓ અને તેમનાં પરિજનોનું શત્રુન કરીને આક- અને મહમ્મદ હદ્દ મંજુનો પુત્ર ગરીબ ચિકંકર કહે છે કે:-

રાતનાં સુલતાનોના ઇતિહાસો ઘણી રાત્રીખખની કઢમેથી લખાયા છે, પણ એવી રીતે લખાયા નથી કે જેમાં આ પાદશાહતની રાટઆતથી સુધીના સંપૂર્ણ ઇતિહાસ આવી ગયો હોય. જે કે પ્રથમ ઇતિહાસ "હા" નામે લખાયો છે, અને ત્યાર પછી હુલ્લાએ શીરાઝીએ "તારીખિ હા" નામનો પદ્યમાં રચ્યો છે, પણ તેમાં મુખ્યત્વે કરીને મુઝફ્ફર અને હની સમયનું વર્ણન છે. ત્યાર પછી ઉપદ્યા ઇતિહાસોના સાર લઈને "મહમ્મદશાહી" નામનો એક સુંદર ઇતિહાસ લખાયો છે, તેમાં પણ સુલ- ફરથી લઈને સુલતાન મહમ્મદ બેગઠા, સુધીના સમયનું વર્ણન છે. ત્યાર / વિદ્વાને મહમ્મદ બેગઠાના પુત્ર મુઝફ્ફરને નામે "તારીખિ મુલ્કફરશા રે રચ્યો છે. પછી કોઈએ " તારીખિ ખહાદર શાહી " નામે ઇતિહાસ પદ્યું તે એવી કઢંગી રીતે લખાયો છે કે તેમાંથી કંઈ સાર અટકળ અને વાર શિવાય હાસ્ય થતો નથી. બીજી એમાં પણ પાદશાહીની રાટઆતથી અને મુખ્યત્વે કરીને મહમ્મદ બેગઠાના અને તેના પુત્ર મુઝફ્ફરના પુત્ર બહાનન સમયનો ઇતિહાસ છે. અને જણાવવાની જરૂર છે કે મુઝફ્ફર- સુલતાન મુઝફ્ફરશાહના સમયમાં અને અહમદશાહી સુલતાન અહમદ-

શાહનગર (મ) ગોહાલપુર (ક)

ગોહાલપુર

શાહના તથા મહમૂદશાહી સુલતાન મહમૂદના હુવતાં, અને મુઝફ્ફરશાહી તથા
 બહાદુરશાહી સુલતાન મુઝફ્ફર તથા બહાદુરના સમયમાં લખાયલાં છે, તેથી
 એતો ઉઘાડુંજ છે કે મત્રેકના કર્તાને ગમે તેમ કરીને જરા મીઠી આંખિ જોવું
 પડ્યું છે, તથા કંઈક પક્ષ પડ્યો પડ્યો છે; અને તેથી ઉપર અણવેલા ઇતિહાસોમાં
 તે સમયની તમામ ખામતોનો સમાવેશ નથી, એટલે કે જે કામોમાં તે પાદશાહોની
 સ્તુતિ નેવું ના હોય તેવાં કામો તેમાં દાખલ થયાં નથી. પરંતુ જાણવું જોઈએ કે
 “જેમ ગુલાબની કામીમાં અડધું પુખ્ત હોય છે અને અડધું કાંટા પાણું હોય છે,” એમ
 એક વિદ્વાનના વાક્યાનુસાર કોઈ પણ મનુષ્ય જોકે વગરનું હોતું નથી. જ્યારે
 પવિત્ર સાધુ અને ઈશ્વર પદને પહોંચેલા પ્રત્યેક શિવાય કોઈ મનુષ્ય દુષણ વિનાતું
 છે નહિ ત્યારે ગુજરાતના સુલતાનોનાં સારાં કૃત્યોને પ્રકાશ કરવાં અને તેમને
 દુષણ લગાડે એવાં કૃત્યો ગુપ્ત રાખી લુનાવામાં નાંખવાં એ મને યોગ્ય લાગ્યું ન
 હી, તેથી તેમની ઈરઝીદી અને તેમની ચાલ ચલગતો વિષે, જે કે તેમાં સ્તુતિપાત્ર
 કામો વધારે થયાં છે, અને નિદાપાત્ર ઘોડાં થયાં છે, તથાપિ જેવા જેવા સ્વરૂપમાં
 વિશ્વાસ દાખરે સાધેનાથી મારા સંભળવામાં આવ્યું તથા જે કંઈ ઇતિહાસોમાંથી
 મળી આવ્યું તે સર્વની વિગતવાર સંબંધમાં મેં ગોઠવણી કરી. તેમાં હેતુ
 એ છે કે તેમણે કેવી રીતે સારા કામો જાહેરમાં આપ્યાં છે તથા ખોટાં કામોથી કેવી
 રીતે દૂર રહ્યાં છે, રાજ્ય વ્યવહારમાં તેમણે કેવી નીતિ ચલાવી છે તથા મળના
 રક્ષણ માટે તેમણે કેવા કેવા પ્રયત્ન કર્યાં છે તે જાણવાની ઈચ્છા રાખનારને
 યથા સ્વરૂપ દેખાઈ આવે. આ હેતુથી, જે સંગ્રહ થયો તેનું “મિરાતિ સિકંદરી”
 એટલે, મિકંદરનું બનાવેલું આદર્શ, એવું નામ રાખવામાં આવ્યું છે,
 નેમાંથી વર્ણવેલા કાર્યોનું સ્વરૂપ કંઈ પણ વધઘટ શિવાય દર્શિત
 થશે. “સાફ દિલનો માણસ સામાના મોઢા ઉપર સાચીજ વાત કહી દે છે;
 આરસી જોતી નથી કે સામો મહાન સિકંદર છે” આ હેતુથી આ નિર્ભાગીએ
 ઘણું વિચાર કરીને અને ઘણી મહેનત વેડીને પગલાણીને કવમ તથા કાગળ
 ઉપર પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. એટલામાં એકાએક દુ:ખનો એવો ઉલટો પવન
 ઉઠ્યો કે તેણે તેની કસમને નીરાનયી એક તીરની પેઠે ચુકાવી અને કાગળીમાં
 પવનમાં ઊરાડી દીધાં. પરંતુ જે વિચાર મારા લક્ષમાં હતો તે મળ્યુંતો પડ્યોતો
 ગયો અને તેથી વિદ્વાન અને વૃદ્ધ પ્રજોની તથા સાધુ પ્રજોની સહાયથી જે જે
 હકીકત મળી તે દાખલ કરી અને આ પ્રમાણે સ્વરૂપ સંગ્રહ થયો તે સંબંધમાં
 ગોઠવી આ લઘુ પુસ્તક તયાર કર્યું છે જે કે મારો પ્રયત્ન એવો કંઈ મહાન થયો
 નથી પરંતુ ગરીબ દુઃખાનદારને પોતાની ગતિ તેટલી હલકી ચીજે થશે પરંતુ તે

વેચી નાંખેજ તેના છુટકો છે, તેમ મારો પ્રયાસ કંઈ પણ હિસાબ વગરના છે તોપણ મારા આ ઇતિહાસરૂપી સ્કેચને માળા ગણીને વિદ્વાનોએ અને મહા પુરૂષોએ સમા રાખવી જોઈએ, કેમકે માળા ગમેતો મોતીના મણકાની હોય કે છીપના મણકાની હોય તથાપિ તેના હેતુ જેમ ગણાવી કરવાના છે તેમ, આ મારી ઇતિહાસ રૂપી માળા જેમાં સ્વચ્છામનો વાતો તથા મનુષ્યનાં ચરિત્રો પરોવ્યાં છે તેના હેતુ ગુજરેલી પ્રજાનાં કાર્યોમાં વિચાર થાય તથા હવેની પ્રજાને તેના અવગોચરની શિક્ષણ મળે તે છે; તો પણ જે માધ્યમ અને સાંન્દર્ભ વિદ્વાનોના અંગમાં હોય છે તે આમાં નથીજ એ હું સ્વીકારું છું.

ગુજરાતના સુલતાનોની વંશાવળી

તથા

ગુજરાતમાં દિલીથી સ્વતંત્ર પાદશાહીની સ્થાપના.

૧ (સુન્દર પહેલા)

શૂતસમયનું સ્વરૂપ મર્દાશિત કરનારા ઇતિહાસ લેખકો આ વિષે જોડું લખી ગયા છે કે ગુજરાતના સુલતાનોને મૂળ પુરૂષ, જેણે ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કર્યો તથા જે પોતાના નામ (મુખ્ય મત્તે પિઆસ) ને માટે માનવંત ધણે તે, સહારન હતો, જેને વહુહુદમુલ્ક નામ આપવામાં આવ્યું હતું. આ પુરૂષ તાંક વંશનો હતો. હિંદુઓના ઇતિહાસમાં લખેલું છે કે તાંક અને સારી એ જો ભાઈ હતા એમાંના એક જણે ગદ્યનો ઉપયોગ કર્યો નથી સ્ત્રીઓએ પાતાની સાતિ બહાર મૂક્યો. કિંદવી ભાષામાં આવા જ્ઞાનિ બહાર મૂકાયેલા માણસને પણ તાંક કહે છે. આ પછીથી આ બન્ને કોમાંનો આચાર વ્યવહાર તથા ધર્મ જુદા પડી ગયા અને પોત પોતાના જુદા જુદા રિવાજો બન્ને કોએ ચડુણ કર્યા. સહારનના બાપનું નામ હર-ચંદ હતું. તેના બાપનું નામ હુમ્યાવ, અને તેના કિન્દ્રપાવ, હરપાવ, હરબધર, કંદાર, દરોમન, દરસબ; કંદર, ત્રીવેન્ક, સોલાહન, મુજાહન, મંડન, બુકન, નાકત, દુદગન. મહુમ, અને સહસુ એ પ્રમાણે એક પહેલા એક પૂર્ણિથી માંડીને તે હેઠ ગમચંદ્ર. જેને હિંદુઓ ઉધર તરાકે માને છે ત્યાં મુખી આ વંશાવળી પહેલેથી છે.

ગુજરાતની હકૂમત ઉપર આવી જે મૂળ પુરૂષ સ્થાયી થયો તે વહુહુદમુલ્કનો પુત્ર અદરખાન હતો અને જે આદરનો પ્રથમ સુલતાન થયો, તે અદર

ખાનનો પુત્ર સુવતાન મહમ્મદશાહ કુતુબુદ્દીન, જેને તાતર ખાન પણ કહેતા હતા, તે હતો એવું દરેવામા આવેછે કે મહાન ખોપકારી મુલતાન અબ્દુલ મુઝ્ઝફર કીરોઝશાહ જે દિલ્લીના પા શાહુતુઘલકશાહના પુત્ર સુવતાન મહમ્મદના કાકાનો વીરો અતો હતો, તેને શિકારને ઇજ્જત શોખ હતો, અને તે એટલે સુધી કે પ્રાચીન અને અર્વાચીન પાદશાહોમા એના જેવા મોર્ખ વાજો આ કામમા કોઈ પણ અથો નથી તેમજ બાદશાહ ધારના સમય પછી એના જેવી શિકારની લત ઝાંઘને થઈ નથી શિકારીએ બ્યારે શિકાર ચઢે છે ત્યારે શરૂઆત એના નામથી કરે છે અને એના આત્માની કૃપા આજે છે એક દિવસ એવું બન્યું કે કીરોઝશાહને શિકારની ઇજ્જત થઈ અને એણે માટે જંગલ અને બીડમા હમણાં શિકાર માડ ગયો દૈવ યોગે એવું બન્યું કે શિકાર કરતા કરતા આગળ જતા તે ભરકર થી ગુદા પડી ગયો બ્યારે સોનેરી સૂર્ય રૂપી જંગલી વૃક્ષને રાત્રી રૂપી કાળા ઘોડાની ઝાયાથી ઢકાઈને અકારના છેડા પકડ્યો અને રૂપેરી અદ્ર રૂપી હરણ બ્યારે આકારા રૂપી મેદાનમા બેનવા લાગ્યું ત્યારે તેના જીવ રૂપી પક્ષીએ આશ્રમ રૂપી માઝો ઝાળવા માડ્યો આવેથી યાજ્ઞેસુ કરમાતા તાબાનું એક ગામકું નજર પડ્યું કે તુરત ધોવાની વગામ એ તરફ અથાતો ગામની બહાર તાના ભીંતના તુ એક ટોણ એટલું હતું તે ભેંદને ઘોડાથી નીચે ઉતરી તેમના ભેજો બેઠે, અને તેમના એને પોતાને પગથી ભેડા ઉબારવાના હુકમ કરી તે પુત્ર આદિતિ ઉપરથી તથા રાગેરના બીજા ચિન્હો ઉપરથી ભવિષ્ય રખવાનો વિધામા (જેને આપણા લોકો આમુદ્રિક ગાસ કહેછે તેમા) કુગલ હતો તની નજર એચિતા સુવતાનના પગના તળીઆ ઉપર પડી અને તેમા રાજાના ગજ ઘવાના ચિન્હ તેગ દીકા ને ભેદ નેલો પોતાન મોખતીને કહ્યું કે આવા ચિન્હ માન પાદશાહ શિવાય બિજા કોઈને પગ ઉપર હોતા નથી તેથી માનમ પડેછે કે આ પુત્ર કા તો પાદશાહી મુગ ધારણ કરેછે અથવા તો ઘોડો મુ દરમા પ્રાપ્ત થને મહાય કરી પાદશાહી મુગ એના મસ્તક ઉપર મૂકે આ પરસ્પર વાત કરતાગા બે ભણે હતા એકનું નામ માધુ અને બીજાનું નામ મહાન હતું મ જ જુ ધન સપનિથી તે સમયમા એવા પ્રતિહિત થયા હતાકે એક ઇશ ત્તરી હતો અથા અને પાદશાહ ભરકર તેમને રીંગઈ રાગુ બન્ને જા ઇશ માન દીક વિજા રતા કે કે અમારે ધર આ રનાપગમ કરી એક માત્રી તા અપ મગરી નેઈએ મુનત ને મગીમયુ આખી રાત્રી ગન્ને જુ તેની ખાતર પાદશાહીમા જગતા જર ગ્યા આધુની સ્ત્રી ધી હુશીયાર હતી તે મુખ્યતઃ કમી આરાક મગજના અને તુ મુનિની હતી તણ રાતાના પતિને કહ્યું કે

જોકે આ પ્રશ્નને મુખ્યપ્રશ્ન ઉપરથી તે શ્રીમંત અને ભાગ્યશાળી હોય એવું જણાઇ આવે છે પણ, તથાપિ જ્યાં સુધી વર્તાણુની "ચરીશ્રા" થાય ત્યાં સુધી કોઈના ઉપર વિશ્વાસ રાખવો નોંંજી નહીં. આજુ કહી તેણે અત્રાહુ આપાકે બેઠકમાં શરાબ લાવી પીકા, જે પીધાથી આ પ્રશ્નની કંઈ પણ મેહિનત શિવાય પરીક્ષા થઈ જશે. દિવસે પુરા કરી નાંજી એવો શરાબ તેમણે આપ્યો. સાધુની એક અનુપમ સૌન્દર્યવાન બેહેન હતી, તેણે શરાબનો પ્યાલો ભરીને સુલતાનને આપ્યો અને મુશાક બાહો આપી પીજવાની અરજ કરી. સુલતાને ઘણા આનંદથી તેના હાથમાંથી પ્યાલો લીધો અને પાન કરી ગયો. આ પ્રમાણે ત્રણ પ્યાલા પીધા એટલે તેના હૃદયની કળી ખિલી. રોડી છોકરીને ઠાકરવા માંડયા, એટલું જ નહીં પણ તેના ઉપર કંઈ મોહિત થયો હોય એવો દેખાવા લાગ્યો. સાધુની સ્ત્રીએ પાદશબ્દની આવી મિથિતિ જોઈને મીઠા સ્વરથી ગાન અને મધાંકા ભરેલા શબ્દોમાં રાગ કરી જુગી જુગી વાતો ઉપરથી એવા મુદા ઉપર વાત આણી કહ્યું કે આપના કુટુંબ નિગેરની હકીકત જો જણાવો તો આ તેજસ્વી સૂર્યના કરતાં પણ ચંદ્રે એવો છોકરો તમને પરાણાતું. સુલતાને કહ્યું કે જાદુસાહુ તુમ્હકશાહના પુત્ર મુવનાન મહમ્મદના કાકાનો પુત્ર ફીરોઝખાન તે હું છું. મુવનાન મહમ્મદશાહે પોતાની પત્ની ગાંરીનો વારસા મને ડરાવ્યો છે. આ હકીકત સાંભળીને સાધુની સ્ત્રીએ પોતાના પતિને કહ્યું કે આપણુ ગરીબ ઉપર હુમા પશીની ડાગા પડીને ને આપણાં નસીબ ખુશાં છે. શાહખદાને તમારો બેહેન ઉપર વફાઈ પ્રીતિ ઉપજ છે માટે કહ્યું માનો તો તેને એમની વરે પગણાવો અને એમના વસીલાથી શ્રીમંત મઠ દરજ્જે ચઢે. સાધુએ તુરત સ્વીકાર કરી સુલતાનને આ કન્યા રાગમાં આપી. આખી રાત્રી મુવનાને ત્યાં આનંદમાં ગાળી.

આરગદન કરતો રાત્રીનો પડદો ઉઘડ્યો અને રેશમી વસ્ત્ર ધારણુ કોલો વર રાત્રી સૂર્ય ચપન શુક્રમાંથી બહાર આવ્યો, એટલે સુલતાને પણ આનંદિત મનથી હાંના તબીઆ ઉપરથી મગતક ઉઠ્યું કહ્યું. ચોતરફથી સૌપાઈઓ આવી મળ્યા અને સુલતાન સદેર તંરદુ જગા નિકળ્યો. સાધુ અને અહારન બન્ને ભાઈઓ પણ તેની સાથે રવાના થયા, અને સુલતાનની નાકરીમાં એવા તો ઘનંતર રહ્યાકે એક કાણુ પણ પગ બહાર મૂકવા નહોતા. એમની બેહેન ઉપર સુલતાનની અત્યંત પ્રીતિ બતાવતો ગઈ. એમ થતાં પોડી મુદતમાં બન્ને ભાઈઓ એ ઇન્ત મધ્યે સ્વીકાર કર્યો. સુલતાને અહરનનુ નામ વહુલુલુલુક રાખ્યું. ત્યાર પછી સુલતાનની અરજા લઈ બન્ને જાણુ મધ્યરેર હરત મખમ્મ

જહાનિયાનતી શિખર મહાત્રીમા દાખન થયા અને આ લોખ તેમ ફાલે કે તરફની તેમની વૃત્તિને માટે પ્રજાત થયા. સુખતાન પોતે પણ તે હઝરતનો શિષ્ય હતો તેથી, અને તેમની પવિત્રાઈ દીઠી તેથી તેમના ઉપર અત્યંત પ્રેમ રહેવા લાગ્યો. ત્યાર પછી દિન મતિ દિન તેમની ઉપર સુવતાનની મહેબારની ઘણીજ વધતી ગઈ એક દિવસ એવું બન્યું કે મખદૂમ જહાનિયાનને ઘેર ઘણા ફકીરો આવી ચઢ્યા, પરંતુ અન્ન તયાર નહોતું વજીહુલ્લુ કનો પુત્ર મુઝફ્ફરખાન પણ આ હઝરતનો શિષ્ય હતો તેઓ ખબર સાભળતાંજ પુષ્કળ ખાવાતું તથા મીઠાઈ પોતાના ઘરમાથી તેમ બજારમાથી લઈને હઝરતના મકાનપર આવ્યો અને સઘળું ફકીરોના આગળ રજુ કર્યું ફકીરોએ અલાહુ અક્રમર કડીને જરથો જય બોલાવી આ મોઠો અવાજ સાભળતા હઝરત મખદૂમે તપાસ કરી સેવકોએ જે વાત બની હતી તે કહી હઝરતે મુઝફ્ફરખાનને બોનાવી બવવાની આજ્ઞા કરી તેણે આવીને પ્રણામ કર્યા હઝરતે કહ્યું કે જે અન્ન તે આપ્યું છે તેના બચામા તને ગુજરાત દેશની સર્વ હકૂમત બક્ષીસ કહેણ એમ કહીને એક પોતાના પચગ ઉપર પાથરવાની આજ્ઞા (પચગ પોરા) પણ બખીસ કરી મુઝફ્ફરખાનને પ્રણામ કરી આનંદ ભરે પોતાને ઘેર આવીને બનેલા ફકીરોને ઘરના માણસોને કહી તેની સ્ત્રીએ કહ્યું કે તમને તો વૃધ્ધાવસ્થા આવી છે, કે ત્ય ગુજરાતની હકૂમત તમને મળશે તો પણ તમને માનમ છે કે એ તમને કયા સુખી વિખે બન થશે નહીં પણ જાઓ અને આશિર્વાદ તમારા છોકરાને ફોળે એવી અરજ કરો હાન હઝરતનો ફાપા સૂર્ય તમારા ઉપર મકારચો છે એટલે જે જે તમે કહેશો તે એ સ્વીકારશે મુઝફ્ફરખાન અત્યંત સુગંધી અનર, પુષ્પ સુદર પાત અને મીઠા મેવા લઈને હઝરતની પાસે આવ્યો લવેનો ચાલે તેમના આગળ રજુ કરી હઝરતે સર્વો સમયે અને સારી સુગંધી તુ લાવ્યો છે એમ કડીને મોઆગળ ખજૂની રકામી પડી હતી તેમાંથી એક મૂડી ભરી મુઝફ્ફરખાનના હાથમા આપોને કહ્યું કે આ ખજૂની નેટની પેરીઓ છે એટની તારી પેટીઓ ગુજરાતની હકૂમત અને પાદશાહી કરશે કેટલાક લોકો કહે છે કે ખજૂની પેગીઓની સખા બાર હતી કટનાકે કહે છે કે, તેર અને કેટલાક કહે છે કે અગીયાર હતી ખરી વાત પરમેશ્વર જાણે ઇતિહાસ લેખકો લખી ગયા છે કે ડિઝરી સત્તજી મા સુવતાન મહુમદ ઠઠા ઉપર ચઢાઈ લાઈ ગયો હતો તે વખતે તે નગરની નજીકમા મરાણ પામ્યે, તેના મરાણ પછી તેના કકાનો દીકરા ઉપર કહેલો ફીરાઝખાન સુવતાન ફીરાઝશાહ તુ પદ ધારણ કરી તખ્ત ઉપર બેઠો આ મમયે મુઝફ્ફરખાન અને તેના ભાઈ રામચંદ્રખાન મોટી પદ્ધતિએ ચઢ્યા, અને પાદશાહના પૂણું વિશ્વાસપાત્ર થયા,

તે એટલે સુધીકે સુલતાન એમના શિવાય ખીજા કોઈના હાથે શરાબ લેતો નહીં હતો. સુલતાનના સુલતાનો કલાલના વંશથી ઉત્પન્ન થયા છે એવું જ કહેવામાં આવેછે તે તદ્દન ખોટું છે. કલાલી શબ્દ જોડવાનું કારણ એવું બન્યું હતું કે દરબારમાં એક વર્ષ દ્વાસ પ્રબળ આવી હતી, તે ખગડી જતી હતી, તેથી આ બે જાણને તેમાંથી આસંધ કાઢવાના સુલતાને હુકમ કર્યો હતો. અદખા પ્રયોગે અદખાઇને લીધે "કલાલી" નામ લગાડી દીધું અને જાહેર કર્યું કે જોતો કલાલ જાતિના છે. ખરી વાતતો એજ છે. તે ગમે તે હોં પરંતુ એટલું તો ખરું કે તેઓ મહાન અને ઉદાર સ્વભાવના હતા અને સાધુ સંતો ઉપર તથા પવિત્ર જનો ઉપર તેમણે અનેક દાન થ કર્યાં હતાં, જેમનું વર્ણન ચાગ્ય સ્થળે કરવામાં આવશે. સુલતાન ફીરોઝશાહનું વય લગભગ નેત્રું વર્ષનું થતો તેણે રાજ્ય કાર્યભાર મહમ્મદખાન નામના પૌતાના પુત્રને સોંપી પોતે પરમશ્વરની ભક્તિમાં નિમગ્ન થયા. ખુતબો જનનેના નામથી પાંચવામાં આવતો હતો. હિ. સ. ૭૬૦ (ઇ. સ. ૧૩૮૮) માં ફીરોઝશાહના બંદગાનો જેમની સંખ્યા એક લાખની હતી તેમણે અસત્ય વાતો કહી કહીને અને નિંદા કરીને મહમ્મદખાન તથા ફીરોઝશાહ વચ્ચે વિરોધ કરાવ્યો અને મહમ્મદખાનની સામે ફરી ગયા. મહમ્મદખાન તેમની સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યો. તેમણે સુલતાન ફીરોઝશાહનું જ્યરણ લીધું. સુલતાન ફીરોઝને તેમણે એકાંતમાં બાહર લાવી સંભ્રામ કરનારી દુકડીની હારમાં ઉભો રાખ્યો. મહમ્મદખાનના લશ્કરની અને હાથીના મહાવતોની નજર સુલતાન ઉપર પડી એટલે તેઓ તેના દબદબાથી, અને તેણે કરેલી અનેક બક્ષીસો યાદ આવ્યાથી શાહજાહાની પાસેથી ખસી જઈ સુલતાનની તરફ આવ્યા. મહમ્મદખાન નાશી શીરપુર તરફ ગયા. ફીરોઝશાહના બંદગાનોએ તેનું ઘર અને તેના સોબતીઓનાં ઘરબાર લૂટી લીધાં.

એજ સાલમાં એટલે હિ. સ. ૭૬૦ (૧૩૮૮) માં સુલતાન ફીરોઝશાહ મરણ મામ્મો. એના મરણની સાલ "વફાતફીરોઝ, (ફીરોઝનું મરણ) એ શબ્દમાંથી નીકળી આવેછે. ફીરોઝશાહે આઝનીસ વર્ષ અને નવ દિવસ રાજ્ય કર્યું. ફીરોઝશાહના બંદગાનોએ સુલતાન ફીરોઝના પૌત્ર અને ફતેખાનના પુત્ર ગયાસુદ્દીન તુઘલકને ફીરોઝખાદના સહેલગાહી મહેલમાં તખ્ત ઉપર બેસાડ્યો અને સુલતાન મહમ્મદ તરફ ચોટ લશ્કર રવાના કર્યું. મહમ્મદ સહજ

સડાઈ કરી પરતુ હાર ખાઈ તીરપુરથી સૌંધ ગયો. તુઘલકશાહ તેની પાછળ પડ્યો. એટલે તે નગરદોડ જતો રહ્યા તુઘલકશાહ જવાનીના લેભરાથી મોજ શોખમા પડી ગયો અને બદગાનેએ રાજ્યમાં જરૂર જુલમ વર્તવના નાર્યો હિ સ ૭૯૧મા મલિક રફતુદ્દીને તુઘલકશાહને મારી નાખી તેનું નાથુ દરબારમા લટકવ્યું એણે છ માસ ને અરાઠ દિવસ રાજ્ય કર્યું.

ત્યાર પછી સુલતાન ફરીશજના પુત્ર ઝફરખાનનો પુત્ર અબુબકર ૮૭૮ ઈસવ બેઠો તખતે વાસે એની અને સુલતાન નહનનદની વચ્ચે દલીલ દાખવ્યા થઈ સુલતાન મહમ્મદ કેટલી વાર તો હાર ખાધી પરતુ આખરે અબુબકરનું ભરકર ફરી ગયું અને સુલતાન મહમ્મદને આવી મળ્યું અબુબકર દુલ્લાન મહમ્મદના હાથમા પકડાયો અને કેદખાનામા જઈ મરાણ પામ્યો, અને દિલ્લીની પાદરહો સુલતાન મહમ્મદખાનના હાથમા આવી.

એજ સાક્ષમા એટરે હિ સ ૭૯૮ મા ખબર આવી કે ગુજરાત માતને નિઝામ શુદ્ધ (જેને રાસતાં ખાનનોઈનકાબ મળ્યો હતો તે) ફરી ગયો છે અને કુશમનીના પિઆર ધરાવે છે એજ સાનના રખી ૮૨ અબ્બાસ મલીનાની ખીજ તારીએ સુલતાન મહમ્મદ ઝફરખાનને એક લખ તેણે બકીનકશીનીઆમ શુદ્ધાને પાસે કરવા ગુજરાત તરફ વિદાય કર્યો ઝફરખાને દિલીથી કુચ મરી ખસેલો. આગળ દરા તોણ્યા ચાથી તારીએ સુલતાન મહમ્મદ તેને નજરાને ગયા અને વિદાય કર્યો. ઝફરખાનના પુત્ર ત તારખ નને સુલતાન મહમ્મદ પોતાની પાસે રાખ્યો અને પોતાના પુત્ર મમાણે પાડ્યો. ઝફરખાનને કેટલીએક કુચ કયા પછી ખબર મળી કે તાત રખાનના ઘરમા એક સુદર પુત્રનો જન્મ થયો છે અને તેનું નામ અહમ્મદખાન પાડ્યું છે.

ત્યાંથી કુચપર કુચ કરીને ઝફરખાન આગળ પડ્યો જ્યારે એ નાજીર મગલુમા પહોચ્યો ત્યારે ખલાયતની રૈયત જે રાસતાંખાનના જુલમથી હેરાન થઈ હતા તે આવી મળી અને સદળી ફરીયાદ મરી ખાને તેમને દિલ્લો આપી પોતાની સેવે લઈ આગલ કુચ રફ કરી કેટલીક મંદો મરી બાદ પાંચણ ઘરેરમા આવી પહોચ્યો અને ત્યાં મુકામ કર્યો અહીંથી રાસતાંખાન ૮૫૨ તેણે તીર્થેની મતલબનો પત્ર લખ્યો —

" શાણા માણસોનું કામ તો એ છે કે તકરાવ અને ખોટા વિવાદોના અગ્નિ આલો તો નાંખવો. જ્યાં સુધી આ અગ્નિ એટલો ભડકો થઈ ઘર બાળી નાંખવા નેવો થયો નથી ત્યાં સુધીમાં તેને બેસારી દેવો એ સાચું છે, જે માણસ પોતાના માલિકથી બેવફા થઈ દુશ્મની ધારણ કરે છે તે આખરે અપકીર્તિ પામે છે. તમારે સમા માગવી એજ વધારે સાચું છે, અને મારી બલામાણથી સુલતાન તમને સમા આપશે. "

આ રાખામણ કંઈ એને રૂચો નહીં અને રીતસર કંઈ પણ જવાબ નહીં આપતાં પાઠણ, જેને નકરવાલા (અણુલિંગાક) કહે છે તે તરફ દશાબાર ક્રોધ ક્રુઅ કરી નિકળ્યો. આખરે પાઠણ સરકાગતા તાળાનું ગામ મેળે સનહુ આગળ ખાત્રા થયે મુકાબલો થયો અને એટલી કતવ થયા પછી વિજયનું નિરાત્ર ખાત્રાની તંદોણમાં ફરકયું. નિઝામ યુદ્ધમાં કતવ થયો. ઝફરખાન વિજયી થઈ પાઠણમાં હાખજ થયો. આ બનાવ હિ-સ-હદ્દ માં બન્યો.

કેટલાક વખત ઝફરખાન પાઠણમાં રહ્યા પછી તેણે હુકમ ફરમાવ્યો કે જે જગાએ લડાઈ થઈ છે ત્યાં આગળ એક ગામ વસાવવું. આ પ્રમાણે ગામ વસાવ્યું તેનું નામ અલ્પુર-રાખ્યું, જે ગામ ઉપર વર્ણવેલો વિજય થયો ત્યારથી તે અબ્બાસ સુધી રજારી વસ્તીવાળું અને આઘાદ છે. હિ-સ-હદ્દ માં ખાત્રા ખત્રા થત ગયો અને ગુલશાદ દશ મુસલમાનોના રિવાજ પ્રમાણે પોતાને વધાઈને દર્દી અને જે લોકો માત્રે હતા તેનાં મસ્તક નમાવ્યાં અને બેઠાકીથી તથા જુલમથ દેશન થતી રૈયતને શુખ એનમાં આણી.

તારીખ મહમુદશાહીમાં લખેલું છે કે સુલતાન મહમુદશાહે ખાત્રાની ઉપર જે પત્ર લખ્યો હતો તેમાં શરૂઆતમાં મથાળે ઇલકાબ સુવતાને પોતાને હાથે લખ્યો હતો, જેમાંથી કંઈ પણ કમી જરૂરી કે સિવાય અગ્રે ટાંકીએ છીએ. તે નીચે પ્રમાણે હતો:—

" મારા બાઈ, પરમમિત્ર, મહામતિવંત, ન્યાયી, પરમવીર, રાજ્ય અને ધર્મના મંરકાક, મુસ્લામ ધર્મ અને મુસલમાનોના શૂળાણ, પરમેશ્વરના કૃપા પાત્ર, બે હિમાન અને મતિ પૂજકોના ફાર, પર્મ શૂબ અને અપાત્રના કતલ કરનાર, આકાશ મંદીના પુત્ર મમાન નિશાત, સંશ્રામમાં વિજય પ્રવર્તનાર, કિલ્લાઓને પાણી બેરનાર અને દેશોને છવનાર, ગળ્ય મંત્રના મંત્રાન, રાજ્ય, અબના આપ ર, ધર્મ અને પ્રગેષકારના બેગી, મહા વિચારવંત, ન્યાયના પ્રવર્તક, શિવદરશાના

મધ્યમનુસ્ય. હમાયુ' ઝફરખાન." અને એમ પણ કહેવાય છે કે તે પત્ર માથે એક મુલ્કનાનો ઉપયોગમાં લઈ શકે તેવું શાવ હતું અને પાદશાહી તંબુ તેને બક્ષીય તરીકે હિ. સ. ૭૬૩ ના રબિઉલ્લાની મહીનામાં મોકલ્યા હતાં.

ત્યાર પછી હિ. સ. ૭૬૬ માં ફરીંગીયાદનો પુત્ર મુલ્કતાન મહમ્મદશાહ મરાઠુ પામ્યો. એના શબ્દને શરૂઆતને મહમ્મદશાહથી દિલ્લી આણવામાં આવ્યું અને મુલ્કતાન ફરીંગીયાદના હુલ્કામાં તેને ભૂમિદાન દેવામાં આવ્યો. એણે છ વર્ષ અને માત્ર માત્ર રાજ્ય કર્યું. એજ વર્ષના રબિઉલ્અવ્વલ મહીનાની એકાદશીએ તારીખે મહમ્મદશાહનો મોટો દીકરો હુમાયુ, મુલ્કતાન અકાઉદ્દીનનો ખિતાબ ધારણ કરી તખ્ત ઉપર બેઠો અને તંજ વર્ષના જમાદીઉલ્અવ્વલ મહીનાની પાંચમી તારીખે માત્ર એકજ માસ અને એ જ દિવસ રાજ્ય કરી મરાઠુ પામ્યો. ત્યાર પછી એજ મહીનાની પીગમી તારીખે તેનો નહુનો ભાઈ મહમ્મદખાન, મુલ્કતાન નામિરદીન મહમ્મદશાહનું ૫૬ ધારણ કરી માફીએ બેઠો.

આ સમયે ઝફરખાનને ખજર મળીકે ઈસ્તાના રાજ્યે બળવો ઉઠાવ્યો. ખાન ઈંદુ તરફ લશ્કર લઈ ચડ્યો. રાજા નાગીજીઈ ઘઠમાં લગ્યો. ખાને દિલ્લાને ઘેરા ઘણો અને ઇંદુની આસપાસના મુલકમાં લશ્કરો મોકલી સઘળો પ્રદેશ પાંચમાસ કર્યો. રાજા આખરે ઘણાં નષ્ટતા અને આલુલુ રાધે તર્જો થયો અને ખાન પાછો ફર્યો. ત્યાંથી પછા ફર્યો જાઠ મોમનાથનું એટલે દીવ પાટણનું દેવળ નાશ કરવાનો ખાને ઈશારો કર્યો. એટલામાં ખજર મળીકે આમાર અને ધુરહાન-પુરનો હાકિમ આદીલખાન પોતાના પગ લગાવી ગુજરાતનાં સમુદ્ધમાં મુલ્કતાન-પુર અને નદરખાર સુડો આવી પરાયો છે ખાને દીવ પાટણ તરફનો પોતાનો મનસુખો ફરવી આદીલખાનને પસંદ કરવા આજ્ઞા કરી. આદીલખાન આ ખજર સાબળી આસીર તરફ નાંચી ગયો, અને ખાન પણ નહરવાલા એટલે પાટણ પાછો ફર્યો.

હિ. સ. ૭૬૭ માં રાય બારાના રંગમાં આવેલા ઝરંદ ઉપર ખાને લશ્કર લઈ ચડાઇ કરી, અને તે દેશના હિંદુઓનો તોર રાખાવી મોમનાથ દેવળ ઉપર કબજો આ મરાઠુ દેવળને તોડીને સહેરમાં મુસલમાની ધર્મ અને રિવાજ કાપી પિત કર્યો.

હિ. સ. ૭૬૮ માં ખજર આવીકે મદનો હિંદુ રાજા મુલ્કખાનો ઉપર ઘણો જુલમ ગુજારે છે ખાને રાજ્યના મુખ્ય અમીરોને અને મધ્યનાને બેલાવી

કહ્યું કે “ પૂર્વે તરફના દેશના મુસલમાનો ને કુષ્ઠ બોગવદા હોય તો પશ્ચિમ તરફના મુસલમાનોએ તેમને મદદ કરવી જોઈએ. હાલમાં આપણે સૌભાગી બોલીએ કે મદદના હિંદુઓ તેમના દેશમાં વસતા મુસલમાનોને ઘણું પસંદ છે આ બાબતમાં ને આપણે સાંત રહીશું તો કાલે સવારે રાજાઓના પાણી રાજા પરમેશ્વરના તખ્ત આગળ શો જગથ આપીશું ! મારી સલાહમાં તો એ દાદરેને સજાએ પહોંચાડવા એમ આવે છે. આ બાબતમાં તમારો યુ અભિમાય છે. ” સર્વે જગથ આપ્યો કે જેમ આપની ઇચ્છા છે તેમજ અમારો અભિમાયજે. કુચની નોખત વગાડવાને હુકમ કરવામાં આવ્યો અને ઉતાવળી ઉતાવળી કુચમાં સરકર મદદ તરફ રવાના થયું. મદદનો રાજા વિચાર કરીને પોતાની દિલ્લામાં ભરાયો. વિજયી ખાને દિલ્લાને ઘેરો ઘલ્યો અને તને તાબે કરવાને મથત કર્યો. દિલ્લો ઘણો મજબૂત હોયતો પોતાની ઉમેદ પાર પાડવામાં ખાનને દીક્ર થઇ, પરંતુ આખરે મદદનો રાજા ઘણું કુષ્ઠ વેઠવાથી કાયર થઇને અને નગરી જઈને શરણ આપ્યો, અને હવેથી મુસલમાનોને કુષ્ઠ નહીં રવાના તથા લાયક પેશકશ (ખંડણી) આપવાનો કરાર કર્યો.

વિજયી ખાન ત્યાંથી ધર્મપુરધર મહાપુર ખાલ મધીનુદીનની હમ્માહ નાં હાથે કરવા આજમેર ગયા. અજમેર ત્રણ કોળ રહ્યું ત્યાંથી તે પગે ચાલીને ગયો, અને પાંચા સંપૂર્ણ કરી. ત્યાંથી સાંભર અને હિંદુવાર ગયો. ત્યાંના હિંદુઓને સજા કરી ત્યાંથી દેલવાડા અને ચકગાડા તરફ ગયો. ત્યાંના લોકોને પાણી સજાએ પહોંચાડી રાજધાની તરફ વળ્યો અને હિંદુ ચ. ૭૬૬ ના પવિત્ર માસ રમજાનની તા. ૧૭ મીએ પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો. આહી આવ્યા પછી લગરની એક વરસ સુખીની નોકરી માફ કરી તેને આરામ આપ્યો, અને પોતે પાણી કોઇ તરફ સવારી કરી નહીં. આજ વર્ષમાં ખાનનો પુત્ર તાતારખાન દિલ્લીથી પાટણ આવ્યો.

તાતાર ખાનનું દિલ્લીથી આવવું.

તારીખ મહુમ્મદશાહીના કર્તા એક લખેડે કે દિલ્લીના સુલતાન ફીરોઝ-શાહના પુત્ર સુલતાન મહુમ્મદના મરણ પછી રાજા સંભાળે મોટી ગરબડ હતી અને જારી રહી. દરેક સરદારના મનમાં દિલ્લીનું તખ્ત મેળવવાની છલ સા હતી. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ અને તે દરમ્યાનમાં ફરી ફરી સુલતાની પાદશાહી વીત્યા બાદ દિલ્લીના રાજ્યની લગામ એક પકીલ તરીકે અકબાલખાનના હાથમાં આવી. આ સમયે મદરખાનનો પુત્ર તાતારખાન પાટણપત્તા દરખામાં હ-

તેના તાતાગંધાનના ઉપર ચઢાઈ કરવાને અકબાલખાન પાણીપત ગયો. તાતાગંધાન પોતાના નરજતમ પાણીપતના કિલ્લામાં રાખી દિલ્લી ઉપર ચઢાઈ કરી તેને ઘેરો ઘાલ્યો. ત્રોજે દિવસે અકબાલખાને પાણીપતનો કિલ્લો સર કર્યો, અને ત્યાંનો સુરંગો સુરજતમ પોતાને કબજે કર્યો. આ બંન્નાવ બન્નાથી તાતાગંધાન દિલ્લીની નરજતમાં રહી શકે તેમ નહીં હોવાથી તે ગુજરાત તરફ ફર્યો, એવા ઇરાદાથી કે ગુજરાતમાંથી લૂચકર ચિડકુ કરી અકબાલખાન ઉપર ચઢાઈ કરી તેને હરાવવો. પોતાના પિતાને મળ્યો અને તેના તરફથી તેને ઘણો આયકાર દવામાં આવ્યો.

અહીં મર્વે રોને તેણે મન પ્રસન્ન રહે એવી યરદારત યથા, તથાપિ તેના બન્નાબિલાસરૂપી પ્રસાને આરામના આ માળામાં એન પડયુ નહીં. અકબાલખાનનું પેર અને દિલ્લીના ગળ્યનો મહુલ્લાકાંક્ષા એના ચિત્તમાંથી ખર્યા નહીં, અને રાત્રિનિમ્ન એના એ રિચાગમાન ગ્રન્ત રહેતો હતો. ગુજરાતમાંથી લૂચકર તથા કરી દિલ્લી તરફ જવું એવા વિચારમાં એ હતો એટલામાં સમાચાર આવ્યા કે અમીર તૈમૂ મોરકાન આઢિય કિલતના હુકમથી ખીર આ મહુમદ મુગલ લૂચકર લઈને મુલતાન મુધો આવી પહાચ્યો છે અને અકબાલખાનના ભાઈ સારંગખાનને મુલતાનના કિલ્લામાં ઘેરો લીધો છે. આ મનાણે દિલ્લીના મામતો ઘટ થવાથી તે તરફનો વિચાર તાતાગંધાનને મુલતી રાખવો પડ્યો.

ડિ મ. ૮૦૦ મા તે અકબાલખાનની સાથે ઇંદર પ્રાંતના હિંદુઓને સજા કરવા ત્યા ગયો. ઇંદરના કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો અને આસપાસનો મદરા ઉજ્જડ કર્યો. તેનો ઇરાદો પાકો હતો કે ઇંદરને સ્વાધીન કરી શિવાય બીજા કોઈ તરફ જવું નહીં, એટલામાં ખબર આવી કે અમીર તૈમૂરના નેજા રૂપી સૂચેના કીણુ દિલ્લી ગાદેર ઉપર ઝગકયા છે અને દિલ્લી તેના કબજામાં આવ્યું છે. આ ઉપરથી પોતાના ગળ્યધાનીમાં દૂર રહેવું અને આ સમયે સત્રાપમાં રોકાવું એ ચોગ્ગ નથી એમધારા ઇંદરના રાજા પાસે ખડણી કબૂલ કરાવો પાટણ પાછો ફર્યો. એજ વર્ષ મા વળી ખબર મળી કે સોમનાથના હિંદુઓએ દોઢ તરફ તોફાન ડગલ્યું છે અને સ્વતંત્ર થઈ જવાનો ઇરાદો રાખે છે. આવો તેમનો નાજાયક ઇગદો બેસાડી દેવાને લૂચકર લઈ બન્ને જણ તે તરફ ગયા અને બન્નેવો પૂર્ણ ગતે સાંન કરી ઇન્કામ રિવાજેનું સ્થાપન કરી પાટણ પછા ફર્યા. વળી એજ વર્ષમાં સુવતાન શીરો અસાહનો પોત્ર અને સુલતાન મહમ્મદનો પુત્ર સુવતાન મહમ્મદ, જે અમીર તૈમૂરના બપથો નાશી છુટી પોતાના અને પોતાના બાપકાદાના મદરોના દરના ભાગોમાં મતાતો ફરતો હતો તે પાટણમાં આવ્યો. અકબાલખાન તેને લેવાને સામે ગયો અને શપ્થ

માનપૂર્વક શહેરમાં આણ્યો. અહીં આવવાની તેની મતલબ એવી હતી કે ખાન તેને કંઈ સહાય કરે અને દિલ્લી તાણે કરવાને સારુ લશ્કર લઈ પોતાની સાથે આવે. પરંતુ આ મમાણે લશ્કર દિલ્લી ઉપર લઈ જવું એ ખાનને ચોગ્ય લાગ્યું નહીં તેથી સુલતાન મહમ્મદ નાસબ થઈને માળવાના હાકેમ એકપખાન પાસે ગયો. આ હાકેમે પણ એની વિનંતિ સ્વીકારી નહીં તેથી તે ત્યાંથી નિકળી કનોજ તરફ ગયો અને તે મદરામાં ફરતો રહ્યો.

તાતારખાનનું સુલતાન મહમ્મદ નામ ધારણ કરી ગુજરાતના તખ્ત ઉપર બેસવું તથા તેનું મરણ પામવું.

તારીખ મહમ્મદશાહીનો કર્તા લખેછેકે તાતારખાન ગુજરાતમાં આવ્યો અને પોતાના પિતાની ખુશાકાત થઈ ત્યાર પછી થોડાક દિવસ ગયા એટલે એક દિવસ તેણે ઘણીજ નયારાથી ખાનને વિનંતિ કરીકે દિલ્લીનું રાજ્ય ટુંકી ટુંકી સુદતના પારશાહોથી અને અગોર તૈમૂરનો ચકાઈથી તદ્દન તારાજ થઈ ગયુંછે અને ને એવા સમયમાં આવણે વાપડે. દિલ્લીની નજીક બ્રજકશે તેા ત્યાંની સરહદનાં તમામ ખુખ્ય ખુખ્ય લોકો આ નીને મળશે. ખાન મત્સુતર આવ્યો કે ટુંકી નજર વાળા લોકો આતુર્ય અને વિચારના કામમાં મશ્ રોષ રખેછે અને સદગુણમાં પણ લાંબન રખેછે. નોકે તે તરફ જવાનો આવણે વિચાર રાધે રૈયતના સુખને વાસ્તે છે તથાપિ આ સમયના લોકો તેા એવુંજ માનશેકે આવણે મયત્ન રાજ્ય મેળવવાના રવારેને મટેછે. માટે આ સમયે તે તરફનો કંઈ પણ મયત્ન કવં. એ ચોગ્ય અને સનાહ લેવું નથી. શાહજાદાએ વિનંતિ કરીકે "જ્યાં સુધી હાથમાં તખવારપકડી નથી ત્યાંસુધી કોઈને રાજ્ય મળતું નથી." આ બાબત લાંબો વખત વાત ચાંત થયા પછી હિ. સ. ૮૦૬ માં ખાન, તાતારખાનને તામિરુદ્દીન મહમ્મદશાહનું નામ ધારણ કરાવી તખ્ત ઉપર બેસાડી લશ્કર તથા ખળનો તેને ગ્વાધીત કરવાનો નિશ્ચય કરી કરમે અમાવજમાં આવ્યો. અહીં તાતારખાન સુખાન મહમ્મદના નામથી જમાતોડલ આખર માસમાં તખ્ત ઉપર બેઠા અને ઇતરૂપી ચંદ્રને પોતાના ખુખ ઉપી સૂર્યથી તેજસ્વી કર્યો તખ્ત ઉપર બેઠા પછી એક અડવાડીઆનો તખ્ત ઉપરથી ઉતરી નાદાદના હિંદુઓ સામે લડાઈ કરવાને અર્થ ઉપર ચડ્યો. નાદાદના લોકો પોતાનો મદરા કુમરી હોવાથી અને લશ્કરનાં માણસો પધારે હોવાથી રાજપુતાને ગણ

કારતા નહોતા એ લોકોને સારીરીતે હાથ ખાવરાની તાણે કરી મોટું લશ્કર
લઈ દિલ્લીત કં ૫૦૫ે આ ખખર સાબજી અખ્યાનખ્યાનના અંતરમા મોટે મતાપ
પેઢા થયો, પરંતુ સાળાન મામમા તે (તાતારખન) એકદમ માદો પડ્યો અને
ઘણા ઘણા હુશીઆર વૈદ્યોએ દવા ખરી પગતુ તેમના સમજો પરિશ્રમ વ્યથ ગ
યો "જ્યાં એ પડ રોગનુ મૂળ થાય ત્યાં કરો ઈલાજ નથાં એ પ્રમાણે થવાથી
આખરે તેણે પોતાની છઠ્ઠી રૂપી મોની એટલે કે પોતાના આત્મા પરમેશ્વરના
હવાલામા સોંપ્યો અને તેના રાખને પાટણ સરેરમા ભૂમિદાગ દવામા આવ્યો

પરંતુ ગુજરાતની હકીકતથી માહિતગાર લોકોના કહેવા પ્રમાણે અને પ્રસિદ્ધ
વાતચાલોએ તથા જે ઇતિહાસોમા વારંવાર કહેવામા આવી છે તે પ્રમાણેની હકી
કત એવી છે કે તાતાગખાને દેશલાક અસ નોડી પુરુષોની સોમતમા ઝડપીન સામે
કાવતરો રથવા માડયા આ સોમરીઓ ખરુ રથી એના ત્રિ રૂપાતા હતા ૫
રૂપુ અદરથી ખખરા એના રાપુહતા આ લોકોના મિખવરૂપી પોતાના પિ
તાને કંઈમા નાખ્યો પોતે મહમ્મ સાહનુ ૫ ધારણ કરી તખ્ત ઉપર મેહો અને
લશ્કર તથા રાજ્ય કારબાર કરનારા ખાણસોને પોતાના કરી નીના ત્યાર પછી
નારોહના હિંદુઓને લડાઈ કરી પરાજય પમડી દિલ્લી તરફ જવાનો મનસૂમો
કરી તૈયરી કરી એ નામા મલ્હુના પ્યાત્રો પીધા અને બંદુનીઆમા મવેશ ક
યો એના મે તનુ કરણ એ બન્યુંકે અના ગજ્ય સખધા અતિમૈય તાગને લાધે
પોતાના પિતા તરફના માન અને મમતા ઓછ થઇ ગયા આ માન અને મમતા
જે રાખરા ઈચ્છે કે જેને તો એક મોગા ધન્ય બાગનો વિષય છે આ પ્રમાણેની
વર્તણુકથી પિત જે એક નેહ મમતા અને માં પ્રેમન કુદગતી રથાન છે તેના
ચિત્તમા પરમેશ્વર વૈરનાં બીજ વાવ્યા તે ઉપરની તતાગખાનની પામે ગહિતારા
દેવક માણસો જે ઝડપીનનુ કિતચિતન કરનાગ હતા તમણે એને ઝેર ખર
રાવ્યુ તારીખિ મહમ્મદગાહીના લેખકે આ બામતમા પણ માન બંધો રાખ્યા મા
સાંભી રોતે વિવેચન કર્યું કે પગતુ અયતો વિજય થવોજ નેહમે એ કહેત
મુજબ આ બામત અત્ર નેધી છે સુતાન મહમ્મદ (તાતાગખાન) ના મરણ
પછી તને લોકો એક શર પુરા તરફે યાદ કરે છે વળી એ પણ વત મરાજ છે કે
મરહુમ સુત ન ધમધુરધર મખદમિજલાનીનાનો પરિચય અત્યંત રાખતો
હતો

એક વાત એવી ચાલે છે કે સુતાન મહમ્મદે એક દિવસ મર્વે મહા પુર
ચોના શિશુમણિ રોખ ગજબજાને ઘણું રૂ ૫ એટ તીકે મોકલ્યુ અને પોતાના

રાજ્ય ઉપર તેમને આશીર્વાદ માગ્યો. હજારો આ બેઠ નહીં ફરીકારતાં " આ ધન વાગ પિંતાનું છે અને તેને હાથ અડકાવીશ નહીં " એમ કહી પાછું મોકલી દીધું.

સુવર્ણ મહામહાના મંદિર પછી અફરખાન બહાર આવ્યો. રાજ્યના સર્વ નોડરો તથા સગરો તેની પાસે હાજર થયા અને તેણે માનપૂર્વક તેમને દિલાસો આપ્યો. ખાસે દરેક જણને આશ્વાસ આપી અને રાજ્યધાનીના નગરમાં ગયો. પરંતુ ત્યાર પછી ખાનની આંખમાંથી અશ્રુ વહેતાં જાંઘ થઈ નહીં; રાત્રિ દિવસ શોકના નિશ્વાસ તેના અંતરમાંથી નિકળતા રહ્યા, અને જરા પણ કરાર તે માગ્યો નહીં. ગળ્યને તમામ કારભાર ધર્મીવાર પોતાના નહાનાભાઈ રામખાનની ઉપર નાખી દઈ પોતે એકાંતમાં વખન સુળંગતો. પરંતુ આ પ્રમાણે રામખાને રવીકાર્યું નહિ તેથી આખરે નાગોગના સૂત્ર જહાલગોષ્ઠરનો જગોએ રામખાનની નીમનોક કરી અને સુવર્ણ મહામહાના પુત્ર તથા પોતાના પેત્ર અહમદખાનને પોતાનો વારસ કરાવી તેને રાજ્યની સર્વ કેળવણી આપવા માંડી.

હિ સ. ૮૦૭ ના રાખાન માસની મતરખી તારીએ સામાન્ય આવ્યા કે અમીર તેમજ ઉશ્વેશ વર્ષનું રાજ્ય લોગની પરમેશ્વરી રૂપર હાજર થયો. એજ વર્ષમાં અફખાલખાને દિલ્હીથી બહાર નિકળી સુવર્ણ કીરોગશાહના પૈત્ર સુવર્ણ મહામહા પાસેથી કનોજ લઈ લેતા તે દિવસ ઉપર અઘાઈ કરી. સુવર્ણ મહામહા આકિલનામાં આવી બરાયો હતો. અફખાલખાને આ દિલ્હાને પેસે ઘાલ્યો, પરંતુ તેના પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયા અને તેથી તે દિલ્હી પાછો ફર્યો.

હિ સં ૮૦૮ માં અફરખાને સુવર્ણ મહામહાની સહાયને વારતે લશ્કર તયાર કર્યું અને દિલ્હી તરફ જવાનો મનમૂલો કર્યો, પરંતુ એવામાં એની ખબર આવી કે જમાલીંગખાન માસની જોગણીમાં તારીએ અફખાલખાન અને ખીજખાનની વચ્ચે એ દી ખુતખાન લડાઈ થઈ તેમાં ખીજખાન વિજય પામ્યો છે, અફખાલખાન લડાઈમાં નાથો ગયો, અને સુવર્ણ મહામહા કનોજથી દિલ્હીમાં આવી પોતાના પિતાના તખ્ત ઉપર બેઠો છે આજનાજ બનવાથી અફરખાને પોતાનો દિલ્હી તરફનો વિચાર માંડી વાળ્યો.

દિલ્હીના પાદશાહેની સુવર્ણ મહામહા સુળંગતમાં જરી રહી તડો ત્યારે રાજ્યના મોટા મોટા અમીરો અને અધિકારીઓએ અફરખાનને, આરી ઘડી

પળમાં વિનતિ કરીકે પાદશાહીના ચિન્હ અને દળદળા શિવાય ગુજરાતના મુકદ્દ-
નો અશબરત બરોબર ભળવી શકાશે નહીં, અને આત્ર મહત્ કર્યેને મટે તે-
નાથી બીજા યોગ્ય પ્રયત્ન છે નહીં, માટે પ્રજા સમસ્તનો અભિપ્રાય છે કે પેગબર
સાહેબે ત્રેરેલા ધર્મના અને તેમની આરાધના સૂચક મટે તેણે પોતાના શિર
ઉપર રાજ્ય છત્ર ધારણ કરી એ દેખાવથી સર્વેની દૃષ્ટિ આન દિત કરી આ મ-
માણેની ઇચ્છા રાખનાગઓની વિનતિ સ્વીકારી હિ સ ૯૨૦ ના વર્ષ મા વીરપ્ર
મુકામે પોતાના શિર ઉપર રાજ્ય છત્ર ધારણ કરાવી ઝરખાને મુકદ્દશાહ
નામ ધારણ કર્યું. આ સમયે સુલતાન મહમ્મદ (તાતારખાન) ને ગુજરાત ગયે
ત્રણ વર્ષ અને સાત માસ રીતી ગયા હતા.

આ મમાણે પાદશાહી ચિન્હ ધારણ કરી માળવા તાખાના ધાર ઉપર ત્યા-
ના હાકેમ અલપખાન, જે દિલાવરખાનનો પુત્ર હતો, તેને તામે કુવાને ચઢાઈ કરી,
અલપખાન જે તાખેદારી કબુલ ગયે તો ઠીક નહીં તો એને એ દેશની બહાર કઢા-
ડવો એવો નિશ્ચય કરી આ ચઢાઈ કરી હતી અભિમાન અને હીરબાબના બા-
થી અલપખાન લડઈ કરવા સ મો આવ્યો. એની નેતાને મુકદ્દશાહની મેનાએ
મહત્ સમયમાં એક વાયુ વટોળ વાજાને રિખેરી નાખે તેમ રિખેરી નાખી અ-
લપખાન નારીને ધારના કિલ્લામાં ભરાયો. મુકદ્દશાહે કિલ્લાને ઘેરો ઘાંટયો.
કિલ્લામાં થોડાક સમયમાં અલપખાન એની ત મીમાં આવી ગયો કે હવે સુલતાનને
શરણ ગયા શિવાય બીજો રસ્તો એને સલાહ ભરેલો લાગ્યો નહીં. ફરમ આવ્યા
પછી સુલતાને તેને કેદ કરવાનો હુકમ કર્યો અને તેને ગુમસ્તખાનને સોંપ્યો. એજ વ-
ખતે ખબર આવીકે જૈનપુરના સુલતાન ઈબ્રાહીમે દિલ્લીનો મુલક છતી લેવાના
ઇરાદાથી કોનાજ આગળ લડાઈના નિશાન રોપ્યા છે સુલતાન મહમ્મદનો પુત્ર
સુલતાન મહમ્મદ તે સમયે દિલ્લીની માદો ઉપર હતો તેને મહાય કરવાને મુકદ્દ-
શાહે દિલ્લીનો રસ્તો લીધો. આ ખબર સાંભળી ઈબ્રાહીમખાન પાછો રી જોન-
પુર ગયો અને મુકદ્દશાહ પોતાની રાજ્યધાની પાટણમાં આવ્યો. અલપખાન ને
પણ પોતાની સાથે પાટણમાં આવ્યો. અલપખાન અહીં એક વર્ષ કેદમાં રહ્યો તે અર-
સામાં તેનો મજો અને તેના સમયમાં તેના તાખાનો મદ્ નગરનો હાકેમ મુસેખાન
બળીએ થઈ પડ્યો અને માળવા પોતાને તાખે કરી દીધું. આ ઉપરથી અલપખાને
પોતાને હાથે એક અરજ લખી પાદશાહને રજુ કરી અને જણાવ્યું કે મુસેખાન ને
મારા તાખ નો એક અમલદાર છે તે આખા માળવાનો ધણીયઈ બેઠો છે, આપ મને
બેડીની કેદમાંથી મુક્ત કરી ઉપકારની કેદમાં નાખશોતો મુસેખાન પાસેથી હું

મળે ૫ છોડાની લઈ ગ અને માગી બાકીની બધી હમર આપના સુખમ તરીકે વર્તી ગ સુચતાને અનપખાન ઉપર મેહેરખાની કમી નેને મુન્ત ક્યો અને પોતાના પૌત્ર અહમદખાનને ગોટ લખકર આપી તની સાથે મોકલ્યો, એવું કહીને કે, ચુ સેખાનને તાણે કરી મદનો કિ મો અને તેની આમપાસના ભુવક અનપખાનને સોપી તેણે પાઠા ફરવું ઉપરા ઉપરી તાંત્રીદથી કુચ કરી શાહજહા મદ આવી પહોચ્યા મૂસેખાને સામે ચવાની પોતાની ગકિત દીગી નહી એને તે નાગી ગયો શાહજહા અનપખાનને મદમા ગાદી ઉપર પુન આપિતકી પાછે ક્યો ત્યારપછી એજ વર્ષમા એટલે હિ મ ૮૧૦ મા કુબકોટના હિ કુઓની સામે ખુદાવ દખા નને સરદાર બનારી લશ્કર મોકલ્યું અને તેજ અમથે શેખ કામન નામના એક મકા પુત્ર હતા તેમની પામે ઇસ્નામ લશ્કરની ફતેહ માટે તેમનો આશાવાંદ લેવા તથા ભવિધ્ય બલુવા એક માણસ મોકલુ વશકરમા ગયે ૫ માણસેના નામની યાદી ઉપર નજર ફરવી શેખ કાસમે તેમના કોલાક નામ ઉપર લાઠીઓ ખેચી અને કહ્યું કે જેમના નામ ઉપર લીઠીઓ ખેચી છે તે લકાઈમા ચરા પૂરા તરીકે મગશે અને બાકીના ફતેહ કરી ગહી ગનામત ધાલ આવશે આખરે શેખ કાસમ ના કેવા પ્રમાણેજ પરિશ્રમ આવેનુ નામેએ હીકુ હતું કહ્યું છે કે —

“ પ્રભૂતણા પુન ને પ્રભુ કહી નથી
તથાપિ તે પ્રભુ થનુ ભુદો જગી નયા ”

ત્યાર પછી ત્રણ વર્ષે મુઝફ્ફરશાહનું મરણ થયું તાનીખિ બહાદુરશાહીનો કર્તા મુઝફ્ફરશાહનું મરણ હિ સ ૮૧૩ મા થયું એમ વળિછે, અને મગલુ થવાના કાગળ મ બધી કઈ પણ લખનો નથી પરંતુ જે કાગળ અતિ પ્રસિદ્ધ છે અને લોકો માને છે તેની નામે પ્રમાણે દર્શીકત મની છે —

જે વખતે અમલ ન કરમાના કોળીઓ રાજ્યમા ધોરી ગતા ઉપર બુટલોટ કરી ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા તે વખતે સુઝતાને અહમદખાનને પોતાની પાસે ખાસ હાજર ગહેનાર વરકર આપી તેમને સતએ પ ત્યાડરા મોકલે એ અહમદખાન ગ લેવું બહાર નીકળ્યો અને ખાન સરેવર ઉપર મુકામ ડેશ અર્ગી તેણે નિદાન માણસોને બોલાવી સલા કરી તેમના આગ્રહ પર મૂક્યો કે મદાપિ એક મગલ બોળના બાપને કઈ અપરાધ વગર માગી નાખે તો તેણે બાપનું વેગ નડુ મેં તમે મ મેગાસના બાણનારા પિદ્ધાનો મોઝ્ય ધારો છો કે કેમ ? એ જવાબ આપ્યો કે પેર તેણે એ ધર્મસાત્ર વિરૂદ્ધ નથી આ મમાણે આત્મપત્ર લખાવી અહીં આપ્યા

ને પોતાની પાસે ગળ્યું. બીજે દિ યે સવારમાં એકાએક સહેરમાં આવ્યો અને સુલતાનને કંઈ કરી જહેરનો પ્યાસો ધર્મો. તે વખતે સુલતાન નીચે પ્રમાણે શબ્દો કહ્યા:—

પુત્ર તું આટલી બધી ઉતાવળ શાને ફરે છે; આ સર્વ તારેજ વારતે હતું. કુશનમાં કહ્યું છે કે “ જ્યારે માતનું તેંકુ થાયછે ત્યારે એક ઘડી પણ આગળ અથવા પાછળ થવાની નથી. ” તો પણ મારી તરફની ષેઢીકે શિખામણ જે તને લાભ કારક થઈ પડશે તે તું માલખ. પ્રથમ તો એજ કે આ કાર્ય કરવા તને જેણે ઉશ્કેર્યો છે તેના તરફ મિત્રતાની આંખ રાખીશ નહીં, પરંતુ તેને મારી નાંખજે, કેમકે એવા દગાખોરનું લોહી હલાવ છે, માટે તેને કતલ કરવામાં રાખ નથી.

બીજી શિખામણ એ છે કે તું મધ પીવાનો શોખ જરા પણ રાખીશ નહીં, કારણ કે પાઠશાહોને એ ઇંદયા દ્વર રહેવાની ઘણીજ અગત્ય છે; કહ્યું છે કે:—

ધુટ એક મથન ન નજર લાવ પયાસે
ચોપાસ ઉ ધિ કુખનો તોફાન ઉછાળે.

ત્રીજી શિખામણ એ છે જે શોખમંત્રિક અને શેરમંત્રિકને મારી નાંખજે, કારણ કે એ બે જણ રાજ્યની બખોડો અને પરસ્પરદેષ કરાવતુર છે.

પછી નીચેની શોખ માદીની કવિતાની મતલબની શિખામણ આપી:—

એવ.

થજે તુ કૃપાવંત દર્વેશને, ન જો એકલા આત્મના સૂખને;
ન જ કોઈના દશમાં તું વહુડી, તને જે મળી રમૂઢિ ભેજે વડી;
મન્તપાળજે તુ કુરી પ્રીતથી, મજાથી સદા રાજતો ભૂપતિ;
તરૂ ભૂપતિ મૂળ રૂપે મજા, કદી મૂળથી વૃક્ષને ના કેળા;
ન રંજાડ તારી મજાને કદી, ન કીપીસ તું મૂળ તારૂં કદી.

હુકામાં કહેવાનું એ છે કે સુલતાન મુઝફ્ફર આ કાણુ ભંગુર નિવાસ તથા અક્ષય નિવાસમાં સફર મહીનાની આખરના ભાગમાં મયાણુ કરી ગયો. એની કબર પાટણુ સહેરના કોટની અંદર આવેલી હતી પણ છે, ત્યાં આગળ તેને દૂન કરવામાં આવ્યો. કહ્યું જ છે કે:—

સોરઠો

• ને જાયું તે જાય, બાકી કોઈ રહે નહીં,
આ દુનિયાંની માંધ, બાકી એક રહે મણુ.

એણું કહેવાય છે કે પોપનાં દાદાના મૃત્યુ પછી સુવતાન અહમદ ઘણોજ પરતાયો હતો અને તેના અંતમાં ઊંડી ચિતા થયા કરતી હતી. સુવતાનનું આ કાર્ય નીચે મુજબની રીતે અને જગ્યાનીની અશ્રુમજના પરિણામને કારણે થયું હતું. એટલા માટેજ કહ્યું છે કે:—

ગેત.

ઘડી નીચની સંગ બેસીયના
રહે એકલો સંગ કોઈ વિના;
અલિદ્ એકલો રૂપ ત્રાધે રહ્યો,
મળયો લામ તો તુર્ન વાંકો થયો.

તોજણ સુવતાનની શાંતિ ભરી રહેણીકરણી જોતાં આ કામ કરણું એ તે નાથી બહુ દૂર હતું.

૨ સુવતાન અહમદ શાહ.

સુવતાન મુઝફ્ફરશાહ આ દુનિયાનાંથી કુચ કરી ગયા પછી તેનો પોત અને સુવતાન મહમ્મદશાહ (તાતારખાન) નો પુત્ર મુલતાન અહમદશાહ હિ. સ. ૮૧૩ ના પવિત્ર માસ રમઝાનની તારીખ ૧૪મીએ પાદશાહી તખ્ત ઉપર બેઠો. પોતાકે રોજ આમાં રિયા પછી ખખર આરો કે સુવતાનના કાકા કીશ્મ ખાનનો પુત્ર મોઘદુદ્દીન જે વડોદરાનો લાગેમ હતો તેણે તે તરફના અમીરોની સાથે અંતક્રમ કરી રાજ્યને માટે દાવો દેખાવ્યો છે અને આ તરફ જગ વિચારથી આવે છે. આ કામમાં કેટલાક પ્રયત્નો લેવાકે હિસામુદ્દીન બાંદીરી અને તેનો પુત્ર મલિક અહમદ, ખત્રીનો પિતા અને હળીશ્વરમુક મમ્મદીનો પુત્ર મલિકશાહ, મનિક કરીમ ખુસરુ, હજમુદ્દાસ અને પ્રયાગદાસ સામેલ થયા અને નડીયાદ મુકામે આવી મળ્યા. સુવતાન તરફના ભીકન, આદમ અને અશ્વાનખાનને હાર મળ્યા તેને હવ શહાસને પાતાને મોખરે કરી તેઓ મુલકની ખરાબી કરવા આગળ વધ્યા. એક દિવસ હજમુદ્દાસે સર્વ અમીરોને એકઠા કરી કહ્યું કે ને આવજો.

ઈશદા બર લાવવો હોય તો નહરનાલા (અણહિમવાઠ પારાણ) આપણે તાણે કરી વેવું, નેઈએ અનીશએ બાણવ્ય કે સુવતાન અહમદશાહની મામે થવા નેઈલી શકિત આપણી નથી અને તેની સાથે મનાહ કરવી એ વધારે સારૂ છે જીવણદામને આ વાત રૂચી નહીં અને તેમ કરવાને ના પાડી અને તેમને કાયર કહી ધિક્કાર્યા. ઘણા વખત રમ્મક થયા પછી તકરાર એટલી બધી માહોમાહે વધી પડીકે મારામારીમા જીવણદાસ કેતલ થયો. અમીરેએ સુવતાન પાસે આવી તેને માન આપ્યું અને સુવતાન તરફથી તેમને છતામ અકગમ આપવામાં આવ્યાં. મોઘદુદ્દીન ખલાયત ગયો અહીં તેને સુરતનો હુકમ શેખ મલિક જેનું મસ્તીખાન નામ માન્ય હતું અને જે સુવતાન મુઝફ્ફરખાનનો પુત્ર થતો હતો તે અવી મળ્યો. સુવતાન તેમને વિખેગી નાખવા તૈયારી કરી નીકળ્યો એટલે તેઓ ખલાયત દોડી ભરૂચ ગયા સુવતાન તેમની પાછળ પડ્યો અને ભરૂચ જઈ તે શહેરને ઘેરો ઘાલ્યો. મોઘદુદ્દીનનું લશ્કર સુવતાનને આવી મળ્યું. રસ્તીખાને પણ પાળ્યો આમ સુવતાનને તાણે થવાની ઈચ્છા બાણવી. થોડાક દિવસ પછી સુવતાનને તેને બેલા થો. ઘણું માન આપ્યું અને તેને કરેલા કૃત્યની કમા આપી આ પ્રમાણે વિનય કરી સુવતાન પાછો રૂચ્યો. કરમે અસાવણમા તે આવ્યો અને આગા બીલતુ ત્રી કાઠવાની રચના કરવા લાગ્યો.

એજ વખત ઇસ્લામ ધર્મના ચંદ્ર અને પવિત્ર પુરુષોત્તમ સૂર્યફ શેખ અહમદ ગજબશતી અનુમતિ અને આજ્ઞા લઈ અસાવણની દેક નર્મદીકમાં અહમદાબદ (અનંદાવાદ) શહેર બાધી તેને વસાવવાનું શરૂ કર્યું આ શહેર વસવા સખ ની હુવવી શીગઝીઅ ઘણા મિલ્ક કા વખા નીચે પ્રમાણે વર્ણન આપ્યું છે.—

“ સાકર જેવા મિટ વચન ઉચ્ચારનાર કવિ હુલી, જે એક વચન કહેતાં સો પેટીઓ માતાની ખુની કરે છે તે એવું કહે છે કે કેટલેક દિવસે જેની આગળ આમગ પણ ગુલામ તરાકે નમેલું રહે છે ત્યાં પાદશાહનો સાબર (સાબ્રમતિ) નદીને કિનારે મુકામ થયો. ત્યાંની ભૂમિ રમિયામણી અને જાને અનંદ આપે એની અને ઘણી પવિત્ર દીડી. ત્યાંની હવા ચિત્તને હમેશા ત્યાં રહેવાની અભિનાયા ઉત્પન્ન કરે તેવી હતી, અને ત્યાંના પવનની મહારાઓ ખુતન શહેરની કરૂંગીના જેવો સુગંધ ફેનાવી જીવને તર કરતી હતાં ભૂમિ સપાટ અને સુદર તથા હવા પાણીને માટે અત્યંત સારી હતી. આ ગથને પરચેશ્વરની આજ્ઞાથી પાદશાહના અતરમા પ્રેરણા થઈ કે આ રી સુગંધ ભરપૂર હવા જ્યાં આવે તે ત્યાં આગળ

પાંચ નાંખી મેટુ શહેર વસાવુ આવો વિચાર ઉત્પન્ન થયેકે તુરત કાશીગંગાને
ખોવાની મગાવ્યા અને આગ કચીકે આ સ્થળે એવું એક શહેર બાંધી કે
ત્યાના વતનીઓ પરમેશ્વર પાસે તેની સ્તુતિ કરે એ શહેરની ઉચ્ચ એટલી
રાખી કે તેના આગળ આકાશની આખરે જાય અને તે ઉચ્ચ આકાશગંગા લ
ગી પહોંચે તથા આખી દુનિયાને જે શહેર બંધાયુ છે તે તેનું મહાન શહેર
ર ગણાય એની એવી સુદરતા ગણી કે તે એક દેવગંગાની આખી જાગીર
જે વળી તેની જમિ એવી બનાવો કે મિનાકાનીવાળુ આકાશ તેની ઈર્ષ્યા
કરે અને કેવળ નિહાવવાયે હોય તેને પણ દખલો કરે દેગ પ્રધિધના બ
રેલા યાજ્ઞને દ્રુ રાખવા માટે ચિકિત્સા જેવા લોકોના કોટ બાંધે હતા,
તેવા એક કિલ્લો બનાવો અને આકાશ જેટલી ઉચ્ચ રાખી ને જોની
છંદ દુનીયા જેની અંદર દખાય તેણે જામ થઈ ગઈ વળી તે શહેર એવું
જામકા વાળુ બાંધવું એક એક કે તેની માટી ચીત અને તાનાર દશની
આખરે લેઈ જાય તથા ખુલત શહેર પણ જેના આગળ હજારો ગોશા ખાઈ
જાય તથા તેને એટલું ખુલેજ કરે કે તેના ગંગામત શહેરના અકીક જેવા થાય
વળી જે શહેરની રજા ઉપર કે તેને સુરમે કરોને ઈશ્વરના શહેર આખમાં આવે,
નિગાપુર શહેરનો તો અદખાઈથી છવ જાય અને જેથી આખું ગુજરાત ખુલાસા
દેગને પણ ઈર્ષ્યાજનક કરે એવું થાય

આકાશ પર્વત ઉત્પન્ન તત્કાલે પાદરહના પ્રતમા ઉત્પન્ન થયાનું કહે
તુરત જે શાસ્ત્રના પ્રજ્ઞતાના આધિપતિ હતા તેવા જ્યોતિર્વિદા તથા ખગોલ શા
સ્ત્રના ખારીક એક જાણનારા જે કુર્મથી તે આકાશ સુરીના પ્રજ્ઞાના પેતા હતા તે
મને અને ગણીત કરી ફળાદગ જેનારા તથા તંત્ર અને ન્યાય શાસ્ત્રીઓ તથા જગત
જેનારા તથા શુંકે તથા રમિના ભાવ જાણનારા વિજ્ઞાનોને મોલા પાઠ તેમણે હાથમા
કે પામ પછી લઈને કુલ્પી કરાહી અને પ્રત્યેક ગ્રહનું ઉચ્ચ તપામના ચારે તરફ અમુ
ફરંગ અને હિં સ ૮૧૩ ના કીડનકદક આસપાસ એક ગુભ ઘડી નિર્માણ કરી કા
શીગંગાને જમીનમા પાંચે ન જ્યો જેની ઉપર આકાશના રચનારે વાહ વાહ ગળે
પોકાવે જ્યારે રથપતિએ પ્રથમ ઈંટ મૂકી તે વખતે આકાશ " ચિર જી " એવી
વાણી ઉચ્ચારી શહેરની બધી રાગ્યાતથી એજીલ રીતેતાને રહેવાની
જગા (અદ્વતુ પ્રતહ) થી પણ ઉચ્ચે ગઈ જ્યારે બાંધણી પૂર્ણ થઈ ત્યારે
તે જૂરા ગંગા આકાશથી પણ ઉચ્ચ દખાઈ જ્યારથી તે શહેર વરસુ અને
આખાદ થયુ ત્યારથી દુનિયામા સાત દેગ કહેવાતા તે આઠ કહેવાતા બાંધ્યા

અટો શુ સુદર શહેર આમાદ થયુ છે કે એના જેવુ બીજુ શહેર પૃથ્વીના-
તળ ઉપર નથી, નાસરદીન અહમદ તે શહેરની રચના કરી તેથી તેનુ ના
મ અહમદાબાદ રાખવામા આવ્યુ અને તેમા હઝરત પેગબર અહમદ સાહેબ
નો ધમ પ્રમોદો એવુ આબાદીવાળુ શહેર તૈયાર થયુ કે આકાશ આ પૃથ્વી ઉપ-
ર એવુ બીજુ શહેર દીકુ નથી છે, પામેશ્વર આ મહાન પાપાવાળા શહેરને તુ-
ક્યામતના દિવસ સુધા કાયમ રાખશે ”

હિ સં ૮૧૬ ના વર્ષમા અહમદાબાદનો કોટ સંપૂર્ણ થયો એવુ કહેવાય
છે કે અહમદાબાદ શહેરનો પાયો અહમદ નામના ચાગ પુરુષોને હાથે ન ખાચો છે-
એક પવિત્ર મહા પુરુષોના કૃત રૂપ શેખ અહમદ બદ્દુ તેમણે માપની દારી
નો એક છેડો પોતાના હાથમા રાખી પશ્ચિમ દિશા તરફની હદ આકી હતી બા-
જો પુરુષ સુન્નતના અહમદ પોતે, જેણે બીજો છેડો હાથમા રાખી પૂર્વ તરફની હદ
આકી હતી ત્રીજો શેખ અહમદ અને ચોથો મુદના અહમદ, આ બે જણે ઉત્તર ઓ
સિશુ તરફની હદ આકી હતી શેખ અહમદ અને મુન્ના અહમદ બે
જણે સુન્નત નના સબ મી હતી અને તે સમયના અમલ્ય ધરાવનારા પુરુષોમા ગ-
ણાતા હતા આણુ કહેવય છે ૬ સુન્નત અહમદ જેવો બહુ રથી શોભા યુક્ત હતો
તેવુ જ તેવુ અત કસણુ પણ નિર્મળ હતુ અને ઘણી વખત તે ઇશ્વરી ઉપાસના
મા ગળતો અહમદાબાદ શહેરની જૂઝીળ સાબીત કરી આપેજી કે આ ચરે મહા
પુરુષોના શુકનીઆળ હાથથી સહે નો પાયો ન ખાચો છે તેવુ આ સવ ક્ષણ છે,
અને દુનિઆના નગરો કરતા આ નગર ચઢીઆતુ ગણાયુ છે, તેને માટે આ ચારે
પુરુષોની યદગીરી રહી ગઇ છે જમીનના તેમજ દરોઆના મુસાફરો સ્વીગર કરે
છે કે આણુ મનાહર ને શોભીતુ શહેર બુમિઉપર વસેલુ નથી વસ્તીના પ્રમાણમા
બીજા શહેરો મોટા હશે ખરા પરતુ બાધણા અને રખાવમા અહમદાબાદ શહેર
ની ખરાબરી કર એવુ બીજુ શહેર નથી કવિ હુની રોરાઝી નીચે પ્રમાણે વર્ણન
કરે છે —

“ આ દુનીઆની હદમા અને પૃથ્વીના તળ ઉપર આકાશ નીચે ઈશ્વરે અ
હમદાબાદ જેવુ બીજુ શહેર આણુયુ નથી દુનિઆમા તો ચંદ્ર અને સૂર્ય બેજ
મકાશો છે પણ અહમદાબાદમા તો ચારે તરફ શત સૂર્ય મકાશો છે એની હવા જાણી
વસત યતુના જેવી મુગ ધી વહેતી હતી અને તેના પાતળ જાણી તાતારની કસ્તૂરીના
રંગ મુગ ધી વાતો હતો એની સુદરતા સ્વર્ગના બાગ જેવી હતી, અને ત્યાં મા
ગીતો જાણી કરતૂરી તથા અ મરની ભરેલી ઢોલ તેવી હતી ત્યાંના માગની મુગ રી

એવી હતીકે ઇંદ્રમનો ખાગ તેમથી સુગંધી ગ્રહણ કરતો. એ શહેરની કીર્તના આજળ અરખના મુલકધી. તે સીન દેશની સરહદ સુધી પહોંચ્યા છે. એનો એક બા-
જુએ સર્ગ નંદો વહેછે, જેના આગળ નાઇલ નદીનું મહેો પણ સ્થાપ થાય. ઇમાર-
તો ઉંચાઈમાં એટલી બધી હતી કે આકાશમાં થઇ નવસે ગજ વધી ગઇ હતી.
સોના રૂપાના જડાવ કામથી રાણગરેલાં અનેક ઘરો હતાં. ઠેર ઠેર સોનારૂપાના
જટિત ધુમદો આકાશની કમાન જેવા મોટા આપો ગયા હતા, દકાનો અને બાજ-
ર સારાં શાણુગારેલાં હતાં, જેમાં દિવસ રમે તે સીલ મળી શકતી હતી, એ શહે-
રમાં મક્કાના ખુલ્લુસ્થાન જેવી મોટી મસજીદ છે. આ મસજીદમાં આકાશના
આધારદોડ જેવી રત્ન જટિત પીડ (મીંચર) કરી હતી. તેમાં રૂપાનાં
કોડીઆં તથા સોનાના કંદોલના હીવા દબાળ્યા બધાં લટકતા હતા. પાઠશાળાઓ
તથા રસ્તાના ગુસાફરાને માટે ધર્મેશાળાઓ પણ ઘણી હતી. ”

પાદશાહી મહેલનું વર્ણન.

“ પાદશાહે આકાશ લગી ઉંચો મહેલ બનાવરાવ્યો હતો, જેના છુરજનું
મસ્તક ચંદ્ર સુધી ઉંચું હતું. આકાશની કમાન તેની કમાનનો એક ખૂંચો હતો
અને એના માળ નવમા આકાશ પાર ગયા હતા. એની બાંધણીમાં લાકડ તથા
ઇંદ્ર કામતો હતુંજ નહીં. ઇંદ્રો સોનાની તથા લાકડ અગરનું પાપરવામાં આ-
વ્યું હતું. મહેલનો અંદર સ્વર્ગના ખાગ જેવો ખાગ હતો, જેની માટી માત્ર અ-
બર જેવી સુગંધી હતી. આ બાગનાં વૃક્ષ કલ્પવૃક્ષના જેવાં હતાં અને જે ઘણાં
ઉંચાં હતાં તેમાં વળી સોના રૂપાથી જટિત એક હોઝ રમેલો હતો, જેમાંથી અમર-
જળ જેવું જગ મળતું. તેની સદૃષ્ટનાં વખાણુ થઈ શકે તેમ નથી. સ્વાદ અને
રૂપાવમાં તેનું જળ અમરજળ જેવુંજ હતું. દરેક તરફ પાણીની નહેરો સ્વર્ગ-
ના બાગની નહેરોના જેવી ચાલી ચલી હતી. તેમાંનાં વૃક્ષ કલ્પવૃક્ષ જેટલાં ઉંચાં
હતાં અને તે સાકરના જેવા મીઠા જેવા ઉત્પન્ન કરતાં હતાં. વૃક્ષની દરેક શાખા
ઉપર ભુવભુવ પક્ષીઓ ગાયન કરી રહેતાં અને ભુજભુજના અવાજથી ગુલામનું
ખુપ તે બેહોશ થઈ રહેતું. તમામ વૃક્ષ મેઘાનાંજ હતાં અને સાકરના જેવાં મી-
ઠાં રૂપના ભારથી લચી પડતાં હતાં. આ ઉત્તમ વૃક્ષો હવામાં એવાં શિર સુકાવી
મોલી રહ્યાં હતાં કે ચંદ્રવાળાં પીછાંથી ભરેલા મોર જેવાં રૂપાતાં હતાં ”

હિ. સ. ૮૧૭ માં માણેક ચોકમાં આવેલી લતમે મસજીદ બંધાવી શક
થઈ. આ મસજીદ બંધાયેલી સાલ અંબધી કવિતા શહેરના મુસ્લી મુલ્ક નાય-
હીએ નીચે પ્રમાણે લખી છે:—

અનરમાન વિગેરેને મિત્ર કરી લીધા અને સુવતાન સામે માર્ગો ઉઠાવવાની શરૂઆત કરી આ ઉપરથી સુવતાન અહમદશાહની માથે અગ્રામ કરતા આરુ પોતાના મુખ્ય અધિપતિઓમાથી ઘણાકને લઈ ગુજરાત તરફ મુવતાન હોશ મ નીકળ્યો. આ ખગર સલામીને સુવતાન અહમદ પોતાના ભાઈ શાહનવાઝ સતીરુખાન તથા વડીર નિઝામુલ્મુલકને, ગેખમલિકુને જાગરા કરવા આડ વિદાય કર્યા અને પોતે પાણી નીકળીને આખાનેરના કુમરથી હમ ફોમ પર આવેલા આવની મગરૂના પાકુ મા મ આગળ પગ નાખ્યો. અહીંઆથી ગોળ ગતી માપ થુ ધ દરવાને મુવતાને ઇમાદુલ્લુ કને મોકલ્યો. સુવતાન હોશ મે પાતાના વડીર તથા અનારોને હુ કે ઇમાદુલ્લુ ક નેરે શુર કુરુ એ ચોગ નથી, કુરુ કુ કદાચ આપણી છત થશે તો એમ કહેવાશે કે સુવતાનના એક ગુનામને હરા ચો અને કદાચ હવરા નમોયે એન બને કે ઇમાદુલ્લુ ક છને તો એમ કહેવાશે કે સુવતાનના એક ગુનામે આપણને હમગળ્યા આ રીતે બંને તરફથી કુરુ છે આરે આ વડાઇમાથી એકદમ પાછા દરુડ એજ વપર સાડ છે આ પ્રમાણે ચોર વિચાર વિગળ છે એમ ગણુ મુવતાન હોશ મ પાછે દરો ઇમાદુ મુલક માળવાની આમપ મનો ફેટલોક મુલક તાગલ કરી પાછો ફર્યો અને સતીરુખાન તથા નિઝામુ મુલકે જે મ મનિક તથા મતગમાડને ગિરનારના ગળ મહીકતા તાગાના જે ર દશમા હાકી તકયા અને પાછા ફર્યા. સુવતાન આન હિલ તરફ મુકલ ચિત્તથી અહમદામાદમા આવ્યો.

ઐતિહાસકેને જે ગાત મારી રીતે બાણુની છે કે ગુજરાત દેશના નર્પણ માથી અનપૂજનો કાટ મયમ વારકો દિ નીના પાગ્યાહ અનાજીની કાટનો હુતો નહરવાના (પાગણ) થી તે ભડચના કિના મુ રીના દેશમા તો ઇસ્લામ ધર્મનો પ્રકાર ખગળા વતદેર થયો હતો, પરંતુ આમપત્તના પ્રદેશમા કાફરો એટલે અતિ પૂજકોના ધર્મનું આવાડ ગણુ હતુ આમરે ગુજરાતના સુવતાનેના મત્તનથી અને તેમની ખાતથી નર્વન સજાઈ થઈ સુવતાન અહમદ ફેટલાક મહા : હરવાનથી મકાશિન કર્યા જેનુ વિગતવાર વણુન હવે પછી આપવાના આવશે.

ગિરનારનો કિલ્લો લેવાને મોગ્ઠ દેશ ઉપર ચઢાઈ.

હિ મ ૮૧૭ મા સુવતાન અહમદ સોગ દેશના નામીયા કિના ગિરનારના કિલ્લા સામે ચઢાઈ કરી ગિરનાર કુમરની તરેટી આગળ સોરનો રા-

જા મંડલોક લશ્કર તેથી ૨ લાખ સુધી કરવા ઉભો હતો. લડાઈ થઈ તેમાં સુવ્રતાનના લશ્કરે તેને હાર ખાવરાવી રાજા નાસીને પિંડ માં ભરાઈ ગયો. હિંદુઓનાં ઘણાં માણસ માર્યા ગયાં. આ પ્રમગતુ રસિક કરિ હૃદયીએ નીચે પ્રમાણે કવિતામાં વર્ણન કર્યું છે. —

“ ઇસ્લામ મંડલ વિજ્યી થયું કે મૂર્તિપૂજકો (હિંદુ) નાં સ્થાન ભગ
યથા કાફરો હોવાન તથા હુ ખો થઈ પવનથી જેમ લીધું નેતર પ્રૂજે તેમ પ્રૂજવા લા-
ગ્યા ખરો ધર્મ માનનારા અને પ્રવર્તાવનારા પાપી મૂર્તિપૂજકો (હિંદુ) ના ઉપર
વિજ્યી થયા યશના ખુરજમાથી છૂતના ચક્ર પ્રકાશમાન થયો. વિજ્યતા દાખલા-
માથી છૂતના મોતી ઝગકયા વિજ્યે પાદશાહના કારતુ મુખન કર્ણ અને આકા-
શે પરમેશ્વરના નામની ખાગ પોકારી કેવ વર્તાવનાર અભિયો મૂર્તિપૂજકોના
દશ બળી ગયો અને રાગીઅતની દીપજ્યોતિ પ્રકાશિત થઈ. સર્વે લોકોએ આવી
ધર્મ સરક્ષક સુવ્રતાનની તાબેદારી સ્વીકારી ”

એમ કહેવાય છે કે આ પ્રસંગે જ્યે કે ઇસ્લામનો પ્રકાશ આખા દેશમાં પ-
હોયો તહીં તથાપિ ગિરનારના કુમરની તરેહી આગમ આવેલા જૂનાગઢનો કિ-
લ્લો સુવ્રતાનના હાથમાં આવ્યો અને સોરઠ દેગના જમીનદારોનાં ઘણા ભાગ
તાબે થયો સુવ્રતાનનું ઉપરીપણુ સ્વીકાર્યું અને થોડા પછી આપવાની નકી
કરી. સુવ્રતાન ત્યાંના જમીનદારો પામેથી મહેસૂલ વસૂલ કરવા આઠ સૈયદ અબુ-
લ ખેર તથા સૈયદ કાસમને મોકીને રાજધાનીના નગરમાં આવી પહોંચ્યો.

હિ સ ૮૧૮ ના જમાદીકેવ અવ્વન મહીનામાં સિદ્ધપુરનું દેવડ, જેમાં
મૂર્તિઓ સોના તથા રૂપાની હતી તેને તોડવાને ચડ્યો આ ચઢાઈનું વર્ણન હૃદયી
શીરાઝીએ નીચે પ્રમાણે કર્યું છે —

“ પરમેશ્વરની કૃપાથી સિદ્ધપુરનું દેવન તોડવાને સુવ્રતાન રવાના થયો.
સિદ્ધપુર મૂર્તિપૂજક હિંદુઓનું એક પવિત્ર ધામ છે, જ્યાં નાપાક ચોકોનું વતન છે
મૂર્તિપૂજક બ્રાહ્મણો રાત્રિ ત્રિસ ત્યા પૂજન કરતા હતા તેજ વર્ષમાં મૂર્તિઓની અને
મૂર્તિપૂજકોની જગા તૂટી. આ ધામ આખી દુનીઆમાં મખ્યાત હતું એ દેવગતી
બાધણી સજ્જત પદ્મરની હતી ચિત્રો વડે આકાશના જેવું દોસતું હતું લોખાન

અને સુખડનાં લાકડાંનાં કમાડ હતાં અને તેમાં કડાં સોનાનાં જડયાં હતાં. આરસ પહાણની ફરસખથી જડી હતી, જેના ઉપર પ્રકાશ પડવાથી દર્પણની પેઠેતે ચળકી રહી હતી. લીસો લોખાન લાપડાની માફક ત્યાં બળેતો હતો અને અનેક દોવા કપૂરનાં ત્યાં બળતા હતા. દરેક ખૂણમાં એકેકું તાકુ હતું જેમાં સુંવણનાં કંદીસ લટકાવ્યાં હતાં. રૂપાની મૂર્તિઓ એવીતેક સુંદર ઘડી હતીકે તેના આગળ ચીન અને ખુતન નગરની મૂર્તિઓ પણ ચરમ પામે. વળી તે આગ્રેહૂમ એવી હતી કે બાણે તમારી સાથે વાત કરતી હોય તથા માણેખના હોઠમાંથી ઠસતી હોય એમ જણાતી હતી. આ દેવળ એવું હતું કે તે સમયમાં આખા મદેશમાં મગ્યાત થયું હતું. પેગંબર સાહેબની કૃપાથી મૂર્તિની બ્રહ્મતાથી તે મુખ્ય થયું અને મૂર્તિપૂજકોનાં ચિત્ત કો-કથી ચીરાઈ ગયાં. આ ઠેકાણે સુલતાને એક ગસલજી કરીને ખુતબી પદવાની મોંબ-ર (પ્રાર્થના શ્રેણી) સ્થાપી અને પેગંબર સાહેબની શરેહ ચાલુ કરી. મૂર્તિ ઘડનાર અને મૂર્તિપૂજકની જગાએ ઇમામ, ખીજ અને નિમાઝ પઠનારા બ્રાહ્મ. સુલતાન અહમદના મારખે એવી સહાય કરીકે જે જગાએ એક મૂર્તિનું મંદીર હતું તે જગાએ પરમેશ્વરનું મંદિર થયું."

આ સિદ્ધપુરના મામલાથી સુલતાનનું ચિત્ત દિશર થયું એટલે હિ. સ. ૮૧૬ માં તે ધારના મુલક ઉપર લશ્કર સહ ચઢ્યો. તેનું કારણ એ હતું કે જ્યારે સુલતાન પુર અને નંદરખાર તરફ એનુલમુલકના પુત્ર અને આસોર તથા પુરહાનપુરના રાજા નસીરને પરાજીત કરવા સાર અહમદશાહે ચઢાઈ કરી, ત્યારે ગુજરાતના જમીન-દારો જેવા કે ઇંડરનો રાજા પુલ્ત, ચાંપાનેરનો રાજા ત્ર્યંબક દાસ, આલાવાડનો રાજા સતરસાલ અને નંદોદનો રાજા શ્રી એક સંપો થયા હતા અને તેમણે સુલતાન હોશંગને લખી મોકલ્યુંકે સુલતાન અહમદ સુલતાનપુર અને નંદરખાર તરફ મોકલે માટે તે અરસામાં જો તેને (હોશંગને) ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરવાની ઇચ્છા હશે તો તેઓ આ દેશ છાવનાનું કામ સહેજ કરી આપશે. આ ઉપરથી સુલતાન હોશંગે લશ્કર તૈયાર કર્યું અને રામચંદ્રાને દંદાની તથા મોઈદુદીન, જેમની હકીકત ઉપર આવી ગઈ છે તેમને ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરવાની પોતાની ઇચ્છા લખી જણાવી અને તે કામમાં તેમની સહાય માગી. વળી જણાવ્યું કે આ સમય તેઓ ને મૈત્રીથી વર્તશે તો પાટણ અને તેના ટાંબાને મુલક તેમને આપવામાં આવશે. કદાપિ તે આ સમય સહાય નહીં કરે તો સુલતાન અહમદ તેમના ઉપરનું અગણ્ય પૈર લેશે. આ સંદેશો સાંભળતાં રામચંદ્રાને સુલતાન અહમદને પત્ર લખ્યો અને જણાવ્યું કે સુલતાન હોશંગ ગુપ્ત રીતે તેના (અહમદના) ઉપર પૈર રાખે છે અ-

ને ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરવાનો ઈરાદો ગળી તેમની સલાહ માગે છે તેમણે લખ્યું કે " અમે આપની રચત હીએ, આ તરફ અમે રાજ્ય ચલાવીએ હીએ તે તમારીજ મેહરબાનીથી છે, અને અમે આપના ગત્ર માથે કશાપિ નિષાદાના નથી " મુદામ માઠાણી મતાર નેડે પત્ર સુનતાનને મોકલવામા આવ્યો, જે આ વખતે સુવતાનપુરમા હતો નાગોઁથી નીકળી નામે દિવમે સુવતાનને માંડણી મવારે પત્ર આપ્યો એજ વખતે એ પણ ખમર આવીકે મુવતાન હોશ ગે મનકરેજથી નીકળી મે ડાસા આગળ આવી મુતમ કર્યાંકે સુવતાન ચોમાસુ હતુ તોપણ કુચ ઉપર કુચ કરી ન દુગળરથી ગુજરાત તરફ આવ્યો વરમાદ ભરપૂર જોરમા વગમતો હતો અને ગદતા કાદવથી ભરાઈ ગયા હતા, તથાપિ સાતમે દિવસે મુવતાન મોડામા અગમ આવી પહોંચ્યો અને સુવતાન હોશ મના મુદામ સાથેજ તથુ ખડા કરી, આ દિવસે હિ મ ૮૨૦ ના ગજમ મામની સોળમી તારીખ હતી આ હકીકત જાણતા મુવતાન હોશ ગે ગાજીએને કહ્યું કે ' તમેનો મને કદોના હતાકે સુવતાન અહમદ આ ખગર જાણે ત્યાર પડેવા તમને અહમદાબાદ લઈ જઈયું, પણ એતો અહીઅ પાચ કામ ઉગર આગ પહોંચે છે અને તમેનો મને ખબર પડ્યું કગી નહીં ઘાઝા રાંતે જાણઈ આનેકે કે તમે માગા મ થે કપટની વૃત્તિ રાખોછો અને મિત્રતાની નહીં હવે મને તમારા કહેર ના જરાય શુ વિશ્વાસ આવતો નથી સુવતાન કાશ ગ રાત નઈ નારી ગયો રાજાએ ચાકે બાબ વિખરાઈ ગયા અને પોતાના કૃત્યનો પશ્ચાત્તાપ કરી સુવતાન અહમદ થો ૧૬ દિવસ મોડામામાજ રહ્યો

આ સમયે નખાચાર આવ્યા કે સુવતાન હોશ ગે આ ગરમડ હડાતી હતી તેનો લાભ ભરને સે ૨૬ દરના જમીનદર એ મંજૂર આપવી અટકાવી છે અને મામો ગણવે હતા થો છે વગી એજ સમયે ખબર આવીકે આસીંગના રાજા અને રાજા મનિકના પુત્ર તમોર સુવતાન હોશ મના પુત્ર ગેરત માનની સાથે સલાહ કે ની દુમનાવડ જરી કરીછે રાજા મનિકના પુત્ર દ્વિતિખાર મુકની મદદથી તેમણે શાણેશ્વરના કિંગ ને ઘેરો ઘાની કબજે કરી વીરો પત્રી નાદાદના જમીનદારોની મદદ લઈ તથો મુવતાનપુર અને ન દુગળર તરફ આવ્યા અને અહીં તેમણે કંઈ આના ઝાડને પાળી સોંટ્યું મનિક અહમદ જે દર મારનો દારશ્યક હતો તેને સુવતાનપુરના કિલ્લામા મારી નાખ્યો અને તેથો સલાહ કરી આતા હતા અરધાર સુડી આ ખંડા બતાવની મુવતાનને કહ ખબર પડી નહોતી સુવતાન અહમદ મનિક મહમદ અને મખવિસુ મુકને હરકર આપી સોરકના ખગા ખોગેને શ

આવી દેવા મૌક્યે મનિક મહાજ્ઞ નારાડના પ્રદેશને ઉજ્જવલ કરી સવતાનપર આગળ આજ્ઞા આપી ગેરતપ્યાન માળવા બહુ અને નમીર થાઈ શ્વર ભણા નામી ગયા મનિક તેમની પાછળ પડ્યો નસીર થાણેશ્વરના કિ નામા ભગઈ બેઠો મનિકે ઘેરો એવોતો મનિક અના થા કે આખર નસીર તામે થયો મનિક મહાજ્ઞ આ ખમર સુવતાનને લખી મોમ્વી અને નસીરને કામા આપવાની ભાનાનુ ક મી સુવતાને આ વિનિતિ મોકારો કામા આપી, નસીરને ખાનનો અનકાખ આપ્યો અને આ પ્રમાણે પોતાના બળની શક્તિ કરી

ત્યાર પછી થોડે દિવસે સુવતાન અડમદ લગ્ન લઈ સુવતાન હોશગો આગળ કહ્યા પ્રમાણે ગુનો કર્યા બદલ સત્તવ પાવ્યાડવાના હેતુથી માળવા ઉપર બહાઈ કરી આ વખતે ઈશ્વરના રાજ સમુપનનો પુત્ર પુત્ર, આખાનેનો મ ન અખકાસ અને નારાડનો રાજ વિગેરે જમણે સુવતાન હોશગો તેણે અનુ ત ઉપર જોઈ બહાઈ વખતે મહાપકમી હતી તેમજ સુવતાન અડમદને તામે થવાનું બહાર કરવા તથા કરેલા કૃતની કામા આગળ પોતાના ખમ માણ્યો મોક ના સુવતાને વખત બેઈ તેમ કામા આપા પછી મનિક ગ્રામીકરીન નિમાતુ પુત્ર વગીરે સમુપધાતીના ગામી વગળા રૂપ કરી નાળા ઉપર ચઢ્યો ઉજ્જવલની હૃદય આપતા પછી આ દેહના કિનારા ઉપર હોશગની મ થે બેઠો થયો આ હોશગી પોતાના વશકરની આમય સખા માલના હીરો હતી તથા મોમ્વી આ થી મલગી રીતે મલગતાઈ કરી હતી તથા નડાને માટે તમાર થઈ-છો હતો

આ લખાઈની એવી વાત ચાને હ કે નડાને દિવસે સુવતાન અડમદ બરા બર મહાને થોડે વદ્યો ગરતમા હમાદુ મુખના પુત્ર કરીદખાનના તથા આગળ તે આવી પડેલ્યા થોડા હવો ગામી કોરગવ્યુ કે તેના પિતા અડમદ મુકનો રોહો જે આ વખતે ખાની હતો તે તેના ઉપર અડમદમા આ થોડ અને તેણે આપા મગી માનનો પોતાક પડેલો બોલ્યો આ વખતે કગદ પોતાના શરીરે તેનું મદન કગવતો હતો માણસોએ પાડા આવી સુવતાનને આખમર કરી અને આડા વાર થોળાતુ કહ્યું, પરંતુ સુવતાન તો લડાઈના મેદાન આ ગા આસ પહોલ્યા અને બન્ને થાળ લડાઈના તથા જોડાઈ રાજની દેવ પ્રમાણે તે એ ગવી ગ્યા બાદ મનિક દરીદ થોડે સમાર બદ નડીની બાળ ઉપર એક ઉતારે નગમય તેવી ક બેથુ જગા આગળ આવી પડેલ્યા આસપાસ માણ્યો ઉભા હતા, તમે પુછ્યું સુવતાન પાસે જાનો રસો થોઈ બનાવમે સુવતાન કરા હતો તેની તમે ખમ

નહોતી. એક જાણે જવાબ દીધો કે સુલતાન પાસે જવાનો રમતો છે, પરંતુ તે સુલતાન હોશંગના લશ્કરની પાછળ યદ્યપે જવાનો છે. ફરી કહ્યું કે એવી વધારે માફ બીજી થઈ. રસ્તો ગતાવનાર માણસની પાછળ ઉતાવળથી આવ્યો અને જે વખતે બન્ને લશ્કરો લડાઈમાં આમાનામી મધ્યમાં હતાં તેજ વખતે જાણે અદ્રશ્યમાંથી અથવા આકાશમાંથી એકદમ ઉતરો આવ્યો હોય તેમ સુલતાન. હોશંગના લશ્કર પાછળ બરોબર મધ્યમાં આવી ઉભો અને “ અલ્લા, અલ્લા ” કરતો એક સિંહ વૂરી પડે તેમ હેં શંગના લશ્કર ઉપર તટી પડ્યો. તેજ વખતે હોશંગનું આગળ વધેયું લશ્કર પાછું હટ્યું. હોશંગને કે ઘણી જાહાઝરીથી લડ્યો, પરંતુ આખરે સુલતાનના પક્ષનું જળ વધી પડવાથી તે તત્ત્વ હારી ગયો. સુલતાન અહમદની ખરેખરી છત થઈ હોશંગ નાસો જઈ મદૂના કિલ્લામાં ભરાયો અને તેનો સથળો સરંજામ સુલતાન અહમદના લશ્કરના હાથમાં આવ્યો. સુલતાન અહમદ કિલ્લાના દરવાજા સુધી તેની પાછળ પડ્યો મદૂની નજીકમા મુકામ રાખી માળવાનો પ્રદેશ ઉજ્જૈન કરવા તે તરફ લશ્કર મોકલ્યું. થોડી વખત પછી રાજધાનીમાં આવવા નીકળ્યો અને ઘણી ખુશી ખુશાલીથી નગરમા પ્રવેશ કર્યો.

હિ. સ ૮૨૧ ના ઝીલ્લકદહ મામની સરખાતમાં રાજા જ્યંબકદાસને પાંશરો કરના સુલતાન અહમદ આપાનેરના કિલ્લા ઉપર ચડાઈ. પરંતુ આ વખતે દૃઢતાથી ધેરો જારી રાખ્યો નહીં, કારણ કે તના મનમાં ગમે તેમ કરી મદૂનો કિલ્લો સરકરવાની વાત વચી હતી એ પ્રગણ્યામાં આવેલી કેટલીક જગ્યાઓ તેણે લીધી અને તારાજ કરી, પરંતુ આખરે સહેજમાજ જેટલું પાછો ફર્યો. હિ. સ. ૮૨૨ ના સફર મામની આગાણીસમી તારીખે સુલતાન અહમદ સંજેડા ખડાદરપુર ઉપર ચડાઈ કરી. સંજેડા ખડાદરપુરની છત રિપે કવિ હુસૈની શીરાઝીએ નીચેની મતલબની કવિતા લખી છે.:-

“ દુનીઆના પાદશાહ આપાનેરથી સંજેડાના કિલ્લા તરફ રવાના થયા. આ જગા ઇસ્લામ ધર્મનો દ્વેશ કરનારા ખોટી વાતના હિંદુઓની હતી. પાદશાહ સંજેડે પહોંચ્યા અને એ દેશમા પોતાનું લશ્કર તૈયાર કર્યું કે એ ભૂમિના તમામ લોકો એકદમ ઉપર નીચે થઈ ગયા. ઘોડેસવાર તેમ પચાહલ, નજલીક અને દૂધી સોનું રૂપ તથા માલ, જોર જુલમથી બાધો લાવ્યા. દરેક ખૂણમાંથી દરેક જાણુ બેશુમાર માલમતા પોતાને માટે લેઈ આવ્યા. કોઈએ હીરા પિગેરેથી ખડો-આ ભરી લીધા, કોઈએ ઘોડાના તંત્ર કસી લીધા, કોઈ મોતી અને સોનાથી તપંગર

ગયો, કોઇ લાંઠવાળી નસીબદાર થઈ ગયો. ચોના રૂપાથી લદાઇ જ્યારે તેમણે પાછા ફરવાની તૈયારી કરી ત્યારે તેમની સાથે હરેક ખૂણામાંથી ઘણા ગુલામોને પોતાની સાથે લઈ ગયા. મોરતાં પીછાં જેવી ઘણીક સુદર સ્ત્રીઓને દરેક જણે લાંટની સાથે લઈ ગયા. ચંદ્ર અને બૃહસ્પતિના જેવા ગુલામો, અને પરીઓના જેવાં દાસીઓ તથા અનેક ખૂબસુરત બુવાનીઓએ કુનીઆમાં મોતીઓ વિધાઈને એકઠાં થાય છે તેમ એક ગુલામો કરવામાં આવ્યા."

દુકામાં એટલું જ કે સંખેડા પ્રદેશને હિ. સ. ૮૨૨ના સફર માસની બાવીસ-મી તરીખે તારાજ કર્યો. વર્ષો એજ મહીનામાં સંખેડાના કિલ્લાનો પાયો નાંખ્યો, તેમજ સાસં મકાનો અને મસજદ બંધાવી મહમ્મદી ધર્મ ચાલુ કરી ત્યાં કાઝી અને ખતીબ ઇસ્લામ ધર્મના યોગ્ય વાગ્તે નિર્માણ કર્યા. તેજ વર્ષનાં સંખેડા તા-બાના માંકણી ગામે કિલ્લાનો પાયો નાંખ્યો અને એ તરફના દેશની બદાખ્તરી વાસ્તે ત્યાં લશ્કર મૂકી પાદશાહ લશ્કર લઈ મદ તરફ ગયો. જે વખતે ધારના કસ્થામાં પહોંચ્યો તે વખતે સુલતાન હોશંગ તરફના બે એલચાઓ મહલ્લાના મૂસા તથા અલી બમદાર જે તેના મંત્રીઓ હતા તે સુલ્તાકાતને વાસ્તે આવી મ-હબારતે હક જણે સુલતાન હોશંગના ગુજરેયા ગુજરા બાબત સમા માગી. સુલતાન અહમદશાહના ઠાંહયા તથા નિશાસ્ત્ર મધાનેએ સમાહુશાતીને મઠે પ્રુટી આ-પી. સુલ્તાને તેમનીં અરજ સ્વીકારી અને દિલ્લામાંથી તમામ ફેશ કાઢી નાંખી ત્યાંથી તે પાછો ફર્યો. જ્યારે આકાશ સમન તાંબૂની કબાને ચાંપાનેરની સરહદ ઉપર અળકા કે ધર્મરક્ષક પાદશાહે તે દેશ તારાજ કરવા લશ્કરને હુકમ કર્યો. ત્યાંથી રખીલ આવ્યેર માસમાં અહમદશાહ આવી પહોંચ્યો.

ત્યાર પછી હિ. સ. ૮૨૩ માં પોતાના રાજ્યમાં બંદાખતીને સાડુ તે ની-કર્યો. જ્યાં જ્યાં લોકો સામાં હતા ત્યાં ત્યાં પાયમાલી કરી, મૂર્તિનાં મંદિરો તોડી નાંખ્યાં અને ત્યાં આગળ મસજદ તથા ઈમારતો બંધાવી કિલ્લાઓના પાયા ન-ખાવ્યા અને દેરામાં ઘણાં નક્કી કર્યાં. પ્રથમ વારકો સિનાર તાથાના ઝનેર (ચિ-તોર) નો કિલ્લો બંધાવ્યો અને ત્યાર પછી કુગરી પ્રદેશમાં ધામોદ ગામ વસાવી ત્યાં પાણુ કિલ્લો બંધાવ્યો. વળી સુલ્તાન અબ્બાલીનીના સમયમાં અલપખાને હિ. સ. ૭૦૪ માં વસાવેલા કારકા ગામનો કિલ્લો મરામત કરાવ્યો તથા લાગ્યો તૂટ્યો ભાગ નવો કરાવી તેનું નામ સુલ્તાનાબાદ રાખ્યું. ત્યાંથી પાછા ફરી અહમદશાહ આવી પહોંચ્યા. બાદ હિ. સ. ૮૨૪ માં અહમદશાહથી લશ્કર લઈ ચાંપાનેર તર-

ક્ષ ગયો ત્યાંથી સ ખેડે આવીને મંદની સરહદમાં આવેલા ચોળી માહેશ્વર આ-
 ગળ આવી પહેલ્લે અને હિ સ ૮૨૫ નારણીહલ્ અવલ માસની ખીજ તારીએ
 મહેશ્વર કિનાની નજીક પડાવ નાખ્યો અને કિનાને ઘેરો ઘાલ્યો તે વખતે સુલ-
 તાન હોરા ગ હાથીના ગિકાર વાસ્તે જાજ નગર તરફ ગયો હતો અને કિનાના હો-
 કોને કુમકની આગ રહી નહીં તેથી સુવતાનને આવી નમ્યા અને કિનાની ક ચી-
 જો સુવતાનને સાપા દી રી સુલતાને ત્યાં થાણા તરીકે કેટલુંક લશ્કર મુક્યું પછી
 નેજ મામની ૧૨ મી તારીએ મદના કિનાની નજીક પડાવ નાખી ઘેરા ઘાલ્યો
 અને માળવા દેશને કબજે કરવાના હેતુથી કિનાની દુકડીઓ તે તરફ મોકલી નંદ-
 ના કિનાનો ઘેરો ઐઝ માસને અશઠ દિવસ જરા રહ્યો તે દરમ્યાન ઘણાક લ-
 ડાઇઓ થઈ પડી વરસાદની મોસમ જાગી થઈ તેથી ત્યાંથી કુચ કરી મદ્ય દેશની
 ખરેખર મધ્યમાં આવેલા ઉજ્જવન નગરમાં આવી પહોંચ્યા ત્યાં મુકામ રાખ્યો અ-
 ને માળવાનો ઘડો ભાગ પોતાને કબજે કરી લીધો વરસાદની મોસમ વીત્યા બાદ
 સુવતાને મદ્યને પાછો ઘેરો ઘાલ્યો એટલામાં હોરા ગ જાજ નગરથી મારા સાગ હા-
 થીઓ લઈને બાજુને રસ્તે ફર્યા આઈ આવ્યો અને તારાપુર દરવાજે ઘડ મદ્યમાં
 ઢાખલ થઈ ગયો તેણે કિનાને મજબૂત કરવામાં સારો મયત્ન કર્યો સુવતાન
 અહમદ એ કિનાને મર કાવો મુરકવ ધારીને મારાપુર તરફ કુચ કરી; તેમાં એની
 મતનબ એવી હતીકે સુવતાન હોરા ગ કિનામાં તમી પડશે તેથી આજણાઈ બહા-
 ર આવી લડાઇ કરશે અથવા નહીં કરે તો તેના દેશનો ઘણો ભાગ કબજે લઈ
 લેવાશે એટલે તે બહાર આવશે આમ વિચાર કરી સુવતાને આવી મારાપુરને
 ઘેરો ઘાલ્યો અહીં આગળ સુવતાન હોરા ગના એનચીઓએ વઢાદારીના
 પોષાકમાં કપડને ઢાંકીને સુવતાનને અરજ કરીકે સુવતાન જોવા ધર્મધુર ધર અને પરમે-
 શ્વરનો આસ્તિક હોઇ એક જાણુની (સુવતાન હોરા ગની) જૂનને માટે આખા ઇ-
 સ્લામના દેશને તારાજ કરશે અને તેના તરફની કોઇ અરજ સામળના નથી તે-
 થી સુવતાન હોરા ગ આશ્ચર્ય પામે છે અને અરજ કરે છે કે હવેથી તેના તરફથી વ-
 ઢાદારી તથા તામેદ રીથી વર્તન કરવામાં આવશે, અને સુવતાન અહમદ તેની જૂનના
 કામાં આખી પોતાને દેશ પાછો ફરશે, તથા દેશના તમામ વિચાર છોડી દશે સુ-
 લતાનનું દિવ પેગના વિચારથી કામાં તરફ વળ્યું, તેમજ તેના વગીરો તથા પાસે
 રહેનારા પ્રયોએ વચન ચાતુરીથી પ્રુદી આપી, તેથી સુલતાને કામાં તથા
 અનાકના દરવાજા ખુલ્લા કરી પોતાની રાજધાની તરફ પાછા ફરવાનો હુક-
 મ કર્યો પરંતુ જે દિવસે સુવતાન અહમદ સુલતાન હોરા ગના કપડથી ગઈલા

રહી આવી સાવહ કરી. તેજ દિવસે હિ. સ ૮૨૬ ના મોહુમ માસની બારમી તારીખની રાત્રે સુલતાન અહમદ ઉપર હુમલો કર્યો. છ વ ૧ મઠે ચારે તરફ શોર બકોર હાથો અને રાત્રીમાં એવો કોલાહલ થયો કે માણસોએ એમજ જાણ્યું કે કયામતનો દિવસ આવ્યો; કેટલાકોએ એમ શક લીધો કે કંઈ હાથી છૂટ્યો છે. આખરે માલમ પડ્યું કે રાત્રીના સમયમાં દુશ્મને હુલ્લો કર્યો છે. મલિક સુતીરે સુલતાનને નિદ્રામાંથી જાગાડ્યો. સુલતાન રાત્રીના ઘડીમાં જાગ્યો અને પહેરેગીરના એ ઘોડા હાજર હતા તેમાંથી એક ઉપર પોતે સવાર થયો અને બીજા ઉપર પોતાના રિકાબદાર મલિક ખુબાન સવાર થયો. બન્ને જણા બહાર આવીને છાવણીની એક બાજુ ઉપર આવી હલા રહ્યા. પહેલ વારકું સુલતાન હોશગે દગાતું વિષ દંદાડાના ગરાસીઆ તથા સામંત રજપૂત, જે છાવણીને મોખરે આવી પહોંચ્યો હતો તેમના ઉપર રેડ્યું. પાંચમું રજપૂત સવાર સાથે સામંત માર્યો ગયો. ત્યાર પછી તેઓ બીજા તરફ આવ્યા. આ વખતે સુલતાન અહમદના લશ્કરનાં ઘાણાં માણસો માર્યાં ગયાં. સુલતાને મલિક ખુબાનને કહ્યું કે તું ફરીદ સુલતાન અને મલિક મુકર-રખની ખબર લાવી શકશે ! મલિક ખુબાન એકદમ ધોડો દોડાવી છાવણી તરફ ગયો અને ત્યાં સદરહુ બન્ને અમીરને પોતાનું લશ્કર સજ કરી પોતાના તબૂમાંથી પાદશાહના તબૂ તરફ આવતા દોડા. ખુબાને કહ્યું કે તમે ક્યાં જાઓ છો, પાદશાહ તમને બોલાવે છે. તેમણે કહ્યું કે દુશ્મન માણસ એમાં કશી ચટ્ટી આવે છે માટે આજે મથમ તેને હાથ દબાડીએ. મલિકે કહ્યું કે સુલતાન એકલા છાવણીની એક બાજુએ હલા છે અને તમને મળવાને ઈત્તેવાર છે, માટે મથમ સુલતાન પાસે જવું અને પછી તે જે હુકમ કરે તે પ્રમાણે વર્તવું. એ બન્ને જણ, જે પાદશાહીના દરિયાના મહાન મંડોર મરજ જેવા હતા તેઓ, હમખમ એક હજાર સવાર સુલતાનની પાસે લાવ્યા. સુલતાને બન્ને જણને હુલ્લો સજ્જો કર્યા, અને વધારે કહ્યું કે તમારી હુશીઆરી ઉપર આશ્રય રાખીને હું ગફલતમાં રહ્યો, અને તમે તો મારા કરતાં વધારે ગફલતમાં રહ્યા. તેમણે કહ્યું કે ઇશ્વરે મારું હૃદય તેમ થયું, પરંતુ હવે આપ હુકમ કરો કે દુશ્મન ઉપર હુલ્લો કરી તેના કપડાના બદલો આપીએ, જે પરમશ્વરની મહેરબાનીથી બની શકશે એમ અમને આશા છે. સુલતાને ઘોડો વખત સખૂર કરવાને કહ્યું, કારણ કે રહુગાર થવા આવ્યો હતો તેથી દુશ્મનો લૂંટમાં દોડતાં સદેજ પડ્યાં હતાં.

સુવત્તાને મલિક ખૂબાનને દુશ્મનની ખાતમી લેવાને મોકલ્યાં. મલિક ખૂબાને ધોડો દાડાવો મુક્યો અને ઊવણીમાં આવ્યો. ત્યાં જોયું તો દીકું કે 'સુવત્તા' ન હોરાંગ પોતાનાં પોડાંક માણસો સાથે સુવત્તાન અહમદના તંખૂતા મ્હો આગળ ઉભો હતો અને એનાં માણસો રાજ રક્ષકના ઘોડા તથા લડાઈના હાથી તેની તપાસને માટે લાવતા હતા, તથા લશ્કરના સિપાઈઓ જૂંટ ચલાવવામાં મરાગુલ થયા હતા. ખૂબાન ધોડો ફર્યો અને સર્વ હકીકત પાદશાહને કહી. આ વખતે મ્હો ફાટયો. સુવત્તાને બોલ્યો " મારા બહાદુર સિપાઈઓ ! મરદાનગી કરવાને આખરો સમય છે." એક હજાર પુરૂષ, જેમાંનો પ્રત્યેક સિંહ મમાન બળવાન હતો તેમને સાંધે લઈને સુવત્તાને આગળ વધ્યો, અને સુવત્તાને હોરાંગની રાજ દેખાવા લાગી કે તલવારે હાથમાં પકડી, અહ્લા અહ્લાનો પોકાર કરી, હુમલો કર્યો. બન્ને પાદશાહોએ પોતાની આબરૂ તથા પોતાના હોદ્દા માટે બન્ને હાથે તલવાર એવી ચલાવી કે જેની કલ્પના થઈ શકે નહીં. બન્ને જાણ જાણી થયા. જ્યારે મ્હતારનું પાકે પાકું અજવાળુ થયું ત્યારે મુલતાન અહમદશાહના હાથીના મહાવતોની નજર તેના ઉપર પડી. તેમણે હાથીઓને ફરવી દઈ સુવત્તાને હોરાંગ ઉપર હુમલો કર્યો. સુવત્તાને હોરાંગ, આ હુલ્લાનો મારકો નહીં છરવાયાથી નામી ગયો અને ફેતેહના દરવાજા સુવત્તાને અહમદના નિશાન ઉપર ઉઘડ્યા. સુવત્તાને હોરાંગના સિપાઈઓ ભૂટની બાજો પડતી મૂકી જીવલણ નાસી છૂટ્યા અહમદશાહનું લશ્કર ચારે તરફથી એકઠું થયું અને મુબારકબાદી આપી સુવત્તાને પગે પોતાનાં મસ્તક નમાવ્યા સુવત્તાને પગેશ્વરના આભાર માન્યો. સુવત્તાને હોરાંગે પોતાના છૂટા છવાયા સિપાઈઓ વધીને સારંગપુરના કિલ્લામાં આશ્રય લીધો. સુવત્તાને અહમદ રબી ઉલ્ આખર મામની રજમી તારીએ ગુજગત તરફ જવાની તૈયારી કરી, એટલામાં સુવત્તાને હોરાંગ પોતાનું લશ્કર એકઠું કરી લકાઈ માટે તૈયાર થઈ આવ્યો. આ ખજર સાંભળીને સુવત્તાને કુચ મોકૂફ રાખી એટલામાં દુશ્મન એકદમ આવી પહોંચ્યો અને ઉગ્ર યુદ્ધ થયું તેમાં હોરાંગ ફરીવારે હાથે એક કહેવામાં આવે છે કે આ લડાઈમાં સુવત્તાને હોરાંગના ચાર હજાર સિપાઈઓ લડાઈના મેદાનમાં પડ્યા અને જાજ નગરથી જે હાથીઓ એણે આણ્યા હતા તે તમામ સુવત્તાને અહમદના હાથમાં આવ્યા. આ મળણે જીત પામીને તથા કીર્તિવંત થઈને સુવત્તાને પોતાની રાજ્યધાની તરફ કુચ કરી અને હી.સ ૮૨૯ ના જમાદી ઉલ આખર માસની ૪થી તારીએ અહમદબાદમાં આવી પહોંચ્યો અને ખુશ બખ્તીયા

મરાઠુવ થયો નાદેરના લોકોએ ઉપગની ચર્ચ ખુશખબર બાળત સુવ્રતાનનાં વખાણુ કર્યો તથા મુખારક બાદી 'આપી. એવું કહેવાય છે કે સુવ્રતાજી અહમદશાહે આ બનાવ બન્યો ત્યાર પહેલાં બે ગઢીના ઉપર શેષ અહમદ ખટ્ટને આરંગ-પુરથી લવિષ્ય હખી પૂછ્યું હતું કે હજૂ તે દેશમાં કેટલા દિવસ તેને રહેવું પડશે. હજરતે જવાબ હખી હતો કે તે હિ-સ- ૮૨૬માં ફતેહ કરી પોતાની રાજ્યધાનીમાં આવી પહોંચશે. ઇશ્વરેચાથી તેમજ બન્યું. આ મુખારક સમય, ધર્મનાદ્યુવરૂપ, પ-રમેશ્વરના માર્ગ દર્શક અને ધર્મના પ્રણેતા સૈયદ હુરહાનુદીન તથા તેમના બીજા ધર્મખંડુઓ, જે મત્તેક તે વખતના ધૂન જેવા હતા તેમનાથી રાણગારાયણો હતો.

આ પછી મણુ વર્ષ સુધી એકે તરફ લરકર મોકલ્યું નહીં. સર્વ સમય સુખ ચૈતમાં ગાળ્યો. ત્યાર પછી હિ.સ. ૮૨૯ માં ઇંડર ઉપર સવારી કરી. ઇંડરનો રાજા નાસો હુંગરોમાં ભરાઈ ગયો, સુવ્રતાને તેનો દેશ તારાજ કર્યો. હિ.સ. ૮૩૩માં મુન્દરાનની સરહદ ઉપર ઇંડરથી અરાઠ કોસને અંતરે આવેલી હાથમતી નદીના કિનારા ઉપર અહમદનગર નામે શહેર વસાવ્યું અને શહેરની આસપાસ પથ્થરનો મજબૂત કોટ બંધાવ્યો, આ જગ્યાએ પોતાના નિવાસ ગખવાની ઇચ્છા સુવ્રતાને મતાવી હતી. અને ૮૩૩માં સુવ્રતાનનું લરકર ઘાસ ઉધરાવવાને ગયું હતું તેવામાં ઇંડરનો રા-જા પૂંજે છુપી રહ્યો હતો. તે એકદમ આ ને વૂઠી પડ્યો અને તેના સરદારને ૧૨ ખવરાવી. તે લરકર સાથે એક હાથી હતો તેને પકડી પૂંજે આવ્યો થયો. પ-ગનું છેવટે લરકરનાં માણસો છૂટાં જવાયાં થઈ ગયાં હતાં તે પાછાં એકઠાં થયાં અને પૂંજની પાછળ પડ્યાં. તેવામાં તેઓ એક કરાડ આગળ આવી પહોંચ્યાં, જોતી એક બાજુએ આકારા લગી કંચો પહાડ હતો અને જોઈ બાજુએ પાતાળ જેટલી ઉ-ડી જો હતી અને તે વચમાં રસ્તો એટલો સાંકડો હતો કે એક ઘોડે અપાર મોઢી મુકીબને પાર જઈ શકે. પૂંજે આ સાંકડી જગ્યામાં આવ્યો અને પાદશાહી લરકર પાછળથી એકદમ આવી પહોંચ્યું તે વખતે હાથી તનોએ હાથીનું મોઢું ફેરવ્યું અને હાથી પૂંજના ઉપર હાક્યો. પૂંજનો ઘોડો બડી ફેર્યો. પૂંજે જોમાં પડ્યો અને માણુ ત્યાંને ત્યાં યમરાજ ને સોંપીદીધો. બાદશાહી લરકર હાથીને લઈને પાછું ફર્યું. પરતું પૂંજની ખબર કોઈને પડી નહીં. જીને દિવસે એક કડીઆરાએ પૂંજનું માથું કાપીને દરબારમાં આણ્યું. મુન્દરાન આશ્ચર્ય પામ્યો. જો માથું પૂંજનું હતું એમ ખાત્રી થઈ નહીં તેથી પૂંજનું કે પૂંજને આજણે એવો કોઇ પ્રત્ય અહીંયાં છે? સુવ્રતાનના લરકરમાંનો એક માણુ પૂંજનો કેટલાક વખત મુકી નોકર હતો તે આ-

વખત બોડી ઉડ્યો કે “એ માથું” રાખજીનું છે. દગ્ગારમાં હાજર હતા તેમણે આ કાફરનું નામ આવા માનવો બોલવા માટે આ સિપાઈ તરફ આશુમ્ભો ખતાવ્યો. તે ઉપરથી મુવતાને કહ્યું કે એને કંઈ પણ કહેશો નહીં; એણે પોતાનું લૂણ હલાક કયું છે. કહ્યું;છેકે:—

“ તારા ખૂન કરવાથી જે જખમ થયોછે તે બોડી ઉઠે, પરંતુ જ્યારે તે તારૂ લૂણ ખાયછે ત્યારે તે મ્હોં બંધ કરેછે;

આ પછી જે વરસ સુધી મુવતાને રાજ્યધાનીમાં રહેા અને બીજા કોઈ પણ દેશની તરફ નજર ન કરતાં પોતાના મુલકના બંદાબસ્તમાં રોકાયો. વળી મુલકના બંદાબસ્ત વાસ્તે તથા લશ્કરની રચના માટે પ્રમાણિક પ્રધાનો અને શાણાં અમીરોની સલાહ લઈ નીચે પ્રમાણે રચના કરી:—

લશ્કરી સિપાઈઓને પગાર અડધી જાગીરી આપીને તથા અડધી પાંદરાહી ત્રીજોરીમાંથી નગદ આપીને ચુકવેા. તેનું કારણ એ હતું કે જે તમામ પગાર નગદ આપવામાં આવે તો તે લોકો બગબર સાચવી રાકશે નહીં અને લશ્કરી સામાન પણ ખરાબર રાખશે નહીં તથા પેતાના દેવાનું રક્ષણ કરશે નહીં; માટે જે અડધી પગાર જાગીરથી આપવામાં આવે તો પોતાની જાગીરથી ધાસત્ત્યાકકું, દૂધ, દહીં, વિગરે તેમને મજા રહે. વળી ત્યાં ખેતી કરાવવા તથા મકાનો બંધાવવાની તજવીજ કરે અને આ પ્રમાણે તેમને ફાયદા થવાથી દેશનું રક્ષણ કરવામાં પોતાના દિલ્લોજનથી તત્પર રહે. બાકી રહેલો અડધનો નગદ પગાર દરેક મહીને કંઈ પણ દીલ અથવા હરકત શિવાય ચુકાવી આપવામાં આવતો હતો. પગાર ચુકવવાની જગાએ પગાર લેનારને હાજર થકું પડતું હતું. આનું કારણ એ હતું કે લશ્કરને લડાઈ ઉપર મોકલવાની તૈયારી કરવામાં આવે તે વખતે તેઓ તંગીમાં ન રહેતાં તેમને ગમેતો દર કે ગમે તો નજીક કામગીરી ઉપર જવાનું હોય તો પણ તૈયાર રહે. વળી જ્યારે સિપાઈઓને કામગીરી ઉપર ધાકું દર જથ્થું પડે અથવા તેમને ખોરાક વિગેરે ઘેરથી રસ્તાની અગવડતાને લીધે મોકલવાનું મુશ્કેલ થઈ પડે એવું હોય ત્યારે તેને અડધી નગદ પગાર લશ્કરની ચાલ ત્રીજોરીમાંથી આપવામાં આવે એવો કરાર કર્યો, જેથી તેમને જરૂરીઆતી કોમ્પેન્સ લડાઈના વખતમાં હરકત ન પડે તથા તેઓ કરજદાર થાય નહીં, તેમજ તેઓ પોતાના ઘર તરફથી પણ નિર્ધન રહે કે કંઈ બનાં માણસોનું ખરચ જાગીરમાંથી નભરે.

મહેસૂલા અધિકારીઓ ખાખત એક 'કચવવામાં આવ્યું હતું' કે તેમાંના એક ભણુ પાદરાહો ગુલામો પૈકીનો નોંધણી તથાનીએ ખાનદાન કટુંબનો નોંધણી, તેનું ગણણ કે જે બંને ખાનદાન કટુંબના હોય તો તેઓ પરસ્પર દારતીની ગોંઠ બાંધી પોતાના સ્વાર્થની હાલચ કરશે અને નેર બુદ્ધિમ કરશે " અને નો બંને હલકા નોકર પૈકીના હશે તો તેથી પણ વધારે ખેડું થશે; કહ્યું છે કે:—

" જાતિએ જાતિમાં મૈત્રી થાયછે; કબૂતર સાથે કબૂતર અને બાજ બાજની સાથે મળેછે."

મંગાણાના વહીવટદાર વિગેરેની નીમનોકો પણ આજ પ્રમાણે કાવાની હતી. આ બંદોબસ્ત સુલતાન મહમદ બેગડાના પુત્ર સુલતાન મુઝફ્ફરના સમય સુધી ચાલુ રહ્યો, પરંતુ સુલતાન બહાદુરના સમયમાં બ્યારે લરકર ઘણુંજ વધી પડ્યું ત્યારે કરકમરના હુસિઆર મધાનોએ દરની ઉપજ સંબંધી તપાસ કરી. કેટલાક મહાલ દરગણા નવગણા અને આઠ ગણા ઉપજમાં વધી ગયા હતા અને કોઈ પણ ડેકાણે એવડાથી ઓછો વધારો તો હતોજ નહોતો. તેથી ફરકારો બેન મળે થયા અને બંદોબસ્તીના ધારા તથા રૂઢીઓ બાજુ ઉતર રહ્યા, અને ત્યારબાદ દરમાં ગરબડ ઉત્પન્ન થઈ તથા આગળ કહેવામાં આવશે તેમ બંડબાર ટાળીઓ ઉભી થઈ.

હિ. સ. ૮૩૫ માં ખમર આવીકે દસિણીનો પ્રાણશી વંશનો પાદરાહ ફીરોઝ વિનનાગરના હિંદુઓ ઉપર લરકર લઈ ચડ્યો હતો તેમાં તેણે હાર ખાધી છે. સુલતાન અહમદ અને તેની વચ્ચે દારતી મળજૂત હતી તથા સલાહ હતી તેથી સુલતાન અહમદે તેની કુમકે લરકર મોકલ્યું. બ્યારે લરકર ભાંડેર કિલાના નજીક જઈ પહોંચ્યું તે વખતે દેવ ઇન્જામી સુલતાન ફીરોઝ મરણ પામ્યા અને તેના છોકરો સુલતાન અહમદ પ્રાણણી તખ્ત ઉપર બેઠો. તેણે ઘણી કીમતી બેટા સુલતાનની હજૂરમાં મોકલી અને આવેલું લરકર પાછું મોકલ્યું. ત્યારબાદ હિ. સ. ૮૪૫ સુધી મત્યેક વર્ષ સુલતાન અહમદ કોઈ વખત ઇંગ્લેન્ડ પ્રદેશ લટવાને, કોઈ વખતે આસીરના હાકેમ રાજાના પુત્ર નમીરખાનને પાંચરો કરવાને, કોઈ વખત સુલતાન અહમદ પ્રાણણીને સજા આપવાને, અને કોઈ વખત મોઘાસાના મરિશ તારાજ કરવાને લરકર મોકલવાનું બહી રાખ્યું, તેમજ કોઈ વખત પોતે તે જપણ લરકર લઈ ચડતો, જેમાં એ હમેશા ફતેહમદ નીવડ્યો હતો. એણે નેટવો

CONTENTS

Name of book	Page
1 Opinions of Learned Gentlemen	1—16
2 Introduction to the Works published in The Itihās	Mala 1—20
3 Ayeen Akbari	9—16
4 Toozek i Jehangir	9—16
5 Mirat-i Sikandar	41—48
6 Tawarikh i Farishta Gujarat	9—32

PHOTO-LITHOS

Nuruddin Jehangir—Toozek i-Jehangir

આહુકોને ખાસ લાલ.

અમારા હિંદુ આહુકો પોતે કયા વર્ગમા ગણવાને પાત્ર છે તથા નામ દાખલ કરાવેછે તે અમને જણાવવામા નહીં આવે તો અમે તે પૂરા લવાજમના આહુક છે તેમ સમજીશુ.

અમારા આહુકો સહજ બાબત વાસ્તે અમત્ય જોહી અમને કમવા પ્રયત્ન નહીં કરે એવા અમને સરસ્વતિને નામે પૂરા ભરૂં છે, આહુક પોતેજ અમને લખી સૂચવશે તો ખસ છે બીજી ચોકરીની જરૂર નથી.

વાર્ષિક લવાજમના દર.

કોઇપણ મુસનામ ૩ રૂ	૩ ૫૦ થી ૩ ૧૦૦ એન ૩ ૬
કોઇપણ વિદ્યાર્થી ૩ રૂ	૩ ૧૦૦ ઉપગત એન ૩ ૧૨૫
૩ ૨૫ ની દરમાને આવક વાળાપાસે	૨૫ લખ્યે જુદા
વર્ષના ૩ રૂ	
૩ ૨૫ થી ૩ ૫૦ સુધી એન ૩ ૫	છટક તક ૩ ૧-૮-૦

વ્યવસ્થાપકો.

વેચવાનાં ચિત્રો

૧ મહમ્મદ અકબર પાદશાહની છબી	
જાડા કાર્ડ ઉપર ચોઢેની	૩ ૦-૬-૦
કૂટત કાગળ ઉપરની	૩ ૦-૪-૦
૨ નરેદીન જહાંગીર પાદશાહ	એન.

વ્યવસ્થાપકો ઇતિહાસમાલ.

અંથ

પૃષ્ઠ.

૧ ઇતિહાસમાળા સંબંધી અભિપ્રાયો.

૧-૧૬

૨ ઇતિહાસમાળા અંથાભિનિવેશ,

૧-૨૦

૩ અકબરની રાજ્ય વ્યવસ્થા (આખીન અકબરી-અબુલ્ફઝલ)

૬-૧૬

૪ જહાંગીર પાદશાહનો ઇતિહાસ (તુઝકિજ્જહાંગીરી-જહાંગીર તથા

મોઅતમદખાન) ૯-૪૨

૫ સિકંદરકૃત ગુજરાતના સુલતાનોનો ઇતિહાસ (મિરાતિસિકંદર-

રી-સિકંદર) ૪૧-૪૮

૬ ફરિશ્તાકૃત ગુજરાતના મુસલમાની સમયનો ઇતિહાસ (તવારીખ

ફરિશ્તા—મહમ્મદ કાસમ હિંદુશાહ ઉર્ફે ફરિશ્તા) ૯-૪૨

ચિત્ર.

૧૬૬૧ જહાંગીર પાદશાહ—તુઝકિજ્જહાંગીરી.

વિદ્વાનોને વિનંતિ.

ઇતિહાસમાળા માસિક રૂપે પ્રથમ બહાર પાડવાનો ઉદ્દેશ એટલેજ છે કે અસને મળેલી મતોમાં ફેરફાર હોય, કવચિત અમારીજ ભૂલો હોય, કવચિત વધારે અને નવી ખબર બહારના વિદ્વાનો પાસે હોય તો તે ફેરફારની તથા ભૂલની વિશુદ્ધિ થાય તથા નવી સામગ્રી મળે, વળી જગત્પ્રાચીન નકશા, શિલા કે તામ્ર લેખોની તથા સિક્કાની નકલો વીજેરે આ પત્રમાં આપવામાં આવેછે. માટે જે વિદ્વાનોને નાન ઠામ વિજેરેમાં અમારી ભૂલ થઇ જણાય અગર તેમની પાસેની મતોમાં કંઈ અન્ય હોય તો અમને લખી એકલવા કૃપા કરવી. ભૂલ ગુદાની હોયી નેઈએ. આપાના રાજદાના રૂપાંતરની કે વ્યાકરણની ભૂલ જણાવવાની જરૂર નથી, પરંતુ ઐતિહાસિક વિશુદ્ધિમાં ખામી આવતી હોય તેજ ભૂલ ઉપર પ્રત્યવહાર ચલાવવો. વિદ્વાનોને વધારે વિનંતિ કરવામાં આવેછે કે શિલા-અથવા તામ્ર લેખ, છબીઓ, સિક્કા વિજેરે જે તેમની પાસે હોય તે અમને પૂરા પાડવાની કૃપા કરશે. સિક્કા જેવી વસ્તુઓ કીમત લઈ આપવાની મરજી હશે તો તે ખરીદ કરી લઇશું. આ કામમાં સર્વ વિદ્વાનો સહાય કરશે એવી આશા છે.

વ્યવસ્થાપકો-ઇતિહાસમાળા.

ભારતી ભૂપણ (માસિક)

માત્ર સાહિત્ય વિનય ચર્ચાનનારૂ પત્ર.
લનાન્નમ માત્ર રૂ. ૧ પોસ્ટેજ શિરાય અષ્ટે ભર ૧૮૮૬ આખર્ડ મુત્રીમા
નામ નોધાનનારનેજ. પાછળથી રૂ. ૨

આ પત્રનુ કદ ભારે નોવાયો તથા તેના પૃષ્ઠો એકજ પ્રતિના ઉચ્ચ લખા
ણીથી ભર્યા. જેટલો લેખનેના રોમાણનો ભારે વ્યથ વાચનારી પ્રજાથી પૂર્ણ
થઈ નહીં શકવાથી આ પત્રનુ કદ ઘણી પ્રત્યેક માસે માત્ર એવીસ પૃષ્ઠ રોપનનુ
પરિહ કરવાનો ધરાદો ધાર્યો છે તેમા સાહિત્યના વિષયો અવુરા હશે તે આગળ
અણાવવામા આવશે અને નવા અથો ઉમેરવામા આવશે પરંતુ તેમા જે
ઐતિહાસિક પ્રાવાસિક, તથા ખીજ સ્ફુટ અથો આપવામા આવતા હતા તે બધ
કરી માત્ર મહ્યાન કરને લગતા અથોનુજ વિવેચન આપવામા આવશે લવાનન
માત્ર એજ રૂપેયો ગણ્યુ છે ટપાલ ખચ જુદુ આદક થવા હરજનારાઓએ
અષ્ટે ભર આખર મુત્રીમા નામ નોધાવવા પાછળથી રૂ. ૨ પડશે

આખાખર્ડ ઉદ્ધાનરામ કંથાગિયા તંત્રી

વેવાભાઈ નરસીહદાસ વ્યવસ્થાપક.

શારદાભવન ઓફીસમાં વેચાતાં પુસ્તકો

મૃચ્છકટિક—(મકરણ ૩૫૬)	રૂ ૧-૮-૦
કપૂરમ જરી—(સદૃક)	રૂ ૦-૮-૦
અ દ્રાવળી—(નાટિકા)	રૂ ૦-૮-૦
કનાન્તકવિ—(ખડ કાવ્ય)	રૂ ૦-૮-૦
સૌદર્યવહરી—(ખડ કવિ)	રૂ ૦-૮-૦

નામ નોધાવવાની જગા વડોદરા શારદાભવન ઓફીસ અથવા અમદા
વાદ મુનીઅન પ્રેમ

“ ઇતિહાસમાલા સંબંધી અભિપ્રાયો.”

તીમિના અભિપ્રાયો જે શુદ્ધરૂપે તરફથી આવ્યા છે તેમનો અમે મોટા આભાર રવીકારીએ છીએ. અમે આ અભિપ્રાયો કદાચ અમારું અભિમાન દર્શાવવાના હેતુથી વાંચનાર સમક્ષ મૂકતા નથી, પરંતુ અમારા મુરખ્ખી નાગદાર જૂનાગઢના નવાબ સાહેબ તથા સાહાયકોને અમે સંતોષકારક કામ કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ તે જણાવવાના હેતુથી અને પ્રસિધ્ધ કરવામાં આવે છે.

બાજાશંકર ઉલ્લાસરામ કંથારિયા.

૧

અમારા મુરખ્ખી (પેટન) નામદાર નવાબસાહેબ જૂનાગઢનો કરાવ

નકલ.

શા. સો. યા. આ. નંબર ૨૭

દી. ૬. ૧૧. નંબર

તા. ૨૭-૭-૬૬

૨૭૭૮
૫૨

કરાવ.

રા. રા. બાજાશંકર ઉલ્લાસરામ તરફથી હાલમાં “ ઇતિહાસમાલા ” નામનું માસિકપત્ર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તેમાં આશીન અકબરી, મિરાતિ સિકન્દરી વિગેરે પ્રખ્યાત ફારસી અંધોના મુજરાતી બાયાન્તર દ્વારા હિંદુસ્તાન અને મુજરાતના પ્રાચીન સુસલમાન રાજાઓનો ઇતિહાસ આપવામાં આવે છે. રા. રા. બાજાશંકર કવિત્વ શક્તિની સાથે ફારસી બાપાતું સારું જાન ધરાવે છે. તેથી તેઓ આ સેવાપ્રયોગી કામ સંતોષકારક કરશે એવી આશા રહે છે અને તેમણે પ્રગટ કરેલા પેહેલા અંક ઉપર અપાએલા અભિપ્રાય જોતાં એ વિચારનું પુષ્ટિ મળે છે.

આ માસિકપત્ર ખાસ કરીને સુસલમાન ઇતિહાસકર્તાઓના મંથો ઉપરથીજ લખાતું અને પૂર્વના સુસલમાન પાદશાહોની તવારીખને સંબંધ ધરાવનાર હોઇને ખુ. નવાબ સાહેબે પોતાતું નામ તેની સાથે જોડવાની રા. રા. બાજાશંકરને ખુશીની સાથે પરવાનગી આપી છે, અને તેની—પ્રતો સર્યાન વરફથી ઉત્તેજન દાખલ રાખવા દરાવ્યું છે. સ. ૧૯૫૨ ના અસાદ સુદ ૧૨ મંગળવાર તા. ૨૧ મી જુલાઇ સ. ૧૮૬૬

સહી. બેહુચરદાસ વિહારીદાસ.

આ. દીવાન.

ખાતી ખરી નકલ જાણીતા થયા રા. રા. બાળાશંકર ઉદ્યાસરામ તરફ મોકલવી

સહી બેહુચરદાસ વિહારીદાસ

આ દીવાન

અસલ સાથે મેળવ્યું હા કુલશંકર સ્વીચકર દીવાની હાજરખાતાના કારકુન

દી ૬ જા નંબર

૨૦૮૮
૫૨ ૫૩

ખરી નકલ જાણીતા થયા રા રા બાળાશંકર ઉદ્યાસરામ તરફ રવાના તા ૨૫
મી જુલાઈ સ. ૧૮૮૬

પરવાનમીથી

જાલદરાય હરીશંકર.

અ મુ મ

દીવાન બહાદુર મહીસાઈ જસલાઈ લખે છે કે:—

રામલાલની વાહી, તાલેવ. મુ'બઈ.

તા ૫-૮-૧૮૮૬

મી બાળાશંકર ઉદ્યાસરામે ઇતિહાસનાવા નામે આસીક પુસ્તક દ્વારા મુસલમાન
અધિકારીઓ ને ઇતિહાસીક નોંધ લખી ગયાછે તેનું ગુજરાતી ભાષાતરજે પ્રજા સન્મુખ
મુકવાનું મહત્કાર્ય આજ બેનું છે તે કાર્ય અતિ સ્વલ્પ છે તેના ઉપરથી ગુજરાતના ઇતિહાસ,
મુખ્યત્વે કરીને મુસલમાની વખતના ઇતિહાસ ઉપર બહુ પ્રકાશ પડશે એ નિસ્સંશય છે.
આ કાર્યમા દ્રવ્ય તથા કાલનો વ્યય થયો છે તેથી એ અરેખરા આશ્રયને પાત્ર છે. તેના
પ્રથમ અકમા ચાર મુખ્ય અને પ્રસાર્ય પુસ્તકોના કાષ્ઠક પૃષ્ઠો આપેલા છે ભાષા સરળ
અને સુગમ છે આ કામ ફતેહમદીથી પડે એમ હું ધન્યવંદુ

મહીસાઈ જસલાઈ.

મહેશ્વાન ખાનસાહેબ ફરમખલી રહીમ નાનજીઆણી બી. એ.
કેરુદી એજ્યુકેશનલ ઇન્સપેક્ટર પંચમહાલ લખે છે કે:—

ગોધરા, તા ૧૬-૮-૯૬

ઇતિહાસમાલાના તંત્રી બાબાશંકર ઉદનાસરામ કંધારીયા.

વડોદરા.

ખારા સાહેબ.

આપના તરફથી ઇતિહાસમાલાનો અંક પહેલો નમુના તરીકે આવ્યો તેની પહેલેથી ઉપકાર સહિત સ્વોકાર છે એ માત્ર ફરથી જોતાં મને બહુ આનંદ ઉપજ્યો છે. આ-
મીન અકબરી, મિરાતિ સીકંદરી, તારસીખ ફરિયા ઇત્યાદિ ઉમદા ફારસી કિતાબોનો
તરજુમા કરવા આપે કાશીમાં કરી છે તે બહુ વાગીજ સાચક છે. પદ્યનું ભાષાંતર પદ્યમાં
કરવા પ્રયત્ન કરેલો છે તે પણ સ્તુતિપાત્ર છે. ઇતિહાસ એ જૂતકાળની આરથી છે. તેમજ
બીજી રીતે જોતાં કેટલેક ફરજે બિચ્ચનો બોખીયો છે, કેમકે ને સંજોગોમાંથી અ-
સુક પરિણામ નીપજે તેમ સંજોગો ફરાથી બે એકઠા થવા પામે તો બરાબર તેમ
પરિણામ નીપજવું જોઈએ. આ ચોપાનિયાનું કદ બીજા સાધારણ માસિક કરતાં બરા-
બરું છે. નોર્પણ મારા મત પ્રમાણે એવું લખાનમ વરસના રૂ. ૧૨ છે તે બહુ બારે છે,
એમો જીવેલું અકબર બાદશાહનું ચિત્ર સફાઈ વાળું છે બાપા બહુધા ચૂદ, સરળ અને
પસંદ પડતી થાય એવી છે. જુદા જુદા એકંદર આ પ્રયત્ન ઉત્તેજન આપવા સાચક
છે. એમા કંઈ સંદેહ નથી. તા. ૧૬-૮-૯૬

સેવક.

ફરમખલી રહીમ નાનજીઆણીની સલામ.

મી. નર્મદાશંકર દેવરાંકર બી. એ. ગુજરાત કૌલેજના માજી પ્રેક્ટીસ
લખે છે કે:—

I read the first No. of your Itihas Mala, and I heartily
congratulate you for this literary undertaking which is the
first of its kind.

Gujarati literature, which is yet in its childhood, looks up to
parental classical literature for its thorough development. Now
Sanskrit with all its multifarious literature has to bend her
head to her sister Persian, for want of works of authentic history.

Our Gujarati language, therefore, which chiefly depends upon

Sanskrit for its healthy growth, presents a merged picture in real historical works. A few that are found are translations of elementary Indian history written by Englishmen like Sir W. Hunter. They are admirable so far as their utility with respect to school boys is concerned. But they can give no idea of native zeal for historical investigation and penmanship. The only way in which the merit of native historians can be judged is to read the original Persian works or their faithful translations. The versions of well known Persian histories that have been hitherto made by Englishmen and have been utilized in the Mahomedan period of Gujarati school histories are declared by recognized native Persian Scholars as lacking faithfulness partly because of European ignorance of native customs and associations and partly because of the elementary state of Persian study at the time of their composition.

Your translations will I hope, be serviceable to the Gujarati public in three ways.

1st The field of Gujarati literature will be extended by your versions in which the beauty of Persian idioms and figures has been retained without marring the native purity of Gujarati style.

2nd They will add to the poor existing stock of Gujarati historical books.

3rd They will suggest new landmarks to future native historians.

The first number contains, *Arz-i Akbari*, two histories of Gujarat under Mahomed bin Tughlaq and history of the reign of Jalalgar. The notes that are given afford a useful information to the student.

I wish all success to your patriotic and literary effort. I should like to see native printers with whom the series is published, patronized by you with their usual munificence.

Nurulshauker Deyshanker,

Mukherjee 16th August 96

Mehra,

રાવબહાદુર મોતીલાલ લાલભાઈ રીવાન સાહેબ કચ્છ લખે છે કે:—

રાજેશ્રી ભાઈ બાળાશંકર.

મુજ. તા. ૫-૮-૯૬.

મુ. ૫૩૧૨૧.

વિનિત કે તમારો પત્ર ગયા મહીનામાં પહોંચ્યો હતો. ધણી કામને લીધે ઉત્તર જલદી લખાયો નહીં તે માટે क्षમા કરશે. તમે મુસલમાની સમયની છતિદાસમાં કહાડવાનું શીર કંઈ છે તે સ્તુતિ પામશે. તેની હું પુછીથી પાંચ નક્કો રાખીશ.

એજ. લી. શુભેચ્છક મોતીલાલ લાલભાઈના નમસ્કાર.

૪

નામદાર લખતરના હરબાર સાહેબ લખે છે કે:—

શા. આ નંબર.

સંસ્થાન લખતર. મુખ્ય કારભારીની ઓફીસ,

૧૯

લખતર. તા. ૮-૭-૯૬.

લખતર. સં. જા. નંબર

૧૦૬૫

શા. રા. બાલાશંકર ઉદ્દસારામ, કચારિયા.

વિશેષ આપેના વરકૃપી છતિદાસમાત્રા પ્રથમ અંક નામદાર કારકાર સાહેબના નામ ઉપર આવ્યો તે પોચો છે. એવા એનિદામીક મય પ્રમિદ થવાની પુત્રી અગત્ય છે અને તેની— પ્રતો નામદાર કારકાર સાહેબના નામ ઉપર મોકલાવતા રહેશે. અને પ્રમદીએ હાંમે કે આ મદદનુ કામ અંપૂર્ણ રીતે પાર કરવારમતી આપને જગત્કર્તા છાંદમી અને સક્તિ અંપૂર્ણ અર્થેસ કરે એજ.

મગનલાલ ત્રીભોવનવાસ,

મુખ્ય કારભારી.

પ્રોફેસર મણિલાલ નલુભાઈ. બી.એ. લખે છે કે:—

NADIAD

4-5-96

MY DEAR BALASHANKER.

I have just gone over the first No of your intended periodical containing translation of important historical works from the Persian, bearing on the history of Guzarat in particular and on the history of India in General Though I have no knowledge of the Persian language and I am, therefore, unable to pronounce on the merits of your translation, I dare say your labours will be of considerable use to the future historian- I am afraid the translations we have in English are far too meagre and not always what they ought to be, and your work will no doubt meet a very long felt want Our people may perhaps learn to understand their past better than at present, through your labours and I, for one, shall be sincerely glad to know you have found support enough to carry out your labour to its proper legitimate conclusion

I am, yours sincerely

MANILAL.

૧

રા. રા. મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ બી. એ. વાઈસ પ્રિન્સિપાલ કલાભનન
વડોદરાના લખે છે કે —

કલાભનન, વડોદરા.

તા ૪-૮-૯૬.

પ્રિયભાઈ બાળાશંકર,

આપે મુસલમાની વખતમા લખાવ્યા ઇતિહાસોના આધારે પ્રકટ કરવાનું મન
આવ્યું તે જોઈને મને સતોષ થયો છે આપણી આપમા ઇતિહાસોની બિનકુલ જોઈ છે,

ગિરા વીરા તારી, સરસ રસવાળી અતિ દિમે
વરી પૂરા ગ્રેમે, રસિક ઉરમાથી નવ ખસે
ગણે નાહિ કાને, તવ કથમમાથી ઝરિ મટે
પુરા ભાગે પ્યારા મુજન મન તેનો રસ અહુ ૧

તા. ૩-૮-૯૬

લી તમારો સ્નેહાધીન
સાંકળવ્યંદ મગનસાસના
પ્રણામ સ્વીકારશે

૮

નામદાર મહારાજા હરિસિંહજી કૃતેહસિંહજી આમોદથી લખે છે કે:—
રા. રા. બાબારાંકરભાઇ ઉદ્ધાસરામ.

લી મહારાજા શ્રી હરીસિંહજી કૃતેહસિંહજી આમોદનાની સક્ષાત દીગર આપનું
અતિ ઉત્તમ પુસ્તક વાંચી મને જે સતોષ ઉપજ્યો છે તેથી એ આમતમા માહારા વિચાર
નીચે મુજબ દર્શાવું છું —

આ ઐતિહાસિક વાર્તામાલાનું પ્રથમ મોપાનીયું તેના બાબતર કરતાં નુંગીઆદના
રા રા બાબારાંકર ઉદ્ધાસરામ તરફથી ફારસીમાથી બાબતર કરેલું મળ્યું છે તે ઉપાર
સાધરણીકારીએ છીએ એ મોપાનીઆમા આપીને અકબરી વગેરેનો ઇતિહાસ છે,
તેમા તેનો ખરો તરજૂમા કરેલો નજરે પડે છે અને કાંઈ ફેરફાર કરેતો જણાતો નથી
હાલના વખતને અનુસરીને બાબાનતર કરતાંએ તરજૂમા કરતી વખતે મતલબ લેઈ ન્યુના-
ધિક કરી કર્તાની ખૂબીમા ફેરફાર કરે છે તેથી પુસ્તક બનાવનારની ખરી ચાતુર્યના
નજરે પડતી નથી ફારસી વિદ્યાના પુસ્તકો આજના કાળમા આ દેશના ધણા ભાગથી
અબલપયા રહેલા છે. તેથી તેની ખરી ખુબી જણવામા આવવાને સાધન નથી આ
મોપાનીઆથી ફારસી નહીં જણનારને પુરાતન તત્તારીખો હેવાન જણવાને ધણુંજ
સુગમ પડશે અને ઘણું ઉપયોગી પુસ્તક યદ્યપડશે કર્તાએ સારો શ્રમ લીરેતો જણાય
છે પુસ્તકની ભાષા સેરેવી અને સરળ મુજરાતી છે નવાન સાહેબો, રામ સાહેબો,
અને હાકોર સાહેબોને પુરાતન તત્તારીખ જણવાનો જેઓને ફારસીનો અભ્યાસ થોડો
હોય તેમને ઘણું ઉપયોગી પુસ્તક યદ્યપડશે તા ૫ મે સન ૧૮૯૬

Mithabhai Harisingji Patehsingji.
AMOD.

بر صغیر میرا صحت و آریاب دانش و فهم مخفی و محتجب نمایند که درین ایام
فضیلت التیام المنعمی بالاشکر ابنی اولی السرام در قصیده یاد که متعلق زین السلا
احمد آباد است سکونت دارند بالاشکر موصوف ز تاریخ فرشته و از تاریخ مرات
سکندری و از تاریخ تورک جهانگیری و غیره ترجمه از قصص و بلاغیه در زبان
گجراتی در هر گاه می نمایند و این بنده خدا و فقیت بزرگوار گجراتی میدانم که گویا از زبان
دان گجراتی هم عصر گوئی سبقت بوده است و صف ترجمه موصوف الصدر
مردمان گجراتی این از من میگویند که لبها مایا در توصیف ترجمه موصوف
الصدر لا تخصی و از علم عروضی بالاشکر و فقیت کمال دارند و هر جا که نیست
و اشعار فارسی با هر بهی محل اشعار بزرگوار گجراتی میگویند و ارقام
نمایند کتبه العبد المنعم سید بر اصحاب ابن سید منعم
مرحوم مغفور مورخه بی شهر ایمل ۱۹۶۱ عیسوی ۵

گجراتی زبان میں ترجمہ چند صفحات فارسی تواریخ یعنی تاریخ فرشتہ
 و تذکرہ جہانگیری و آئین اکبری و مرآت سکندریا کا جو سٹر بالا سنکر
 خلف الصدق سٹر اول اسرام مرحوم نے کیا ہے میرے دیکھنے پر آیا اور
 اسی گجراتی ترجمہ کو فارسی اصل کے ساتھ مقابل کیا تو اس کے غریبی و
 گجراتی زبان میں ایسی خوبی سے بیان کیے ہوئے پائے کہ میری راسی
 ناقص میں بہت ہی کم شخص فارسی و گجراتی دان مل سگینگے جو
 ایسے احسن و جہ سے ایسے اعلیٰ درجہ کے روزمرائی کی فارسی کتابوں کا
 ایسے عمدہ طور کے گجراتی روزمرائی ترجمہ کر سکیں اس ترجمہ میں فارسی
 اور غریبی اصطلاحات گجراتی زبان کی اصطلاحات ایسے حسن طور
 بیان کیا ہے کہ گجراتی خوان مشکل سے امتیاز کر سکے کہ یہ کسی
 فارسی کتاب کا ترجمہ ہے علاوہ ان خوبییوں کے دوسرے
 خضایع عامہ جو مختلف خلق اللہ یعنی ہندو و مسلمانوں کو
 حاصل ہوئیگی اگر خدا جل جلالہ ان مترجم خیر خواہ خلایق
 کو ان کے ارادی میں فتمیاب کرے سوئے میں ہندوستان میں مدت
 دراز سے ہندو و مسلمانین جو باہم اتفاق ہمدردی اور
 غمخواری چلی آئی اور جاری تھی فقط تھوڑی مدت سے
 بسبب غلط اور کم فہمی مطالب فارسی تواریخ مفقود ہوئی
 جاتی ہے واپس آجائیگی اور انشاء اللہ تعالیٰ رفاہ عام ہوگا
 بتاریخ ۱۳ ماہ اپریل ۱۳۱۸

منشی سید عبداللہ عفی اللہ عنہ

* मुनशी अचड्डा अल् उरेसी-गुज।त कॉलेजना मारजी फारसी
प्रोफेसर लखेछ के —

गुनराती ज्ञानमें तरजुमए चहु मकाहाते फारसी तवारीख याने तारीखे
फरिशा व तक्षे जहांगीरे व आर्याने अकरी व मिराते सिकंदरीका जो मि.
बाअशकर खलिकुल सिद्दूक मिस्तर उअमराम भरहुपने कीया है मेरे देखनेमें
आया, और उस गुनराती तरजुमेको फारसी अमलके साथ मुकाबल कीया
तो उसके अरबी गुमले गुनराती ज्ञानमें ऐसी खूबीसे बयान कीये हुवे पाये
कि मेरी राय नाकिसमें बहुतही कम शरत आरमी व गुनरातीदा मिल सकेंगे
कि ऐसी एहसन बजेहेमे ऐसी आला दग्जेकी रोजमर्राकी फारसी
किताबोंका ऐसी उम्दा तौरके, गुनराती रोजमर्रामें तरजुमा कर सकें-
इस तरजुमेमें फारसी और अरबी इस्तिलाहा गुनराती ज्ञानको इस्तिलाहात
असे हुस तौरसे बयान कीया है कि गुनरातीखु मुश्किलसे इम्तियाज कर
सके कि यह किसी फारसी किताबका तरजुमा है.

* अलावा इन सूचीयोंके दूसरे मुनाफए आम्ना जो मुल्गलिक खस्के
अरजा यानि हिंदू मुसलमानोंको हासिल होंगे अगर खुदा मिस्तरमस्त्रालहु
इ मुतरनिम्मे बेरखाहे जगयकका उनके इरादेमें कतेहयान करे-तो ये हैं-
हिंदुस्तानमें मुद्दत दराजीमे हिंदू मुसलमानोंमें जो बाहम इत्तिफाके हमदरदी
और गमखारी जग आई और जारीथी सो फक मोदी मुद्दतसे बमबने घबराव
व कमकलमीए मुतालिमे फारसी तवारीखके मरकूद होती जातीहै बापस आ
जायगी, और इन्शा अल्ला तआला रिकाहे आम होगा, व तारीख ३० माह
अमेख सन १८९६ इसवी

मुनशी अचड्डा अल् उरेसी.

* મુનશી સૈયદ વઢાસાહબ મીરાંસાહબ ફારસીમાં નીચે મુજબ લખેલે:-

ચર જમીરે મુનીરે અસહાબે ફરુમ વ અરબાબે દાનિશ વ ફહીમ માલકી
વ મુતહજ્જિવ ન માનદ કિ દરીં અંખ્યામે ફત્તીલત ફસ્તિયામ અલ્ મુસ્તમે વાલાશં-
કર ફન્ને ઝલાસરામ દર કસ્બ્ અડિયાદ કિ મુત્આલ્લુકે કૈનુલ્ વિલાદ
શહર અહગદાવાદમ્ત સિકૂનત દારન્દ, વાલાશંકર મૌસૂફ અમ્ તારીબે ફરિશ્તા
વ અમ્ તારીબે મિરાતે સિકંદરી વ અમ્ તારીબે આલમગીરી વગેરહ તરજુમા
અમ્ ફસાહત વ વલાયત કાસીર દર ક્ષવાને ગુજરાતી દર હર માહ મીનુ-
માયંદ, વ હં બેદ તુદા વકફીયત ચર ક્ષવાને ગુજરાતી મીદારદ ગોયા
અમ્ ક્ષવાનદાને ગુજરાતી હમ અસરમુર્દ સવકત રુવદા અસ્ત, વ સિફત તર
જૂમ્ મૌસૂફુલ્ સદર મરદુમાને ગુજરાતી હં અર્પના મીગૂયંદ કિ લિસાને માયાં
દર તૌતીફે તરજૂમ્ મૌસૂફુલ્ સદર લતિહસી અસ્ત, વ અમ્ ફરુમ ઉરુન
વાલાશંકર વકફીયત કમાલ દારદ વ હર જાયે કિ વયત્ વ અશઆરે ફાર-
સી શાશદ ચર હમી મહેલે અશઆર વ ક્ષવાને ગુજરાતી મીગૂયંદ વ અદ-
કામ નુમાયંદ.

મુનશી સૈયદ વઢા સાહબ ફન્ને સૈયદ.

મીરાં સાહબ મરહૂમ મધફૂર.

મીરુલ્ ૩૦ ગુહરે અપ્રેલ મન ૧૮૯૬ ફત્તો.

અમદાવાદ હાઇસ્કૂલના ફારસી પ્રોફેસર મુનશી અમીરઅલી મશહૂદી
લખેલે કે:-

અમદાવાદ તા ૩૦-૪-૯૬

૨૧. ૨૧. સાઈ ખાલાશકર ઉલ્લાસરામ.

જુ. ૫૩૬૨.

સલામખાદ-આપનો ઇતિહાસમાસાનો અંક પેહેલો મારા ઉપર આવ્યો તે પાંચી
તેમાના કેટલાક ખાગો આસલ ફારસી પુસ્તકો સાથે મેળવી મેતાં તરજુમો શુદ્ધ થયેલો

* અભિપ્રાયની જુદી જુદી કદાવતી વખતે ફારસી ટાઇપો ઉપયોગમાં લખ્યું.

માલમ પડયો. વળી ફારસી બાપા જેવી છટાદાર રસીક અને અધિકારી છે તેજ પ્રમાણે તરજુમાની બાપામાં પણ ખનતા લગી ઉપરના શુણે લાવવાને હમે પ્રયત્ન કરેલો માલમ પડે છે.

મેશર્સ એલ્ફિનસ્ટન, જેલી અને ફાર્બુસ વગેરેના ફારસીના અંગ્રેજી ને ગૂજરાતી તરજુમા મેં વાંચેલા છે, તેમ આસલ ફારસી પણ વાંચેલો છે, પણ અંગ્રેજી મંગલકારીએ શુસલમાનેની નીતિ રીતીના સાધારણ અજ્ઞાનથી ફારસીનો અર્થ બરાબર નહિં સમજવાથી—મતાભિગાનથી અને હસ્તદોષથી પણ ટેકાણે શુલો કરેલી છે ને તે ઉપરથી તેવાજ અભિપ્રાય આપેલા છે. એવા અંગ્રેજી શુજરાતી મંથો વાંચીને સાંપ્રત કાળના શુજરાતના ઇતિહાસકર્તા ને વાર્તા લખનારા (હરજી રેલો—પ્રતાપ નાટક વગેરે) તેવાજ ધોરણ ઉપર પોતાના મંથો લખીને દિગ્દુરુશ્ચલમાનમાં ઇર્ષા બ્યાર ઉત્પન્ન કરતા આવેલા છે એ ઘણુંજ ખેરદારક છે. એની સામીતી માટે મેં શુજરાત વર્તમાનકુલર સોસાયટીની મામલૂમીએ એ હેમજલાહના અંગ્રેજી ઇતિહાસનો ફારસીની સામે મુકાબલો કરીને તેનો આર્ટીકલ સોસાયટીને યપ્તી મોકલ્યો હતો તે આપે બારતી બુગલુના અંકમાં પ્રસિદ્ધ પણ કરેલો છે. સારાંશ કે આ જોટા બિમમાવ મઠવાને ઇતિહાસના આસલ ફારસી પુસ્તકોના ગૂજરાતીમાં તરજુમા કરવાનો વિચાર કેટલાક વરસથી મારા મનમાં રમ્યા કરતો હતો. પણ અવકાશ અને સાધન નહીં મળવાથી એ વિચાર બહાર પાડી શક્યો નહીં, આ કામ આપે હાલી તીવેશ્વરી જોઇને અને અત્યંત આનંદ થયો છે.

આ કામ જેટલું જોખમ ભરેલું ને મંજીર છે તેટલુંજ ઉપયોગી અને ગુનિયાન છે. સ્વાભાવિક છે કે જે કામ ઉપર જોડતા લક્ષ્યથી મનન કરવામાં આવે તે કામ પધારે ખરું અને સુદર થાય માટે આશા છે કે ઉપરના મંથકારો કરતાં આપ વધારે કાળજી રાખી આ કામ પાર પાડશે તો શુજરાતી પ્રગતને મજો લાગ થયા વિના રહેશે નહીં.

શ્રી. શુભેચ્છક

કેપ્ટન હામીરઅલી મરાહટી,
ફારસી શિક્ષક ગવર્નમેન્ટ હાઇસ્કૂલ,
અમદાવાદ.

વડોદરા આર્ટસ્કુલના ફારશી ભાષાના પ્રોફેસર મુનશી ફરીદુદ્દીન લખે-
છે —

The college.

Baroda

MY DEAR BALASHANKER

Having gone through the first No of your Itihās Mahr and the other papers you sent me in connection with the same, I am happy to say that the aims and objects with which you have undertaken the work are indeed laudable, and worth-encouragement. Should you follow the same course in all the subsequent numbers of your translation series, I need scarcely say that you will be doing a real service to the country. You will be obliging the Mchomedans by a faithfully representation, in the language accessible to the masses of the country, of the history of their rule in India and removing the numerous misrepresentation of their character as the paramount power of old and of their government. In my humble opinion the misrepresentations so common in the current English or Vernacular histories of the day have wrought a deal of mischief upon the minds of the education of the present day. It matters not whether they may have arisen through an ignorance of the language of Mchomedan history or through careless or the political motives of time — it is a regrettable fact, however remains patent that they have played no small a part in disturbing the unity and harmony of centuries between the two great factors of the Indian population and that to them as far as I think, may be traced the presents undesirable disunion between the two communities — a state equally lamented by the enlightened of both.

You will be rendering a service to the Hindoos also by picturing to them the fair sides as well of Mchomedan history and thus leading them to form a more correct estimate of the man when an intimate association of centuries has turned into brethren almost more and more with a determination to be the future welfare and well being of India as a whole.

I feel, therefore, a great pleasure in letting you know that I have my entire sympathy with your work and that I shall always watch with interest the praiseworthy enterprise which you have so opportunely undertaken. Wishing you all success

I remain your's sincerely.

FARIDUDDIN AHMED.

૧૭

શાહપુર શાખાના હેડમાસ્ટર કવિ નનામીઆં રમુયમીઆં લખેલ છે:—

અમદાવાદ શાહપુર તા ૨૯ ૪-૨૬

૨૧. ૨૧. બાળાશ કરલાઇ ઉલ્લાસરામજી,

વડોદરા.

વિનંતિ કે, ઇતિહાસમાળાનો અંક ૧ લેા આપે મોકલેા તે મે વાચેા છે અને તે વિષે દુ કામા ખારો અભિપ્રાય નીચે મુજબ છે.—

જે દારૂની શ્રેણી ઉપરથી અત્રે આ બાબાન્તર કરવા માટેનું છે તે વિષે તથામ કર્તવ્યપદે કે અર્થન મેા પ્રમાણે બાબા-તર્યા ખરે અર્થ બરાબર આપેલો છે. એટલું જ નહિ પણ દારૂની પડિતોની આકારીક પ્રેર જાતા છતાં બાબાન્તર મન-આનન્દ-અસરકારક થએલું છે અને મુજબ આગુતરના રીતિનામ આનન્દા શુધી ખામી આ-વવા હાંથી નથી બાબા સરળ, રસીક, રૂઢ અને સુન્દ છે તેથી વાચનારને એવી અસર થવા વિના રહેતી નથી કે આ પુસ્તક જાણે બાબાન્તર નથી, પણ મુજરાતીમાં રચા-એલો અનન મેં છે.

આપ મુજરાતી, અંગ્રેજી અને દારૂની બાબામા પ્રવીણ હો, એટલું જ નહિ પણ મુજરાતીમાં ગદ્ય પદ્યભર્યું મધ્ય લખવામા પ્રતિષ્ઠા થએલા છે, અને બાબાનું જ નહીં પણ રસનું બાબાન્તર કરવાની આપનામા સક્તિ છે. તેથી પચાઇ બાબાનો રસ આનન્દ લેવા અતુલ્ય અને વિદ્વાન લેખકના બાબાન્તરમાં તાદરસ આવે એમા નવાઇ નર. થળી દારૂની ઇતિહાસના પોતાની બાબામા પરચેલીએએ પચાઇ જાણના પ્રેરના પણ મુજા પ્રદારના અદ્વાનથી તેમા દોર આવેલા દેખાવે તેમાંથી આપનો નર શુધી મુખ્ય દોષ એમા પણ આશ્ચર્ય જેવું નથી કેમકે આપને ખાદીની મેળવવાની સ. શું લેગવાઈ છે માટે મુજરાતી બાબાના ખડાળમા આ પુસ્તકને દુ ઓક અમલનો વધારા થયેલો ખાલુ છે.

આપે ને કામ આરબેનું છે તે ધણુ લોકોપયોગી અને વખાણુર્ણ લાયક છે તેમાં હું આપની સંપૂર્ણ રીતે આર્દ્ર છું. આજ છે કે મુજરાતી પ્રજાના તરફથી આ કામમાં આપને સંપૂર્ણ આશ્રય મળશે.

લી. સેવક

નર્નામિયાં રમુલમિયાંની સલામ.

૧૪

મી. મહમદ કાસમ આખકારી ઈન્સ્પેક્ટર ચીખલીથી લખે છે કે:-

રા. રા. બાળારાં કરબાર્થ

તમારૂં ચોપાન્યું ઇતિહાસમાળા તથા પ્રસિદ્ધ પત્ર પોટોઅ્યુ. વાંચી આનંદ થયો છે.

આત્યાર સુધીમા મુસલમાનોના સખાવવા ઇતિહાસ સારરૂપે કે એક તરફી સુટણીનાજ થએલા કદાચ કહી શકાય. મુજરાતી બાવામા મુસલમાની ઇતિહાસ સારરૂપે પહેલેથીજ લખાયા માગ્યો હતો હુ મુસલમાન તરીકે એમાં લખાતી મુજરાતી બાવા સબધી કાંઈપણ બેઝો શકોગ નહીં, પણ એમાં ને રીતે અસવ ફારસી લખાણને આધારે ખીના આપી છે તે ધણી સારી છે મૂળ લેખકોનો ઉદ્દેશ ને દોષ તે આધારે લખાણ થયાથી ઐતિહાસિક ખીનાનો ખરી ખૂબી જણાય વળી હિંદુસ્તાનમાં ફીરકી હિંદુસ્તાની કે અરખી લેખકોએ મુસલમાન પાદશાહોનો અને તે વખતની રિયતોનો ઇતિહાસ જુદે જુદે રૂપે અને જુદીજુદી જગાએ જુદા જુદા સખસોએ લખેલો છે. માટે જ્યારે મુસલમાની ઇતિહાસનું સંપૂર્ણ ચિત્ર આપવામા આવે ત્યારે એ ખીના જુવવી નહીં જોઇએ કે જેટલે દરજ્જે વધારે સત્ય અને મૂળ બામત ઉપર ઉતરાય અને અસવ તવારીખ નીરાના લખાણને વાજખી ઇનમારૂ મને એવા પાયા ઉપર ઇતિહાસો લખાવા જોઈએ.

તમારૂં લખાણ પણ તેજ આધારે થતું જોવામા આવે છે ચોપાન્યાની કૃતિ, અગત્ય તથા કદ જોતા કૌમત ધણી નથી પણ કાજના જમાનામાં મુજરાતી પ્રજામાં તમારાજ લખવા પ્રમાણે વાચનનો શોખ નથી તો તેજ વાંચકોને કદાચ વારે લાગશે. પણ જ્યારે મેહોમેડન બાઇએને વાસ્તે રૂઝુ રાખી છે તે વધારે નથી. ઇતિહાસના જગાસુએને એ કાળનું સંપૂર્ણ ચિત્ર જણવાને તમારૂં ચોપાન્યું સામન રૂપ થઇ પડશે. આજ સુધીની કેળવણીના પ્રતાપથી હિંદુ તરીકે મુસલમાન બાઇએ ઉપર મોટો લાભ તથા મહેનતનો ઉપજોગ આપી મોટો ઉપકાર કર્યો કહીએ તો ખીવકુજ બોલું નથી મુસલમાન બાઇએ પણ રહને રહેતે તમારા કામની જુજ જણશે અને તમારા અતર્ગત ઉદ્દેશને એથી પુછી મળશેજ.

Mahomed Kasim.

મી. મુદ્દસ મહમદ હુસેન પંચાસી લખેછે:—

મેહેરબાન સાહેબ,

સહર બગર રાજકોટ.

તા. ૨૬ જુલાઈ ૧૮૯૬

* * * આપનું કામ અતિશય વખતસુના લેગ છે. જેમ અગ્રેજી ભાષામાં લખા-
યેલા ઇતિહાસના વાંચનારાઓ પર એલિયટે લેખકાર કર્યો છે તેમ આપે ઇતિહાસના શોધીને
ગુર્જર વાસીઓ પર કર્યો છે અને તે ગુતિ પાત્ર છે.

લી. સેવક મુદ્દસ મહમદ હુસેન પંચાસી.

કવિ કહાનજી ધર્મસિંહ લખે છે કે:—

સદા. રા. રા. કવિરાજ શ્રી. બાળાશંકરભાઈ

વિ. વિ. કે. આપનો કૃપા પત્ર મળ્યો “ ઇતિહાસમાળા ” ના બે અઠો પૃષ્ઠ પહોં-
ચ્યા. + + + + “ ઇતિહાસ માળા ” નો લેખ ખરેખર અપ્રતિમ અને આશ્ચર્યકારક છે.
આપના એ ભગીરથ ચલગા આપ કૃતેદગદ થાઓ એવી અમારી પ્રાર્થના છે. આપની પ્રકૃ-
તિ હવે સુધરી હશે. અરણ્ય સ્થિતિમાં હતાં પિંચામાં અને કાવ્યવિનોદમાં મસ્ત રહી જે
પ્રેમભાવ દર્શાવી આભાર કરોછો તે ખાને આપને શુભિ લખી એ યોગ્ય નથી” આ-
પનું જીવન મુદ્દિ એક લેખક દાખન તેમજ એક મુદ્દમ દાખન ખરેખર અનુકરણી-
ય છે” એમ તેટલું હતાં પણ કલાવિના રહેતાવ નથી. x x x

લી. સેવક કહાનજી ધર્મસિંહના પ્રણામ.

મોટ શુભેચ્છક પત્રિકાના તાંત્રી રા. પો. હં. શેઠ લખે છે કે:—

મોટ શુભેચ્છક પત્રિકા ઓરીસ.

જામનગર. તા. ૬—૮—૯૬.

મેહેરબાન મુરખી શ્રી સાક્ષોત્તમ

રા. રા. બાળાશંકરભાઈ.

આપ તરફથી મોકલેલો ઇતિહાસમાળાનો અંક ૧ મળ્યો, વાંચ્યો, તપાસ્યો. ધણી-
જા આનંદ થયો છે. આવા માસિકની ખરેખરી ખોટ હતી તે આપે પૂર્ણ કરી છે. ખરે-
ખર ગુર્જરભાષાની મોટી ખોટ પૂર્ણ કરી છે. + + + +

લી. સેવક પોપટલાલ. વિ. હંસરાજ

શેઠ

ઇતિહાસમાળા.

ગુર્જર ભાષાના એક જાણીતા (સાહિત્ય) લેખક રા. રા. બાગશ કર ઊદનાસરામ કથારીયાએ હાલ હિંદુ અને મુસલમાન એ બન્ને કોમના હિત માટે એક સાહસ કામ માટે લીધું છે મુસલમાન કોમ ને કે મુગ પરદેહી કોમ છે, જનાં હાન સેકડો વરસથી હિંદુસ્તાનમાં આવેલી હોવાથી આખા હિંદુસ્તાનની મુજ વસ્તીના ખરા બે ભાગ જોડાયે તો હિંદુ ને મુસલમાન છે હિંદુસ્તાનમાં રજપુત રાજાઓ નિર્મળ યર્ધ મથા બાદ મુસલમાન રાજ્યકર્તાઓએ વિશેષ કરીને અંગ્રેજોએ આવતા સુધી રાજ્ય કર્યું હતું આ ઉપરથી મુસલમાન રાજ્યકર્તાઓના પ્રાચિન વખતનો એટલે છેદના સો બસો વરસથી જુનો અને તેમની સર્વઆતની કારકિર્દી સુધીના બનાવોનો ઇતિહાસ ઘણો જાણવાનેમ અને કાર્થિક સાહિત્ય ઉપર વધુ તેજ પાડનાર યર્ધ પડે જાણીતા સુચન પારસી સાહિત્ય સંશોધક મી. કથારીયાએ પણ તેવી અસની બનાવેલી અને ઇતિહાસોની શોધ કરવા માડી છે આના કાવા પાછળ “ હામ-હામ અને કામ ” ત્રણે જોડેએ છીને અમને જણાવવાને ધણી ખુશી ઉત્પાન થાય કે મી. કથારીયાએ હાનમાં મુસલમાન ભાઈઓના રાજના કારસી બાપામાં લખાવેના ઇતિહાસે તુ મુગ ઉપરથી ભાષાનર ધણા મંથો મેળવી લીધા અને રિવેચન સાધે કરવા માડ્યું છે હાન તેઓએ તેનું “ ઇતિહાસમાળા ” એ નામથી માનસિક તરીકે કાઢના માડ્યું છે જે બાદ વધુ કાંઈ જડી આવે છેવટે પુસ્તક રૂપે હાંપરી મી. કથારીયાએ સદાવકા તરીકે ધણા શસ્ત્રીઓ, જાણીતા મુસલમાન મુનસીઓ આે જુના લેખો અને જાનીઓ માટે ફોટોગ્રાફો તથા લીથોગ્રાફો વિગેરેની પણ મદદ લીધી છે “ ઇતિહાસ માળા ” નો પેઢો એક અમને મળ્યો છે, જેમાં હાલ “ આઘને અકનરી — સિકદરફત ગુજરાતના સુવત્તાનનો ઇતિહાસ, ફરિસ્તાફત ગુજરાતના મુસલમાનો સમયના ઇતિહાસ અને જહાંગીર પાદશાહનો ઇતિહાસ ” એ ચાર વિષયો સેવામાં આવ્યા છે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આ કાર્ય સાહસ કરવા જેવું છે અને ઘણી જુની શોધ કરવાની છે હામ તથા કામ કરવાની હિમત મી. કથારીયા અને તેના સદાવકા ધરાવે છે પણ દ્રવ્યની મદદ પ્રમ તરફથી થવી જોઈએ જુનામરના નવાગ સાહેબે ધણો આશ્રય આપેલો છે અને તે પ્રમાણે બીજા રાજ્યકર્તાઓએ તથા રિજાનેએ યોગ્ય મદદ અને ઉત્તેજન આપવાની જરૂર છે મી. કથારીયાની અમે આ મહાન કાર્યમાં ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ

ઇતિહાસમાળા.

આ નામનું એક માસિક ચોપાનિયું રા. ૨૦ જાળાશંકર ઉદ્યાસરામ કંધારિયા તરફથી અમને બેઠ મળ્યું છે તેનો અંગે આભાર સાથે સ્વીકાર કરીએ છીએ. અમારા ગુજરાત દેશના અંત્ય ભંડોળમાં વધારે ધવાની વિશેષ જરૂર છે, અને તે માટે આ દેશના કેટલાક પંડિતોનો પ્રયત્ન ધમધોકાર ચાલી રહ્યો છે. એ જોઇ સંતોષ માનવો વિશેષ યતીત છે. આજે અમારા ટેબલ ઉપર જે ચોપાનિયાનો પહેલો અંક આવી પડ્યો છે તે જોતાં અમને મોટો આનંદ ઉપજે છે. સદર માસિક પુસ્તકની રચના એવી સારા પાયા ઉપર હોવાનું જણાય છે કે આજની સુધી અંગ્રેજી અથવા ભંડોળમાંથીજ ભાષાંતર રૂપે અથવા દેશી ભાષામાં પસાર થતા હતા, મુસલમાની અને દ્વારશી અંધકારોએ પણ આ દેશનો જે ઇતિહાસ બાદશાહી વખતમાં લખેલો છે, તેનો લાભ સર્જર ભાષા પ્રિય વાંચક વર્ગને થવાનો સુરોગ રા. ૨૦ જાળાશંકરભાઈએ મહા પ્રયાસથી લાવ્યો, તેથી તેમના ગુજરાતી વાંચકો ઉપર મોટાં આભાર થયો છે. સરસ્વતી મંદીરની સંપત્તિ જેથી કરીને વધે અને તેથી થતા ફાયદા દેશી લોકોને મળે એવી ગોઠવણ પંડિત વર્ગ તરફથી ધવાની વિશેષ જરૂર છે.

સદર માસિક પુસ્તકનો જે પહેલો અંક પ્રગટ થયો છે તેમાં નીચે પ્રમાણે મહત્વના નિબંધો જ્ઞાન દાખલ કરવામાં આવ્યા છે (૧) અકબરની રાજ્ય વ્યવસ્થા એટલે આઈ-ન અકબરી, (૨) ગુજરાતના મુસલમાનો ઇતિહાસ અર્થાત મિરાતી સિકંદરી (૩) ગુજરાતના મુસલમાની સમયનો ઇતિહાસ એટલે તવારીખે ફરિસ્તા અને (૪) જહાંગીર પાદશાહનો ઇતિહાસ (તુઝકી જહાંગીરી) આ ચાર મહત્વના મુસલમાની મયોરુ ભાષાંતર વિસ્તૃત વિવેચન પુર્વક આવ્યું છે. ભાષાતરની છટા ધણીજ સરસ છે. રા. ૨૦ જાળાશંકરભાઈ જેવા ગુજરાતી ભાષાના પંકાયલા લેખકના દ્વારે એ કામ થયું છે તેથી તેમાં ગુણનો અંશ વધારે છે.

સદર માસિક પુસ્તકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૩૫ પોષ્ટાજ સિવાય રાખવામાં આવ્યું છે. તેથી તેનો લાભ સાધારણ માણસ ભાગ્યેજ લઇ શકે, પણ તે વાત તરફ પ્રસિદ્ધ કરનાર મંડળીએ ધ્યાન આપી જેની વાર્ષિક ઉપજ રૂ. ૨૫૫ કરતાં વધારે નથી એવા લોકોને રૂ. ૨૫ માં આપવાનો હેતુ મત્તપ્રજ્ઞના પગલાંની આશુએ જણાવેલો છે તે ખરેખર સ્તુત્ય છે આવા મહત્વના પુસ્તકને રાજ્યપ્રથમ મળવાની વિશેષ જરૂર છે. કારણ આનું મોટું ભાષાંતરનું કામ પૈસાની મદદ વગર થઈ શકતું એ વાત ધણી મુશ્કેલીની છે. એ મદદ વગર તેલ નિયમીતપણું સાચવવાને દરકત છે. ગુજરાતી વાંચક વર્ગ એ બાબત ઉપર

ધ્યાન સંખી રા. જાગ્યાએ ને લાભ આપવાનો હેતુ આ 'ઇતિહાસમાળા' રૂપે પ્રદર્શિત કર્યો છે તે મદ્ય કરવાની ખટખટ કરી એ અમો ઉચીત ધારીએ છીએ.

દાસના જમાનામાં માસિક ચોખ્ખાનિયાં થઈ નિકળે છે અને પટલાક લોઢા પૈસા ખાઈ નર્ત નાયક વર્ધને હેનરવાનો પ્રથમ પગ કરે છે તેવા મરકારાને ઉત્તેજન આપવા કરતાં, આવા મદત્વના પુસ્તકનું આયુષ્ય જેથી દંડી વધે એવી મોઢવણુ યુજ્જ્વાળ દેશના પંડિતોએ અને સરમાનિક લોઢાએ કરવાની વિધિ. જરૂર છે ઇશ્વર આ તુલન ઇતિહાસમાળા ચોખ્ખાનિયાને હાંપાયુષ્ય આપશે એમાંજ અમને સતોષ છે.

૨૦

વિચાર સાગર,

તા. ૩-૭-૬૬

ઇતિહાસમાળા:—આ નામનું એક જનિ ઉપયુક્ત માસિક પુસ્તકનો પદ્ધતો અક ૨૧ ૨૧ જાગ્યાએ કર ઉત્પાસરમ તરફથી અમને લેખ મળી તેનો અમે આભાર સ્વીકાર કરીએ છીએ આજ અમારા આગળ સદર પુસ્તકનો ને અક છે, તેમા ઐતિહાસિક મદત્વના ઉત્તેજન એમાં જાણતર સુરજ અને શુદ્ધ જાણમાં થયેતુ નિર્વોજ આવીએ સદર માસિક પુસ્તકનું વાર્ષિક લગભગ ૩ ૧૨૫ વગર પોષ્ટેજ હેતુ જેની માસિક વ્યાજ ૩ ૨૫૫ ઉપર નથી એવા લેખને પાકિ મતે એટલે ૩ નજીખાટે આપવાનો વિચાર નેઈ સતી. માનવો ધરીત છે આવા મોટા મદત્વના મેયોનો લાભ વાચકવર્ધને આપવાનો રતુ વ હેતુ પ્રદર્શિત કર્યો છે તે પોષ્ટેજ પ્રગ્રમાપાત છે સદર માસિકના આયુષ્યમાં વધારો થઈ તે નિમેત્રી મુલને પ્રદર્શિત થાય એવું અમો ઇચ્છીએ છીએ.

ઇતિહાસમાલા.

અંથાભિનિવેષ.

ઇતિહાસમાલામાં હાલ ચાર અંથો રજૂ કરવામાં આવેલા છે. ૧ આર્યોન અકબરી. ૨ તવારીખ ફરિશ્તા. ૩ મિરાતિ સિકદરી. ૪ તુલકિ જહાંગીરી. આ અંથોના લેખકોનાં જીવનચરિત્ર તથા અંથોના ગુણ દોષનું વિવેચન અથ સમાપ્તિએ આપવું ઉચિત ધાર્યું છે, કારણ એકવાર અંથનો અભિગમ વાંચનારને યથા શિવાય આગળથી ગુણ દોષનું વિવેચન વાંચનારના મન ઉપર ખરાબર કરી શકતું નથી. પરંતુ સદરજુ અંથોનો વિષયાનુબંધ તથા તેમની મહત્તા સામગ્રી વિષે મધ્યમ વાંચનારને લાણુવાની અગત્ય છે. માટે હાલ રજૂ કરેલા અંથોનો અનુબંધ સૂચન કરીએ છીએ. નવા અંથો જેમ કાબલ થશે તેમ તેમનો અભિનિવેષ આપતા જઈશું.

અંગ્રેજ અંથોનો જુદો જુદો પ્રતોભ તથા જે કંઈ અપૂર્ણ ભાષાંતર મળી આવ્યા છે તેમાં જે જે તફાવતો મહત્તમ પડ્યા છે તથા ભાષાંતર કરીએએ જે જે ભાગો છોડી દીધા છે, તથા આજમાહીતીને નીધે ગામ તથા પ્રદેશોનાં નામો નિર્દિષ્ટ કરવામાં જૂનો કરી છે તે અંગ્રેજી સમાપ્તિએ પરિશિષ્ટ આપીશું તેમાં સરખાવીશું અને બીજા અનેક અંથકાગે સરખાવી જે દેશનો જે સમય વિવક્ષિત કર્યો હશે તેની તમામ સામગ્રી એક ઠેકાણે મૂકીશું. હાલ આજ અંથોના અનુબંધ સૂચિત કરવાની અગત્ય છે. આ ભાષાંતર સમયે અંગ્રેજો જે પ્રત ઉપયોગમાં લીધી છે તેનું જ ભાષાંતર આપ્યું છે અને નામ કામ તે મહત્ત્વે નિર્દિષ્ટ કર્યું છે, જેને અધને પણ કોઈક સ્થળે શંકા રહે છે તથાપિ તેનું નિવારણ પરિશિષ્ટ અર્થમાં કરીશું:—

૧. આર્યોન અકબરી.

આ અંથનું નામ લગભગ પાંચમી ચોપડી શીર્ષકની નખતે દરેક વિદ્યાર્થીને ધાય છે. પરંતુ ગુજરાતી ઇતિહાસ લેખકોએ જ્યાં ત્યાં તરજૂમાન કરવા, ના

અમળય ત્યાં વાત ઉઠાવી દેવી, શકા નિઃસંભાધાન રાખવી અને જે વિષયનું ભાષાતર કરે છે તે વિષયના અભ્યાસી નહીં હોઈને અનેક અનર્થ ઉપજાયા છે, તથા આગળ આવીને અકબરીના ગ્રંથકર્તાનું તથા ગ્રંથનું તથા ગ્રંથના નાયક અકબરશાહનું વાસ્તવિક મહત્વ તથા મુસલમાન અને હિંદુઓનું મૈત્ર્ય કેવું પ્રદર્શિત કરવા મુસલમાન રાજ્ય કર્તાઓ તથા ગ્રંથ કર્તાઓએ કેવા કેવા ઉત્તમ પ્રયામ કર્યા છે તે યથા સ્વરૂપ ગુજરાતી પ્રજામાં જાણીતા થવા નથી, એટલું જ નહીં પરંતુ જે સારી ભાવના મુસલમાન ભાઈઓને વાસ્તે યેશરી જોઇએ તેની ડાયા પાશુ નથી

મૂળ ભાષાના સર્વજ્ઞ જ્ઞાન, ઇતિહાસ વિષયના નિરતર અભ્યાસ, તથા શોધક શુદ્ધિવાળા મગજ શિવાય ઐતિહાસિક વિશુદ્ધિ મેઈ દિવસ આવતી નથી. મુજરાતી ઇતિહાસ લેખકોમાં ઐતિહાસિક શોધક શુદ્ધિની છાયા માત્ર એક લેખક મી મગનલાલ વખતચંદમાજી અને તે બાકીના ગ્રંથકારો જે કે તેમના ગ્રંથ સરકારી કેળવણી ખાતામાં પણ ચાલે છે છતાં સખનારથી તે ગાંધરકેટર ચાહેજ સુધી દાહને પણ ગળા ભાષાનો કિમિત પણ પરિચય ન હતાં અને મુસલમાની ભાઈઓને ગુજરાતીનું તદ્દન અજ્ઞાન હોઈને ઐતિહાસિક વિશુદ્ધિને બદલે અશુદ્ધિ છેઃ કેળવણી ખાતાના પુસ્તકો સુધી છાંય રહી છે આજ અનેક દાખલા પરિશિષ્ટ ટિપ્પણમાં જણાવીશું. છતાં અને એક રમૂજ દાખલ એ ત્રણ દાખલા ટાકવાની રજા લઉં છું —

૧—કેળવણી ખાતાના તમામ ઇતિહાસો ઉપરથી એવો શાહ પાવડે અને સર કારની કેળવણી ખાતાની શુકેર્યાનુ યથા પછી નવી પ્રજામાં સારવ એવું જ સમજવામાં છે કે “ હીરગી એટલે પોરચુમીજી ” સોફા હોકરા અમારા પ્રજામાં પાડ ગોખે છે તો ગોખે છે “ હીરગી એટલે પોરચુમીજી ” સોફાએ હિંદુસ્તાનમાં કાઢી રાખી ” આવું ક્યાંથી લાભ્યા તે આધાર પછીએ તો કોઇપણ કેળવણી ખાતામાં ચાલતા ઇતિહાસોના લેખકને ખબર નથી હીરગી શબ્દનો મુજરાતી ભાષામાં પ્રવેશ થયોનો ઇતિહાસ ખોળવા તેને શી જરૂર હતી? તે માત્ર પોતાની અટકના ઉપરજી જીવેસાં માર્યા જાય છે હીરગી શબ્દ હિંદુસ્તાનમાં ઈસ્લામ રાજ્ય સ્થાપિત થયા પછી દિંદી અને મુજરાતીમાં દાખલ થયેલ મુસલમાન ઇતિહાસ લેખકો અને જૂજોગ સંબંધી લેખકોએ ખડ, દેસ, કટિંગધે છત્વાદિ વિભાગો પાડ્યા છે ત્યાં આજા યુરોપીય નામ “ હીરગીસ્તાન ” રાખેલું છે અને આજા યુરોપ પૈકી કાંઈ પણ દેશનો માણસ હોય પણ તે “ હીરગી ” એટલે યુરોપીઆન આ શબ્દનો અર્થ આરણી ભાષામાં શુદ્ધ સુમળ-

ઇસ્લામ સમયનું અમે ગ્રંથોની પ્રસ્તાવના તથા ટીપ્પણુ રૂપે શુદ્ધ દર્શન કરાવીશું, પરંતુ અત્રે તે ગ્રંથમાં વાંચનારાનો આગળ અલિનિવેધ થાય માટે તે વિષે સહજ સૂચના કરીએ છીએ.

એનો કર્તા અકબરશાહનો મુખ્ય દીવાન અબુલફઝલ મુબારક છે. એના જન્મ ચરિત્રનો કેટલોક ભાગ મૂળ ગ્રંથમાં આપેલો છે. પરંતુ તે ગ્રંથ પૂરો થવા પછી ગ્રંથના ગુણુ દાખ સખમાં વિવેચન સમજતાં વાચનારને અને અભ્યાસીને ફીક પડે માટે ત્યાં આપીશું. સદરહુ ગ્રંથ અબુલફઝલે લખેલા અકબરશાહના આખા ઇતિહાસનો ત્રીજો વિભાગ છે. પ્રથમ વિભાગમાં અકબરશાહના

યશો વર્ણનાં યોગ્ય વર્ષ ઉપર ખુલ્લો હતો. ખુલ્લો કહી પ્રગણુ ગાયકવાડની મદદે મેજર વોકરે સર કર્યું તે વખતનો રાસડો—

“ ફરતી ફીરંગીની ફેમરે મલાવસવ રહેરનો સુખો ક્યારે આવશેર. ”

અહીં કંઈ કેળવણી ખાતાનાં પુસ્તકોના લખવા પ્રમાણે “ ફીરંગી એટલે પોસ્તુ મીઝ લોકો નહોતા. ” સખમ ફીરંગીસ્તાન એટલે પુરંપના દરેક રહેતારને ફીરંગી કહેતા એ વિશુદ્ધિ હતી તે બદલાઈને અશુદ્ધિ અને બૂઝાણનું તથા ખાલ વિગાનનું અધરનું કેમ નહીં કહેવાય ? આ કંઈ દૂષિત દૃષ્ટિથી લખવામાં આવતું નથી પરંતુ માત્ર મૂળ વિષયના કેટલાક બધા અગાન છતાં મોટા મોટા ઇતિહાસોનું આગકોને કેવું વૃઢ રોગીઠું સિદ્ધાન્ત આપવામાં આવેછે એટલુંજ સાબીત કરવાને લખવાની જરૂર જણાય છે.

૨ ખીલે એક દાખલો કેળવણી ખાતામાં ચાલતી અથવા છતાંમોમાં અપાતી ચાપડી અકબર ચરિત્ર નામની છે તેમાં “ ફતેહપુર ” (સીકરી) ને બદલે “ ફાય-પુર ” લખ્યું છે. અને આ જૂન મૂળ ભાષાના તથા ઇતિહાસ અને બૂઝાણનાં પરિવિગાનની શૂન્યતા બતાવેછે. ઇંગ્લેન્ડમાં જોડણીના નિષ્પન્ન પ્રમાણે Fathpoor=ફતહપુર લખેછે. પણ અહીં તો “ એફ, એ. ટી, એચ. ફાય ” એટલુંજ વ્યક્તવામાં હોવાથી ફાયપુર કોફી દીધું. અને હજુ મૂઘી કોઈ મહેતાશ—છેકરો—ડેખુડી—કે ઇન્સપેક્ટરને એટલી પણ ઇચ્છા થઈ નથી કે કોઈપણ નકલમાં ફાયપુર છે તે જોઈએ?

૩. હવે મી ખેલી, ચિગસ, ઇત્યાદિ એ આપણા દેશના ઉચ્ચારો તથા ગામનાં નામનામગેરે સાલજેલાં નહીં હોવાથી જ્યે કે તેમનું આપણરવ કે સાંમહણુલું કામ ઉત્કૃષ્ટ છે છતાં એવીજ ભૂલો કરવાથી ઇતિહાસના લેખકને પોતાની વિચાર સંકળ-

પ્રવક્તે તથા ખુદ અકબરશાહના રાજ્યના ઠગ વપ સુધીના ઇતિહાસ મમા થેલો છે, જ્યાં આગળથી ગ્રંથકર્તાનો દક્ષિણમાથી આવતા કેટલાક ખડખોદોએ માને નાખવાયા ઇતિહાસ લાભ અરૂં રહ્યો છે આવીન અકબરી ને ત્રીજે લાગ અથગ અકબર નામાનુ પશ્ચિમ કહાએ તે સ્વન પશુ એક નિરાણી ગ્રંથન છે અકબાલ નામા-ઈ-નહાગરનો લેખક મોતમદખાન ત્રણે છે કે ' ઉપલા બે િલાનોમા અમુલરકને હાકના મમયની એટને અકબરશાહના અને તે પછીનાં ગ્રંથકર્તાના સમયન આનની લાયા વાપરી છે પરતુ આવીન અકબરીમા મકમદ પછીના ઘણા પુગતન ફારસી લેખકોના જેવી વાપરી છે, જે સાધારણ વાચના । એને મોટી મુરકેનીથી સમજાય છે " વળી અમુલરકત્ર એનો તો અત્રકારિક લખનાર છે કે કનન ડા એને વાસ્તે નણે છે કે

‘ His sentences flow like torrents of the Ganges.

એના વાક્યો મગના મહાસંધાર પ્રભાણે ગહે છે વળી એના મુક્તશીપણાને વાસ્તે અમ કહેવત ચાના છે કે ' એશિમા ખડના મોઢા મોઢા રાજાના આક્રમ

[illegible]

તેનાથી ધનજી ૧૫૩૬૦ અલગ રોષક પુદિરા માગ કુ ડે ૧૨૮ તે ઉપરથી
શુભશાનિ નિતિલ મકાએ ૧૧ મ તે બાપા ઓ ધનદાસ ૧૧ અગ નધો ધનિકામ રિત્યો
એક રમત ૮૫ ૧૧ મૂ ૧૧ ડે

રામને ૭ જુદી જુદી સ્ત્રી લગા નક્ક કરનારાઓ ॥ દોઢને લાધે પધ્ધતી ૨૧
ચલુ પડે એન તેટલાજ માટે અમે ચારે ૧૩૬ ॥ રાખ કરી ખરે શુ છે તે નહી કરી
પુરુષ ૩ પાડોથી જાર પાડવા ॥ નિચ રાખા હાન ચારે તરફ અમા પદ વિરુદ્ધ
ચાલ માટે તૈયાર કરતા ૭ થા ૮ મ અનિક ૧૪ વિદ્યોતેની ચર્ચા ખાતર તેન પી સેરામા
મુકતામા આવે છે હાન રામે નામો નખાવા ને તત ઉપોગમા લીધી છે તે પ્રમા
એન લખ્યા છે આ સરખામ પી કરી અમારા યોગની માલીની વાચનારો આથી
પરિશિષ્ટની નહી કરી પછી પુરુષ ઇનાદેલ કાઢીશુ આવો અમે કમ રાખો છે

રની તલવારથી ડરતા નહોતા તેટલા તે લોકો અબુલ ફઝલની કલમથી લખાએલી એક લીટીથી ડરતા હતા. ” આ અંધનું અખિલ મહત્ત્વ અંધતા સમાલોચનમાં વધારે દર્શાવીયું.

અંધ પાંચ વિભાગમાં લખ્યો છે, તે વિભાગ તથા દરેકમાં શું શું વિષય સમાયેલો છે તેની ટુંકમાં યાદી નીચે આપીએ, જેમાં હિંદુધર્મ અને વ્યવહાર શાસ્ત્ર તથા હિંદુ વિદ્યાઓનો શોધ એક મુસલમાનને હુથે આટલો બધો થયેલો નોંધાયેલો થયા શિશ્ય રહેવાતું નથી. એણે એમાં એટલો શોધ કર્યો છે કે આરા સાગ પંડિતો પણ તે વિષે બાણીત નથી. બાણી તે મુસલમાનોના મોનીઅરબુત્તેઆમસ કે હિંદુઓનો અર્થદર્શનશ્રંગતા કરતા માધ્વાચાર્ય જેવો દખાવ દહે. સર્વત્ર એનું આર્થ અને અનાર્થ શાસ્ત્ર તથા કલાઓનું વિજ્ઞાન સ્પષ્ટ કરે તેવુંજ છે.

આ ઠેકાણે મુસલમાન અને હિંદુઓના સંબંધમાં એક ચમત્કાર જેવો પ્રયોગ અબુલ ફઝલે કર્યો છે. જોકે ઈસ્લામ રાજ્યની રાજઆતના અંધોમાં હિંદુઓ માટે કાંઈક કાંઈક ઠેકાણે તુચ્છકારક રાજ્ય વપરાયેલા જેવામાં આવે છે, તથાપિ જેમ જેમ હિંદુઓનું મહત્ત્વ મુસલમાનોમાં જાણીતું થતું ગયું છે તેમ તેમ અંધકારમાં દૂર નાહીત ઇન્દ્રિયકર્તા તરીકેજ અંધની વાણી રખાયેલી જેવામાં આવે છે, અને આ અંધમાં જો વળી એકે મયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કે ખત્તે પ્રજામાં પરસ્પર ભાવના વધે અને સર્વત્ર અંધમાં હિંદુઓ વાસ્તે આદર પૂર્વક વિવેક વાપર્યો છે. આખા અંધમાં મુસલમાન શંકાકર્તાને કે રાજાને કે મુસલમાન પ્રજાને હિંદુવાસ્તે તુચ્છકારની લાગણી ધાય એવો એક રાજ્ય પણ વાપર્યો નથી. હિંદુ પ્રજાને હિંદુશાસ્ત્ર મુજબ ધર્મ-સાધ્ અપાય તે હિંદુથી હિંદુશાસ્ત્ર અંગથી શોધ કરીએ કરી, મહેસૂલ અને સેના વ્યવસ્થા તથા શુદ્ધવ્યવસ્થા બાબત એકસી કરી અકબરશાહનું રાજ્ય વિજંત્રી કર્યું, જે લેખક અને તેના માલિકના અપ્રતિમ મયાસથી હિંદુ અને મુસલમાન પ્રજામાં એટલી મૈત્રી વધી કે સામા સામી વચ્ચે વ્યવહાર થઇ અગાધ થઇ, જે સગાઇઓના અને સ્નેહના સંબંધે રાજ માનસિંહ અને જસવત્સિંહ જેવા અનેક હિંદુગણો દ્વારા ભક્તિથી મુસલમાન પ્રાદશાદના વેશોએ જોડે સંભાળ કરી રણભેતમાં રગદાળીયા, આવો એકય સંબંધ થવાનો મયત્ન કરનાર અબુલ ફઝલ અને તેના માલિક અકબર-શાહનો અમે શી સ્તુતિ કરીએ! અને પાછળથી ઈસ્લામ રાજ્યની દૈવ ગતિથી પડતી થયે પાછળના અંધકારોએ અને રાજાઓએ જે મજબૂત બુદ્ધાઇનો લાગણી અજ્ઞાનથી કે ધરાદાથી કરેલા પ્રવજ બાબત તેમની નિંદા કરીએ કે ધિક્કાર બતાવાયે તેના

વિચાર વાંચનાર કરી લેશે. સદરહુ મંથનાં બે ભાષાંતરો થયાં છે. એક મી. એક-
વાને કર્યું છે જેમાં છેલ્લા બે વિભાગ તો તદન મૂકીજ દીધા, છે. અને બાકીનામાં
ઘણાજ ભાગ અગત્યનો મૂકી દીધો છે. તેનો હેતુ તે વખતમાં હિંદુસ્તાનમાં ઇંગ્લેન્ડ
રાજ્યની સ્થાપના થતી હતી તેને માટે રાજ્ય નિયમો જાણવાનો હોઈ હેતુ નેટ-
હાજ ભાગ લીધો હોય તેમ જાણાય છે. ખીન્નું 'મી. બ્લૉકમેન'નું છે. ઇંગ્લેન્ડ ભાષાં-
તરોમાં મૂળ લેખકની શબ્દ ચોક્કસ તથા વાક્ય રચના અને અલંકાર પદ્ધતિ ઘણે
ભાગે નષ્ટ પામે છે અને અમારા ભાષાંતરમાં બનતો શ્રમે તે કાયમ રાખવા પ્રયત્ન
કર્યો છે તે વાંચે ભાષાનો સંપૂર્ણ વિદ્યાન અનુભવ કરી લેશે.

આર્યોન અકબરીનો વિષયાનુક્રમ.

વિભાગ. ૧

ભૂમિકા—સામાન્ય રીતે રાજ્યનીતિનું નિદર્શન કર્યું છે.

૧ મહાવ્યવસ્થા.	૨ કાષ (ખજૂના)
૩ જવાહિરખાનુ (રત્નશાળા)	૪ ટંકશાળ.
૫ ટંકશાળના નોકરો વિષે.	૬ બનવારી (ધાતુ પરીક્ષણ)
૭ અન્ય ધાતુ મિશ્રિત સુવર્ણ	૮ સુવર્ણ શોધવાની રીત વિષે.
૯ પૃથક કરવાની રીત વિષે	
૧૦ સુવર્ણથી ૩૩ પૃથક કરવાની રીત વિષે	૧૦ ખાખમાંથી રૂપ કાઢવાની રીત વિષે.
૧૧ ચણણી નાણા વિષે.	૧૨ દરહમ તથા દીનાર વિષે.
૧૩ સુવર્ણ તથા રૂપા, પિંજરેના મળ-
તા નફા વિષે.	૧૪ કાચી ધાતુની ઉત્પત્તિ તથા
ધાતુઓ ખનાવવાની રીત વિષે.
૧૫ ધાતુઓના વિશિષ્ટ ગુણવત્તી રીત વિષે.	૧૬ રાજનગ્રંથ (જનાના) ની વ્યવ-
સ્થા વિષે.
૧૭ પ્રવાસ સામગ્રી વિષે.	૧૮ હેરકરની ડાંગણી અથવા પડાવ

विषे.

१८ प्रदीपन (दीवाजली) विषे.

२१ रौन्य मुद्रा (सीक) विषे.

२३ पीवाना पालीनी व्यवस्था.

२५ जुही जुही जलना भाषाना
पदार्थ जनाववा विषे.

२७ भांस लक्ष्मणी मनास विषे.

२८ मेवाभाषा विषे.

३१ सुगंध शाजा (भुशभा भाषा) विषे

३३ पोशाक भाषा विषे.

३५ सुगंधी उत्पत्ति विषे.

३७ आधुन शाजा विषे.

३८ अक्षु विषे

४१ अक्षुचीना पगार विषे.

४३ हाथीने अपाता पोशाक विषे.

४५ हाथीना साज तथा ते अक्षुची
जीज सामान विषे.

४७ हाथी वर सवारीनी शीत विषे.

४८ अक्षुशाजा विषे.

५१ घोडाने अपाता जोगक विषे.

५३ घोडाना जोजमतदार विषे.

२० राज्य शिन्हा विषे.

२२ कृशभा भाषा विषे.

२४ शकशाजा (मुतभकभाषा) अथवा
रसोक्त).

२६ भाषानी शकशी तथा शकला वि-
षे.

२८ पोशाकी सामानना गरभ (ला-
व) विषे.

३० जोजमतना रस (स्वाद) विषे.

३२ स्वाभाविक सुगंधी वस्तुओंनी
उत्पत्ति विषे.

३४ शास्त्रीनी जनावट तथा तेना स-
अक्षु विषे.

३६ शिन्हा विषे.

३८ तोपभाषा विषे.

४० जखनी जनावट विषे.

४२ गन्धशाजा (हीजभाषा) अथवा
हाथीभाषा).

४४ हाथी सभंधी नोकरा विषे.

४६ भासा हाथीया विषे.

४८ हाथीनी गरमरतमां कसूर
भाषत.

५० घोडानी पायरीया विषे.

५२ घोडाना साज विषे.

५४ गारभीर विषे.

૫૫ ઘોડાને આંકવાના નિયમ વિષે.

૫૭ ઘોડાની સંભાળમાં કસૂર ખા-
ખત દંડ વિષે.

૫૮ પ્રશ્નોસો વિષે.

૬૧ ઉંમૂ શાળા (ગુતરખાતું અથ-
વા ઉંઠખાના) વિષે.

૬૩ ઉંઠના આજ તથા તે સંબંધી
સામાન વિષે.

૬૫ ઉંઠની પાસરી તથા તેના
ખિજમતદારો વિષે.

૬૭ બળદને અપાતા ઝોગક વિષે.

૬૯ ખચ્ચર ખાતા વિષે.

૭૧ ખચ્ચરના સામાન વિષે.

૭૩ ફરખાર વિષે

૭૫ પાદશાહ સમક્ષ હિલા ગઢવા-
ની તથા બેસવાની રીત વિષે.

૭૭ પાદશાહના માહાત્મ્ય વિષે.

૭૯ હાથીઓની હાજરી હેવાની
રીત વિષે.

૫૬ ઘોડાની પડતી ખોટ પૂરી પા-
ડવા વિષે.

૫૮ સજેજા ઘોડા તૈયાર રાખવા વિ-
ષે

૬૦ બટાના (બક્ષીસમાંથી વધા-
રો કાઢી તોફરોમાં વહેંચવા)
વિષે.

૬૨ ઉંઠને અપાતા ખોરાક વિષે.

૬૪ ઉંઠને લેણનું મર્દન કરવા ત-
થા તેના નાકમાં લેણ રેડવા
વિષે.

૬૬ અળદના તખ્તિયા વિષે.

૬૮ બળદ ઉપર રખાતા નોકરો
વિષે.

૭૦ ખચ્ચરને અપાતા ખોરાક વિષે.

૭૨ પાદશાહ સમક્ષ કેવી રીતે ગાજે
છે તે વિષે.

૭૪ કુરનિશ અને તસલીમ વિષે.

૭૬ પાદશાહની મુઝાકાત વિષે.

૭૮ પ્રરૂપો સામસામા મળે ત્યારે અ-
ભિવંદન કરવા વિષે.

૮૦ ઘોડાની હાજરી વિષે.

૮૧ ઉઠની હાજરી વિષે.

૮૩ ખચરની હાજરી વિષે.

૮૨ બળદની હાજરી વિષે.

૮૪ ખોરાકના પ્રમાણમાં પ્રાણીના
શરીરમાં વૃદ્ધી થવાનું પ્રમાણ
નક્કી કરવા વિષે.

૮૫ જનવરોની લડાઈ (સાટમારી)
વિષે.

૮૬ હમારતો વિષે.

વિભાગ ૨ બીજો.

૧ સેના વ્યવસ્થા વિષે.

૩ મનસખદાર (લશ્કરી પદવીઓ
ધરાવનાર) વિષે.

૫ ઓહદી એટલે સ્વતંત્ર નોકરો વિષે.

૭ ખાદશ લશ્કર વિષે.

૬ ઘોડાનું ડાંગે કાઢવા (આંકવા) વિષે.

૧૧ વાકેનવીસ એટલે શ્રેષ્ઠ જતની ખજરો
તથા જનતા બતાવોની નાધ રાખ-
નાર તથા ખજર રાખનાર વિષે.

૧૩ રાજમુદ્રા એટલે સીવોની પાચરીઓ
વિષે.

૧૫ લશ્કરી અમલદારોને અપાતી મદ-
દવિષે.

૧૭ ખેરાત (દાન) વિષે.

૧૯ વેપારીઓ વીજેરોની વ્યવસ્થા વિષે.

૨૧ રાજ્યવિભાગ તરીકે બીઘા દીટ દરા-
રોર અનાજ ચેવા વિષે.

૨ સેના સળાંધી જનવરો વિષે.

૪ મનસખદારોને પદવી પ્રમાણ
મળતા સરજામ વિષે.

૬ બીજા સવારો વિષે.

૮ લશ્કરમાં દાખલ થતી વખતે ચ-
હેરા નિશાન લખી લેવા વિષે.

૧૦ સેનાના અધિકારીઓની પદવી
વિષે.

૧૨ સનદો આપવા વિષે.

૧૪ પગાર મળવાની રીત વિષે

૧૬ છંતામ વિષે.

૧૮ પાદશાહના શરીરની તુલા વિષે.

૨૦ ચંત્રના ઉપયોગ વિષે.

૨૨ ઉત્સવો કરવા એટલે તહેવાર
પાળવા વિષે.

૨૩ ધુરગિજના દિવસો વિષે	૨૪ લગ્ન વિષે.
૨૫ લોકોને ફેળવણી આપવાની વ્યવસ્થા વિષે.	૨૬ મમુલ ખાતાના અધિકારી વિષે
૨૭ મુગધા એટલે શિકાર વિષે	૨૮ જુદો જુદો રમતો વિષે.
૨૯ અકબરશાહના સમયના નામોક્તિ પુરખો વિષે.	

વિભાગ ૩ ત્રીજો

૧ દર વ્યવસ્થા (જમીન મહેસૂલ) વિષે	૨ હિંદુસ્તાનમાં ચાલતા સકો વિષે.
૩ સીપેહસાલાર (સૂબાના અધિકાર) વિષે.	૪ શેજદાર વિષે
૫ ન્યાયાધીશ તથા કાઝી વિષે	૬ કોટવાળ વિષે
૭ આમલ ગુઝાર એટલે મહેસૂલના અધિકારી વિષે.	૮ ટેપકચી વિષે
૮ કોષાધિપતિ એટલે ખજાનાના ઉપરી વિષે	૯ જમીનવેરો તથા ખંડગો વિષે
૧૧ ઇલાહી ગજ વિષે	૧૨ તિનાબ વિષે
૧૩ વીઘા વિષે	૧૪ જમીનોની ખતો વિષે.
૧૫ અચર જમીન વિષે	૧૬ વણજર જમીન વિષે.
૧૭ ઝોમણીસ વર્તની સૂબા તથા સરકાર વાર ઉપજ વિષે	૧૮ બારે સૂબાના ઇતિહાસ

વિભાગ ચોથો

૧ હિંદુસ્તાનના વણન વિષે	૨ હિંદુસ્તાનની સરહદ વિષે.
૩ સચ્ચિની ઉત્પત્તિ વિષે	૪ હિંદુઓના ખગોળ શાસ્ત્ર વિષે.
૫ ઘડીઆળ વિષે	૬ તત્વોની પ કિત વિષે

૭ મહોની કક્ષા વિષે.	૮ નક્ષત્ર વિષે.
૯ મહોના વ્યાસ વિષે.	૧૦ જમીનના વિભાગ વિષે.
૧૧ દ્વીપ વિષે.	૧૨ જમીન દ્વીપનું વર્ણન.
૧૩ પૃથ્વીની લઘુઅંશ તથા મહાઅંશ વિષે.	૧૪ પૃથ્વીના અંશના વિભાગ વિષે.
૧૫ જાણવાલાયક જગત્કોના અક્ષાંશ તથા રેખાંશ વિષે.	૧૬ હિંદુસ્તાની અખ્યાની ગણતરી વિષે.
૧૭ દિશા વિષે.	૧૮ હિંદુસ્તાનના રહેવાસીઓ વિષે.
૧૯ હિંદુસ્તાનની ભાષાઓ વિષે.	૨૦ હિંદુસ્તાનનાં માણીઓ વિષે.
૨૧ હિંદુસ્તાનના તોલ માપ વિષે.	૨૨ હિંદુસ્તાનની વિદ્યા વિષે.
૨૩ હિંદુસ્તાનના નવ મતો વિષે.	૨૪ ન્યાય સિદ્ધાંત વિષે.
૨૫ વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાંત વિષે.	૨૬ મિમાંસા સિદ્ધાંત વિષે.
૨૭ વેદાંત સિદ્ધાંત વિષે.	૨૮ સાંખ્ય સિદ્ધાંત વિષે.
૨૮ પાતંજલિ સિદ્ધાંત વિષે.	૩૦ જૈન સિદ્ધાંત વિષે.
૩૧ યુક્ત સિદ્ધાંત વિષે.	૩૨ નાસ્તિક સિદ્ધાંત વિષે.
૩૩ અરાધ વિદ્યાઓ વિષે.	૩૪ કર્મ વિષાક વિષે.
૩૪ સૂર સિદ્ધાંત વિષે.	૩૬ આગમ વિષે.
૩૭ શાક્ય વિદ્યા વિષે.	૩૮ સામુદ્રિક વિષે.
૩૯ ગાર્ગી વિષે.	૪૦ ઇંદ્રજાળ વિષે.
૪૧ રસ વિદ્યા વિષે.	૪૨ રત્ન પરીક્ષા વિષે.
૪૩ કામ શાસ્ત્ર વિષે.	૪૪ સાહિત્ય વિષે.
૪૫ મંગલ શાસ્ત્ર વિષે.	૪૬ હિંદુસ્તાનમાં ગાવાનો ધંધો કરનાર વિષે.
૪૭ અખ્યાત વિષે.	૪૮ ગણશાસ્ત્ર વિષે.
૪૯ શાળી હોત્ર વિષે.	૫૦ વામનુ શાસ્ત્ર વિષે.
૫૧ સૂય શાસ્ત્ર વિષે.	૫૨ ગણ્ય નીતિ વિષે.

- ૫૩ વ્યવહાર, શાસ્ત્ર વિષે. ૫૪ ચાર આશ્રમ વિષે.
 ૫૫ ઇશ્વર પૂજા વિષે. ૫૬ યજ્ઞ વિષે.
 ૫૭ દાન વિષે. ૫૮ શ્રદ્ધા વિષે.
 ૫૯ અવતાર વિષે. ૬૦ મંથનવતાર વિષે.
 ૬૧ રૂપાવતાર વિષે. ૬૨ વારાહાવતાર વિષે.
 ૬૩ રુક્ષિણાવતાર વિષે. ૬૪ વામનાવતાર વિષે.
 ૬૫ પરશુરામાવતાર વિષે. ૬૬ રામાવતાર વિષે.
 ૬૭ કૃષ્ણાવતાર વિષે. ૬૮ બુદ્ધાવતાર વિષે.
 ૬૯ કલકી અવતાર વિષે. ૭૦ અપવિત્ર યવા વિષે.
 ૭૧ પવિત્ર ચોન્ને વિષે. ૭૨ પવિત્ર યવા વિષે.
 ૭૩ અપવિત્ર પોશાક વિષે. ૭૪ મનાઈ કરેલા લેખોના અર્થ વિષે.
 ૭૫ રસોઈ કરવા તથા ખાવા વિષે. ૭૬ ઉપવાસો વિષે.
 ૭૭ પાપ વિષે. ૭૮ મત્યુવિકારો વિષે.
 ૭૯ તીર્થની જગાઓ વિષે. ૮૦ હિંદુઓનાં લક્ષણો વિષે.
 ૮૧ હિંદુઓના શત્રુમાર વિષે. ૮૨ હિંદુઓમાં બાળકના નામ પાડતો
 સંસ્કાર કરવા વિષે.
 ૮૩ હિંદુઓના તહેવારો વિષે. ૮૪ મૃત્યુની વિધી વિષે.
 ૮૫ આત્મ હત્યા હિંદુઓમાં કઈ કઈ ૮૬ હિંદુસ્તાનમાં આવનારા પ્રજાઓ વિષે.
 બાબતોમાં પવિત્ર ગણાય છે તે
 વિષે.

વિભાગ ૫ પાંચમો.

- ૧ અકબરશાહે મસંજોપાત કરેલી ૨ અંધ લેખક સળાંથી કેટલાક લેખો
 વાતચીતોના નમૂના વિષે. વિષે.
 ૩ અંધ સમાધિવિષે.

૨-૩. મિરાતિ સિકંદરી તથા પ્રિશ્તા.

ગુજરાતના અથવા જેને હાલ મુંબાઈ ઇલાકો કહે છે તેના ઇતિહાસો ક્ષત્રીમાં મુખ્ય ૧૪ લખાએલા મારા જાણનામાં છે. એમાં નામ ઇત્યાદિ નીચે પ્રમાણે:—

૧. મુઝફ્ફરશાહી—એમાં ઝફરખાન નામના ગુજરાતના પહેલા સ્વતંત્ર હાકેમના વખતનું વર્ણન ઇ. સ. ૧૩૯૧ થી ૧૪૧૧ સુધીનું લખેલું છે. એ પુસ્તક મારા જીવામાં આવ્યું નથી.

૨. અહમદશાહી—એમાં મજૂર ઝફરખાનના પૌત્ર મુસતાન અહમદશાહના અમલનું વર્ણન પદમાં ઇ. સ. ૧૪૧૧ થી ૧૪૪૧ સુધીનું લખેલું છે. એનો પત્તા પણ હજી સુધી લાખ્યો નથી.

૩. તખકાતિ મહમૂદશાહી—એમાં મજૂર બે પુસ્તકોના સ્ફારાંશ ઉપરાંત, મુસતાન મહમૂદ બેગાના વખતનું વર્ણન ઇ. સ. ૧૫૧૭ સુધીનું લખેલું છે. એ પુસ્તક આ દેશમાં જીવામાં આવ્યું નથી; પણ મરદમ સર સાલાશનગે એકસેલી એકપ્રત લંડનના બ્રિટિશ મ્યુઝિઅમમાં મોકલી છે.

૪. મુઝફ્ફરશાહી (બીજી).—એમાં મુઝફ્ફરશાહ બીજાના સમયનો જોરો ઇ. સ. ૧૫૨૬ સુધીનો ઇતિહાસ આવેલો છે. એનો કેટલોક ભાગ લંડનના બ્રિટિશ મ્યુઝિઅમમાં પડેલો છે.

૫. બહાદુરશાહી—એમાં ઉપલા ઇતિહાસના આગળ ઉપરાંત મુસતાન બહાદુરશાહના આખર વખત સુધી જોરો ઇ. સ. ૧૫૩૬ સુધીનો ઇતિહાસ વર્ણવેલો છે. એનો પત્તા હજી સુધી જાણ્યો નથી.

૬. તુહફ્ફે સયાદત—એ પુસ્તક આરામ નામના એક કાશ્મીરી પિદ્ધાને મુસતાન આકિળત મહમૂદના અમલની શરૂઆતમાં રચ્યો છે. એનો એક પ્રત લંડનમાં છે.

૭. કિતાબુલ મઆસિરિ મહમૂદશાહી—એમાં ઇ. સ. ૧૫૫૪ સુધીનો જોરો મુસતાન આકિળત મહમૂદના આખર વખત સુધીનો ઇતિહાસ દર્શાવેલો છે. એ મારા જીવામાં આવ્યો નથી.

૮ મુઝફ્ફરશાહી (ત્રીજી ૩) અથવા તારીખિ ગુજરાત એમા મુઝફ્ફર બહાદુરશાહથી તે ગુજરાતના છેલ્લા સુનતાન મુઝફ્ફરશાહ ત્રીજાના અત સુધીના એટલે અકબર બાદશાહએ ઈ સ ૧૫૭૩ મા ગુજરાત લીધુ ત્યા સુ ધીનો વૃતાત લખેનો છે એના એ પ્રત બ્રિટિશ મ્યુઝિઅમમા મુકેલી છે

૯ મિગતિ આહમદી અમદાવાદ મધ્યે ૧૫૫૭ના વાસી બગીચદાર મીરજાઅલી મુહમદખા બાદશાહી દીવાને, દિલ્લીના છેડા રાજકર્તા ગહનશાહ શાહેઆલમ (બીજા) ના વખતમા ઈ સ ૧૭૬૦—૬૧ મા, સેક્ટરી મીઝાલાત કાયર્યની કેટલીક સહાયતાગી એ ખુતક અમદાવાદમા લખ્યુ છે રૉયન એગિ યાગોક સાસૈરીની લાઇબ્રેરીમા એની પ્રત મુકેલી છે એમા સમાવેલી યાબનો નીચે પ્રમાણે છે

૧ ગુજરાતનુ સામાન્ય વર્ણન તથા તેના રાજકીય વિભાગોનુ અને સરકારી આવકનુ વર્ણન

૨ હિંદુ રાજઓ-ચૌરા (ચાવણ) નોલકી તથા વાપેલાનુ વર્ણન ઇ સ ૧૨૯૬ સુધી સંક્ષિપ્ત (આ વર્ણન ઉપર દીપમા લખેની તબક્કોતિ અક્કળી માથી લીધેલુ છે)

૩, મુસલમાની ગજ ઈ સ ૧૨૯૬ થી ૧૩૯૧ સુધી—દિલ્લી તાબે સંક્ષિપ્ત

૪ ગુજરાતના સ્વતંત્ર બાદશાહો સંક્ષિપ્ત (આ સંક્ષિપ્ત વર્ણન ઉપર કહેલી નિકન્દરીમાથી એવુ કહીન લીધુ છે કે “ અકબરના વખતથી તે અજ સુધી (૧૭૬૧ સુધી) ના ગુજરાતનો ઇતિહાસ કોઇએ રચાવિયત લખ્યો નથી માટે મારે તે વિષય લખાતો છે વાખે લખાણ ન થય એના આટ હુ નિકન્દરીમાથી જોઇએ તેટલુ લઈ શક્યો નથી નેને જુનો ઉત્તર ઇતિહાસ જોવા હાય તેજુ નિકન્દરી જોવી)

૫ ૧૭૬૦ સુધીના દિલ્લીના મુગલ બાદશાહોનુ સંક્ષિપ્ત વર્ણન

૬ અકબર બાદશાહથી તે શાહઆલમ સુધી ૧૪ શાહનશાહોના સમયનો ઈ સ ૧૫૭૩ થી તે ૧૭૬૧ સુધીના ૧૮૮ વર્ષનો ગુજરાતનો

ઇતિહાસ વિગતવાર. એ સિવાય એ પુસ્તકના બીજા ભાગમાં નીચે મુજબ હકીકતો આપેલી છે.

૧ શેહેર અમદાવાદની બાંધણી, ૩૮૦ પરાં, ૫૦૦ પટ્ટરની મસીદા, ૩૬૦ કિલ્લા (ગુજરાતમાં), ઇત્યાદિ.

૨ મરાઠી સાધુ, સંતો, તથા વિદ્વાનોનું વર્ણન,

૩ ગુજરાતના લોકો, આદિજાતિ વગેરેની માતિઓ. વાહોરાઓનું મૂળ ક્રત્યાદિ.

૪ હિંદુ તીર્થનાં સ્થળો.

૫ તોલ માપ. પોલીસ સ્ટેશનો, ટપાલ વગેરે.

૬ ગુજરાતનાં પરગણાં, ખેતીના વગેરે પદાર્થો. અદ્યતન જગાઓનું વર્ણન.

મજૂર પુસ્તકનો તરજુમો કિંવા ઇનિખાલ અંગ્રેજી રાજની રાજઆતમાં થયો હશે એવું રાસમાળા ઉપરથી જાણાય છે. પણ આજ સુધી જોવામાં આવ્યો નથી. એ ફારસી ગ્રંથ હાલ મળેલો પણ મુશ્કેલ છે. અમદાવાદમાં સૂફિયે ગૃહસ્થની પાસે છે, પણ તે આપે એવા નથી સુબાઈમાં પાપણાણી આગળ " ફૂલુલ કરીમ " નામના છાપખાનામાં થોડાંક વર્ષ ઉપર 'એ ગ્રંથ' છપાયો છે ખરો, પણ તે અપૂર્ણ છપાયો છે, એટલે દિલ્લીના રાહનશાહ ફરૂખશિયરથી તે શહેઆલમ (બીજા) ના વખત સુધીનો આશરે ૫૦ વર્ષનો ગુજરાતનો ઇતિહાસ એમાં છપાયો નથી. બસકે પાકો તપાસ કરતાં જણાયું કે એ છપેલી પ્રત અસલ પ્રત કરતાં કદમાં અર્ધજિ છે. વળી વધારે અક્ષોત્તની વાત આ છે કે નકલ કરનારે વધારે જુલો કીધો છે.

૧૦ મિરાતિ સિકન્દરી. એ પુસ્તક મહમુદાબાદ (મેહેમદાબાદ) ના વાસી એક વિદ્વાન જાગીરદાર શેખ સિકન્દર જે ગુજરાતમાં અકબર બાદશાહની લશ્કરી આકરીમાં હતો તેણે ઇ.સ. ૧૬૧૧ માં લખેયું છે. એ ગૃહસ્થે ઇ.સ. ૧૫૫૪ સુધીનો મુસલમાની ઇતિહાસ ઉપર કહેલા અંક ૧ થી ૭ સુધીના પુસ્તકોને આધારે લખ્યો છે. અને ઇ. સ. ૧૫૫૪ થી ૧૬૧૧ સુધી ૫૭ વરસનો ઇતિહાસ પોતાના અનુભવ ઉપરથી લખેલો છે. એ પુસ્તકમાં ઇ.સ. ૧૭૮૧ થી ૧૬૧૧ સુધી, ૨૨૦ વરસનો ગુજરાતની સ્વતંત્ર બાદશાહી વગેરેનો ઇતિહાસ મુદ્દ તથા સશિખ સમાવેલો છે. સુબાઈમાં કપતાન જયોર્જ જરવીસે ૧૮૭૧ માં એ પુસ્તક મૂળ ફાર-

સીમા છપાવ્યું હતું બીજા તારછપાયું નથી એની છાપેલી તથા લખેલી પ્રતો કોઈ કોઈ ગૃહસ્થની પામે જોવામાં આવે છે છાપેલી પ્રતના પૃષ્ઠ કુલસંકેપ જેવડી ત ક્તીના ૪૫૭ છે એનું અંગ્રેજ ભાષાતર કિવા ઇન્ટીખાબ અંગ્રેજ ગમ્યના આર ભમા થયું હશે ખરૂં, જેની સાબીતી રાસનાબા ઉપરથી મળે છે પણ તે કહીં મ જી રાકે છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી તથાપિ હાલમાં ઇ સ ૧૮૮૬ માં એનું એક નવું અંગ્રેજ ભાષાતર લડનમાં “ડબ યુ એચ એનેન એન્ડ કંપની” ના છાપખાનામાં છપાયું છે એ વાચી જોવાથી માલમ પડ્યું કે “સરહેતરો ઇ નિઅટ” ની ઇચ્છા હતી તે પ્રમાણે “પ્રાઈમર ડોસને” સિકન્દરીનો તરજૂમો અંગ્રેજીમાં કર્યો, પણ પુરૂ થતા પહેલાં એ પ્રાઈમરનો કાળ થવાથી એ કામ ૧૮૫૩ માં “સરએડવર્ડ કવાઇપ બેવી” ને સોંપવામાં આવ્યું બેવી સાહેબ મસ્તાવના માં લખે છે કે “ડોસને કરલો તરજૂમો ઘણો ખરો છપાયો હતો, પણ તે ઘણું કરીને તે બધો ખોટો હતો, તેથી મેં પુછ કરીને આ નવોજ તરજૂમો છપાવ્યો છે” હવે મેં બેવી સાહેબના તરજૂમાનો અસલ સિકન્દરી સાથે મુકાબલો કર્યો તો જણાયું કે તે માટે મેં અર્થ નહીં સપજવાથી ઘણીજ ભૂતો કીધી છે એ બૂલો આ પ્રસંગે ઠાકવાનો જરૂર નહીં હોવાથી માત્ર એમ જ કહેવાનું બાકી છે કે આ તરજૂમો પણ સંપૂર્ણ નથી, અપૂર્ણ છે એને કે આખી સિકન્દરીનો નથી સિકન્દરીમાં ૪૫૭ પૃષ્ઠ છે, તેમાંથી ૩૫૬ નો તરજૂમો એમાં કીધો છે બાકીન ૧૦૧ પૃષ્ઠનો તરજૂમો (૨૦ વરસ પછી) ૧૮૮૪ માં એ સાહેબનું મૃત્યુ થવાથી બાકી રહી ગયો શિવાય જગા તથા પુરખોના નામો નિર્દિષ્ટ કરવામાં અનેક ભૂતો થઈ છે તે અમારા પરિશિષ્ટથી જણાશે ત્રય સમાપ્તિએ કર્તાનું જીવન ચરિત્ર ત્રય આપવામાં આવશે

ઉપર પ્રમાણે ખાત્ર ઇતિહાસો ગુજરાતના ૧૦ લખાયા છે તે શિવાય આર ઇતિહાસો આખા હિંદુસ્તાનના મુસલમાન લેખકોએ લખ્યા છે, તેના પેટા વિભાગ તરીકે લખાયા છે તે નીચે મુજબ —

- ૧ તબકાતિ અકબરીમાં છે
- ૨ તારીખિ અનસીમાં છે
- ૩ આધીન અકબરીમાં ઘણોજ સંશિષ્ટ છે
- ૪ તવારીખિ ફરિશ્તામાં એવો વિભાગ પાડી આખો ગુજરાતનો ઇતિહાસ આપેલો છે

આ પ્રમાણે તવારીખિ ફરિશ્તાનો ગુજરાતનો ભાગ અમે પ્રથમ આપવો શરૂ કર્યો છે. કેમકે સિકંદરી સાથે મુકાબલો કરતાંજવાનું કીક પડે. પછી માળવાના ભાગ આપી શું, કારણ માળવાનો ઇતિહાસ બાણ્યા શિવાય ગુજરાતની સલ્તનતની સીમા દારવી મુશ્કેલ છે. વિજયપુર અને દક્ષિણ અહમદનગરના રહેનાર મહમ્મદ કાસમ હિંદુશાહ ઉર્દૂ ફરીશ્તા આસાબાદીએ તવારીખિ ફરિશ્તા નામે અંધ ઘણાજ માટા લખ્યો છે. અમે તેનું લાપાંતર આદ્યું છે. દિલ્લી અને હિંદુસ્તાનમાં ખીજાં મુસલમાની રાજ્યો રથપાયાં તેનો ઇતિહાસ છે ઇંગ્લેન્ડમાં અલેક્ઝાંડરે તે ઉપરથી ઘણાજ સંક્ષિપ્ત સાર લીધો છે, અને તે પણ માત્ર દિલ્લીની સલ્તનતનોજ ભાગ લીધો છે. જોઈએ એ વિષે કહેવાનું નથી. મિ. પ્રીગ્ને ત મળૂમો કર્યો છે તેમાં અમે આગળ કુટનોટમાં બાણ્યાના પ્રમાણે બહો રહેલી છે, કંઈક કંઈક મૂકી દીધું છે અને ખારખું મકલુ જે ઘણુંજ અગત્યનું છે તે મૂકી દીધું છે. આ અંધતા નીચે મુજબ વિભાગ પાડ્યા છે:—

ભૂમિકા—હિંદુ રાજાશીઓ તથા હિંદુઓ સંખ્યા મહાજ હેવાલ આપ્યા છે, જે મુસલમાનોના સંસ્કૃતના અજ્ઞાનને કીધે ઘણાજ ઠંગઠાળ વગરનો છે. પછી હિંદુસ્તાનમાં ઇસ્લામનો ઉદય શી રીતે થયો તે વિષે સંપૂર્ણ વર્ણન આપ્યું છે.

વિભાગ—૧ લાહોરના મુસલમાનોનો ઇતિહાસ.

" —૨ દિલ્લીના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૩ દક્ષિણના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૪ ગુજરાતના મુસલમાનોનો ઇતિહાસ.

" —૫ માળવાના મુસલમાનોનો ઇતિહાસ.

" —૬ ખાનદરાના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૭ બંગાળના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૮ મુલતાનના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૯ સિંધના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૧૦ કાશ્મીરના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૧૧ મલેબાર (મલબાર) ના રાજ્ય કર્તાઓનો ઇતિહાસ.

“—૧૨ હિંદુસ્તાનના નામાંકિત સાધુસંત મહાપુરુષોનો ઇતિહાસ.

છેલ્લો ભાગ “ અથ અમાપ્તિ ” એ નામ આપીને હિંદુસ્તાનની બુગોળ તથા હવાનું સહજ વર્ણન કર્યું છે.

સદગદ્ અથ “ તવારીખિ ફરિશ્તા સખતી વખતે તેના કર્તાએ નીચેના એ તિહામિક ગ્રંથો કૃપયોગમાં લીધા છે:—

(૧) તરજૂમએયમની.	(૨) ઐનુલ્ અખબાર.
(૩) તારીખ ઉલ્ માસિર.	(૪) તખકાતિ નાસિરી.
(૫) મખલુકાતિ શેખ ઐનુદ્દીન વી-
જાપુરાં.	(૬) તારીખિ ફીરોઝશાહી.
(૭) ફિરૂકાતિ ફીરોઝશાહી.	(૮) વાકેઆતિ બાગરી.
(૯) વાકેઆતિ હુમાયુની.	(૧૦) તારીખિ બિનાય ગેતી.
(૧૧) તારીખિ મુબારકશાહી	(૧૨) શેખ ઐઝીનુ કવીતામાં બ-
હમન નામ.
(૧૩) સિગજ ઉલ તવારીખિ બહુમની
મુદ્દલા મહમ્મદ હારી વિરચિત.	(૧૪) મુદ્દલા હાઉદ-એ-દરીફત તુક-
ફએ સૂફાતીન બહમની ~
(૧૫) તારીખિ અલફી.	(૧૬) તારીખિ ઇસ્તાઝી—મુદ્દલા અ
હમદ તનવી વિરચિત.
(૧૭) રૌઝતુલ્ સફા.	(૧૮) હબીબુસસૈર.
(૧૯) મહમ્મદ કદહાવીકૃત તારીખિ
બમી	(૨૦) તખકાતિ મહમૂદી ગુજરાતી.
(૨૧) કિતાબુલ્ માસિર મહમૂદ-શાહી
ગુજરાતી	(૨૨) તારીખિ બહાદુરશાહી ગુજ-
રાતી.
(૨૩) તારીખિ મુઝફ્ફરશાહી ગુજ-
રાતી	(૨૪) તારીખિ મહમૂદ શાહી બુખ-
રાંદી. (એકી)
(૨૫) તારીખિ મહમૂદશાહી ખુદમંદી
(નહાની)	(૨૬) તારીખિ નિઝામુદ્દીન અહ-
મદ બક્ષી.

- (૨૭) તારીખિ ખંગાલા. (૨૮) તારીખિ સિંદ.
 (૨૯) તારીખિ કશ્મીર. (૩૦) ગુરખયે ક્વાયદુન ક્વાદ.
 (૩૧) ગુરખયે ખેરૂ મલકીસ. (૩૨) ગુરખયે કુતુખી.
 (૩૩) ગુરખયે ઉલ્ આરફીન કવિ શેખ જમાલી કૃત.

ઉપર પ્રમાણે તેનીસ અંચોના તો મૂળ આધાર સર્વ ફરિશ્તાએ આપેા અંચ લખ્યેા છે. આ અંચો શિવાય નીચેના અંચોના ઉતારા કરેલા તથા અનુસંધાન કરેલાં અંચમાં ઘણે ઠેકાણે ભેદમાં આવે છે. :—

- (૧) સાકી નામા. (૨) તવારીખિ અહમદુલ્લા મસ્તૌફી.
 (૩) તવારીખિ મરહુમ ઉસ્માન (૪) જમાઉલ હિકાયત.
 ગુરખની.

- (૫) માસિરઉલ્લ મુલક. (૬) ફિરહુલ્ બિલાદ.
 (૭) અબુલનઅર મસ્કતીની (૮) અબુલફઝની ખુસાફરી.
 મુસાફરી.

- (૯) ફતુહઉલ્લ સલાતીન. (૧૦) ફખરુદ્દીન મુઆરકરાહ મોદીકૃત
 તવારીખિ ધૂરી (ગોરી વંશનો
 ઇતિહાસ.)

- (૧૧) તવારીખિ શેખ ફરીદુદ્દીન (૧૨) ઝંબુલ માસિર. *
 અસાદ.

- (૧૩) સાદી કવિહીન ગુલિશ્તાન (૧૪) તવારીખિ ગુમીરા.
 (૧૫) મખઝનુલ્ અસરાદ-શેખ (૧૬) કલ્લીલા વ હમના અથવા અન્વારિ
 નિઝામીકૃત. સુહેલી. (પંચ તંત્રનું ભાષાંતર)

- (૧૭) કાઝી અહમદ ગુફારી કૃત (૧૮) હુન્ નામા.
 તવારીખિ જહાંગીરા.

(૧૯) ખુલાસા તુલ્ય ઇતિહાસ.

(૨૦) શાસ્ત્રતુલ્ય ઇતિહાસ.

(૨૧) કુરાન શરીર.

ઉપર પ્રમાણે ફરિશ્તાના ગ્રંથો ઘણા ગ્રંથોનું ફોટો હોવાથી અને તેનું ભાષાંતર કર્યું છે. તે વધારે ઉપયોગી થશે એમ આશા છે.

(૪) તૂલકિ જહાંગીરી.

આ ગ્રંથમાં જહાંગીર પાદશાહના રાજ્ય સમયનું વર્ણન છે. રાજ્યના આગાણીસમા વર્ષ સુધીના ઇતિહાસ જહાંગીરે પોતે લખેલા છે, અને બાકીના ભાગ એઅતમદખાને મ'પૂર્ણ કર્યો છે. આ વિષે કંઈ વધારે વિવેચન કરવાની હાલ જરૂર નથી ભાષા ઘણીજ દિલ્લ પમંદ વાપરી છે.

ફારસી શબ્દોની ભેદભૂતિનો નિયમ અને નવો શોજવો ધાર્યો છે. તે ગ્રંથ ઉપાવર્તી વખત ખાસ ટાંપો તૈયાર કરાવી જાળવવામાં આવશે.

બાળા શંકર ઉદલાસરામ કંથારિયો

તંત્રી.

માણસોના પગ ખાંધી લઇ કોથળા અગિનના ચિણ્નમારને યુક્તિના વર્ષાદથી નીચે બેસાડી દે છે. અજ્યતા અંગમાં આ વગે જલ તત્વને ડેકાણું છે. આ વર્ગના પારે શાંત હોય છે ત્યારે દુઃખની ધૂળ ચિત્તની હરીઆળી ઉપરથી ઘેઈ નાખે છે તથા મનુષ્ય મંડળી રૂપે બાગને તાજે અને તર બનાવી દે છે. તેમજ જ્યારે તે પાતાની મર્યાદા છોડે છે ત્યારે દુનીઆને દુઃખના તોફાનમાં ગરક કરી દે છે તથા અનેક લોકો વિનાશનાં ગરગડતાં ભાગમાં તાણાઇ જાય છે. આ વર્ગમાં સર્વને ઉપરી હકીમ છે,^૧ જે હહાપગ તથા સદ્કર્મની સહાયરી સારી કેળવણી પામી દુનિયામાં શાન્તિ પ્રસારવા માટે કમર બાંધી તત્પર રહે છે. સદ્ર, મીર અદલ,^૨ કાઝી,^૩ તળીબ,^૪ મુનઝિજમ,^૫ શાયર,^૬ રખાલવ અને એવા બીજા આ વર્ગમાં આવે છે.

(૪) દાસ વર્ગ, જે પાદશાહની હુકમમાં તેની ખિદમત ઉઠાવનાર છે. તે રાજ્ય અંગમાં પૃથ્વી તત્વ રૂપે છે. તે દાસત્વના રસ્તામાં પડી રહેનાર તથા પાદશાહના ક્રોધ રૂપી જગાની રજા જેવા છે. જ્યારે તે મળ વિના શુદ્ધ હોય છે ત્યારે તે એક માત્ર રૂપ થાય છે અને તેમ ના હોય તો તે ઇચ્છિત કાર્યના અદેશને રજાથી છાઈ નાખે છે. ખવાસ,^૭ દરચી,^૮ શરબતદાર, આબદાર,^૯ તોરાકચી,^{૧૦} કરક-ગકર અને એવા બીજાનો આ વર્ગમાં સમાસ થાય છે. આરા મારબે નો આ વર્ગમાં એક સંગ હોય છે તો તે રાજ્ય રૂપી વાહિગના એક પુખ ગુરુ જેવો દખાવ દે છે. રાજ્યકર્તાએ જોવી રીતે આર બલતિયોની આરી વ્યવસ્થા કરી દુનિયાના અંગની હુકમરૂઝા રાખવી જોઈએ તેવીજ રીતે રાજ્યના અંગની વ્યવસ્થા આ આર વર્ગની યોગ્ય રચના કરી રાખવી જોઈએ.

શૂત સમયના મેરા પ્રયોગે રાજ્યનો આધાર આર સ્તંભ ઉપર છે એમ ગણેલો છે :—

(૧) આમિર,^{૧૧} જે પ્રમાણિક પછે વર્તનાર, દરોની દખરેખ રાખનાર, રૈયતલુ^{૧૨} રક્ષણ કરનાર, દેશને આબાદ કરનાર, તથા રાજ્યની જીજ્ઞેરીમાં વધારો કરનાર હોયો જોઈએ.

(૨) સેનાધિપતી જે કોઈને નમ્બુ આપ્યા સિવાય પાતાનુ કાર્ય બરાબર સાધે છે.

(૩) મીરદાદ,^{૧૩} જે લોભ તથા ગરજનો સ્વતંત્ર હોઈ દીર્ઘ વિચાર તથા દીર્ઘ દ્રષ્ટિના ઉચ્ચ સ્થાનપર બેઠેલો હોયો જોઈએ. ને બધા આધાર સાક્ષી તથા

૧. તત્વજ્ઞાની વિદ્વાન પુરુષ ૨. મડગમાં મુખ્ય આગેરાન. ૩. ન્યાયખાતાનો સંબંધો ઉપરી અધિકારી. ૪. છન્સાફ આગનાર. ૫. પંચ. ૬. જ્યોતિષી ૭ કવિ. ૮. રમ-ખરિયા જાણનાર. ૯. હુકમરી ખિદમત ઉઠાવનાર. ૧૦. પોશાકની સંભાળ રાખનાર તથા પહેરાવનાર ૧૧. પાણી પાનાર. ૧૨. બીજાઓની સંભાળ રાખનાર. ૧૩. જમવાની સેવ કરનાર (૧). ૧૪ મહેન્ટવખાતાનો કલ્પદાર. ૧૫. ન્યાયાધીશ.

સોગદ ઉપર રાખી અનેક પ્રકારની પૂછ પરછ કરી ખર તત્વ મોઢી કાઢનાર હોવો જોઈએ

(૪) જનસૂસ, જે દુનિયાની જગ થણુ વધઘટ શિવાય ખબર અંતર આપ નાર હોવો જોઈએ તેણે વિચારનું સૂત્ર હાથમાંથી છોડવું જોઈએ નહીં

વળી ન્યાયી રાજ્યને માટે અમલ્યનું એ છે કે તેણે પરીક્ષાના તખ્ત ઉપર બેસી પાંચ પ્રકારના મનુષ્યો (જેમા આખી સજિતા મનુષ્યનો સમાસ થાય છે) ને જોળખી હહાપણને અમલમા મૂકવા કેવી પ્રકાશ આપવો જોઈએ —

(૧) સર્વથી સ્પૃહણીય વિદ્વાન પુરૂષ છે જે મત્યેક કાર્ય પ્રમાણે સમય વર્તીને કાર્યને સંપૂર્ણતાએ પહોંચાડે છે તેની સદ્વૃત્તિનું ઝરાણુ કદાપિ ઓછું નહીં થતા બીજાના કાર્યને તેણે આવે છે રાજ્યકર્તાએ પોતાના કામોમા સનાહ કરવા ત્રાયક આવેજ પુરૂષ રાખવો જોઈએ

(૨) ઉપરનાથી ઉતરતો પુરૂષ શાન્ત મહુતિવાળો છે, જેના મત્કાર્યનું ઝરાણુ પોતાના ક્ષેત્રમાં સૂકાનું નથી તેમ તેનાથી કો ના નસીબને કાચદા પાણુ થતો નથી આ પુરૂષને માયા તથા માન બતાવવા અડીક છે પરંતુ એ પુરૂષ વિશ્વાસ કરવાને પાત્ર નથી

(૩) એથી ઉતરતો બોળા દિવનો માગસ છે, જે મદ્કાર્યની બાહ્ય ઉપર એકનિષ્ઠાની ડિનાગી ધારણુ કરતો નથી, તેમજ પોતાના વસ્ત્રનો પાવવ ફુટે કાર્યના વટોળથી મલિન થવા રતો નથી આ પુરૂષ મહત્વ આપવાને પાત્ર નથી, તથાપિ એ અમનચેનમા બેસી રહેવા દેવાને પાત્ર છે

(૪) એથી ઉતરતો અવિચારી પુરૂષ છે જે પોતાનેજ નુકસાન પહોંચાડવા શિવાય બીજું કંઈ કરી શકતો નથી, પરંતુ દુનિયાના લોકોને એનાથી કંઈ હરકત થતી નથી રાજ્યકર્તા પુરૂષોએ આવા પુરૂષોને તેમની ઈચ્છામા નિષ્ક્રિય કરવા જોઈએ, અને આરી શિખામણે તથા સખત કપકાથી તેમને સદ્ગુણના રસ્તામા લાવવા જોઈએ

(૫) સર્વથી ઉતરતો દુર્ગુરૂ પુરૂષ છે, કારણકે તેના કાળા કૃત્ય બીજાઓને ઈજા પહોંચાડે છે, અને તેને પામરો નહીં કરવામા દુનિયાને હરકત પાવ છે જે

શિખામણના ઉપાયથી કંઈ ફાયદા થાય નહીં તો તેને દુનિયાથી ફેવળ અલગ રાખી લોકોની સાથે તેને ભળવા દેવો નહીં જોઈએ. આમ કરવા છતાં પણ કસૂરની નિદ્રાથી તે ભૂત થાય નહીં તો તેને સખત દિલ્લગીરીના કેદખાનામાં બંધ રાખી સ્થિતિના વ્યવહારમાં ભળવા દેવો નહીં જોઈએ આ ઉપાયથી પણ એના નીચ સ્વભાવથી તે સુધરે નહીં તો તેને દશનિકાલ કરી જંગલમાં ભટકતો કરવો. આમ કરતાં પણ જો તે સુધારાના રસ્તા ઉપર ના આવી શકે તો તેનાં અમુતુ તેજ લઈ લેવું જોઈએ તથા તેના હાથ પગ કાપી નખાવવા જોઈએ, પરંતુ તેની છ દગીનો તાણાવાણા તોડી નાખવો ન જોઈએ, કારણકે અનુભવી ડાલા માણસોએ મનુષ્યનું શરીર પરમેશ્વરની કૃતી બાણીને તેના નાશ કરવાની રજા આપી નથી.

માટે તજન ઉપર નિરાજનાર પાદશાહોને અગત્યનું છે કે અનુભવ તથા દીર્ઘ દૃષ્ટિના મકાસ વડે મનુષ્યની પડિતઓને ઓળખીને સદ્કાયને દિશિતમાન કરવું. તેમજ જૂના વૃષ્ટતના ડાલા માણસો કહી ગયા છે કે જે પાદશાહ ડાલા હોય તેમણે દરેક સત્રીને નોકરીનો બરૂસાદાર ગણવો નહીં જોઈએ, તેમજ દરેકજણ હુમેશ મુલાકાતને વારતે લાયક છે તથા દરેક જણ એકજ સરખા ભાવથી વર્તવાને તથા હજીરના ખિજાનાની કેર ઉપર બેસવાને પાત્ર છે, એમ ગણવું નહીં જોઈએ. તેમ દરેકજણ જે આવી બેઠકમાં બેસવાના ઉચ્ચ પ્રારબ્ધના તેજથી મકાશિત થાય છે તે દરેક જણ ગુપ્ત વાત કરવાને પાત્ર નથી. તેમજ જે ગુપ્ત વાત કહેવાને લાયક છે તે રાજ્ય સભામાં બેસવાને લાયક નથી, અને જે સભામાં બેસવાને લાયક છે તે રાજ્યના કાર્યભાર કરનારો મંડળીને ચોખ્ય નથી.

પરમેશ્વરનો મોટો આભાર માનવો જોઈએ કે આપણા સમયના પાદશાહ એના તો ઉત્તમ ગુણુવાળા કે જેમને તે સર્વ ગુણુનું દક્ષત કહીએ તો તે અતિ-સચોડિત નહીં કહેવાય તે. હાપણના મકાસ વડે માણુનોનો પાચરાઓ ઓળખીને સદ્કાર્યને હીપક પ્રગટે છે, અને આન દિત ચક્રેરાથી પોતાના ઉત્તમ જ્ઞાનને ઉપયોગમાં મૂકવાના સોદર્યથી ચોભિત કરે છે એમના અધ્યાત્મિક ગુણુ તથા સૃષ્ટિના કોર્સના અનુભવ તથા એની પવિત્રતાની અધિકતા બાણીરૂપો ઓળખાથી

કોણ માપી રાકશે ! કદાપિ કોઇ તે ગુણો દર્શાવીને તેમાંથી થોડા ઘણાને કથનની ઉચ્ચતા ઉપર મૂકે તોપણ સાંભળન રની સાંભળવાની તથા સમજવાની શક્તિ ક્યાંથી લાવશે ? તેથી વધારે સાહેબે જોયું છે કે ને સર્વ ગુણોનું વર્ણન કરવું રહેવા દઇ તેમનાં ફેટલાંક રાજ્યકાર્યોનું વર્ણન આપવું અને તેમની ગૃહવ્યવસ્થા, સેના-વ્યવસ્થા, તથા દરબ્યવસ્થા, જેમાં રાજાઓનાં સર્વ કાર્યોનો સમાસ થાય છે તે વાણી ઉપે મદદરેશત કરવી, જેથી અનુભવ મેળવવાને ઈચ્છા રાખનારની છાત્રા આશુ નાણીને તૃપ્ત થશે કે આ પ્રવચન મહેલો વરતુને મુશ્કેલ તરીકે બતાવવાનો નથી પરંતુ મુશ્કેલ વરતુને મહેલો કરવાનો છે.

અનુભવ તથા બૂત મમયનું ગૃહસ્થ સમજનાર પ્રયોગ આશ્ચર્ય પામે છે કે આગળના પાદશાહોએ આવી નીતિના જ્ઞાનના પ્રકાશ શિવાય રાજ્યનાં કાર્યોનો શી રીતે બંદોબસ્ત કર્યો હશે તથા રાજ્ય રૂપી વાટિકા આપા જ્ઞાન રૂપી ઝર-ણના જળ સેચન શિવાય શી રીતે તર થઇ હશે ! તેથી અને આ પ્રસન્ન ઉપર કહેલી ત્રણ વ્યવસ્થાઓથી રાણગારવામા આવ્યું છે, અને મારા ઉપર ને હૂપા દર્શાવવામાં આવી છે તેના આભાર માનવામા આવે છે. *

* આ પછી એક પેરેઆદ દિ દી નામેની એડણીઓ ફારમી મજાકરોમાં શરી તે આપ્પા અથમા રાખવામા આવી છે તે મમજૂરીનો લખ્યો છે પરંતુ તે ફારમી કે વહુ વાંચનારનેજ ઉપયોગનો છે, માટે બાવાનવરમા ને ને મૂકી દીધો છે

(આયીન અકબરી.)

૧. ગૃહ વ્યવસ્થા

મોટામાં મોટું હહાપણુ તથા ઉત્તમ વિચાર તો એ છે કે સૃષ્ટિની તમામ ચીજોને ક'ઈ પણ જોઈએ વધતી ગણ્યા શિવાય પરમેશ્વરની અદ્ભૂત ચમત્કૃતિનું સ્થાન માનવી, અને તે આધારે અંતરની તેમજ બહારની વર્તણૂકની છટા રાખવી, તથા પોતાના તેમજ પારકા માણસોને અનુભવ વડે જોળખી તેમની તુલના કરી, અને જો એ પ્રમાણે બની ન શકે તો અવશ્ય જોઈ ખટપટમાં ના બગવું અને શાંતિના સીધા રસ્તે પકડવો વળી શાંતિ પમદ કરવામાં આવે તો ઉત્તમ ગુણોથી પોતે શણગારાએલા થવું અને મોહ વિકારવાળા અંતઃકર્મના અનુચરોને બંદાબસ્તમાં રાખવા તથા અંત કરાવું ને નિર્મળ રાખવા પ્રયત્ન કરવો.

અંતરની તેમજ બાહ્યની મહત્તા નકાના તેમજ મોટા કામોની વ્યવસ્થા કરે છે, અને સૃષ્ટિના ઉત્પત્ત કરનાર પરમેશ્વરની બક્ષિત સર્વથી ઉત્તમ ગણે છે. જે પ્રથમ આવી રીતે કામકાજની રૂબરૂબ રાખી શકતો નથી તેને માટે ઉત્તમ રસ્તો એ છે કે તેણે એક બે બુદ્ધિવાન, મજા, ઝિંકા વૃત્તિવાળા તથા કામના પૂર્ણ અનુભવી પ્રરૂપોને મેળવી લેવા અને તેમની અનુભવી શિખામણ પ્રમાણે વર્તન રાખવું જે રાજ્યકર્તા સાત્ર મોટા કામો શિવાય બીજામાં ધ્યાન આપતો નથી તેને અનુભવી હાથ માણસો, જે કે એવા દુનિયાના મોહ પામેલાઓને ઇન્સાફના અનુભવી ક'ઈ ક્ષમા આપે છે, તથાપિ તેને રાજ તનીકે ગણુતા નથી, કારણ કે ખુશામત ખોરા માણુએ, જે પોતાના છળકપટના સારા માણુસોને લાવી નાખે છે તેઓ ગજન આઘી પાછો વાતો કહી કહીને આડી વાતો તેની નજરમાં લાવે છે, અને વસ્તુના ખરા સ્વરૂપને નિદ્રામાં નાખે છે તેમની મતલબનું પરિણામ હમેશા એ હોય છે કે પોતે રાદ અને જુલમની દુકાન માડનારા થાય છે અને પોતાના ઘરને આખાદ કરે છે. મારબદવાન રાજ્યકર્તાઓ કોઈપણ ચીજ પોતાના હક્કમાંથી ગ્રવા દેતા નથી અને ઇશ્વરી મહાપના બળવડે બધા દુનિયાના ભાર પોતાના વિચારના રક વ હપગ ધારણ કરે છે અને પોતાના મન તથા રક ધને હલકા ગણે છે, જેનું દ્રષ્ટાંત

હાલના આપણા પાદશાહ છે, જે ઉપર પ્રમાણેની અનુભવી ચાલાકીથી તમામ ખાતાં, જે સૃષ્ટિ સંરક્ષણનું મૂળ છે તથા જે પ્રમાણે આગળના પાદશાહો બરાબર વર્તતા નહોતા, તેમની બરાબર દેખરેખ રાખે છે તથા જે દરેક ઠેકાણાની ચોખ્ખી વ્યવસ્થા રાખવા ચૂકતા નથી અને જે, એ રીતને પોતાનાં કામકામને અમલમાં લાવવાનો ઇશ્વરી દસ્તાવેજ ગણે છે.

આ મહદ્ કાર્યનું સંરક્ષણ બે વસ્તુ ઉપર આધાર રાખે છે. એકતો દીર્ઘ દૃષ્ટિ અને અનુભવ બંને દુનિયાને રાણુગાદે એવી વ્યવસ્થાઓ પોતાના અંતઃકરણ રૂપી પવિત્ર મંદિરમાંથી દુનિયાના ક્ષેત્ર ઉપર આણવી; અને બીજી, તે વ્યવસ્થાઓ પ્રમાણિક બુદ્ધિવાળા અનુભવી પ્રયોગ સોંપી તેમના ઉપર દેખરેખ રાખવી. જો કે શુદ્ધવ્યવસ્થાના નોકરોના ઘણા ભાગને સેનાખાતામાં ખર્ચ લખાઈ પગાર મળે છે તોપણ આ વર્ષ એટલે ઇલાહી વર્ષ ૭૯ માં આ ખાતે ત્રીસ કરોડ એકા-લુલ્લાખ છારી હજાર સાતસે પંચાણુ. (૩૦૯૧૮૬૭૯૫) દામ ખર્ચ થયું હતું અને ત્યાર પછી રોજને રોજ વધતું થયું છે. આ બંદાબસ્ત રાખવાને સો કચેરીઓ છે, જે પ્રત્યેક એક શહેર બલકે એક દગ જેવડી છે; અને તેમના ઉપર પાદશાહની નિરંતર દેખરેખ રહે છે તથા વખતો વખત તેમની ખૂબી વધતી જાય છે. વળી સારા પ્રાદેશ તથા ગારા શુદ્ધ્યોએ હુમરાં દાલત વધતી જાય છે અને તે બાબત મહેનત તથા તેમની સંભાળ પણ દિનપરોદેન વધતી જાય છે. આ શુદ્ધ વ્યવસ્થાની કેટલીક બાબતો સત્ય શોધક આવતી મળતા વિજ્ઞાનને માટે અહીં લખી અનુભવ અને વહીવટના દીપક પ્રકટ કરવામાં આવે છે અને તેમાં ની કેટલીકના અહેસા ઉપર સમજૂતી રૂપી સૌદર્ય લેખ લગાડવામાં આવે છે.

ત્રણે વ્યવસ્થાઓમાં શુદ્ધવ્યવસ્થા મુખ્ય છે નેથી તેનું વણન પ્રથમ કરવામાં આવ્યું છે.

૨. કોશ (ખજાનો).

તીર્થગૃહ દૃષ્ટિ તથા અનુભવી ચિત્તવાળો પ્રયત્ન જાણે છે કે પરમેશ્વરની મોટામાં મોટી કૃપા દુનિયાની અવસ્થાતાની વ્યવસ્થા કરવી અને મનુષ્યોની બિજાતાને એકત્ર કરવી તેમાં રહેલી છે, અને આ કાર્ય થયું તે જર્મીનની આબાદી, જુદી જુદી કચેરીઓની સારાં વ્યવસ્થા, ધર્મના વીર પ્રયોગના પોપણ અને મેનાની ઉત્તમ વ્યવસ્થા ઉપર આધાર રાખે છે, અને આ ચારે વસ્તુઓ ઉત્તમ વિચાર, મનુષ્ય જાતિ ઉપર હકુમત ઉપજાવી બરાબર વસૂલાત અને

આવકના પ્રમાણમાં થતા ખર્ચ ઉપર આધાર રાખીએ. નગર કે અરણ્ય આ નિયમ ઉપરથીજ કહેજાય છે અને એ બંનેની સંતિ ઉપર કહેલી વ્યવસ્થામાં રહેલી છે. અનુભવી રાજ્યકર્તાએ આ વિચારમાં અવશ્ય રહેલું જોઈએ અને તેમને અવશ્ય અમલમાં મૂકવા જોઈએ.

શિકાંત વાસમાં સ્વતંત્ર રહેનારાઓ (અરણ્યવાસીઓ) ની ઇચ્છાઓ પૂરી માફવી તથા તેમની બરદાશત કરવી અમત્યની છે. એ વિચાર શહેર બાંધીને રહેલા હોટોને વિરુદ્ધ લાગે છે, પરંતુ આ તેમનો યોગ્ય દુકા દુકાના છે; કારણ કે ખરે જોતાં બંને પ્રકારનાં મનુષ્યો (શહેરવાસી અને અરણ્યવાસી) ઉપચારમાં આવે છે. ખાલી હાથ વાળાં ગરીબ માણસો અરણ્યવાસીઓના ખોરાક તથા પોશાકથી ધન પેદા કરે છે; અને તે વડે તાપ તથા ટાકથી સુરક્ષિત રહે છે અને શહેર બાંધી રહેનારા માણસોની કરકસર તે ગળ્યના ખેટા ખજાનો થઈ રહે છે; અને બીજાં કામો પણ્ય તેથીજ થાય છે.

આવા વિચારથી જ્યારે હુનિયાના ગાલિખ પાદશાહે પડદા ખસેડી નાંખી રાજ્યના કારભારનો બ'દાબસ્ત કરવાનું કામમાં લીધું તે વખતે રાજ્યમહેશમાં બ'દાબસ્ત રાખનાર ઉપરી અધિકારી અમુતમાદખાનને તેના ખેતાબના નામ

* આ ઠેકાણે મી. એડવિને ઇંગ્લેન્ડ બાબતે કરતાં ધણાજ ભાગ મૂકી દીધો છે એટલું નહીં પણ ધણી વખતે બાબતોમાં આશરો પડતી વાતો લખવામાં કેટલીક ભૂલો કરી છે, જે ઐતિહાસીક સૂત્રને આડે રસ્તે દેરવે છે, તે કહેવાની જરૂર જણાય છે. અકબરશાહે અમુતમાદખાનને રાજ્ય વ્યવસ્થા સંધારવાને નીમ્યા તે વખતે કંઈનવો ખેતાબ તેને આપવામાં આવ્યો નહોતો, પરંતુ મી. એડવિને તરબુતો આપતાં અપલ દુલ્હાના આજ્ઞાકારિક રહસ્ય ઉપર લક્ષ ન રાખતાં જૂન કરી બાબતો આપ્યું છે કે:—

“When his Majesty first began to give a little attention to these weighty concerns Ayatmad Khan ^{was} dignified with befitting titles ^{અર્થાત} પાદશાહે આ અમત્યની બાબતો ઉપર ધ્યાન આપ્યું ત્યારે અમુતમાદખાનને એને યોગ્ય નવા ખેતાબો બક્ષીસ કર્યા.” આ વાત ખોટી છે. અમુતમાદખાનનો અર્થ ‘વિશ્વાસ’ થાય છે, અર્થાત એને ખેતાબનો પાત્ર બાણીને એટલે ખેતાબનો વિશ્વાસુ બાણીને આ કામની સુપ્રત કરવામાં આવી એવું સીધું સીધું અર્થ દર્શાવે લખાયું છે. તે રહસ્ય ન સમજતાં આ ભૂલ થઈ છે. આ ભૂલ સદન છે પણ ઇંગ્લેન્ડ ઉપરથી ઇતિહાસનો સંગ્રહ કરતાં તે એમજ ધારે કે તેને યોગ્ય ખેતાબો આપવામાં આવ્યા હશે. મી. એડવિને બાબતે કરતાં ધણાજ અમત્યના ભાગ મૂકી દીધો છે તેથી ઘણું ઠેકાણું વિપયનો આગતો તર્ક પણ નષ્ટ થાય છે.

મમાણે લાયકજ નાણીને પોતાના દિલની ગુપ્ત વાત તેને જાહર કરી, જેથી તેના અત્યંત અનુભવ વડે પાદશાહના કેટલાક ઇરાદા અમલમાં આવ્યા અને પછી ધીરે ધીરે સ્વરૂપ બદલાઈ તે સારા ગોલિતા થયા.

દરેક પ્રકારની જમીનની મહેસૂલમા તપાસણી ચાલી, અને મમાણિક અને અનુભવી માણસોના જ્ઞાન વડે તે મર્વને સંપૂર્ણતાનું સાદ્ય આવ્યું જાગીર અને ખાલસા જમીનોને જુદી પાડવામાં આવી, અને અડેક કરોડરૂઠામની ઉપજ ઉપર એક અનુભવી મહેસૂલ વસૂલ કરનાર અધિકારી નીમ્યો અને તે અધિકારીને અકેકો હુશીઆર દેપકચીઆપવામાં આવ્યો. વળી એના દરેક અધિકારીને માટે અકેકો ખજાનચી નીમવામાં આવ્યો.

વળી દેશનું સરકારું કરવાના ઇરાદાથી ઘણી બુદ્ધિ વાપરીને હુકમ કરવામાં આવ્યો કે ખિડનો પાનેથી ચલણી સિકકા સિવાય બીજો અવેજ લેવામાં હરકત કરવી નહીં, અને જે અવેજ લેવામાં આવે તે દરેક દાખલ થઈ તેના હિસાબ રાખવો આ ઉત્તમ નિયમ વડે કરીને જે અસ્વસ્થતા હતી તે દૂર થઈ રેખત અને કે પ્રકારના ખજાનમાંથી મુક્ત થઈ, અને સર્વેની ઈચ્છાઓ હાસલ થઈ તથા રાજ્ય સમૃદ્ધીની પાણી બઢતી થઈ આ પ્રમાણે ઉપજ સબધો જ્યારે બધી સ્વસ્થતા થઈ ત્યારે મર્વનો ઉપની કચકસર હાથવાજો એક ખજાનચી નીમવામાં આવ્યો, અને તેના તાબામાં દારોગા તથા લખનાર કારકુનો નીમવામાં આવ્યા વળી આ બંને દાખલે સારી રીતે થયા એટલે એવો નિયમ ઘડવામાં આવ્યો કે જેથી દરેક ખજાનામાં બે લાખ દામ જમા ધાય એટલે તે દરનારમાં આશી મુખ્ય ખજાનચીને સોંપવા તથા તેની સાથે તે સબધી તમામ હિસાબ પણી સોંપવો વળી બંને ડાણી વસૂલ કરવાને એક જુદા ખજાનચી નીમ્યો તથા નવારસી મિલકત સોંપવાને જુદા વિશ્વાસ અધિકારીઓ કરાવ્યા વળી આ પ્રમાણે જે જે વાતો તેમની નજરમાં લાવવામાં આવી તેના બંને દાખલે કરવામાં આવ્યો. રાજગુલાનું તથા ધર્મદાનનું દ્રવ્ય સંભાળવાને માટે પણ એક ધર્મિષ્ઠ પુરુષ નીમવામાં આવ્યો વળી જુદા જુદા ખર્ચને માટે ઉત્તમ નિયમો બાંધવામાં આવ્યા અને તેમના ઉપર પ્રમાણિક દેખરેખ રાખનાર અધિકારીઓ તથા તેના તાબામાં લાયક દારોગા તથા વિદ્વાન દેપકચીઓ નીમવામાં આવ્યા જુદા જુદા ખર્ચ મળ્યા અધિકારીઓને દરબારી મુખ્ય ખજાનામાંથી દ્રવ્ય પૂરું પાડવામાં આવતું હતું તથા યોગ્ય રીતે તે ખર્ચ લખવામાં આવતું હતું આથી હિસાબ રાખનારા કારકુનને કામની ધર્મી

* મહેસૂલ સબધી હિસાબ રાખનાર અધિકારી આ અધિકારીના લક્ષણ નવા તેના કામ સબધી દેશ વ્યવસ્થાના વિભાગમાં વધારે જુનાસાથી અચાનક કહ્યું છે

नूरुद्दीन जहांगीर पादशाह.

दूजकि जहांगीर-शह.

પછી કોઈ સારી ઘડી પળમાં મેં હુકમ કર્યો એ એ સમયે નાણા ઉપર સિ-
ક્કા હોવા જોઈએ. તેથી જોઈલા આવેજના સિક્કા પાડવાના હતા તેના પ્રમાણમાં
તેજલા વજનનું સોનું તથા રૂપું લઈ તેના ઉપર સિક્કા પડાવ્યા. આવા દરેક
મકારના સિક્કા વાળા નાણાનાં જુદાં જુદાં નામ પાડવામાં આવ્યાં, જેમકે:—

સો તોલાની મોહોરનું = ૧૨ શાહી	પચાસ તોલાનીનું... ૧૨ સુલતાની
વીસ તોલાનીનું..... ૧૨ દોલત	દસ તોલાનીનું..... ૧૨ કરમ
પાંચ તોલાનીનું..... ૧૨ મહર	એક તોલાનીનું..... ૧૨ જહાની
અડધા તોલાનીનું..... ૧૨ ની	પા તોલાનીનું..... ૧૨ વાજ

વળી આ પ્રમાણે રૂપાનાં નાણાં સિક્કા પાડી અસાવતમાં આવ્યાં તેનાં પણ
જુદાં જુદાં નામ પાડવામાં આવ્યાં હતા જેમકે: —

સો તોલાનું..... ૩૬ કિકિબિ તાલુકો	પચાસ તોલાનું = ૩૬ કિકિબિ અકબાલ
વીસ તોલાનું..... ૩૬ કિકિબિ મુરાદ	દસ તોલાનું..... ૩૬ કિકિબિ ખબત
પાંચ તોલાનું..... ૩૬ કિકિબિ સઆદ	એક તોલાનું..... —... જહાંગીરી
અડધા તોલાનું..... ૩૬ સુલતાની	પા તોલાનું..... નિસારી
૬૬ તોલાનું..... ૬૬... ૬૬ કબૂલ	

આજ પ્રમાણે તાંબાનાણાં ઉપર પણ સિક્કા પાડવામાં આવ્યા, અને તેમના
જુદા જુદા વિભાગનાં જુદાં જુદાં નામ પાડવામાં આવ્યાં. વળી સો, પચાસ,

૧. શહનશાહી તેજ, ૨. સુલતાનનું તેજ—૩. રાજ્યનું તેજ. ૪. બહીસનું તેજ.
૫. ચારનું તેજ. ૬. સજિનું તેજ. આ નામથી કાઢેને જામ થવાનો સંજોગ છે. કારણ જહાંગીરે
પેતાની પ્રિયા નૂરજહાંના નામથી સિક્કા પડાવ્યા હતા. પરંતુ તે સિક્કા તે જાનેતાં
લગતે યથા યજી અને નૂરજહાંનો મહારાણી તરીકે પૂરો અમલ બેઠો. પછી ઘણા મોડા
પડાવ્યા હતા. નૂરજહાંના નામથી સિક્કા પડાવ્યો હતો તેના ઉપર નીચે પ્રમાણે છાપ
હતી:—

બહુમે શાહ જહાંગીર, શહેર સદ જેવર

જ નામે નૂરજહાં, બાદશાહે જેગમ જર.

૭. તેજવાળી. ૮. ચાલ. ૯. પ્રારબ્ધનું કુવ મંડળ. ૧૦. નરીખનું કુવ મંડળ. ૧૧. આ
શાનું કુવ મંડળ. ૧૨. બવિખનું કુવ મંડળ. ૧૩. સુખનું કુવ મંડળ. ૧૪. ફનિયાને શત.
નાર સંજોગી ૧૫. સુલતાન સંજોગી ૧૬. મોહાવર કરવા સંજોગી. ૧૭. સુખ સંજોગી.

વોમ, અને તેમ તોણાની મોહોરો ઉપર આમિદુખાનની રચેની કવિતા છાપરી એમ ફરમાવ્યું આ મોહોરોના એક પાસા ઉપર નીચેની કવિતા છાપવામાં આવી હતી —

જાખતે નર જર જરે કિ કે લકદીર
રકમ જદ શાહ નુરદીન જહાંગીર

ઈશ્વરી પ્રકાશના અમરોથી નસીબની કનમના સુવણ ઉપર એવા સજ્જાદ બખાસ કે “ શાહ નુરદીન જહાંગીર ”

ઉપરની ખિતાનાં ચરણોની વચગાળાની ખાલી જગ્યામાં કવમે (લાઇસા ઇલિનના) લખવામાં આવ્યો હતો, અને આ સિક્કાની બીજી બાજુએ નીચેની કવિતા છાપી હતી જેમાંથી સિક્કા પડાવ્યાની માન નીચે છે —

શુદ્ધ સુ ખૂર જે ઈ સિક્કા નરાની જહા
આફતાબે મુમ્લકત તારીખે આ

સૂર્ય મહાન આ મિકમ વડે આખી દુનિયા પ્રકાશિત થઈ રાજ્યોના સૂર્ય ઉદય થયો (આફતાબે મુમ્લકત) આ સમ્રાટમાં તેની સાથે નીચે છે * ~

આ પાસના ચરણો વચ્ચે સિક્કા પાડવાની જગ્યા તથા ગાદી ઉપર બેઠાના મન લખવામાં આવ્યા હતા

૧ અરબી અને ફારસી ભાષાના લેખકોમાં આવી રૂઢી બહુજ પ્રસરત છે અને ડગલે ડગલે તે જોવામાં આવે છે એનું બરાબર માન વાચનારના લક્ષમાં રહે માટે તે સબધી ખુલાસો એકજ વખતે કરવો ઉચિત લાગે છે —

અક વિગેરેની સગાઓ જતાવવામાં અચવા સકેત વિગેરે સૂચવવાની અનેક યુક્તિઓ અનેક દેશવાળાએ માદી છે આપણા મા ૬ અને શાસ્ત્રમાં અક સગા સંઘટિના અનેક પદાય અને રિવય સકેતથી લીધેલી છે જેમ વેદ = ૪ મુની = ૭ સૂર્ય = ૧૨, ચંદ્ર = ૧ કલ્યાણ અને જ્યારે તેમને પ્રાચીન યુક્તિથી જતાવવા લાયક છે ત્યારે આ અકોને બદલે ઉપર નમાણે સાકેતિક શબ્દો વાપરે છે જેોતિષ્ય શાસ્ત્રમાં તે ડગલે ડગલે આ નિયમ લાયક કરવામાં આવે છે અને અઢકાના વામતા ગતિ એટલે આ સકેત અવળી પાસાથી ગણવો જોઈએ આ રીતે દલપતરામ વિગેરેના પિતૃભાષા પ્રસિદ્ધ છે એટલે આપણે વિગેરેના રચનાતા નથી આ જોવી રીતે

વળી નૂરજહાંગીરી સિક્કે જે અવેજમાં ચલાણી મોહોરની બરોબર છે, પરંતુ વજનમાં દસબોરેક (રતિ) ભારે છે તેના ઉપર અમીરુલ ઉમરાની રથેલી નીચેની કવિતા છાપવામાં આવી હતી:—

પદાર્થ સંકેતથી આકા વિગેરે બતાવેછે તેવી રીતે પદાર્થ વિગેરેની સમ્પા, ગુણ, વિગેરેનો આધાર ન મેળા જુદી જુદી પ્રમાણેએ અકસર, અને મુખ્યત્વે સંવત વિગેરે લખવા જુદી જુદી રીતે કાઢેલી છે. લાટિન લોકોએ L. C. X. V. I. વિગેરે અક્ષર સંગ્રા રાખેલી છે. અરબ લોકોએ મુળાક્ષરની એવી ગોઠવણ કરી છે કે સાધારણ રીતે કવિતા લખી ત્યજ અને તેમાંથી અંચ કદ સામમાં લખાયો હોય તે સંવત નીકળી આવેછે. આ પ્રમાણે અરબી અને ફારસી પણ અપકારેને લખવાની એક આદત પડી ગઈ છે. આ પદ્યતિને “ અબજદનો હિસાબ ” કહેછે. આ હિસાબમાં અરબી મુળાક્ષરોને ચાર ચાર પાંચ પાંચ અક્ષરના શબ્દોના વિભાગમાં વહેંચી નાખ્યા છે અને દરેક અક્ષરની કીમત ગણિત સમ્પા પ્રમાણે આંકી છે. જેમ, એક, દસ, સો, હજાર. આ પ્રમાણે એકથી દસ સુધી દરેક અક્ષરની કીમત; દસથી દશક દશક વધી સો સુધી દરેક અક્ષરના કીમત અને એથી સતક સતક વધી હજાર સુધી અક્ષરની કીમત એ પ્રમાણે અરબી જે સમ્પા કાઢવી હોય તે નીકળી રહે. આપણી યુક્તિ આ યુક્તિને અત્યુસરીય છે માટે તે સમજાવતા પહેલાં જે રીતિને અત્યુસરીય કરવામાં આવ્યું છે, તે રીતિનું કંઈક દિગ્દર્શન કરવું જોઈએ મારે, આ હિસાબની અરબી ફારસીમાં કેવી રીત છે તેનું એક દૃષ્ટાંત આપી આપણી રીતિનું ચત્તન કરીશું. અરબી મુળાક્ષરોને નીચેના શબ્દોમાં વહેંચી નાખ્યા છે.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૨૦	૩૦	૪૦	૫૦	૬૦	૭૦
અ	બ	બ	ક	ક	દ	દ	ધ	ધ	ર	લ	મ	ન	સ	આ	
૮૦	૯૦	૧૦૦	૨૦૦	૩૦૦	૪૦૦	૫૦૦	૬૦૦	૭૦૦	૮૦૦	૯૦૦					
૬	સ	ક	ર	સ	ત	સ	ખ	બ	જ	મ	જ				
૧૦૦૦															

આ પ્રમાણે અક્ષરોની સંગ્રા રચનામાં રહેવાને મુળાક્ષરો આઠ શબ્દોમાં વહેંચી નાંખી દરેક શબ્દોની કીમત ગણિત શ્રેણી પ્રમાણે ગોઠવી છે જેથી ગતપણ ગોઠવવામાં અક્ષરોના ચુરખી એવી કરવી કે જે ઉપસી કીમતના અક્ષરોના જે જોઈતા હોય તેવા વાંચ આવે. આ પ્રમાણે અક્ષરોની કીમત કરતાં બધાં સરવાળો કરી જે સમ્પા આવે તે અંચ લખવાનો અથવા બતાવવો સંવત છે જેમ અબજદનો. ફારસી અંચકારે ક્રમ અંચનું નામજ લખતાં એકાદ જે સખ વાપરીનેજ અને વળી વળી અંચનું નામ અને એકાદ કવિતાજ લખીને તેમાં અંચ લેખનનો સંવત ચત્તન કરે છે. દૃષ્ટાંત:—

“ મુશ્તાકાને અદકામી ”—અદકામીના પંચ ઉપર પ્રમાણે ફારસી મુળાક્ષરોની કીમત ગણી લેતાં આ અંચનો સંવત દિવસી ૧૦૧૫ એ નીકળી આવે છે.

૧ રૂએ જરૂરા સાબત નૂરાની બ ર જે મહરો માહ
શાહ નરહીન જહાંગીર ઈબને અકબર પાદશાહ

સીનાના ચહેરાને અકબર પદશાહના પુત્ર શાહ નૂરહીન જહાંગીરે સૂર્ય અને ચંદ્ર જેવા તેજથી પ્રકાશિત કર્યો

આ બે ચરણો પૈકી સિક્કાની અકેડી બાજુએ અકેડ ચરણ હાપવામા આવ્યું હતું અને વચગાળાની જગામા ટકશાળની જગાનુ નામ તથા હિજરી અને ગાદી ઉપર ખેડાના સન પાડવામા આવ્યા હતા

આજ પ્રમાણે " જહાંગીરી " સિક્કો જે કી મતમા રૂપેયાની બરાબર છે પરંતુ વજનમા દસમાર (રતિ ?) વધારે છે, તેના ઉપર પશુ વરજહાની પ્રમાણે જ સિક્કા પાડવામા આવ્યા હતા તે નાનું વજન ધરાવતું અને વૂરાનમા ચાલતા અઢી મિસકાલ જેટલું છે

મારા રાજ્યારોહણની સાવની કવિતાઓ ઘણા જણે લખી છે એ બધી કવિતાઓ અહીં લખવી તે કીક રૂખાતુ નથી ફક્ત મારા જૂના નોકરા પૈકીના એક કુસ્તકરાળા અને ચિત્રશાળાના મુખ્ય અધિકારી (દારોગા) મકતૂબખાને લખી છે તેટલી જ અહીં આપી સતોષ માનુ છું —

* સાહિબ કિરાન સાની શાહનશાહ જહાંગીર
બા અદલો દાદ બિનશિરત બર તખ્તે કામરાની
અકબાના બખ્તો દોનતો ફોરૂક વ શકવાઓ નુમરત
પોરાશ કમર બખિદમત બરના બશાદમાની
સાતે જલસે રાહી તારીખ શુદ ચુ જિન હદ
અકબાન સર બપાયે સાહબ કિરાન સાની

* ફારસી કવિનાઓને શુજરાતી અક્ષરોમા મૂકવાની તેરા ટાણપ નહીં હોવાને લીધે હર કત પડે છે પરંતુ તેવી યોજના અમે આગળ ઉપર કરી ધારેલી છે જેથી શુદ્ધ ફારસી અક્ષરો શુજરાતીમા લખાય તેમ થશે ત્થા સુધી વિદ્વાન વાચનારાઓ દરમુજર કરશે

‘ સાહબ કિરાનસાની સન્દભાષી ગાદી નરહીન થયાની સાથ આ જગદને દિસાને મજબૂતા હિ મ ૧૦ ૩ નીકળે છે એક વરના તકાવતની ચકા છે

સાહનશાહ જહાંગીર જે બીજી સાહુબ કિરાની (અમીર તૈયર) છે તે વિ-
જયવંત તખ્ત ઉપર બેઠો. પ્રારબ્ધ, નસીબ, વિજયની દોડણ, રાજ્યના પ્રતાપ
અને વિજય એના આગળ ખુશીથી કબર બાંધી નોકરીમાં ઉભાં. જ્યારે પ્રારબ્ધે
" સાહુબકિરાનસાનો "ના ચરણ આગળ મસ્તર મૂક્યું તે સમયની સાલ સાહનશાહ
ચપાની છે.

મારા પુત્ર ખુસરોને એક સાખ રૂચેલા બક્ષીસ કર્યા કારણકે તે વડે કિલ્લાની
બહાર મુનઈમખાનના મકાનને પોતાના રહેવા જેવું બનાવે.

પંજાબના હકૂમત તથા સુબાગીરી સંઈદખાનને આપી. સંઈદખાન મોટા અમી-
રો પૈકીના એક હતો, અને મારા પિતા તેની સાથે સારો સબંધ રાખતા હતા. એ
મુગલવંશનો છે. એના બાપદાદા મારા બાપદાદાની નોકરી કરતા હતા. હરમ્યા-
ન જ્યારે એવું માલુમ પડ્યું કે એના તરફનાં માણસો જુલમ મુજરેછે, અને ફે-
યત તથા ગરીબોને ત્રાસ આપેછે ત્યારે મેં એને સંદેશો મોકલ્યા કે મારી અદા-
લત ફાઈના ઉપર પણ જુલમ વાળો નથી; ન્યાયના ત્રાજવામાં મોટા નફાતાનો
તફાવત છેજ નહીં; હવેથી જો તેનાં માણસો તરફથી જુલમ જાહેર થશે તો કંઈ પણ
મહેરબાની બતાવ્યા વિનાય સજા કરવામાં આવશે.

પછી શેખ ફરીદ બુખારી, જે મારા બાપનો નોકરીમાં મીર બક્ષીની પદવી
ઉપર હતો તેને પોષાક તથા જડિત બડીઓ તથા કલમ બક્ષીસ કરી તેને તે
પદવી ઉપર કાયમ રાખ્યો અને તેની પ્રતિષ્ઠા વધે માટે મેં જાહેર કર્યું કે તેને હું
કલમ અને હાહુણના અધિપતિ જાણું છું.

વળી મુકીમ, જેને મારા પિતાએ પોતાના આખરના સમયમાં વઝીરખાનનો
ખેતાબ આપ્યો હતો અને તમામ ખાસસા રાજ્યનો દીવાન બનાવ્યો હતો તેને
તેજ જગ્યાએ કાયમ કર્યો, તથા તેને ખેતાબ, મનચળ (હરફરીપદવી) તથા તેની
તે નોકરી કાયમ રાખી. વળી ખાજા ફતેહઅઝ્ઝાને પણ તેનો માલ ખેતાબ જારી
રાખી બક્ષી બનાવ્યો.

* સેનાનો પમાર સુકાનાર અધિકારી

+ વઝીર અને દીવાનનાં વક્ષણ તથા તેના અધિકાર વિશે જુઓ આશીન અકબરી
પૃષ્ઠ. ૭.

વળી અખબુલ રિઝાક મઆમૂરી, જે માગ કુ વર પદે તોવાના સમયમા કઈ કારણ શિવાય મારી નોકરી છોડી મારા પિતાની તરફ યથા ગયો હતો તેને ચાલવા આવેલા દસ્તૂર મુજબ બક્ષી બનાવી પોશાક આપ્યો.

તેમજ અમીનુદ્દીવા, જે મારા કુ વર પદના સમયમા મારી બક્ષીગીરીની નોકરી કરતો હતો અને પછી મારી રબ શિવાય માગ માનવ ત પિતા તરફ નાશી ગયો હતો તેને એણે કદેલી કસ્ટ ઉપર નજર ન કરતા તે મારા પિતાના સમયમા તોપખાનાના ઉપરી અધિકારી (આર્ટિસાન) હતો તેને તેની તે જગાએ નોકરી મારા પિતાની હજૂરના, તેમજ અદરના તથા બહારના કામે સાથે સબ ધરાવનાર તમામ નોકરો જેવી હાલતમા મારા પિતાના સમયમા હતા તેમને તેજ હાલત મા કાયમ રાખ્યા.

વળી શરીફખાન જે મારી સાથેજ નડાનાથી ગાદી થયો છે તથા જેને મેં મારા કુ વર પદમા ખાનના ખિતાબ આપ્યો હતો અને જ્યારે હું ઈલાહાબાદથી મારા તિર્થરૂપ પિતાને મળવા ગયો તં વખતે જેને નગારા, નિશાન તથા દસ હજાર માણસનું લશ્કર આપી અહીં હજારીના મનમર્ગ (પદવી) બક્ષીસ કરી તેને બહાર પ્રાંતની સૂબાગીરી આપી તે દશને બદલાવેલ સુખત કરી તે તરફ રવાના કરવામા આવ્યો હતો, તે માગ તખ્તનશીન થયાને પદરખિ દિવસે એટલે રજાખ મ સની ચોથી તારીખે મારી પાસે આવી હાજર થયા- એના આવવાથી મારું ચિત્ત ઘણું જ પ્રમન થયું, કારણ કે એના રનેહ માં ઉપર એટલા બધા છે કે હું તેને મારા ભાઈ, પુત્ર, મિત્ર, મુસાદિખ જે ગણું ને તે છે. તેની પ્રકૃતિ, તેની અકબ, તેના હજાપણ તથા તેના કામના અનુભવ વિષે મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો તેથી મેં તેને મારા વકીલ તથા મુખ્ય પ્રધાન (વઝીર આઝમ)* બનાવ્યો, તથા તેને અમીરૂઝ ઉમરાના ખિતાબ, જે ખિતાબ નોકરોને ઘણું ફુલમ છે તે બક્ષીમ કર્યો, તથા તેના મનસગ વધારી પાપ હજારો જાત તથા સવારનો કગે આપ્યો. દરકોઇ રાતે એને મનસખ એનો કગે આપ્યો કે એનાથી વગર ખાસ કરીનેજ સુકરર કરવામા આવેછે અને એણે પણ મને કહ્યું હતું કે નોકરીનાં કદર યજેની આથી કાર વગર જાગરમા આવી નથી અને આથી વધારે મનમગની જગ્યા પણ કરેના નથી.

મારા પિતાના નોકરોનો શો ઇગરા છે તે જાણવાનાં આવ્યું નહીં. કિટલાક પોતાની કસૂર તથા બદ નૈયત પરમેશ્વરની દરગાહમાં તથા જનમંડળમાં માન્ય નથી એવું સમજીને પોતે શરમીલા થયા; અને મેં પણ ગાદીનશીન થયાને વિશે તેમની ક્ષમા કરી અને ગંધુ મુળગી વાળને સંભારતી ના ભણ્યે એમ ધારી સંતોષ માન્યો. *

અમીરેલુ ઉમરાને મારો સર્વ બાબતોનો દબરેખ રાખનાર તથા તેમનું સંરક્ષણ કરનાર બાણું છું. જો કે સર્વે મનુષ્યનું રક્ષણ કરનાર પરમેશ્વરજ છે, પરંતુ બાદશાહે નો સર્વનું રક્ષણ કરવું ભીષ્મ કારણ કે મનુષ્ય જાતિનું રક્ષણ કરવાનેમાટેજ તે ઈશ્વરનો અંશ મનાય છે. એનો પિતા ખાત્ર અણદુલ સિમદ હતો જે છળી ચીતરવાની કળામાં એકડો હતો તથા જેને માગ સ્વર્ગવાસી દાદા હુમાયુએ “શીરોન કલમ” (મીઠી કલમ વાળો) એવો અક્ષકાબ આપ્યો હતો તથા તેમની એક મડળીમાં જેને દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. તે શીરાજના અમીર પૈશીનો છે મારા પિતા તેની પાસેથી ધણી ઈર્જી તથા વખાથી નોકરી લેતા હતા.

રાજા માનસિંગ મારા પિતાના મોટા તથા વલાહાર વિશ્વાસુ અમીર હતા. તથા તેમનો આ મહાવંશ (મોગલવંશ) મા અગાધથી સંબંધ હતો તે એવી રીતે કે તેમનો ફાઇનું મારા પિતા સાથે લગ્ન થયું હતું અને તેમની બેન સાથે મારું લગ્ન થયું છે, જેનાથી મારે ખુમરો તથા તેની બેન મુમતાઝુલિયા બેગમ એ બે દરજ્જા થયાં છે. એ રાજા માનસિંગનો માછ દરર મુજબ બંગાળના સૂબાની નીમનોક કરી; એનું કારણ કે બીજી કેટલોક બાબતો જંકરમાં આવી હતી તે સંબંધે તેમના ગતગાંફાં પોતાને વાગતે વહેમ આવે નહીં. તેથી ચારકબંડ નો પોશાક તથા જવાહીર જડિત તલવાર તથા એક ખાસા છેડો તેમને બક્ષીય કરી તે દર (બંગાળ) તરફ રવાને કર્યા. બંગાળના સૂબાગૌરો પચાસ હજાર સપારનો છે. તેના પિતાનું નામ રાજા ભગવતદાસ તથા તેના દાદાનું નામ ભારમલ (બહારમલ) છે. * કહવાહુ કુળના રજપૂતોમાંથી પ્રથમ વારકો જેણે મારા પિતાની નોકરી

* આ બાબતો જહાંગીરને પોતાના પિતા સાથે અબુજનાવ ધોઈ હતો તે સંબંધની છે. વધારે વિવેચન પરિસ્થિતિમાં આવશે.

‡ બાંદ પ્રમરનો બાંડીઓ કચળે.

* અત્રે સ્તિહાસનો તફાવત જવાહરાની જરૂર જણાય છે. જહાંગીરના સમયના ઉપરથીજ સાબીત થાય છે કે રાજા બહારમલે (જેનું અપવંશ બારમલ છે) પોતાની રી

સ્વીકારી તે રાજા ભારમલ (બહારમલ) હતા તે સત્ય, વફાદાર વર્તણુક તથા
વીરત્વમા પોતાની જાતિમા સર્વથી ઉત્તમ હતા

માર્ગે રાજપાલિકે થયા પછી જ્યારે સર્વ અમીરો પોતાના તમામ માણસો
સાથે દરબારમા હાજર થયા ત્યારે મારા મર્નમાં આવ્યું કે આ તમામ લશ્કર મારા
પુત્ર મુલ્તાન પગવીઝના તાબામા સોંપી તેને હિંદુસ્તાનના લોકોમા દગા ફટકા
કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતા * રાણા સાથે સગ્રામ કરવા મોકલવો, કારણ કે મારા
પિતાના સમયમા તેના મામે એક લશ્કર મોકલવામા આવ્યું હતું, તે તેના વિનાશ
કરવા પામી રહ્યું નહીં તેથી પાછું ફર્યું હતું સારા મુકુત પગમા પગવીઝને કીંમતી

કરી આકર શાહને પરણી હતી જહાંગીર પોતે જોધપુરની કન્યા જોધનાઇથી યથેશે
પુત્ર હતો પરંતુ કર્નલ ટૉડ પોતાના તાજ્જરયાનમા લખે છે કે બહારમનના હોડરા
ભગવાનદાસેજ પ્રથમ કન્યા જહાંગીરને આપી હતી જૂનો (આબરના રાજ્યનો ઇતિહાસ
પ્રકરણ ૧) વળી અહીં અને ગુજરાતમા લખાવના ઇતિહાસોમા માનસિંગ એ ભગ
વાનદાસનો પુત્ર હતો એમ જણાવ્યું છે પરંતુ કર્નલ ટૉડ તેજ જગોએ જણાવે છે કે
રાજા માનસિંગ ભગવાનદાસનો પુત્ર નહીં પરંતુ ભત્રીજો હતો અને તેને દત્તક લેવામા
આવ્યો હતો ટૉડ સાહેબે હિંદુ પુરાણો પણ કામખૂં લીધો છે તેથી એમ જણાય છે કે
રાજા ભારમલથીજ બગ સબધ અકબરશાહના વખતથીજ થયો હતો તેમ જહાંગીરે
ભગવાનદાસનો પુત્ર માનસિંગને કહે છે હિંદુ દત્તક વિધાન પ્રમાણે બાપનું નામ દત્તક
લેનારનું રાખવામા આવવાથી આ બૂલ થઇ હોય કે પછી મશહૂર જાણીતું નામ રાખવા
ના ધરાદાથી લખ્યું હોય એમ જણાય છે ટૉડ લખે છે કે ભગવાનદાસને ત્રણ ભાઈ હતા
૧ સુરતસિંગ, ૨ માધુસિંગ, ૩ જગતસિંગ, અને રાજા માનસિંગ જગતસિંગનો પુત્ર
હતો જેને તેના કાકાએ દત્તક લીધો હતો રાજા માનસિંગ અકબરશાહના દરબારનો એક
પ્રકાશિત વીર હતો શહનશાહના અમીર તરીકે એને જોખમ ભરેલા કામો સુપ્રત કર
વામા આવતા હતા અને ખુન શહેરથી તે સમુદ્ર પર્વતનો દેશ એણે જીતી આપ્યો હતો
અકબર શાહના દરબારમા તેને કુવર કહેતા હતા

રાજા માનસિંગે ખેબર આગમના અધ્યાન લોકોનો બળવો શમાવી દીધો હતો અને
એના પુત્રને કાબુવના સ્થા તરીકે નીમવામા આવ્યો હતો (ઇિગઝ—ફરિસ્તા—પુસ્તક
૨ પૃષ્ઠ ૨૫૮)

* ઉદેપુરના રાણા પ્રતાપનો પુત્ર અમરસિંહ અરે * રાણા એ સખ્દ ઉદેપુરના
રાજાઓને લગાડવામા આવેજે તે પ્રસિદ્ધ છે તેથી અને ઉદેપુરના રાણાની લદાઇઓથી
પ્રસિદ્ધ છે તેથી નામ જહાંગીરે લખ્યું નહીં હોય

ઐનાં ખૂન કરવામાં આવશે ખાશે નહીં. આ કામમાં જેવો ગુન્ગો છે તેવાનું બદલો આપવો જોઈએ એમ કહી ખૂતીને જાળરમાં ખૂતને બદલે ખૂન આપવું મોકલી દીધો અને ત્યાં એક દિવસ સુધી ચળી ઉપર લટકાવેલો રાખ્યો; પછી નીચે ઉતારી દાટવામાં આવ્યો. આ સંજોગે જોઈને સુલતાનની પાદશાહીના માર-બંધી તે અંત સુધી અમીર કે લશ્કરમાંના કોઈએ પણ નાહક ખૂન કર્યું નથી, જાણે કે હજાર શોખ સાદી શિરાજીએ પ્રથમથી ભવિષ્ય ભાખીને અને દુનિયાને ન્યાય આપનાર સુલતાનને વાસ્તેજ નીચેની કવિતા કહી હોય !

:-“ રાજાઓના મસ્તક અને મહાપુરુષોના મુકટ રૂપ રાજા પોતાનાં ન્યાયથી દુનિયાને માન્યવંત કરેછે. આ રાજા તારા ન્યાયના સમયમાં દુનિયામાં કોઈપણ મનુષ્યની ફરિયાદ નથી.”

બીજા એક કાષ્ઠજો એવો નોંધાયેલો છે કે સુલતાન એક દિવસે પાદશાહી મહેલના ઝરખામાં બેઠા હતા ત્યાંયા મહેલની નીચે યદને વહેતી સોબરમની નદી ઉપર નજર પડી. આ વખતે નદીમાં પૂર આવ્યું હતું અને પાણીમાં કુબકા ખાતી એક કાળી વસ્તુ તણાતી દીડી. તેને બહાર લાવવાનો હુકમ કર્યો. માત્રમ પચુ કે તે કાંડી હતી અને તેમાં એક મઠકું મુકી કાંડીનું માં બંધ કરી દીધું હતું. સુલતાને શરેરના તમામ કુનાર પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને જોણે આ કાંડા ઘટી હોય તેને આ કાંડી પરખવાનો હુકમ રૂબાવ્યો. કુનારમાંના એક જણે કહ્યું કે એ કાંડી જે વહેતી છે અને ફલાણા ગામમાં એક અહમદાબાદની ફનાણા જવાન પુરુષને દેખાતી આપી છે. તે પુરુષને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો અને તપાસ કરતા તથા કામ અંતરવતાં માત્રમ પચુ કે જોણે એક વાણીઆને મારી નાંખી કાઢામાં ઘાટી તે કાંડી નદીમાં વહેતી મુકી દીધી હતી. સુલતાને ખૂતીને ખૂન બદલે ખૂન આપવાનો હુકમ કર્યો. સુલતાન અહમદશાહના સમયમાં નાહક ખૂન આ બેજ થયાં છે. ત્યારબાદ સુલતાનના આ ૧૧ કરેશી કોઈએ પણ નાહક ખૂન કરવામાં પચુ ભૂં નથી. નીચેના સુત્રેમ ન કરવાના બે મોકલ સુલતાન અહમદના સમયને લાગુ છે:-

:-“ તારા રાજ્યમાં ધનુષ શિવાય બીજા કોઈને પોકાર ઉત્તો નહીં. આ દુનિયાના સાહ ! તારા સમયમાં ધનુષ શિવાય બીજા કોઈને ઉપર જોર કોઈએ કયું નથી.”

સુલતાન અહમદ કાવ્યનો પણ ઘણો શોખ ધરાવતો હતો. મખદૂમ જહાનીઆનને નામે પ્રસિદ્ધ થયેલા સૈયદ જલાલના પુત્ર સૈયદ મહમ્મદના પુત્ર સૈયદ ખુરહાનુદીન જે સુલતાનના સમકાલી હતા તેમની સ્તુતિનો એક શ્લોક છે તે સુલતાન અહમદે લખ્યો છે એમ કહેવાય છે. તે શ્લોકની મતલબ નીચે પ્રમાણે છે:—

“ અમારા સમયના ખુબે અમારી મનની સિધ્ધતા કરી; તેમનું નામજ સિકતા ખતાવનારું ‘ ખુરહાન ’ છે તે પ્રમાણે હમેશાં કાયમ રહો. ”

૩ સુલતાન મહમ્મદશાહ.

(અહમદશાહનો પુત્ર.)

આ પક્ષીની છબીના વર્ણન કરનારે બરાખર ચિત્ર આજેખી આવી વાત લખી છે:—

સુલતાન અહમદશાહનું હિ. સ. ૮૪૫ માં મરાઠુ થવા પછી ત્રીજે રાજે તેના પુત્ર સુલતાન મહમ્મદશાહ પાદશાહી તખ્ત ઉપર બેઠો. એ એરા આરામમાં મરાઠુજ થઈ ગયો અને રાજના કામકાજની બિલકુલ દરકાર રાખી નહીં, બલકે એની પાદશાહી કામકાજના પ્રમાણમાં બુદ્ધિ બિલકુલ હતીજ નહીં. પરંતુ એ જ્ઞાનમાં ઉદાર હતો અને તેથી લોકો એને સુલતાન “ જરખશ ” (ધનદાતા) કહેતા હતા. હિ સ ૮૪૯ ના રમજન મહીનાની વીસમી તારીખે પરમેશ્વરે એને એક બાબરશાહી અને કીર્તિવંત પુત્રનો જન્મ આપ્યો. શુભ ઘડી જોઈ તેનું નામ ફતેહખાન રાખવામાં આવ્યું. એજ વર્ષમાં ઇંડરના રાજ ઉપર સુલતાને ચઢાઈ કરી. રાજ ડુંગરમાં નાશી ગયો અને ત્યાંથી તેણે સુલતાન પાસે ફરેલી દસૂરની કમા માગવા એલચીઓ મોકલાવ્યા. વળી સુલતાન પાસે પોતાની એક રીકરીને પણ મોકલી. સુલતાન મહમ્મદ તેના કાંઈકેશો મોકલિત થઈ ગયો અને તેનો

લલામણથી ઇકરંતો મુલક તેના બાપને પાછો આપ્યો. ત્યાંથી મુલતાન વાગડ ઉપર ચઢ્યો. તેને જુલુ તારાજ કરી પોતાની રાજધાનીમાં આવ્યો.

એજ વર્ષમાં ગંજમકને નામે મસિદ્દ થયેલા શેખ મહમ્મદ ખદૂ જે ઇશ. ૨ને બાળખનાર, ઇશ્વરી જ્ઞાનમાં મવીજુ ધર્મગુરુ તથા સિદ્ધ પુરૂષોમાં ધ્રુવ સમાન અને જે ધર્મ જ્ઞાનીઓમાં પ્રાર્જુચંદ્ર. સમાન હતા તે આ કાશુભંગુર સ્થાનમાંથી અક્ષય ધામમાં કુચ કરી ગયા. શેખ ખદૂ બાબા ઇસહાકના શિષ્ય હતા. બાબા ઇસહાકની કબર કસ્બે ખદૂમાં છે અને ખદૂ નાગેર છલ્લાનો એક કસ્બો છે. હિ. સ. ૮૫૫ માં ચાંપાનેરનો કિલ્લો જોર કરવા નિશાન ફરકાવ્યાં. ત્રંબકદાસના પુત્ર. ગંગાદાસે લડાઈ કરી પણ હાર ખાઈ કિલ્લો ઉપર ચઢી ગયો. મુલતાને કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો દરેરાજ અપાઝપી ચાલતી. જ્યારે કિલ્લામાં તંગી પડવાથી લોકો ગભરાયા ત્યારે રાજાએ મંદૂના મુલતાન પાસે પોતાના એલચીઓ મોકલ્યા અને એવી અરજ કરી કે નો આ વખતે મુલતાન તેની મદદ આવી આ તરફ પગલાં કરવાની તકની લેશે તો રાજા લશ્કરના ખરચ વાસ્તે દરેક મજૂરે એક લાખ ટંકા બેદ કરશે. મુલતાન મહમ્મદ લોક વસ થઇને ઇસ્લામની ફરજ બહી પોતાનો ઝુકામ છોડી ચાંપાનેર તરફ રવાના થયો. જ્યારે તે ગુજરાત અને માળવાની સરહદ વચ્ચે આવેલા દાહોદ કસ્બામાં આવ્યો ત્યારે મુલતાન મહમ્મદશાહ ઘેરો ઉઠાવીને સાવલી મર્ગણામાં આવેલા કોઠડા (ગોઠડા) ગામે ગયો. ત્યાં માંદો થવાથી અહમદાબાદ આવ્યો અને હિ. સ. ૮૫૫ ના મહોરમ માસની વીસમી તારીખે આ કાશુભંગુર સ્થાનના ત્યાગ કરી અક્ષય સ્થાનમાં કુચ કરી ગયો. એને માજિરચોકના હજીરામાં એના બાપનો બાળુએ જમિદારી દેવામાં આવ્યો છે. એજી ૧૧ વર્ષ અને યોગક માસ રાજ કર્યું.

ઉપરનો હેવાલ તારીખિ અહમદશાહીના કર્તીના લખવા સમાજે આપ્યો છે. પરંતુ જે જાહેર જાણીતો છે તથા ગુજરાતના લોકોથી માનવા લાયક સાંબળવામાં આવ્યો છે તે હેવાલ એવો છે કે માગવા દેસનો પાદશાહ મુલતાન મહમ્મદ ખોલથી રાજ્ય કાર્યમાં તથા મજા તેમજ લશ્કર તરફની રાજ્ય તરીકેનો ફરજમાં જરા પ્રજા ચકતો નહો. આટલા તેના ગુણ સાથે તે દરવેશોના ઉપર આસ્તા રાખનાર તથા તેમનો શિષ્ય હતો અને કોઇ વખત કોઇ પણ દરવેશ પોતાના રાજ્યમાં નજદીક અથવા દૂરની કોઇ જગ્યામાં આવતો તેને કીમતી બેરો મોકલતો, બહુ સહયતાથી તેમને આવકાર દેતો, અને પોતાની ભક્તિ તથા

પવિત્રતાઈથી તેનું મન વરા કરતો હતો આ સમયે ગુજરાત પ્રાતમાં શેખ કમાલ નામે વિદ્વાન પુરૂષ હતો. શેખ કમાલની કબરનો રાજો અહમદાબાદ રાજે-રના અલીમપુરામાં મવીક અલીમના નામથી પ્રસિદ્ધ શુદ્ધવંદખાનની મસ્જીદની પાછળ હાલ પણ છે.

• •

સુલતાન મહમૂદને આ શેખ સાથે દારતી થઈ હતી અને તેનો આશક થઈ ગયો હતો. સુલતાન મહમૂદ શેખ કમાલને વિનંતિ કરી કે જો આપની સ્તુતિ વડે પરમેશ્વરની દરગાહથી ગુજરાતનો મુલક જો મારે નામે મુકરર થશે તો મારા બાપદાદાઓના તરફ આપની જે મમતા હતી તે કાયમ રહેશે અને હું ફકીરોને વારતે આપના નામથી એક મઠ બંધાવીશ અને શેખ અહમદ ખટ્ટની બરાબર આપને ત્રણ કરોડ ટંકોનો વજરો આપીશ આ વિનંતિ કરી તે સાથે તે વખતના વજન તથા કદના પાંચસે સોનાના મિઠકા પણ મોકલી આપ્યા. આ બબર કોઈ સખસે સુવત્તાનને કહી અને કહ્યું કે શેખ કમાલ વૈરાગ્ય અને પવિત્રાઈના દબાવ દે છે પરંતુ ધનનો એટલો બધો લોભી છે કે પવિત્ર કુરાનને સુલતાન મહમૂદ મોકલેલા ધનનો જોડેજ નાખી મૂક્યું છે. સુલતાન મહમૂદ આ બાબત તપાસ કરીતો માલમ પડ્યું કે તે ખોટી હતી. મુલતાન અત્યંત ક્રોધે ભગ્યો અને ગુસ્સામાં સુલતાન મહમૂદ મોકલેલા સોનાના તમામ મિઠકા છીનાવી લઈ પોતાના ખજાનામાં સામેલ કર્યા. શેખના ઉપર સુલતાન મહમૂદની મેલેરખાનો હતી તથા તેની સાથે દાર્મીનો સબધ ઘુડો હતો, તેથી શેખના દિગંમાં સુલતાન મહમૂદને વારતે જાતજાગી રહેતી. બપોરે એણે બહુ કંઈ આ તે જાન સુલતાન મહમૂદને કહ્યું છે, ત્યારે તે ઘરે પિંડ પાંચો અને રાત્રી દિવસ પરમેશ્વર આગળ સુવત્તાન મહમૂદના ગુ-કાબામાં દુ-યાદ કર્યા કરી આખરે કહ્યું છે કે “ જુલમ ગુજરેલાની દાદ નાખી જશે નહીં, જો કે તે નીચમાં નીચ પાપી હશે ” તે પ્રમાણે તેની માર્ગનાનો બદલો વળ્યો—

કહ્યું છે કે—

“ જુલમ ગુજરેલાના નિશ્વાસનો તુ બધ રાખ, કારણ કે તેઓ જે વખતે પરમેશ્વરની આગળ દુરિયાદ કરે છે, ત્યારે જુલમોના ઉપર સજાનો હુકમ મામે આવે છે ”

જોખે ગુલગંતનું રાજ્ય સુવતાન મહમૂદને મળશે એવું પરદાન આપ્યું હતું, અને પરમેશ્વરની દગ્ગાદથી તેને હુકમ થયો છે એવું બતાવીને સુવતાન મહમૂદને લખ્યું કે " પરમેશ્વરે ગુલગંતનું રાજ્ય તને બદલ્યું છે, અને એકદમ વગર દીલે તારે અહીં આવવું " સુલતાન મહમૂદ બહુમન અને ઇન્દ્રદીઆર જેવા શરૂ જો સી હજાર મવાર લઈ ગુલગંત કબજે કરવા નીકળ્યો. જ્યારે આ બખર સુલતાન મહમૂદને થઈ ત્યારે તેણે પોતાના એક સલાહકાર તથા દાસ્ત વાણીઆને સલાહ પૂછી વાણીઆ અડકલનો છેક બાદ હતો તેણે કહ્યું " આપ જમીન અને સમુદ્ર બંનેના સુલતાન છો, માટે સ્ત્રીઓ તથા બળનો એક વહાણમાં લઈને કેટલાક દિવસ સુધી આપે માગલીના િક્રામાં દોકાવું, દુશ્મન જેમ એક ખાલી કંડરૂ આવી ફરે મારી પાણુ ચાલ્યું બધે તેમ આવી પાછો જશે " સુવતાનનું દિલ શેખ કમાવ ઉપર જીનમ ગુલરવાથી દરીન ગયું હતું, અને તેથી આ સલાહ પમદ કરી અને વહાણોની તૈયારી કરવામાં ગુ-યાથે આ બાબતની બખર પોતાના ડાહ્યા વિદ્વાનોને તેમજ નોકરાને પણ કહી નહીં આ સમયમાં કિવાયુત્ક નામે એક અમીર હતો આ નામ તેના અક્કાબતુ હતું. તેનું મૂળ નામ અતાઅલ્લા હતું આ પુરૂષ અહમદાબાદમાં આસ્ટોનીઆ હરવાજની નજીક સેયંપુગામાં રહેતો હતા અને તે નામ આ સેયદના અક્કાનો તેમાં હોવાથી પડ્યું ને આ સૈાદને દાદવામાં પણ આ પરા માલ આવ્યો છે આ સેયદને હપટી બમર થઈ અને તેણે બાણુ કે સુધણુ કામ બગડે, તે ઉપરથી પેલા વાણીઆને પકી ખૂશામાં લઈ જઈ હાથમાં બજર લઈ તેને મ્હું " તું પાદશાહને આની સલાહ જનાવે છે અને નાગી જવાને ઉરેરે છે, માટે પ્રથમતો અમાર તનેજ માની તાખવો જો વાજમી છે ' વાણીઆ મ્હું " આપ આટલી તિથ અને બુદ્ધિથી બુનિત છે તો આપે બાણુ જ નેઈઅ કે પાદશાહ આપના જેવા બહાર અને વિચારશીલ પુરૂષોની સલાહ મૂખે મારા જેવા એક કમ અકબના વાણીઆની સલાહ પૂછે, તો એજ અ-ઈ વાળા પુરૂષોનો ગ્રાહક નથી સેયદ જો ખરૂ છે એમ વાણી બજર હપટી હાથ હાવી લીધો, અને હવે તું કરવું તેના વિચારમાં પડ્યો એના દિવમાં વિચાર આવ્યો કે પ્રથમ તો શાહજહા જવાખાનની પરીમાં કબી કે એ કયા સુડી દડ છે આ વખતે જતાનખાન નડીઆદ કરવામાં હતો તેથી સૈયદ મનોરાત ત્યા ગયો એગતમ્મી સુવાકાત કી તેને મ્હું કે તમાગ પિતાએ પાદશાહી તખ્તનું જોયમ તનાવે માથે તાખી પોતે સ્ત્રીઓ તથા બળનો લઈ

વહાણમાં બેસી માછલીના શિકાર કરવા જવાનો ઇરાદો કરેછે; તમારો શું વિચાર છે ? કદાપિ આ દાસત પરમેશ્વર તમને બક્ષે તો ગુજરાતનો મુઠક કબજે કરવાના ઇરાદાથી મોટા લશ્કર સાથે મહુમુદ ચઢી આવેછે તે બાબત તમે શું કરશો ? જગલખાને જરાબ આપ્યો કે રાજ્ય કદાપિ મને મળે તો જગતના રાજા પરમેશ્વરના સોગન ખાઈ વચન લઉં છું કે કાંતો દુરંમનનો નાશ કરી નાંખવો અથવા તો એ કામમાં મારું મસ્તક ફૂલ કડું. આ વચનો સાંભળીને સૈયદ વિચારું કે આપણા માલિકનો જોઈએ તેવો નથી, પરંતુ તેનો છોકરો હોય. એકદમ પછી પોતાના દિવમાં આવેલા લાવી તે બોલ્યો કે રાજ્યના અમીરા અને સરદારોને એમ માલુમ પડ્યું છે કે તમારા પિતા રાજ્યની બિલકલ દરકાર રાખતા નથી, અને આખરે તમારા વંશમાંથી રાજ્ય બીજા વંશમાં જાય એવું જણાયછે, માટે તેમનો એવો વિચાર છે કે તમે પાદશાહી સ્વીકારો અને મહુમુદ બિલ્લખાની સાથે સંગ્રામ કરો. શાહુજાદાએ આ વાત સ્વીકારી અને સૈયદ શાહુજાદાને મીરજાપુર દરવાજે થઈને રાતોરાત ગુપ્ત રીતે અહમદાબાદ શહેરમાં દાખલ કર્યો અને સુલતાનના છવન રૂખી ખાલામાં મોતરૂખી ઓપધ રેડ્યું. સુલતાન હિ. સ. ૮૫૫ ના મોહોરમ માસમાં આ સાંભળી મંત્રુર દુનીઆનો ત્યાગ કરી અસૈયદ દશમાં કુચ કરી ગયો. ૧૮

૪ સુલતાન કુતુબુદ્દીન.

(મહમ્મદશાહનો પુત્ર જલાલખાન.)

સુખી-અ. ૧૫નો લેખક કર્ણાટીમાંથી કચ્છરની બાક એવી આપે છે કે:-

હિ. સ. ૮૫૫ ના પવિત્ર માસ મોહોરમનો અગીયારમી તારીખે સુલતાન મહમ્મદનો વડો પુત્ર સુલતાન કુતુબુદ્દીન પાદશાહી તજ-ઉપર બેઠો અને પોતાના ખાપદાદના આસતા આવેલા રિવાજ પ્રમાણે લશ્કર અને રેયતમાં પોરાક તથા ઇનામ વહેંચ્યાં. તારિખે બહાદુર શાહીનો કર્તા લખે છે કે આ સમયે માળવાનો

પાદશાહ સુલતાન મહમૂદ ખિલજી ગુજરાતનો મુલક સર કરી લેવાના ઈરાદાથી મોટું લશ્કર લઈ પોતાની રાજધાનીમાંથી નીકળ્યો. જ્યારે સુલતાનપુરની સરહદમાં તે આવી પહોંચ્યો ત્યારે સુલતાન કુતુબુદ્દીન તરફથી ત્યાં રાખવામાં આવેલા હાકેમ સૈયદ મલિક અલાઉદ્દીન ખીન સોહરાબે કિલ્લાના દરવાજા ખંદે કરી દોષ અને તુફાની લડાઈ આદરી. સાત દિવસ સુધી ઘેરો ઘાલ્યો ત્યાર પછી સુલતાન કુતુબુદ્દીનનો કાકો અને સુલતાન અહમદનો પુત્ર મુબારકખાન હતો, જે સુલતાન મહમૂદના સમયમાં નાશી ગયો હતો તેની સિખવણોથી અલાઉદ્દીન સુલતાન મહમૂદને મળ્યો અને સુલતાન મહમૂદે તેને કુરાન શરીફના સોગંદ આપ્યા. અલાઉદ્દીને કપટના રાખેદોમાં કહ્યું કે “અલાઉદ્દીન જે પોતાના મલિક થી પાછો ફરે તો તેના માણ ઉપર મવિત્ર કુરાનને કોથ પાચ” સુલતાન મહમૂદ તેની સ્ત્રી તથા બચ્ચાને મંદ્ર મોકલી દીધાં અને તેને પકવી આપી પોતાના લશ્કરના બે મોટા સરદારો સાથે તેને પોતાના લશ્કરના આગેવાન બતાવ્યો. જ્યારે મહમૂદ ભરૂચ સરકારના સારસાપાલડી ગામ આગળ આવી પહોંચ્યો ત્યારે તેણે ભરૂચના કિલ્લાના હવાલદાર મલિક મિરજનને તેણે કહાવી મોકલ્યું કે જેમ અલાઉદ્દીન અમારે રાજી આવી મોટી પદવીના તથા મોટી મોટી બક્ષીસોના બોગવનાર થયો તેમ તું પણ આવીને અમારે તાબે ઘઈ અનુકૂળ થશે તો તને પણ તેમજ માન અકરામ મળશે અને તારી સાથે જે ભરૂચના નામાંકિત શાહુકરો લાવશે અને તે જે અમારું આધિપત્ય સ્વીકારશે તો તને એથી પણ બમણી બક્ષીસો કરવામાં આવશે. પરંતુ મલિક મિરજનને સામે સખત જવાબ આપ્યો અને કિલ્લાનો ખંદોખસ્ત કરી રણક્ષેત્રમાં પગ મૂકવા તૈયાર થયો. સુલતાન મહમૂદ અલાઉદ્દીનને પૂછ્યું કે ભરૂચનો કિલ્લો કેટલાક દિવસમાં સર થશે ? તેણે કહ્યું કે મારો અમલક પ્રમાણે આશરે ૭ કે સાત માસ ઘેરો રાખવો જોઈએ અને તેને માટે ખાણો તથા સુરંગો ખોદવી જોઈએ, જે હજુ સુધી કરવાનું બાકીન છે. સુલતાન મહમૂદે કહ્યું કે હું ૭ માસમાં તે આણે ગુજરાતનો મુલક સર કરવાની ઈચ્છા રાખુ છું. પછી અહીંથી મુકામ ઉઠાવ્યો અને નર્મદા નદી ઓળંગી વડોદરા તરફ આવ્યો. વડોદરાથી આગળ મુસાફરી કરતા હતા તેવામાં સુલતાનનો મદા-મત હાથી મરતો ઉપર ચઢ્યો અને લશ્કરથી જુદો પડી જંગલ તરફ નાઠો. દેવચોગે તે નાસતો નાસતો નડીઆદ આગળ આવ્યો. નડીઆદ ગામના બ્રાહ્મણોએ તરવાર અને તીર વડે તે હાથીને મારી નાંખી તે નાશી ગયા. સુલતાન નડીઆદ આવ્યો. આવીને જોયું તો

હાથીના કડકે કડકા કરી નાખેલો હીઠો. આ બાબતની હકીકત સુલતાને લોકોને પૂછી અને તેમણે, કહ્યું કે નડીઆદના ખાસિણો આ કામ કરીનાથી ગયા છે. સુલતાને કહ્યું કે " ગુજરાતના પાણીની કદર અહીંથીજ યાચ છે." પછી ત્યાંથી વડોદરે આવ્યા અને તે શહેરને છુટી તારાજ કર્યું. અહીં ખબર મળી કે સુલતાન કુતુબુદ્દીને અહમદાબાદ શહેરના સત પ્રરૂપોના વચનના શુકન લઈ શહેરથી નીકળી મહેન્દ્રી (મહી) નદીના કાંઠા ઉપર આવેલા ચાનપુર વાંકાનેર આગળ તબૂના નેજા ઉડાવ્યા છે. મચ્છર લેખક (બહાદુર શાંહીનો) સત પ્રરૂપોના વચનના શુકન લીધા વિષે કંઈ લખતો નથી પરંતુ આ દરવેશે જે કંઈ ગુજરાતના માનવા લાયક પ્રરૂપો પાસેથી સાંભળ્યું છે તથા દશની વંશપરંપરાથી તેના જાણવામાં આવ્યું છે, તે અહીં યાદ્યુ છે. તે હકીકત આ મુજબ છે:—

જ્યારે સુલતાન મહમૂદનાં પગલાં ગુજરાત દશની સરહદમાં ધ્યાતું લોકોએ જાણ્યું ત્યારે પોતાનું લશ્કર નાતું અને મુલ્કતાન મહમૂદ, ખિલ્જીનું લશ્કર મોટું કયામતના નેટયો ફેર વર્તાવનાર હોવાથી તેમનામાં મોટો તાણ પડ્યો. સારા સારા વિદ્વાનો અને શાંતિને ચહાનાર હાજ્યા પ્રરૂપોએ એકઠા થઈ વિચાર કર્યો કે આ વંશમાં પાદશાહીનો સમૃદ્ધિ મહાકાળના કુવચ્છ મખદમિ જહાની. આનથી છે, માટે આ ભયની વાત તેમના વંશજ અને ગાદીનશીન સેપદ છુરહાનુદીન છે તેમને પ્રથમ જણાવવી જોઈએ, એ સંધારે સાહેબે જી બીજે દિવસે તેઓ સુલતાન કુતુબુદ્દીનને કુતુબુદ્દ અકબરની પાસે લાવ્યા અને તેની પાસે ઘણું માન અપાવ્યું. નમણે તેમને અરજ કરી કે આપના પ્રકાશિત હદયમાં ગુપ્ત નહીંજ હોય કે મહમૂદ ખિલ્જી એ શી હજાર સવાર તથા ઘણાક હાથી લઈ ગુજરાતનો મુલક સર કરી લેવાના વિચારથી દશની સરહદમાં પગ મૂકી ચૂક્યો છે અને ગુજરાતનો મુલક આ વંશના હાથમાં આપના વડીલોની કૃપાથી છે. માટે ઉમેદ છે કે આપ આ વાત નિઘામાં લેશે, અને તે વધારે લાંબાય નહીં તેવા ઉત્તર કરશે. હુઝૂરે કહ્યું કે અંતકરણ દેડ રાખજો અને તમામ ભય તથા શંકા દૂર રાખજો. જુલમ ગુજરાતલાનો બદલો લેનાર અને કુખીઓનો પોપનાટ કુનિયાનો રાજા (ઇશ્વર) છેજ. પરંતુ સાધુ પ્રરૂપોના દિલને રબડવામાં છેવટ દિલગીરી ભરેલું પરિણામ આવશે. તમારા વિતાના હુકા વિચારને લીધે આ પરિણામ આવ્યું છે, પરંતુ આ બાબતનો ઈજાજ તો કરવો જોઈએ. પછી કહ્યું કે અહીં કોઈ એવો છે કે જે શેખ કમાલ, પાસે જઈને થએલા અપરાધની કામા માગે. મંડળીમાં હાજર હતા તેમણે

રાખને તથા તેનો દરખાસીએને હામીના ખગ નીચે કચરાવી મારી નાંખ્યા. ત્યાંના લોકોને તથા તેમની સ્ત્રીઓ અને છોકરાંને ગુસ્સાવાનો લઈ ચલાવતા થયા. તેમની માલમતા લુટી લીધી. સુઘતાન મુઝફ્ફરે ત્યાં મહોત્સવ કરી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી. તે કિલ્લામાં એક મોઢું દેવ મંદિર હતું તે તોડી નાંખી તે ઠંકાણે મોટી મસજિદ બંધાવી અને પછી તે તરફના દરના બંદોબસ્ત તથા અધિકાર પોતાના એક ઉમરાવને સોંપી પુષ્કળ લુંટવું દ્રવ્ય લઈ પાઠણ પાછો ફર્યો.

ઈડરની મોઢામાં મોટી ફતેહ પામીને મુઝફ્ફરશાહે એવો ઇરાદો કર્યો કે દિલ્લી ઉપર લશ્કર લઈ જઈ તેને કબજે કરવું આ ઇરાદાથી પોતાના પુત્ર તાતાર ખાનને ગયાસુદ્દાસ વફાઈને સુઘતાન મહમ્મદશાહ નામ ધારણ કરાવી ગુજરાતની ગાદી ઉપર બેસાડયો. પછી પોતે અસાવણી કુચ કરી દિલ્લી તરફ નીકળ્યો. જે વખતે સિનાર કસ્બામાં પહોંચ્યો તે વખતે સુઘતાન મહમ્મદશાહ (તાતારખાન) ની તખ્તીયત એકદમ ખીમાર થઇ મધ અને તેના આધુનો સૂર્ય મોટા મોટા વૈદાના ઉપાય કરતાં પણ ના મટતાં અસ્ત પામ્યો અને ગુજરી ગયો. મુઝફ્ફર શાહ પોતાનો આગળ જવાનો વિચાર બદલ રાખી અસાવણ પાછો આવ્યો. પંરવું માનવા લાયક વાત તો એવી ચાલે છે કે તાતારખાને મયકૂર વર્ષમાં પોતાના બાપ (મુઝફ્ફરશાહ) ઉપર ચઢઈ કરી. તે વૃધ્ધ થઈ ગયેનો હોવાથી તેને પકડી અસ્ત્રબલના કિલ્લામાં કેદ કર્યો અને પોતાના કાકા શમ્સખાનને વકીલ ઉલ્લસલ તનત બનાવ્યો. પોતે નાસિરુદ્દીન મહમ્મદશાહનો અલકાબ ધારણ કરી ગુજરાતની ગાદીના માલિક થયો અને પોતાના નામથી સિક્કા પડાવ્યા ત્યાર બાદ મુસાફરીનો સરસામાન તૈયાર કરી તથા લશ્કરની બરાબર રચના કરી દિલ્લી તરફ જવા નીકળ્યો. દરમ્યાન મુઝફ્ફરશાહે પોતાના એક નિશાસ નાકરને પોતાના ભાઈ પાસે મોકલ્યો અને પોતાની જે હાલત હતી તેનું વર્ણન કરી મહમ્મદશાહને મારી નાંખવાની પુષ્કળ ઉત્કેષણ કરી. શમ્સખાને જવાબ લખ્યો કે મહમ્મદશાહ તમોઝ બાળક છે. અને લાયક છે. તે તમને જણાવ મિત્ર હોવો નેઇએ હું તો તમને આ એને મારી નાખવાના કામથી આવચકો ખાવાને ભલામણ કરૂં છું તમારે વિચારવું નેઇએ કે પાછળથી પશ્ચાત્તાપના તીરથી ઘાયલ થાઓ નહીં; માટે આ બાબત સંપૂર્ણ વિચાર કરી જગાળ લખવો. મુઝફ્ફરશાહે જવાબમાં લખ્યું કે મારી જે વડે તાતારખાને કરી છે તે જોતાં પિતા પુત્રનો સંબંધ હવે રહ્યો નથી અને તમે ભાઈ છો તેથી મારો વૃદ્ધ અવસ્થા અને અશક્તિનો વિચાર કરી આ કામ કરશો, કારણ કે ખરીરીતે તો દિલ્લગીરી મને થવી નેઇએ.

માટે એના આયુષ્યનો સૂર્ય અરત પામવો નોઈએ. શમ્ભુજીને લાંચાર થઈને પોતાના વૃદ્ધ ભાઈ ઉપર દયા આણી કર્યો સિનાર, જે દિલ્લી જતાં રસ્તામાં આવે છે ત્યાં આગળ તાતારખાનને વિષ આપી મારી નાંખ્યો. પછી ઘણી ત્વરાથી પોતાના ભાઈને કે-
દિમાંથી બહાર કાઢી ગુજરાતની હકૂમત ઉપર પાછો સ્થાપિત કર્યો. વળી લશ્કરનાં તથા
‘બીજા’ માણસો જે સુલતાન મુઝફ્ફરનાં ‘નોકરીમાં’ હતાં અને સુલતાન મહમ્મદ
તરફથી હુકમ પામ્યાં હતાં તેમને છૂટાં કર્યાં, અને મહમ્મદશાહના નોકરો જે
એના કામમાં સામેલ થયા હતા તેઓ પસાવો કરી સુલતાન પાસે આવ્યા
અને આજીજી કરી સમા માગી. મુઝફ્ફરશાહે સર્વને મહમ્મદશાહના પુત્ર અને
પોતાના પૈત્ર અહમદશાહની નોકરીમાં રાખ્યા.

પછી ન્યારે માળવાનો રાજા દિલાવરખાન મરણ પામ્યો ત્યારે તેની ગાદીએ
‘હોરા’ગરાહ બેઠો. આ વાત એવી બની હતી કે હોરા’ગરાહે ગાંધી મળવાની
લાલચે પોતાના બાપને વિષ દઈ મારી નાંખ્યો હતો. આ વાતની સુલતાન
‘મુઝફ્ફરશાહ’ને ખબર થતા હિ સ ૮૧૦ માં મોટું મશ્કર લઈને હુરાનાબાદ
તથા ધાર’તરફ ગયા હોરા’ગરાહ બેઠેલા હોવાથી પરી-
શ્રમિનો વિચાર ને કરતાં ગુજરાતના લશ્કર સાથે લડાઈ કરવા તત્પર થયો ગુજ-
રાતનું લશ્કર એના કરતાં ઘણું વધારે હતું ‘અહીં’ મોટું યુદ્ધ થયું અને ‘તેમાં’
‘માળવાનું’ લશ્કર ગંભીરમણમાં પડી વેરાઈ ગયું, તેથી હોરા’ગરાહ મુઝફ્ફરશાહના
‘હાથમાં’ પકડાયો. મુઝફ્ફરશાહે ખુતબો પોતાના નામથી લાણીઓ અને સિદ્ધાં
પણ પોતાના નામથી પડાવ્યા. પછી તે તરફનો બદાબસ્ત પોતાના ભાઈ નસર-
તખાનને સોંપી પોતે અસાવલ પાછો ફર્યા અને હોરા’ગરાહને પોતાના પૈત્ર અહ-
મદશાહને સોંપી એકાદ કિલ્લામાં કેદ રાખવા ફરમાવ્યું. અહમદશાહે ઘટતો
અમલ કર્યો. પછી પોડાક માસ વિત્યાબાદ હોરા’ગરાહ પોતાને હાથે ઘણીજ
આજીજી તથા નમ્રતાથી લખેલા અરજ પત્રો ઉપર ભવામણ કરી. અહમદશાહે
પોતાના દાદાને વિનંતિ કરી કે હોરા’ગરાહને કેદથી મુક્ત કરવો નોઈએ. આ
ઉપરથી ન્યારે માળવાની અંદર ગરબડ ઉઠી અને ત્યાંના લોકોએ નસરતખાનને
ધારના કિલ્લામાંથી બહાર કહાડી મૂક્યો તે વખતે સુલતાન મુઝફ્ફરશાહે હોરા’ગ-
રાહને મુક્ત કર્યો અને સ્વૈત છત્ર તથા લાન તત્ત્ર પાદશાહીનાં ચિન્હ તરીકે બક્ષીસ
કરી માગ્યા અને મદૂનો દશ એન પાછો મોઝાવ્યો. વળી માળવામાં જઈ તેને ગાંધી
ઉપર બેસાડી અવવા પોતાના પૈત્ર અહમદશાહને તેની સાથે મોકલ્યો. અહમદશાહ

દાદાના હુકમ પ્રમાણે લોશ ગણાહને માળવાના તખ્ત ઉપર બેસાડું. જલદીથી ગુજરાત પાછો આવી પહોંચ્યો.

અહમદશાહના માળવાથી પાછા ફર્યા પછી સુલતાન મુઝફ્ફરશાહ હિ. સ. ૮૧૪ નાં સફરમાસના આખર ભાગમાં બોમાર થયો, અને એણે જ્યારે જાણ્યું કે રોગ હવે મઠવાના નથી ત્યારે પોતાનાં બીજા ફરજદ કરતાં અહમદશાહને વંધારે પ્રવીણ અને સાચક નેમ તેને પોતાની જગ્યાએ ગાદી ઉપર બેસાડવાનું નક્કી કરી તેવી મતવબાનું મુદ્દુ પત્ર કર્યું. પછી એજ વર્ષમાં રબીઉલ આખર માસની આઠમી તારીખે ઇકોતેર વર્ષ અને તે ઉપરાંત કેટલાક માસની વયે આખરની મુસાફરી કરી ગયો. એના મરણ પછી એને ખુદાયાન કબીર કહેતા. એણે વીસ વર્ષ ઉપર કિર્ચિત સમય રાજ્ય કર્યું.

૨ સુલતાન અહમદ શાહ.

જમશીદના સમાન પાદશાહ અહમદશાહે પોતાના દાદાના ખર્ચપત્ર પ્રમાણે ગુજરાતની પાદશાહી ધારણ કરી ન્યાય તથા દાદનું નિરાન ફરકાવ્યું. એણે રૈયતનું પાલન કરવામા તથા જુલમ ગુજરેલાને ગદ આપવામાં કોઈ વખત પણ થૂક ખાધો નથી. એના જન્મ હિ. સ. ૭૮૩ મા થયો હતો. એની જન્મ કુંજ હળીના મહ નેમ જ્યોતિષીએએ લવિષ્ય કહ્યું હતું કે એને હાથે એક મહોરું કાચું થશે, જેથી તેનું પવિત્ર નામ આખી દુનીઆમાં કાયમ રહેશે. આજ પ્રમાણે અહમદશાહ નગર એને હાથે વસ્ત્ર તે લવિષ્ય સિદ્ધ થાય છે.

હિ. સ. ૮૧૫ મા સુલતાન મુઝફ્ફરશાહના પુત્ર ફરિઝખાને અહમદશાહના રાજ્યારોહણની વાત માંભળી તેથી તેણે વાધો ઉઠાવી લડાઈના મુકામે રોષ્યા અને તેને પ્રસિદ્ધ ઉમરાવો પૈકા હાકિમુલુલ્લ, મલિકગેર, મનિકે કરીમ ખુસશ, જવાણ અને પયાગદાસ ક્ષત્રી મળ્યાં ગયા. આ લોકો લડાઈ ટાળી તથા ખર્ચેડાને માટે પકાવવા હતા. તેમણે લશ્કર તથા નોકરો આકરો એકઠા કરી ખલાયતના હાકેમ અમીર મહમૂદ તુર્કને પોતાની સાથે સામેલ કરી ફરિઝખાનેને ખલાયતમા આણ્યો. વળી સુલતાન મુઝફ્ફરના બીજા પુત્ર હૈબતખાને પણ લશ્કર એકઠું કરી તેની નજીકમાં સુરતની સરહદમાં પકાવ નાખ્યો. સુલતાન મુઝફ્ફરના બીજા બે પુત્રો સાદતખાન અને ઘીરખાન પણ હૈબતખાન સામેલ થયા.

ખબર સાંભળીને ખલાયત તરફ ગયા અને નર્મદાના કિનારા ઉપર પડાવ નાખ્યો. અહીં સર્વે મસલત કરી સાત આઠ હજાર સવાર હાજર કરાવ્યા. જે કરવા ગયા ફીરોઝખાને સ્વેત છત્ર અને લાલ તબૂના ચિન્હ ધારણ કર્યા અને પછી કુમકને વાસ્તે માળવાના મુલતાન શહેર ગને પત્ર લખ્યો. મુલતાન હોશ સે સહાય આપવી એવી સરતથી કબૂલ કરી કે છત્ર થયા પછી તેને મત્લેક મર્ગલ દીઠ એક કરોડ રૂકા તેણે આપવા નોંધ્યો ત્યાર પછી જવાણ અને પયાગદાસની અનુમતિ મેળાઈ જમીનદારોને ઘેડા તથા પોશાક, તથા સનદો મોકલી પોતાની તાબેદારી સ્વીકારવાની ફીરોઝખાને સમજૂતી કરી.

મુલતાન અહમદશાહ જે કે જવાનીના તોરમા હતો છતાં મન કબજે રાખીને પ્રથમ ઘણાં પુસ્તકોમાંથી શિખામણોનો સંગ્રહ કરી ફીરોઝખાન તરફ કહેણ મોકલ્યા. ત્યારે શિખામણ તથા બોધના રાસ મની કેફ જવાણ અને પયાગદાસની યાદલમાં ફીરોઝખાનને લાગી નહીં ત્યારે અહમદશાહે આદમ બનકરને પોકુંક લશ્કર લઈ ફીરોઝખાનના સામે મોકલ્યો. અહીં લડાઈ થઈ તેમાં આદમ હાર્યો અને માર્યો ગયો. આ છત્ર પયાગદાસથી થઈ તેથી તેના મનમાં ખુબ અભિમાન બરાણ અને તેથી તેની સાથેના ઉમરાવોથી તે સહન થઈ નહીં રહવાથી તેમણે તેને મારી નાખ્યો અને છેવટે તેઓ ફીરોઝખાનથી જુદા પડી અહમદશાહને જઈ મળ્યા.

ફીરોઝખાન કુચ ઉપર કુચ કરી ભરૂચ તરફ રવાના થયો અને પોતાના ભાઈઓ સાથે ભરૂચના કિલ્લામાં ભરાઈ બેઠો. અહમદશાહે ડૂરી ખાસ જસૂસ મોકલી સંદેશો કહેવરાવ્યો કે આપણા તીર્થરૂપે (ખુદાયગાન કબીરે) ઇશ્વરની પ્રેરણાથી આ દેશની હકૂમતની લગામ મજ્જ ગરીબને સોંપી છે અને આપણી વચ્ચે લોહીનો સંમધ છે, તો તેમની આજ્ઞા મેળાઈ રાજ્યની તાબેદારી કરવામાં તમારે તત્પર રહેવું નોંધ્યો આપણા તીર્થરૂપે જે જે જગીરો તમને આપી છે તે તે પાળવામાં આવશે બધા ભાઈઓ પણ જસૂસનું કહેવું સાંભળ્યા પછી એકમત થયા અને તાબે થઈ જવું તે યોગ્ય ધાર્યું. તેથી મુલતાનની ક્ષમા માગી અને તેમને પોત પોતાની જગીરો જે માલ મુનતાનના વખતમાં મળી હતી તે મળી. અને હેખતખાન પણ મુનતાનની મેહેરબાવી પામી ભરૂચ ગયા પછી ફીરોઝખાન, શીરખાન અને સાદતખાન પણ મુલતાનને આવી મળ્યા અને તેમને જગીરો

આ પછી સુલતાને પાદશાહી જવાની ઇચ્છા કરી, પરંતુ એટલામાં ખબર આવી કે સુલતાન હોશંગને ફોરજખાને મદદ વારતે યોદ્ધાઓ હતો તે પોતાની રાજધાનીથી નીકળી ગુજરાત ઉપર ચઢી આવેછે. સુલતાન અહમદશાહે તેની સામે ઇમાદુલ્લુલ્લને હુશીઆર સીપાઈઓનું મોટું લશ્કર આપી મોકલ્યો અને પાછળથી પોતે પણ ઘણાક વીર પુરુષોને લઈ નીકળી પડ્યો. જ્યારે સુલતાન ઉતાવળથી મળલ કાપતો કાપતો સુલતાન હોશંગની નજીકમાં આવી પહોંચ્યો ત્યારે સુલતાન હોશંગ અત્યંત રાશ્ત્રીયો થઈ જઈ પોતાના દશ તરફ જતો રહ્યો. ઇમાદુલ્લુલ્લ કેટલીક મળલો સુધી પાછળ પડ્યો અને હોશંગની સાથે ને ને જનીનદારો સામેલ થયા હતા તેમને પકડી કબજામાં રાખી પાછા ફરવાનું નિશાન ફરકાવ્યું. સુલતાન અહમદશાહ ઇમાદુલ્લુલ્લને મળીને રસ્તામાંથી છૂટો પડી અસાવલમાં આવ્યો અને અશ્વોનાની ખરીબાધી ઉડતા રજા સમૂહ વડે સ્વર્ગસમાન શોભા આપી.

અસાવલની હવા પાદશાહને ઘણી પસંદ પડવાથી એજ વર્ષના એટલે હિ. સ. ૮૧૫ ના પાછલા ભાગમાં પરમેશ્વરના માર્ગના સંરક્ષક શેખ અહમદ ખટ્ટની ખાસે શુકનો તથા તેનક ભાવ જોવાની તેમની અનુમતિ લઈ સંભરી નદીના (અંજીરમતીના) કિનારા ઉપર એક શહેર બાંધવું શરૂ કર્યું; તે પોડી મુદતમાં સંપૂર્ણ થયું અને તેનું નામ અહમદશાહ રાખવામાં આવ્યું અને પછી ગુજરાતની પાદશાહીનો રાજધાની ત્યાંજ રાખવામાં આવી. અસાવલના કસબાને આ શહેરના એક મોહોલ્લો બનાવ્યો. તેમાં પાદશાહોની તથા મોટા મોટા પુરુષોની ઇમારતો પાડી ઈંટ તથા ચુના ગચ્છીથી ચણેલી છે. શહેરનાં ઘરોના ઘણા ભાગ સફાઈદાર છે. વળી પાદશાહી ફરખાર ને વિભાગમાં છે તે વિભાગને મોખરે ત્રણ મોટી કમાનો પાડી ઇંટોના ચણતરની છે અને તેને ચુના ગચ્છીથી છો કરી તોધી છે. તેમને લોકો તરપોળીડ કહેછે. એ શહેરનું ખજાનો પહોળાઈમાં એવકું મોટું છે કે દશ માડીઓ સાથે ચાકી રહે. કુકનો પાડી ઈંટની બાંધી ઇબંદી કરેલી છે.

ત્યાર પછી કિલ્લાનો તથા જામે મસ્જિદનો પાયો નોંચ્યો અને શહેરની બહાર ત્રણેય સાઠ પરાં બંધાવ્યાં અને દરેક પરામાં ખજાનો તથા મસજિદ બંધાવી. તે દરેક પરા પાછળ ઈંટ બંધાવ્યો. આ પરાં હવે પછી કામ છે. વસ્તી અને

આખા હિંદુસ્તાનમાં બલકે દુનીઆમાં નથી, એમ કહીએ તો ખોટું નહીં કહેવાય ત્યાર પછી અત્યાર સુધીમાં એ શહેર ચકતુ ગયું છે,

ત્યાર બાદ ફરીજખાન પાછો ગાંધ્યના દાવો કરી ઊભો થયો અને તેણે ઇડરના રાય રણમજને ઇડર પાછું આપવાનું વચન આપ્યું તેથી રાય રણમજ પાછું પાચ છ હજાર સવાર તથા પચાસ લશ્કર લઈ સામેલ થયો. વળી મલિકખદર, જે મોટો સરદાર હતો અને જે સુલતાન મુઝફ્ફરની પાસે જનાર આવનાર હતો તે પાછું ફરીજખાનને મળી ગયો. ત્યાર પછી તેમની સ્ત્રીએ મોહાસાના જાગીરદાર સૈયદ ઈબ્રાહીમ ઉરે રૂકનુદ્દીનખાન સામેન થયો. ફરીજખાનની પાસે સારો જમાવ થયો. સુલતાન અહમદશાહ તમામ પાદશાહી દમામથી મોટું લશ્કર લઈ મોહાસા તરફ ગયો. રસ્તામાં રૂકનખાનની શિખવળીથી અહમદશાહથી પસઠાઈ ફરીજખાનને મળી ગયો. ફરીજખાનને મોહાસાના કિલ્લાના રક્ષાણુ માટે મલિક ખદર અને રૂકનખાનને મૂકીને પોતે લડાઈ કરવા સાડ રાય રામ મલને સાથે લઈ મોહાસાથી નીકળી મોને રૂ ગુર આગળ પડાવ નાખ્યો.

અહમદશાહે ધૈર્ય રાખી કુચ જારી રાખી જ્યારે તે બગવા ખિરાની હદમાં હાખલ થયો ત્યારે તેણે પોતાના કેટલાક ઉમરાવોને મલિક ખદર અને રૂકનખાન આગળ મોકલ્યા અને કહેવડવ્યુ કે તેમણે ભૂલના અતર્પિત નજરે અંગ્રીજાથી ખરોડી નાખી સત્ય રસે ચાત્રુ જોઈએ ગએના ઉમરાવોએ જ્યારે તેમની તરફથી યોગ્ય મત્સુતર અભગયો નહીં ત્યારે તે દિગ્ગીર થઈ પાછા કુચ સુલતાન અહમદશાહ પોતાની રીજને હારખધ મોકલી કિલ્લા તરફ આવ્યો. ફરીજખાને પોતાની પાસેનું ખાસ લશ્કર પલિક ખદરની મદદ વાસ્તે મોકલી તેને લડાઈ માટે જવાનો હુકમ કર્યો. હુકમ મળ્યો કે તુરત મનિક ખદર રૂકનખાન, સુઈફખાન અગિસખાન અને બીજા સરદારા કિલ્લાનું વચ્કર લઈ લડાઈ માટે સુલતાન અહમદશાહની સામે આવ્યા પરંતુ પદશાહનો ક્રોધ એમના દિલ આગળ આવી બેઠો. થયો અને તેથી તેમના મન ઉપર અસર થતા લડાયું નહીં અને આખર પાછા નાશી જઈ કિલ્લામાં ભરાઈ ગયા.

સુલતાને કિલ્લાને ઘેરા ઘાલ્યો અને ઘણીક વાર સનાહ કરવાની શિખામણુ કોઈ કોઈ જોડે કહવરા મા કરી મનિખ ખદર અને અગિસખાને કપટથી જવા બ કહાલ્યે કે કુલાગા ફનાણા ઉમરાવો જે કિલ્લાની નજદીકમાં આવે અને મેલ કરાર સબધી હુમાડ મન સ્તોષ પાત્રે એવી રીતે વાતચીત કરે તો પછી

ગયો તે સમયમા પરસ્પર એકદો કરી સામેલ થયા તેમને બીજા બહોર લોકો આવી મળ્યા તેમણે ગુજરાતનો મોટો ભાગ તારાજ કર્યો આ રખને મુલતાન હોરાગ પણ જલવાડ (જલવાડા) ના રાજાનો પત્ર પહોચ્યોથી પોતાના ઉમરાવોને સાથે લઈ અહમદશાહની સાથે જો સબધ બધાયો હતો તે તમામ મનમાથી કહાડી નાખી છુટ ચલાવવાનો સારો વખત છે એમ ધારી ગુજરાત તરફ આવ્યો અને છુટકાટથી દેરા તારાજ કરવામા બાકી રાખી નહીં મુલતાન અહમદશાહે જલવાડાનો મામતો બીજા સમય ઉપર મુલતવી રાખી તમામ પાદશાહી દબદબાથી ચપાનેરની સરદહમા આવી પડાવ નાખ્યો અહીંથી મલેક ઈમાદુલ્લુક સમરકંદોને ઘરવાર લશ્કર સાથે હોરાગ શાહની સામે લડાઈ કરી તેના વિનાશ કરવા મોકલ્યા, અને પોતાના નાના ભાઈ લતીફખાનને નિઝામુલ્લુકની સાથે શાહમલિકે તમા અહમદસર ખેચી તયા બીજા ઉમરાવોને નેર કરવા મોકલ્યા હોરાગશાહ ગુજરાતી લશ્કરથી મુલતાન મુઝફ્ફરના સમયમા રોક ખાઈ ગયો હતો તેથી તે એકદમ પાછો ફરી રસ્તામા કંઈ પણ નહીં રોકાતા ધાગ જનો રજો આણી તરફથી શાહ મલિક અને મહમદ સરખેચી, જેમણે લોભવરા થઇને આ બડ ઉઠાવ્યું હતું તે નારી ગયા શાહજહાં લતીફખાન તયા નિજામુ મુલ્ક તેમની પાછળ પડયા અને પહોચીજ મજલમા તેમનો બધી અતંબાબ કમજે કરી લીધો આખરે શાહમલિક તયા અહમદ સરખેચીએ લાચાર થઈ પાછા ફરી લડાઈ કરી તેમા તેઓ હાર્યા બીજી હકીકત એવી કહેવાયછે કે શાહ મલિકે, જ્યારે લતીફખાન અને નિઝામુલ્લુક તેનો પાછળ પડયા અને છેવટ નજીક આવી પહોચ્યા ત્યારે, લાચાર થઇને રાત્રીના હુમલો કર્યો અને જ્યારે તેમા ફતેહ પામ્યા નહીં ત્યારે પોતાની સાથેના માણસોને મરતા રહેવા દઈ ગિરનાલ (ગિરનાર) ના રાજાના આશ્રયમા નારી ગયો મુલતાન અહમદશાહ ફતેહ કરી અને ફરમનોને નસાડી મૂકી તમામ દમામથી પાછો ફર્યો

મુલતાન અહમદશાહે ગિરનાલના કુમરના ઘણા વખાણુ સાંભળ્યા હતા અને અત્યાર સુધી ત્યાના કોઇ પણ રાજાએ મુસલમાનો સત્તાનો સ્વીકાર કર્યો નહોતો તે જો ધ્યાનમા રાખી આ કારણુ મળ્યું તેથી હિ સ ૮૧૭ મા ત્યાના રાજાને પારાડો કરવા તે તરફ સવારી કરી તેણે ગિરનાલના કુમરો દશમ પ્રવેશ કર્યો એટલે ગિરનારનો રાજા લશ્કર લઇને નીકળ્યો અને કેટલાક ગામોના નાકા રોક્યા જ્યા જ્યા લડાઈ ઝગડા થયા ત્યા ત્યા કંઈ પણ ફતેહ નહી

પામવાથી રાજ પાછો હડી ગયો અને પોતાનો પ્રથમ કિલ્લો, જે ડેકાણે હાલ જૂનાગઢ છે, તેમાં જઈ ભરાઈ એંઠા. મુસલમાની લશ્કર કિલ્લાની દીવાલ આગળ આવી પહોંચ્યું. જ્યારે કિલ્લામાં ઘેરાયેલા લોકો હેરાન થયા ત્યારે રાજ કિલ્લામાંથી બહાર આવ્યો અને મોટી ઘેરુ કરી પ્રતિ વર્ષ ખંડણી આપવાની કબૂલ કરી નગી પડવા તત્પર થયા. સુલતાન અહમદ ખંડણી વિગેરે વસૂલ કરવાના બંદાબસ્ત ઉપર સંપદ અબુલજેર અને સંપદ અબુલ કાસમ નામના બે ભાઇઓ, જે મોટા હમરાવ પેડીના હતા તેમને ત્યાં નિમિત્ત કર્યા અને પછી પોતે અહમદાબાદ પાછો ફર્યા. આવતાં રસ્તામાં સિદ્ધપુરનું જવાહીર અને ચિત્રથી શણગારેલું દેવલ જગજગથી ખોદી નખાવ્યું અને આસપાસનો દશ કબજે કરી ત્યાંની છુટથી ગુજરાતના વતનીઓને તાલેવર કર્યા.

એજ વર્ષમાં સુલતાન મલિકહુદદને તાલુકમુકનો ખેતાણ આપ્યો અને ગુજરાતનાં તમામ મૂર્તિ મંદિરો નાશ કરવા તથા ગુજરાત દરમો રહેલો મુકક સર કરવા તેની નીમનોક કરી. મલિક હુદદાએ મૂર્તિ પૂજકોની તથા તાબે નહીં થાય તે લોકોની કતલ કરવામાં કેર વર્તાવ્યો અને દરેક જણ ઉપર જલ્લો (વેરા) તથા ખંડણી મુકરર કરી, એટલુંજ નહીં પણ, ધણેક જગુને મુસલમાની ધર્મમાં અભણા. વળી ગુજરાતના ગજલોને કિવાતો તાબામાં આણ્યા કે ત્યાર પછી કાંઈએ 'ગિરાસ કે મેવાસતુ' નામ સાબળ્યું નથી.

હિ. સ. ૮૧૬માં સુલતાન અહમદશાહે ધર્મ સંગ્રામ અને ધર્મ સ્થાપવા આદે નાગોર સુધી સવારી કરી અને જ્યાં જ્યાં મૂર્તિ પૂજની બબર તસરોથી માંભળી ત્યાં ત્યાં જઈ જગજગથી મૂર્તિઓ તથા દેવળો ઉખાડી નાખ્યાં અને પુરુષ જુદે પ્રાપ્ત કરી. છેવટે નાગોર જઈ પહોંચ્યા અને કિલ્લો ને ઘેરા ઘાલી તેને સર કરવાની તજવીજ ચલાવી. આ વખતે કિલ્લાની હુદૂમન ઉપર હુઝરતખાન મળળ થયા હતા અને તે નાગોર તરફ ઘણો નજદીક આવો પહોંચ્યો છે તે જાણી અહમદશાહ ઘેરા ઉઠાવી દઈ માફવાની સાહુદમાં ઘઈ અહમદાબાદ આવ્યો.

ત્યાર પછી કેલેક વખતે આસીરનો હુકમ મલિક નસીર અને માળવાનો હાકેમજીવતાન હોરા મ પરસ્પર મળી ગયા અને તેમજ સુલતાનપુર તથા નંદરખા-રનાં મગણાંમાં હુંદકાટ ચલાવી. એ ઉપરથી સુલતાન અહમદશાહ હિ. સ. ૮૨૧ માં તે તરફ ગયો. ધણેક મુકામે પહોંચ્યા નહોતો એટલામાં ગુજરાત, રશિણ અને ખાનદેશની સરહદ ઉપર આવેલા તબોલના કિલ્લા ઉપર ગયા, અને

ત્યાંથી નંદરખારની ઝરહદમાં ગયો. મલિક નસીર નારીને આસીરમાં ભરાયો. જો લોકોને તંબોલના કિલ્લો સર કરવા મોકલ્યા હતા તેમણે રાજાને દિલાસો આપી તેને મોટી ભેટ સોગાદો લઈ સુલતાનની પાસે આણ્યો. આ સમયે વરસાદની ઋતુ બેસી ચૂકી હતી તેથી સુલતાને અહમદાબાદ તરફ પાછા ફરવાનો વિચાર કર્યો.

પરંતુ જિલ્લામાં નંદખારથી પવન વેગી બાતમીદારોએ આવી ખબર કરી કે ઇડર, ચાંપનર, મંડલ અને નાંદોદના રાજાઓએ એક સંપ કરી સુલતાન હોશંગને પત્ર લખી ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરવા બોલાવ્યો છે. આ વખતે નાગેરથી નંદર ખાર સુધીમાં માત્ર નવ દિવસ ગુસાફરી કરી એક સાંજણી સવાર આવ્યો અને તેણે રાજાખાન દંદાનીના પુત્ર કોદોઝખાનનો લખેલો પત્ર સુલતાન અહમદને આપ્યો તેથી ઉપલી વાતની સાબીતી થઈ. આ પત્ર ઉપર લખ્યું હતું કે “ સુલતાન હોશંગ તમને દૂર આવેલા જોઈ ગુજરાત છોડવાના ઇરાદાથી તે તરફ આવે છે. વળી મારે આપની સાથે અનુચિત છે, એમ ધારી મજ ગરોબને તેણે લખ્યું છે કે ગુજરાતના જમીન-દારોએ ખાસ પત્ર લખી તેને બોલાવ્યો છે અને તે ગુજરાત લેવાનો ઇરાદા રાખે છે, મારું હું જો ગુજરાત રાજાની ફતેહ કરવામાં સાદામેલ થાઉં તો તે મને નહરવાલા બક્ષીસ કરશે. આપ મારા તીર્થ ” ૨૫ તથા આશ્રય છો તેથી મારે આપને ખબર આપવી એ મારો ધર્મ છે. સુલતાન અહમદ વરસાદ વરસનો હતો છતાં કુચ ઉપર કુચ કરી નર્મદા નદી પાર કરી મહેદી નદીને કિનારે પહોંચી નાંખ્યો અહીંથી ખાસ પસંદ કરેલા માણસોનું લશ્કર લઈ સુલતાન એક અડવાડીઆમાં મોઢાસાની હદમાં આવી પહોંચ્યો. સુલતાન હોશંગ આ ચઢાઈથી લય પામી પાછો ફરી ત્વરાની પાંખ ઉપર સવાર થઈ પોતાની રાજધાનીમાં ગયો. સુલતાન અહમદશાહે તમામ લશ્કર એક-કું કરવાના હેતુથી ફેટલાક દિવસ મોઢાસામાં સુકામ રાખ્યો. આ ખબર સોરઠના રાજાને પહોંચવાથી તેણે તાબેદારીની સાંકળમાંથી મરતક બહાર કઢાડી મુકરર કરેલી ખરણી અટકાવી પોતાના ગળથી બહાર પગ લખાવ્યો. એજ સમયે મલિક નસીરે પણ લાગ જોઈ પોતાના લાઈ મલિક હંદિખારના કબજામાંથી થાલનેરનો કિલ્લો પહોંચી લેવા પ્રયત્ન કર્યો, અને તેનો મદદે સુલતાન હોશંગે પોતાના પુત્ર ગઝનીનખાનને ફેટલાક અમીરો સાથે મોકલ્યો. આ લોકોએ સુલતાન પુર ઉપર મોટો ત્રાસ આણી મૂક્યો. સુલતાનપુરના સૂબાનો હાકેમ મલિક અહમદ કિલામાં ભરાઈ બેઠો અને ત્યાંથી અહમદશાહને અરજ પત્ર મોકલ્યો. એ દરમ્યાન

સુવ્રતાન અહમદ સોરઠના રાજની ઉદ્ધતાઈ ચમાવવાને મોડાસાથી મુઝિક મહમુદ તુર્કને મોકલ્યા હશે. તેણે ત્યાં જઈ કેતલ તથા લુટે ચઢાવી અને ચુકરર કરેલી ખંડણી વસૂલ કરી. સુવ્રતાન અહમદ મવિક નસીર અને ગઝનીનખાનને પાંશરો કરવા સારૂ મહમુદ તુર્ક તથા મખસિમુદમુકને મોકલ્યા. તેમણે રસ્તામાં નુંદાદ ઉપર ચઢાઈ કરી ત્યાંના રાજા પાંચી ખંડણી લીધી. જ્યારે તે સુવ્રતાન પુરની સરહદમાં જઈ પહોંચ્યા ત્યારે મુઝિક નસીર યાફનેરના કિલામાં ભરાઈ બેઠા, અને ગઝનીનખાંચે, પોતે ચારે તરફ ઘેરાયેલા એઈ મહમુદ તુર્કની ભઠ્ઠામણ સાથે કેટલાંક માણસો સુવ્રતાન અહમદની પાસે ક્ષમા માગવા મોકલ્યાં. ઘણીક વખત આવજા થયા પછી સુવ્રતાને તેના કરેલા ગુન્હા બાબત ક્ષમા આપી તથા તેને “ નસીરખાન ” ના ખેતાબ આપી પેશાકની બક્ષીસ કરી. ત્યાર પછી સુવ્રતાન અહમદબાદ આવ્યો.

ખીજે વર્ષે એટલે હિ. સ. ૮૨૨ના સફર માસમાં સુવ્રતાન અહમદ નિઝામુદ્દીનમુકને ગુજરાતની સુખત કરીને તથા મંડલના રાજાને બદલો લેવાની ભાળવણી કરીને સુવ્રતાન હોશંગતું પેર લેવાના ઇરાદાથી મોઢું ભરકર તૈયાર કરી મોડાસાથી નીકળી હવાની હરકને તથા રસ્તાઓ ઉડા અને સાકડા ખતોં કુચ ઉપર કુચ કરી માગવા તરફ રવાના થયો. સુવ્રતાન હોશંગ ત્વરાથી તેના સામે આવ્યો અને કાઠીમાદહમાં ઉતરી કિલ્લાની ભીંત તરફ પોતાની પીઠ સોંપી ઉંડાણુ જગામાં પોતે મોરચો રાખ્યો અને પોતાની આગળ મોટાં મોટાં લૂલ કાપીને આડો ખાણવંદ (આડ કોટા વિગરેનો કેટ) બનાવી દીધો. સુવ્રતાન અહમદશાહે ચોગાનમાં ઉભા રહી એવી ગોડવણુ કરીકે લરકરની જમાણા બાજુનો સરદાર અહમદ તુર્ક અને ડાળી બાજુનો સરદાર મલિક ફરીદ તથા ઇમાદુદ્દીન સમરકંદી ચાથ, અને છાવણીનો સરખમ અઝદુદ્દાલા સાચવે. આ પ્રમાણે ગોડવણી કરી સુવ્રતાન અહમદ રણક્ષેત્ર તરફ જતો હતો તેવામાં એની નજર મલિક ફરીદના તખ્ત ઉપર પડી. તુરતજ ત્યાંથી એક ખિદમતગારને બોલાવી તેની સામે મલિક ફરીદને કહાવ્યું કે તારા બાપનો ઇમાદુદ્દીનમુકનો ખેતાબ તારા ઉપર બક્ષીસ કરવામાં આવ્યો છે માટે તું અમારી સાથે ચાલ. ખિદમતગાર જઈ પાછો આવ્યો અને કહ્યું કે મલિક ફરીદ શરીરે તોજ ચાળાવે છે અને ઘોડીકવારમાં આવી પહોંચશે. સુવ્રતાને કહેવાવ્યું કે આજનો દિવસ સંત્રામનો છે અને તેમાં હીજ કરશે તો કેરાદને ચિંતા તથા પસ્તાવો થશે, ફરીદ જ્યાં પહોં નહીં રોકાતાં રણક્ષેત્ર તરફ નીકળ્યો. એટલામાં જન્ને સુવ્રતાનો જરાબર એકમેકના મામા થઈ ગયા અને જન્ને બાજુનાં લરકર જોસખાં ઉભરાવા લાગ્યાં. અહમદશાહના લરકરમાંથી

હિ. અ. ૮૨૩ માં આંખાનેર જેર કબાના ઈરાદાથી તે તરફ ચલાઈ કરી અને પછી ધાંગણે જગાએ આવી કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો. ત્યાંના રાજાએ આજ્ઞાથી સગાઈ કરવાની ઈચ્છા બતાવી તેથી તેનો પાસેથી કેટલીક ભેટ લઈ પ્રત્યેક વર્ષે ભરાતી ખંડણી તેના ઉપર ચુકવતી કરી મુલતાન અહમદ રાજધાનીમાં આવી પહોંચ્યો.

એજ વખતે મુલતાન હોશંગે માછળ-હિલત વખતે બોલી બોલીને નિર્મળ મનના બગીચામાં ઉદાસોનતાનો વ ધોળાઓ ઉઠાવ્યો. તેથી મુલતાન અહમદે હિ. અ. ૮૨૫માં બ્રહ્મદેવ સિપાઈઓનું ઘરફર લઈ પોતે માગવાના મુનક ઉપર ચડાઈ કરી અને મહુના કિલ્લા નીચે આવી પહોંચ્યો. અહીં તેણે મારગપુરે દરવાજા આગળ પહોંચી નીચે અને કિલ્લાને ઘેરો ઘાલવાનો પ્રયત્ન જેટલો બને તેટલો કર્યો. કિલ્લાના દરેક ન્યાયાના અમીરોને સુખ કરી નાકે બધી કરી. મુલતાન હોશંગના મનનો ખાત્રી થઈ કે કિલ્લાનો બંદાબસ્ત મારી રીતે થયો છે. એટલે તેણે ઝીની એક ચુકિત રચી કે જેને પાછળથી ગણા લોકો યાદ કરે છે. તેણે એક કુર્બાને પોતાનું તખ્ત એક મસ્જિદ અને વિચિત્રાણુ તથા વિધામુ અમીરને સુમત કરી પોતે છ હમદ મુનદા સત્તા સાથે લઈ નાગોની દરવાજાની બહાર નીકળી ગયો. ઝીની મતલબ એવી હતી કે જાજ નગર તરફ જઈ ત્યાંથી પુષ્કળ મસ્તાન હાથેથી પકડી લાવી પાંજા દગુ. પોતાની બહાદુરીથી જાજનગર જઈ પહોંચ્યો. ત્યાંથી મોટા મોટા પુષ્કળ હાથેથી પકડી છમાસની અંદર પોતાની રાજધાનીમાં આવી દાખલ થયો અને કિલ્લાના કાગરા ઉપર લાવતા ચડાવ્યો તથા નાખતો વગડાવી. મુલતાન અહમદશાહને મુલતાન હોશંગની સલાહોની બિય-કુલ ખબર નહોતી. તેણે કિલ્લાના કાગરા ઉપર પાવડા બેઠા બેઠાને તથા નાખતોના અવાજ સાંભળીને આ ખુશાલીનું કાણુ બાણુ તપાસ કરી. બિજમતગારોએ બધીખગર જાણીને જે બાણુ હતું તે મુલતાનને કહ્યું. મુલતાન અહમદશાહ અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યો કે આવા કિલ્લાને માટે હવે ગુ કરવું કે જેની દરેક બાજુએ આટલું બધું ઇશ્કર જેમી રહ્યું છતાં તે બહાર નીકળી આવ્યે બધે દૂર પોતાના રાજ્યમાં નીકળી જા. પામ્યો ને છ મહીના પછી પાછો આવી મહેરનાં દાખલ થયો ત્યાં સુધી આપણને કોઈ બખરબ પડી નહોતી. પછી કિલ્લા ચર કરવાના વિચારથી નગર દુકાણી રૂઢ માગવાના પ્રદેશમાં આવી અત્યંત ખરાબી કરી મૂકી. દરમ્યાન તેની અને મુલતાન હોશંગની વચ્ચે ઘણીક લડાઈઓ થઈ તેમાં તે વિજય પામી મુજરાત તરફ પાછો ફર્યો. પરંતુ મુલ્લા અહમદ નામે વિદ્વાન તારોબિ અસફીમાં આ બતાવેને માટે એક લખે છે કે હિ. સ. ૮૨૫ માં મુલતાન

હોરાગ જોડાગોનો વેપ હાલ નજર નગર ગયો સુનતાન અહમદશાહને ખગ
 ાથઈ કે હાથે કેટલોક મુદત થયા માળવાના મદરાના નીકળી ગયો છે અને
 પાને ગેરહાજર છે અમીરો તથા હરકરના સંગદાને પોતાના રાની સુખ
 કરી છે તેથી તે વાકના કબજામાં કિસ્મો છે આ ખમર પતાજ તરતજ ગુજરાતથી
 નીકળી માળવા તરફ ઉપગ હાલ કુચ કરી રવાના થયો અને માળવા તામા
 ના મહિમો કિસ્મો સેડેનાઈથી નઈ જોધો અને મદના કિસ્મો નીચે આવી પહો
 ચ્યો જ્યારે તેના મદદારો કિસ્મોને ઘેરો ઘાવવામાં રોકાયા હતા તે વખતમાં
 અદાઈતું સરખ માળવાનો ચારે તરફ મોકલ્યું અને ખરાબોમાં બાકી
 ગયો નહીં તે હરખાનમાં વરખાદની મોસમ બેઠી અને વિજયની આશા
 બિરકત રહી નહીં બેઠે તે કુચ કરી ઉજ્જવન તરફ ગયો તે દરમિયાન
 સાધી તે સરહદ પોતાના મંજામાં નીધી તે હરખાન ગુજરાતથી કિસ્મો
 તોડવાના થયો તેના કે મજનિક, અરાબા વિગેરે ગુજરાતથી મગાવ્યા ગુજરા
 તથી મનિક મુખરંજ જરૂરીઆતી તમામ સામાન સહ આવ્યો બેઠે સુવતાન અહ
 મદ ફરીથી મદના કિસ્મો ઉપર અદાઈ કરી ગયા મલિક મુખરંજને તારાપુરનું
 નાણું સામવવાને મુકરર કરી પે તે કિસ્મોને ઘેરો ઘાવવામાં કમર સાધી નહીં
 બેઠવામાં સુવતાન હોરાગ પાડે ફરીથી ખમર મળી તેથી સુવતાન અહમદ
 પોતાના અમીરો ને આચપાસના પ્રમુખ તામે કરવામાં ગુલામો હતા તેમને એક
 જગ્યાએ એકઠા કર્યા અને પહેલાની માફક મગજામાં મુકામ સાધી આમંપાસનો
 મુકામ કબજે કરવો એવા હુકમો મદથી નીકળી સાગર ગુજરાત ગયો સુવતાન હોરાગ
 મુકાન અહમદશાહના ઈરાદાને પાડે યઈ બાજે રતે સાર ગુજરાત તરફ આવ્યો
 અને ગુજરાતના સુનતાન પાને દગાબાજ માણસો મોકલ્યા તેમજે બેરી ખુશમન
 કી સાર ગુજરાતી નજીકમાં આવવા કે બાઈબા, ખારબદ તથા ઉજ્જવનથી તે
 ઘણા કાપડ થયા તેજ રાત્રે બેઠેલે કે સ ૮૨૬ ના મોહરમ માસની ખારમી તાની
 ખની રાત્રીમાં મુકાન હોરાગે મુકાન અહમદની ઘાવણી ઉર હુમરો કયો ઘણા
 ગુજરાતીઓ ગાઈલ હતા તેથી માર્યા ગયા અને બાકીના ચારે તરફ બીજાવા
 લાગ્યા સુવતાન અહમદ જાગૃત થયો પગુ રોકત ખાનામાં મનિક જૂનાર શિ
 વાય બાજુ દુધને હાકુ નવો ચેમીના પેટામાં દુગ્ધ રહ્યા તેમાંથી કિંટપર પેને
 અને બીજા ઉપર મલિક જૂનાર મવાર થઇ મેદાનમાં એક ખૂંટપર આ
 વી ઉભા રહ્યા ઘોડીખાર પે બી ઘાવણીની ખમર કહાડવા વાસને સુવતાને મલિક
 જૂનારને મોખ્યા તેજે અવો જ્યુ તે મનિક મુખરંજ તથા મલિક ફરીને પોતાના
 માણસો સાથે તેવા યઈ રોકત ખાના તરફ આવવા ફોડ તેમજે પાદશાહની

ખખર પાછી અને મલિક જૂનારે તે સર્વે કહી. મલિક જૂનાર બન્ને જણને સુલતાન પાસે લાવ્યો. સુલતાને કોકલો હતો. તેની સાથે અધિક મુકરમે મસજત કરી લડાઇમાં જવાની રજા માગી. સુલતાને વહાણું વાય ત્યાં સુધી થોડીક વાર સજ્જી પકડવાનું કહી મલિક જૂનારને સુલતાન હોશંગ કયાં ઉભો હતો તથા તે વખતે તે શું કરતો હતો તેની ખખર કહાડવા ફરી પાછો છાવણી તરફ મોકલ્યો. તેણે આવી ખખર કહી કે લશ્કર છુટમાં મરાગુલ છે અને સુલતાન હોશંગ થોડા તથા હાથીઓ સહીત સિપાઇઓની ગણતરી કરે છે તથા અમુક જગાએ છાવણીની બાજુ ઉપર ઉભો રહી આરામ લે છે. સુલતાન અહમદશાહ પ્રભાતને ઉદય થતાં જ એક હજાર સેવાર સાથે લઈ સુલતાન હોશંગને પરાજય કરવા તેના તરફ વળ્યો, અને જ્યારે નજદીક આવ્યો ત્યારે તેના પોતાને મળતા આવતા દુશ્મનાથી તથા પોતાના અનુયાયી તેને ઝીણખી તેના સામે ગયે. આ દિવસ સુલતાન અહમદના નમ્રીબના ઉદયનો જ હતો. બન્ને વચ્ચે ઉગ્ર યુધ્ધ થયું અને બન્ને તરફના સુલતાનોએ પોતે જાતે વિજય માટે એવો પ્રયત્ન કર્યો કે બન્ને જણ જખમી થયા. આ વખતે ગુજરાતી લશ્કરના હાથીઓના મહાવતો પણ લડાઈમાં ગુંથાયા હતા, તે પોતાના મલિકને ઝીણખી બધા ભેગા થઇ ગયા અને હોશંગના લશ્કર ઉપર હુમલો કર્યો. સુલતાન હોશંગ, આ હલકી છરવવાની તાકાત નહીં રહેવાયી, સારંગપુરના કિલ્લામાં નાસી ભરાયો અને ગુજરાતીઓની જે જે વસ્તુઓ તે છુટ કરી ગયો હતો તે તમામ ગુજરાતીઓના હાથમાં પાછી આવી તથા સાત જાતવાન હાથીઓ જે હોશંગ જાજ નગરથી લાવ્યો હતો તેમનાથી સુલતાન અહમદશાહના પૈભવમાં વધારો થયો. સુલતાન અહમદ સારંગપુરને ધેરા ઘાતવા નો ઇરાદો કર્યો, અને આ જગાએથી પાછા ફરવાના હેતુથી સુક્રમ ઉઠાવ્યો એ ટલે હોશંગે આ આદેશ લાગે એમ બાણી સારંગપુરના કિલ્લામાંથી બહાર નીકળી સુલતાન અહમદના લશ્કરની પાછળ પડી કતલ તથા છુટ કરવામાં કસર રાખી નહીં. આ સમયે પણ સુલતાન અહમદ વિજયવંત થયો અને યુધ્ધ થયું તેમાં માળવી લશ્કરનાં સાર હજાર અને નવસેં માણસો માર્યા ગયો. સુલતાન હોશંગ ફરીથી નાસીને સારંગપુરના કિલ્લામાં ભરાયો અને ફરી પાછો કેટલાક જાજ નગરી હાથીઓ, જેની ખરદાસ્ત સુલતાન હોશંગ પોતે રાખતો હતો તે ગુજરાતી લશ્કરના હાથીઓની પંકિતમાં સમેલ કરવામાં આવ્યા. ત્યાંથી સુલતાન અહમદ અહમદશાહ આવ્યો.

અહીં આવી શેખ અહમદ ખટ્ટ, નેમણે આ નિબંધ થવાનું ભવિષ્ય વચન કહ્યું. હવે તેમને ઘણું જ માન અકરામ આપ્યું અને ગુજરાતીઓની તેમના ઉપર પ્રીતિ તથા ભક્તિ હવે ઉપરાંત બધાઈ. વળી ગુજરાતના હરકરે આ સવારીનો આદર ઘણો મહેનત ઉઠાવી હતી. તેથી તે થોડાક વર્ષે આરામમાં રહ્યું.

હિ.સ. ૮૨૬ માં મારઝધવાન પાદશાહ અહમદશાહ ઇંડર તરફ ગયો અને સાબરમતીની એક શાખા ઉપર અહમદનગર નામે શહેર વસાવ્યું. અને તે જગ્યાએ એક કિલ્લો બાધી ત્યાંથી તે સરહદના પ્રદેશમાં ચાહે તરફ લશ્કરે મોકલ્યાં, નેમણે લીધું સૂકું ન જોતાં સર્વે દશ અગ્નિથી તારાજ કર્યો અને ને રસ્તામાં મળ્યું તેની કતલ કરી. છેવટ સુલતાન અહમદ અહમદનગરથી નીકળી પોતાના લશ્કર તથા તમામ દમામ સાથે ઇંડરના પ્રદેશમાં આવ્યો અને ગુજરાતશાહે ને કિલ્લો સર કર્યો હતો તે સિવાયના બીજા ત્રણ કિલ્લા એક દિવસમાં સર કર્યો. ત્યાંના રાજા પૂંજ નાસી. જ્યારે વિજયનગરના કુંગરામાં ભરાઈ ગયો. સુલતાન અહમદ ત્યાંથી પાછો ફરી અહમદનગર ગયો.

બીજે વર્ષે એટલે હિ. સ. ૮૩૦ માં અહીં કિલ્લો તથા શહેર બંધાતાં હતાં તે સુધી કમી ઇંડરનો દશ તાબે કરવાને વિચારની લગામ ખેંચી. 'પુજરાયે પોતાના બાપદાદાની બેગી કરેલી પૂંજ વહેંચી દઇને પુષ્કળ સવાર તથા પ્યાદલ લશ્કર લઈ પોતાની સંવિત પ્રમાણે હાથપગ પહોંચ્યા, પરંતુ આખરે નિરૂપાય થઇ પોતાની રાજધાનીમાંથી બહાર નીકળ્યો, અને પોતાના દેશનો આસપાસ કરકાટક (પરકાર, ક'પાસ) ની પેટે કરવા માડ્યું અને ત્યાંથી હરકત કરવા લાગ્યો. આખરે એક દિવસ એટલે હિ. સ. ૮૩૧ ના જમાદી ઉર્ અવસર મહીનાની પાચમી તારીકે ગુજરાતના લશ્કરમાંથી કેટલાંક માણસ ઇંડરના કુંગર ઉપર ચડે. હોવા જતાં હતા, તે વખતે પુજરાયે લાગ જોઇને તેમના ઉપર હુમલો કર્યો. પણ તે હાર ખાઇને પાછો ફર્યો. પરંતુ ગુજરાતીઓ તરફનો એક કિંમતી હાથી તેના હાથમાં આવ્યો તે લઈ ચાલતો થયો. ગુજરાતીઓ હાથીને લઈ ગયો જાણીને તેની પાછળ પડ્યા. છેવટ કુંગરના સંકડા જગ્યામાં તેઓ આવી પહોંચ્યા ત્યારે પુજરાય લડવા ઉભો થયો અને ગુજરાતીઓને પાછા હડાવ્યા; પરંતુ હાથીના મહાવત ઘણો બહાદુર હોવાથી જ્યારે તેણે જાણ્યું કે પાછળથી કમક આવે છે ત્યારે લાગ જોઇને ખાપેડું લૂચું હલાવ કરી હાથીને પુજરાયના ઉપર દોડા-

ઓ. પુંજરાયનાં ઘોડા ભડક્યા તેથી પુંજરાય કુંગર ઉપરથી નીચે પડ્યા અને ઘોડા સાથે મારણ પામ્યો. મહાંવતે આ ખબર કોઈને જાણ કરવી નહોતી તે ઇરાદાથી હાથીને ગુજરાતી લશ્કર તરફ લીધો. ઇંદરનાં માણસો. હાર ખાઈને ખરાબ હાલતે પોતપોતાને ઠેકાણે નંતાં રહ્યાં અને તેમણે પુંજરાયનું શબ જો-
ળી કહાડવા તજવીજ કરી. બીજે દિવસે એક જાણુ પુંજરાયના મુઠા પાસે યદ્યને જતો હતો. તેથી તેણે તે મુઠું, આળખું. તેનું માથું કાપી લઈ તેણે અહમદશાહ પાસે આણું. અહમદશાહે આ બાબત તપાસ કરવા તથા માથું આળખવાને માણસો જોલાવ્યાં, પરંતુ કોઈએ આળખું નહીં. એટલામાં ત્યાં એક માણસ હતો જે પહેલાં પુંજરાયનો નાકર હતો પણ પાછળથી ઘણા વર્ષથી 'ગુજરાતી જાવણી'માં નાકરી કરતો હતો તે આવ્યો તેની તજર પુંજરાયના માથા ઉપર પડી તેથી માથું આળખું. તેણે પુંજરાયનું જાણુ તથા અનાજ ખાધું હતું તેથી પ્રથમ તે એ માથા ન લાંબા થઈ મણામ કર્યા અને અહમદશાહને અરજ કરી કે એ માથું પુંજરાયનું છે. સુલતાન આ માણસની વફાદારીથી મસન્ન થયો અને તેની નાકરીમાં વધારો કરી ચઢતીએ પહોંચાડ્યો. કહ્યું છે કે:—

“ તારી વફાદારીથી ગાંધિ રહીશ નહીં અને તે ખર લાવવા ચૂકીશ નહીં, કારણ કે આખરે વફાદારી તને લાલજ કરશે. ”

બીજે દિવસે સુલતાન અહમદ ઇંદર ગયો અને તે પ્રદેશમાં તથા વિજનનગરની હદમાં ખરાબી કરવા લશ્કર મોકલ્યું. પુંજરાયનો છોકરો વીરરાવ જે તેના બાપની ઇંદરની ગાદીએ બેઠો હતો તે કટુંબનો માલિક હતો તેણે કુશમતાવટનો વિચાર છોડી દઈ અહમદશાહને પ્રતિ વર્ષ ત્રણ લાખ ટંકા આપવાની કબૂલત આપી. પછાંથી અહમદશાહે સફરદુમુલ્કને અહમદનગર મોકલ્યો અને પોતે કંકવાડાનો રણ લુટી અહમદાબાદ આવ્યો.

હિ. સ. ૮૩૨ માં અહમદશાહે ફરો પાછો લશ્કર લઈ ઇંદર ઉપર ચઢાઈ કરી અને સફર મહાંનાની છઠ્ઠી તારીએ ઇંદર તાબાનો એક કિલ્લો જીતી લીધો અને કિલ્લાની અંદર આવી પરમેશ્વરનો આભાર માની એક જગે મસજીદનો પાયો નાંખી અહમદાબાદ આવ્યો.

હિ. સ. ૮૩૨ માં જાલરાજાના રાજ કાનાએ સુલતાન કહેલી ઇંદરની ફતે-
જનો તથા બીજા નેમીનદારો સાથે કરેલી સલાહની ખબર જાણી એટલે પોતાનાં

ધીરા ધીરા પૃથ્વરના ફેટ ઉપર ચલીને અદર ગયા અને દરવાજે ઉઘાડી દર્શિણી
 લશ્કરને અદર દાખન કરવાનો ઈતારો કરતા હતા એવામાં મલિક સામંદ
 મુનનાનો અદરથી આવી પહોંચ્યો અને તેમના ઘડાકે જાણુને કાપી નાખ્યા અને
 ઘોડાકે બાકી રહ્યા તે કિલ્લાનો દોવાલ ઉપરથી પડતુ મૂકી હલાક થયા પછી
 દરવાજા ઉઘાડી બહાર આવી સામંદ સુલતાનીએ દરવાજાની સામે જ દુશ્મનોનો
 મારચો હતો તેના ઉપર ગત્રીનો હલો ફોડ્યો અને તેઓ નિનામા હતા તેથી ફેટલાક ઘાય
 લ થયા અને ફેટલાક વિખરાઈ ગયા આ સમયે ગુજરાતનો મુનનાન ઘણો નજીક
 આવી પહોંચ્યો હતો તેથી દર્શિણીના સુલતાન કિલ્લા આગળથી હતો તેની સામે
 અવધો તેજો પોતાના સરદારને સરદારને યોનાથી મધ્ય કે ગુજરાતનું હમ્દર ઘણી
 વાર દર્શિણી લશ્કર ઉપર વિજય મેળવી ગયું છે મારાઈમ પણ તેમને કમળે
 ગયું છે, ને આ વખતે મુગ્તીથી મારી રાખ્યો તે દર્શિણીના મુન આપણા હાથ
 માંથી જો પછી બધી તૈયારી કરી લડવાને આ થો નવાઈ રાજ થઈ, દર્શિણીના
 મમીરો પૈકી અજદખાન મેદાનમાં આગળ આવ્યો તેની સામે અજદખાન કે
 યોદ્ધાને સરદારની સામસામી લડાઈ ખૂબ મૂકી આખરે અજદખાન કાથર
 ઇં પડ્યો અને જ ને તરફના લશ્કરોએ પણ સામસામી ખૂબ નહઈ થવાથી
 ત્યાં દિવસનો અરત થયો તારે સર્વે પોતપોતાની ડાવણીમાં આવ્યા મુનનાન
 અહમદ બ્રાહ્મણીએ જાણુ કે દર્શિણીના લશ્કરમાંથી ઘણાનું માર્યું માર્યું ગયા
 છે, તેથી તે ત્યાં પાછો ફરી પોતના મુનમાં જો રહ્યા મુનનાન અહમદ
 ગુજરાતી બીવણના કિલ્લામાં ગયો અને મલિક સામંદ સુલતાનની પત્નીમાં વધા
 રો મો ફેટલાક માણસો તે જગ્યાએ મૂકી પોને ચાલને તરફ રવાને થયો ત્યાં
 કિલ્લો મરાઠા કમળવાની તજવીજ કરીને નાદાદ છુટી તારાજ મ્યું અને તે તર
 ફના દખરેખ રાખવા અમુતુવતુ કને મૂકી પોને મુલત નપુર અને નદરખ રને રસ્તે
 અહમદા માદ ગયો અહીં આવ્યા બાદ પોંડે દિવસે માહાગમના રાખની દિકરીનું
 લગ્ન શાહનવાદ રત્તલખાનની સાથે થયું. સિંગલિતતવારિખ દક્ષિણમાં
 આ પ્રિગતુ પાણુ કેઈ જૂદીજ રાને કયુ છે, પરતુ તે બરાબર રપ્પ લખે
 લુ નથી અને આ લખનારને આ બાબત એવી ખાતરી થઈ કે દર્શિણીના લખ
 નારાઓએ આ બાબત વધારીને લખી છે અને ગુજરાતના લખનારાઓએ
 ને લખ્યું છે તે સત્યની વધારે મજલીક છે

હિ. સ. ૮૩૬ માં સુલતાન અહમદશાહ નાગોર અને મેવાત તરફ ગયા મધ્યમતો ન્યારે એ ડુંગરપુર પહોંચ્યા ત્યારે ત્યાંના જમીનદારો પાસેથી પુષ્કળ ખંડણી લઈ ફેલવાડા અને દેવંવાડા જે ચિતોડના રાણા મોકલના તાબામાં હતા તે પ્રદેશોને ખરાબ અને વેરાન કર્યો. જ્યારે મેવાત અને લકમાંની સરહદમાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે તે સરહદની રેયત પાસેથી પુષ્કળ બેટ લીધી. અહીં સુલતાન મુઝફ્ફરનો ભત્રિજો રામસખાન દંદાનીના દીકરો કૃષ્ણાખાન જે નાગોરના હાકિમ હતો તે સુલતાનની હુજૂરમાં આવ્યો અને કેટલાક લાખ ટંકા ખંડણી તરીકે બેટ કર્યા. સુલતાને તે તમામ બેટ તેને બક્ષીસ કરી તથા બીજા વધારે બક્ષીસો આપીને ગુજરાત તરફ પાછો ફર્યો અને ગરીબો તથા દુઃખી લોકોમાં ઘણું દ્રવ્ય વહેંચ્યું.

હિ. સ. ૮૪૯ માં હોશંગશાહનાં નાકરોમાંનો એક મહમૂદ ખિલજી સુલતાનનું પદ ધારણ કરી માળવાનો ધણી થઈ બેઠો અને મહમૂદશાહનો દીકરો મસઉદખાન નાસી જઈ ગુજરાતમાં આવ્યો. હિ. સ. ૮૪૨ માં સુલતાન અહમદશાહ તેના તરફ મહેરબાની કરી અને તેને પાછો મંદૂના તખ્ત ઉપર બેસાડવાને તે માળવા તરફ રવાને થયા. ન્યારે તેઓ હાઉઝ ગંગપુર આગળ પહોંચ્યા ત્યારે ત્યાંથી અનુભવી માણસોની એક ફોજ ખાન જહાન, જે અદરીથી મદૂના રાણીઆબાદ તરફ આવવા નીકળી ચુક્યો હતો, તેના સામે મોકલી ખાનજહાનને આ ખબર થઈ એટલે ઉતાવળથી પોતાના દીકરા સુલતાન મહમૂદ પાસે જઈ પહોંચ્યા. સુલતાન અહમદશાહે કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો, દરરોજ અદરીથી કેટલાંક માણસો બહાર ત્રહી આવી લડાઈ કરતાં હતાં અને પાછાં કિલ્લામાં ભગઈ જતાં હતાં. કેટલાક દિવસ પિત્યા પછી સુલતાન મહમૂદ રાત્રિના હુલ્લો કરવાનો ઈરાદો કર્યો. આની ખબર કિલ્લાની અદરના માણસોએ સુનતાન અહમદશાહને કરી. સુલતાન મહમૂદ, સુલતાન અહમદશાહને આ ખબર થઈછે તે પાત બહુતો નહીં હોવાથી કિલ્લાની બહાર આવ્યો પરંતુ અહીં ગુજરાતી લશ્કર તૈયાર થઈ હતું હતું બન્ને બાજુથી લડાઈ બેસામેર ચાલી, બન્ને બાજુનાં પુષ્કળ માણસો કતલ થયાં અને સુલતાન મહમૂદ રહવાર થતાં કિલ્લાની અદર પાછો જતો રહ્યો. સુલતાન અહમદશાહે પાંચ હજાર સવારનું લશ્કર આજી શાહજાદા મહમૂદખાનને સારંગપુર તરફ મોકલી તે દશ કબજે કર્યો.

THE ITIHASMALA

PUBLISHED UNDER THE PATRONAGE OF
H H THE NABOB SAHIB OF JUNAGAD

contains literal and authentic translation of the Histories of India, Gujarat and other provinces written in the Persian language by Mahomedan authors Elaborate Notes and Commentaries prepared after comparing various authorities are subjoined to each book *Views* of remarkable places, *Portraits* of remarkable personages and *Fac similes* of Inscriptions upon various mosques and places of antiquarian interest are also appended to each issue.

In short it is the principal aim of the editor to collect in one place authentic materials for the history of the Mahomedan epoch in India and other countries Sixty four pages are published in each issue The paging of the magazine is so arranged that the different works published there in can be separately bound together when complete In the full belief that a substantial service would be rendered to the historic literature of Gujarat the editor appeals with confidence to the public for support in his efforts to popularise literature, to throw light upon the errors and misconceptions found in speculative Gujarati and English Histories and to give to the Gujarati public a true idea of the Literary and political merits of the Mahomedans.

All correspondence should be addressed to the Manager
Sharda Bhawan Office Baroda

Sharda Bhawan } Balashankar Ullasram Kantharia
Office Baroda } Editor, Itihas Mala

THE ITIHAS MALA

Special arrangements for Subscribers.

ANNUAL SUBSCRIPTIONS.

For every Mahomedan	Rs 3
" Student	Rs 2
For gentlemen earning Rs 25 per mensem	Rs 5
" " " from Rs 25 to Rs 50	Rs 6
" " " Rs 50 to Rs 100	Rs 9
" " " over Rs 100	Rs 12
Single Copy	Rs 1 0 0

જો સોધો તથા પાંચમો અંક આઠ આઠ દિવસને અંતરે આહુતી સેવામાં મુકીયું.

નામદાર

હિંદ હાઇનેસ નવાળસાહિબ જુનાગઢનું અ

ઇતિહાસમાલા

પુસ્તક ૧ હુ] (માસિકપત્ર) [અ ક ૩ ને

કારી જાણાતા વખાણના ઇતિહાસનું મૂળકારી બાબાનર ધજા મયો
ચેતીને તેમ કરેના દિપ્તિનય વિવેચન નાથ
તરી તથા મુખ્ય ભાષાતરજીતી

બાબાશ કર ઉદ્ધાસરામ ક થારિયા

તમે સહાયકો.

૧ વ્યવસ્થાપકો .. ગામી યદુનાથ ઠાકરાણી તથા પટેલ
સોનાલાલ છલભાઈ

૨ ખાસ વાંચેઆપરો તથા એનરેબલ વીરે પ્રેસર્સ માતંગામ વાજો
એન્ડ કંપની મુબઈ ૩ ખામ ફાગેઆપર .. માં રમ્ભુવીન હુકમાનજી - ફાગે
મારીઁ આર્ટિસ્ટ અસાદાનજી અને રડોદરા

ભાષા સહાયકો.

૧ મુનશી અમલુલા ઉરેઝી-અમદાવાદ ૨ મુનશી જીવદ બડાસાદન મીના
સાદન મદગ-અમદાવાદ ૩ મુનશી અમીરજીવી મસદદો-અમદાવાદ ૪ મુનશી
ધનાલુ ના મહમમદુલના-રડોદરા

ગ્રામી અને ૧૮૮૯

વડોદરા-ફેસિલ પ્રેસ

રાજ્યપંચીએને ઉદ્દેશ સૂચિત વિજ્ઞાનપના.

આ સ.પે ઇતિહાસમાળા નામનું ભારીકથન આપની સેવામાં પ્રગિષ્ટ કરવામાં આવે છે. એના પુરાકવર અને અંગ્રેજીમાં સુખના આપેલી છે તે ઉપરથી તથા પત્રનો અનુમુદ્રણી આપણેના વિદ્વાનને-અમારા હેતુનું મહદુપ અનિરિત નહી રહે મુસવમાની રાજ્ય પદ્ધતિ, માંમારકિ વપત્તયા, મુસલમાનના હાલની નૈમર્ગીક અવસ્થાનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ થવા શિવાય હિંદુસ્તાન અને ઇરાં દેશોના ઇસ્લામ રાજ્ય સમયના ઐતિહાસકને મહા અવગાધ નહેતે મુસવમાની સાહિત્ય અને ફરસે આ શી ધર્મ અને તત્ત્વ જ્ઞાનનું સાધારણ નિર્દેશ મારા તરફથી પ્રગિષ્ટ થતા ભારતી બૂખજીમાં થએલું છે અને હવે તે પ્રવત્ત જરીજ છે. પરંતુ તેના કરતાં વધારે મહત્ત અને અનેક મત બેદોથી બેદામતો વિવિધ હાથના લીધાં છે તે આપના અત્યંત મારે આપને સદાજ ચૂનનારૂપનિવેદન કરવામાં આવે છે. કેળવણી ખાતાની ગુજરાતી વાચનમાળામા મુસલમાની સમયનો ઇતિહાસ વધારિયત તથા ખગો રૂપમા બનાવવામા આવેો નથી એવી ઘણી વખતથી ચર્ચા આપી હતી અને ઉવર તે મધ વખતની પ્રમાણસપાટજીવી મે જાહાંદીનમાઇના પ્રમુખ પજી નીમે મજેરી સમામા પુકળ ચર્ચાઇ હતી અંગ્રેજી બાપાતરે યોગક થયા છે તે ઘણે દરજ્જે બાધૂરી છે અને પ્રજાકમા તો મોત મતવળ સાધેલી હોવાથી બાપાનું, જનસ્વમાવતું, મે પકનોના કથન શીરવતુ મહત્ત નહ પામેલું છે નથી તેઓ ઇરાંદેશી હોવાથી પુરવા તથા મામના નામે નિર્દિષ્ટ કરવામા ઘણી ચૂકો થએલી છે, જે અમારા પત્રમાં મે મ સમાપ્તિએ પરિશિષ્ટ આપીશુ તેમા ચર્ચ વીશુ ગુજરાતના જે ઐતિહાસકો તથા લેખકો જેમણે મુસલમાની સમયનું વલુન આપના પ્રવત્ત કર્યું છે તેમાના એક જુજુને પજુ મૂળ બાપાનું જ્ઞાન નહી હતું અને તેથી તેમને અન્વ સામર્થ્ય ઉર આધાર રાખેો પડેો આ પ્રમાણે હિંદુસ્તાન તથા તેમાના પ્રાતેનના અથવા ખીજ દેશમા મુસવમાની રાજ્યના મુસલમાન મેયકારોએ લખેમા ઇતેકામેનું અત્ત વધારવર ક જ્ઞાતવર કરતું તથા બલિયના ઐતિહાસકને મારે ખીજ અનેક મેયોની સરખામણી કરી સવ સામર્થ્ય એક જગાએ મૂકી ગુર્જરી પ્રાતની તથા ગુર્જરી જ્ઞાતાની સેા બળ રી કૃતકૃત્ય થયું એ પ્રથમ ઉદ્દેશ છે

ખીજે ઉદ્દેશ એ છે કે મુસલમાન અને હિંદુ વચ્ચે ને કુમપ કોનો છે તે દરબેક દરજ્જે શાત થશે અમાર અંકવાનું ધારતુ છે એમ નથી પણ અમારો વિદ્વાન મુસલમાનોના ખાસ અભિપ્રાય છે કે મુસવમાન અને હિંદુ વચ્ચે કુમપ ઉત્પમ કરાવનાર અપૂર્ણ લેખકો છે આ જ્ઞાન મે આસરે બે વર્ષ ઉપર કોઇ જાહેર પત્રકારે ચર્ચા પણ ઉઠાવી હતી અને હવે એ જાગત જાહેરમા હોઈ રીતે ચર્ચાવાની છે. મારે મુસવમાની સમયના ઇતિહાસનું સ્વરૂપ મૂળમાપના મેયોનો ઇચ્છોજ શોધ કરી પ્રદર્શિત કરવું, હ્યિત પાર્યું છે જેથી મુસવમાની રાજ્ય, મુસલમાની રીતમાન, મુસવમાની મેયકારો ઇત્યાદિનું સાદે જ્ઞાન વાચનારને પ્રાપ્ત થશે એમ આશા છે.

સુભેગેશ્વર

આ ઇતિહાસનાર્થે પચને સોમદાર હિંજ હાઇનેસ

નનાય નાદેય જુનાગઢ

તમણે

પોતાનો અમુલ્ય અસાધ્ય આપ્યો

અને

પોતાનું મુખારક નામ થય ઉપર મકાની પરવાનગી

પતાયન મરી

અમારો નાહમિક પ્રયામ તાજળ અને વિખૂંચિત કયા

તથા

સંગલગ વીગ વર્ષના કોલો નિર્મલ અમ કૃતકૃત્ય કયા

તને પાડે

તે આવી રહ્યોના મહાપુત્રને

અનેક મહાત્મ સમ્યે સુધી

અરિ 13 થી મળિ ચાયા

કવિ અને ઇતિહાસકર્તા નેચારિક આદિ હંધથી

સમર્પિત કરે છે

વર્ગ-ગ
આવૃત્તિ 101 18-5-66

}

તેમને 16 પૃષ્ઠો 1 ન મરફ
આજ્ઞાપક કન વલ્લભાનને કેવાનિયા.

CONTENTS

Name of book	Page
1 Avestan Akburi.....	17 24
2 Muat-i-Sikundari.....	19 64
3 Tawarikh-i Paristha Gujrat..	33 - (4 . .

PHOTO-LITHOS

Baber Padshah—Toozek-i Jehangiri.

આહુકેને ખાસ લાલ.

અમારા હિંદુ આહુકે પોતે કયા વર્ગમાં ગણવાને પાત્ર છે તથા નામ દાખલ કરાવે છે ને અમને જણાવવામાં નહીં આવે તો અમે તે પૂરા જવાજમના આહુક છે તેમ સમજીશું.

અમારા આહુકે મહુજ ખાબન વાસ્તે અમલ્ય ખોલી અમને કમવા મપત્ત નહીં કરે અથવા અમને મુગ્ધવતિને નામે પૂરા ભરસો છે, આહુક પોતેજ અમને લખા સૂચવશે તો ઠમ છે જોજી ચોકશાની જરૂર નથી.

વાપરક લેવાજમના દર.

૯૨

મહાપત્ર મસનમાન ૧ ઠા	૩ ૫૭ થી ૩ ૧૦૭ એવન ૩ ૯
મહાપત્ર વિદ્યાર્થી ૩ ૩૭	૩ ૧૦૭ હુપનાં એવન ૩ ૧૨૭
૩ ૨૫૭ ની દરમામે આ ૩ વાજાખામે	૨૫૫૫૫૫ જુદું.

વર્ષ ૧૧ ૩ ૩૭

૩. ૨૫૭ થી ૩ ૫૦૭ સુધી એવન ૩ ૬૭	હુદા નકલ ... ૩. ૧-૮-૦
	વ્યવસ્થાપકો.

વેચવાનાં ચિત્રો.

૧ મહમુદ અકબર પાદશાહની ઝબી	
જનકા કાંઈ ઉપર ચોટકી.	૩ ૦-૬-૦
કર્કત કાગળ હિપરની.	૩. ૦-૪-૦
૨ નરહીત જહાંગીર પાદશાહ	એવન.
૩ ખાબર પાદશાહ.	એવન.

વ્યવસ્થાપકો ઇતિહાસમાત્રા.

અંથાનુક્રમ.

અથ

પૃષ્ઠ.

૧ અકબરની રાજ્ય વ્યવસ્થા (આધીન અકબરી-અબુનદ્રાવ.) ૧૭-૨૪

૨ સિકંદર કૃત ગુલશતના મુસતબાનો ઇતિહાસ (મિરાતિસિકંદર

રી-મિકંદર) ૪૪-૧૪

૩ ફરિશ્તા કૃત ગુલશતના મુસતબાની સમયનો ઇતિહાસ (તવારિક્કિ

ફરિશ્તા—મહમ્મદ કાસિમ હિંદુશાહ હિંદુ ફરિશ્તા) ૩૩-૬૪

ચિત્ર.

બાગર પાદશાહ—તુલકિશ્વરદાંત્રી.

વિદ્વાનોને વિનંતિ.

ઇતિહાસમાત્રા માસિક રૂપે પ્રથમ બહાર પાડવાના ઉદ્દેશ જોડવાજ છે કે આમને મજેદી મનોમાં ફરફાર હોય, કાચિત અમારીજ બુદ્ધિ હોય, કાચિત વધારે અને નવી ખબર બહારના વિદ્વાનો પાસે હોય તો તે ફરફારની તથા બુદ્ધિની નિશ્ચિતિ થાય તથા નવી શામગ્રી મળે, વળી જગત્માંના નકરત, શિક્ષા કે તામ લેખોની તથા મિત્રાની નકરતો વીગેરે આ પત્રમાં આપવામાં આવેલે. માટે જે વિદ્વાનોને નામ કામ વિગેરેમાં અમારી બૂઝ થયે નજાય અગર તેમની પાસેની મતોમાં કંઈ અન્ગ હોય તો અમને લખી મોકલના કૃપા કરવી. બૂઝ મુદાની હોયી જેઈએ ભાવાના રામ્દાના રૂપાંતરની કે વ્યાકરણની બૂઝ જગત્ વચાની નર નથી, પરંતુ એતિહાસિક વિચિત્રિનાં ખામી આવતી હોય તેજ બૂઝ ઉપર પત્રવ્યવહાર ચલાવવો. વિદ્વાનોને વધારે વિનંતિ કરાયા આવે છે કે શિક્ષા અથવા તામ લેખ, છર્ચાઓ, મિકા વિગેરે જે તેમની પાસે હોય તે અમને પણ પાડવાની કૃપા કરશે. મિકા જેવી વસ્તુઓ કીંમત લઈ આપવાનો મરદ હશે તો તે ખરીદ કરી લઈશું. આ કામમાં સર્વ વિદ્વાનો સહાય કરશે એવી આશા છે.

વ્યવસ્થાપકો—ઇતિહાસમાત્રા.

સુધારો તથા વધારો.

(૧)

જૂનકિ જહાંગીરોમાં પૃષ્ઠ ૧૧ ની ફૂટનોટમાં નીચેના પંચાદ્ધક પી ર્ધ ચોક્કી રેખા:—

" તારીખિ જે ઈના એક નિયમ છે તે જ્યારે આંકડા ખરેખરે ત્યાં કોઈ કાવ્ય યુક્તિથી તેમાં વધારમાં આવેછે. માથું કહીને પહેચા, દિલ કહીને વચરો અને પગ કહીને છેલ્લા અક્ષરનો સંકેત કરવામાં આવેછે અને તેમાં નતજબજુ વાંચ રચી ભેદથી માલ આણેછે. આ ઉમેરવાની રીતને તદખિસા (દાખલ કરવું) કહેછે. એજ મમાજે મટાડવાની જરૂર પડે તે તેવીજ ભારીક યુક્તિથી ઘટાડેછે; તને તખ્મિલ (બિાનસ કે વુ) કહેછે જેમકે " મેં હુ ॥ આર ઝેમલી બે દિલ " એક પનિચે પોતાની પ્રિયાતા મમજીની માલ તિપે આ મકા ડખડું છે. તેમાં " મે " અને " ઝેર " રાખવાનાં દિલ એવાં વચગા અવરો એવાં " યે " કાઢી નાખવાથી " મે " અને " ઝેર " રાખવાથી સાલ ૧૨૯૭ નીકળી આવે. "

(૨)

જૂનકિ જહાંગીરી પૃષ્ઠ ૧૨ ની ફૂટનોટમાં જહાંગીરની માલીએ બેમવાની સાલ હિ સ. ૧૦૧૩ બતાવીછે ત્યાં હિ સ ૧૦૧૪ કરવા અને એક વર્ષનો સંકેત એ રાખવા દેકી નાખવા.

ઉપરની અનારી રાકાઓનો ખુલ્લો અમારા અહાયક અને પરે પકાગે મુન-શી અમીરઅલો મરાહદોએ કંઈ છે તથા તેવીજ રાકાવું નિવારણ સુરતના મુનશી કુતુબુદ્દીન અહમદ સાહેબે કર્યું છે તે બાબત તેમનો અત્યંત આભાર માનવામાં આવેછે. કારણે તામે તથા રાખે ગુજરાતી અક્ષરોમાં ફેવી રીતે લખવા તે બાબત બન્ને સાહેબોની સૂચનાઓ આવેલીછે. આ બાબત અમે જુલોજ રચના કરવાના છીએ તેમાં તેમની સૂચનાઓનો ઉપયોગ કરીશું.

એડીટર.

અહેલાઈ થઈ અને રાજ્યરૂપી વાડી તરબતર થઈ. થોડાક સમયના અર-
સામાં ખજનાએ ભરપૂર થયા અને સેનાની પણ આબાદી થઈ તથા રાજ્યથી
આઠા આઠનારા પુરોએ નિયમના સીધા રસ્તા પકડ્યા.

ઈરાન અને તુરાનની અંદર માત્ર એક જ ખજાનચી રાખવામાં આવે છે,
પણ તેથી કરીને હિસાબની તપાસણી કરવામાં ઘણી મહેનત પડે છે. પણ અહીં
તો ખજના એટલા મોટા છે અને કામ એટલા બધાં મોટાં છે કે હિસાબની દખલખ
રાખવાને બાર ખજાનચીએ નિમવામાં આવ્યા છે, જેમાંના તબને જુદા જુદા
પ્રકારનાં નાણાં ઉપર તથા ત્રણને જવાહિર, સીતું, અને જડાવ ઉપર નિખાં છે.
આ ત્રણે આબાદના જુદા જુદા ખજના છે, જેમનું વિગતવાર વર્ણન આગળ
આવશે અને તે પ્રત્યેકની એવી રીતે મહાવજત થાય છે કે તે ઘણી સારી શોભા
વાળા થઈ રવા છે. દરેક ખાતાને માટે જુદા ખજાનચી નિમવામાં આવ્યા છે, જે
ખાતાની કુલ સંખ્યા લગભગ ચો છે, જ્યાં હોશિયાર અનુભવી પુરોએ હાથે શોખ
શોખના, માસ માસના, ફસલ ફસલના તથા સાલ સાલના હિસાબ રાખવામાં
આવે છે, જેથી ઇન્સાફનું વજર તેજ થાય છે. વળી પાદશાહના હુકમથી એક મ-
માસિક માણસ પામે સોના તથા રૂપાને અવેજ હુમેરાં દરબાર કચેરીના મકા-
નમાં હાજર રાખવામાં આવે છે, જેથી ગરબડે લોકોની તંગી હીલ વગર પૂરી
પડે લગભગ એક કરોડ દામ આ વાસ્તવ દેહતખાતામાં (કચેરીમાં) તથા
રાખવામાં આવે છે. દર દામર દામની અકેરી કોયળી કરવામાં આવે છે, જેને
' સહસા ' નામ આપવામાં આવ્યું છે અને તે કોયળીએ એકી મૂકવામાં આવે છે
તેને ગંજ કહે છે. વળી કેટલુંક નાણું કેટલાક ખાસા નોકરોના હાથમાં સંપી
મૂકવામાં આવ્યું હોય છે જેમાંથી થોડું થોડું હુમેરાં એક કોયળીમાં તથા રાખે છે,
જેને ' બેહુલા ' કહે છે. આ ઉપરથી લાખામાં ' ખરચ બેહુલા ' એટલે હાથ ખર-
ચો એ શબ્દ રાખસ થઈ ચાલુ થયો છે. આ બધા બંદોબસ્તની ખુબી પાદશાહની
કૃપાથી તથા તેના નોકરોની નાના પ્રકારની દખલખથી છે. તે હુત્તરો વડે
આબ હ રહે !

૨. જવાહિરખાતું (રત્ન શાળા)

આ ખાખત દરેક જવાહિર કેટલાં અને કેવળે તે ખાખતનું વર્ણન કરવાને
બગીચા સાંભો સમય નેઈએ, માટે તેમાંનાં કેટલાંએક અનુભવની ખાતર આખા

ક્ષેત્રમાંથી અનાજની એક ઉંખીની માફક નમૂના તરીકે અરે વૃદ્ધિ ન કરવામાં આવેછે. આને માટે પાદશાહે અતુલવી અને ડરેલ તથા પ્રમાણિક ખજાનચી નિમ્નોછે. તેને હોશિયાર તથા પ્રમાણિક ટેપકચી તથા કેટલાક અતુર જવેરાંઓ સોંપવામાં આવ્યાછે જવાહિરોના ચાર મુખજલાગ પાડી તેમની દરેકની મરખા-મણી કરી જુદી જુદી કિંમત પ્રમાણે તેમના વર્ગ પાડવામાં આવ્યાછે તે નીચે પ્રમાણે—

૧ લાલ (લીલમ)

વર્ગ. ૧. આની કીમત એક હજાર મોહોરથી ઓછી થતી નથી તેથી એને પ્રથમ વર્ગમાં ગણ્યું છે

" ૨. એની કીમત ૯૯૯ મોહોરથી તે ૫૦૦ મોહોર સુધી પાપછે.

" ૩	"	"	૪૯૯	"	"	૩૦૦	"	"	"
" ૪.	"	"	૨૯૯	"	"	૨૦૦	"	"	"
" ૫	"	"	૧૯૯	"	"	૧૦૦	"	"	"
" ૬.	"	"	૯૯	"	"	૬૦	"	"	"
" ૭.	"	"	૫૯	"	"	૪૦	"	"	"
" ૮.	"	"	૩૯	"	"	૩૦	"	"	"
" ૯	"	"	૨૯	"	"	૧૦	"	"	"
" ૧૦.	"	"	$૯\frac{૩}{૪}$	"	"	૫	"	"	"
" ૧૧.	"	"	$૪\frac{૩}{૪}$	"	"	૧	"	"	"
" ૧૨	"	"	$\frac{૩}{૪}$	"	"	૪ આના*	સુધી પાપછે.		

(આથી હલકા વડના વર્ગ પાડવામાં આવ્યા નથી)

* મી. ગેરેડવીને ચાર આનાને બદલે ચાર રૂપિયા કુખ્યા છે મારી પ્રતમા ' ૧૫ એ રૂપિયા ' એટલે રૂપિયાનો મુલ્ય

૨ દિલ્હીમાં તથા જમરૂદ (હીરા તથા ચોખ્ખાજ.)

૩ ચાકૂત સૂર્ય તથા ચાકૂત કબૂદ (રાતાં તથા ભૂરાં માણેક.)

એના પાણી નીચે પ્રમાણે વર્ગ પાડવામાં આવ્યા છે.

વર્ગ ૧ એની કીમત ૩૦ મોહોર તથા તે ઉપરાંત છે.

" ૨. " " ૨૯ $\frac{૩}{૪}$ મોહોરથી તે ૧૫ મોહોર મુધી છે

" ૩. " " ૧૪ $\frac{૩}{૪}$ " ૧૨ " "

" ૪. " " ૧૧ $\frac{૩}{૪}$ " ૧૦ " "

" ૫. " " ૯ $\frac{૩}{૪}$ " ૭ " "

" ૬. " " ૬ $\frac{૩}{૪}$ " ૫ " "

" ૭. " " ૪ $\frac{૩}{૪}$ " ૩ " "

" ૮. " " ૨ $\frac{૩}{૪}$ " ૨ " "

" ૯. " " ૧ $\frac{૩}{૪}$ " ૧ " "

" ૧૦. " " ૮ $\frac{૩}{૪}$ રૂપીઆથી તે ૫ રૂપીઆ મુધી

" ૧૧. " " ૪ $\frac{૩}{૪}$ " ૨ " "

" ૧૨. " " ૧ $\frac{૩}{૪}$ " ૧ " "

૪ મરવારીદ (મોતી)

આ માટે કીમતના જાણીતના સોળ પ્રકાર પાડી તેની લાડીઓ ગાનેડે. વીસ મોતીની અકીકી લડી પાડેછે દરેક મોતીની કીમત મમાળી નાંચે મુજબ વર્ગ પાડ્યાછે.

વર્ગ ૧ એની કીમત ૩૦ મોહોર અને તેનો ઉપરાંત ૫ પડે

૧	૨	એની	કોમત	૨૬-૩ ગાંધારથી ૧૫ મોહોર ૪ સુધી, થાય છે.		
"	૩	"	"	$1\frac{1}{2}$	"	૧૨ " "
"	"	૪	"	$1\frac{1}{2}$	"	૧૦ " "
"	"	૫	"	$1\frac{1}{2}$	"	૭ " "
"	"	૬	"	$1\frac{1}{2}$	"	૫ " "
"	"	૭	"	$1\frac{1}{2}$	"	૩ " "
"	"	૮	"	$2\frac{1}{2}$	"	૨ " "
"	"	૯	"	$2\frac{1}{2}$	"	૧ " "
"	"	૧૦	"	૧	"	૫ રૂપીઆ
"	"	૧૧	"	૫ રૂપીઆથી ૨	"	" "
"	"	૧૨	"	૨	"	$\frac{3}{4}$ " "
"	"	૧૩	"	$\frac{3}{4}$	"	૪૦ દામ સુ. ધી થાય છે
"	"	૧૪	"	૨૦ દામથી	૨૦	" "
"	"	૧૫	"	૨૦	૧૦	" "
"	૧૬	"	૧૦		$\frac{1}{2}$	" "

ઉપરના દરેક વર્ગ મળાણે લડીઓ મળે છે, એટલે કે છેલ્લા વર્ગમાં સોળ લડીઓ હોય છે. * પછી દરેક છઠ્ઠા ઉપર પાંદસાહી આસ મોહોર થાય છે નેથી

સારાંશ એ છે કે પેટલા વર્ગની એકજ લડી રાખે છે, બીજાની બે, ત્રીજાની ત્રણ એ રીતે જે વર્ગનો આઠ તેટલી લડીઓ મળે છે, જેમ છઠ્ઠા કહે છે.

તેઓ વિખરાઈ જાય તથા ચોરાઈ જાય નહીં. હરેક પ્રકારના મોતીનું વર્ણન કર-
તુ અને તેમની સરખામણી કરવી એ ઘણું લાંબાણું થઈ જાય તેમ છે.

વળી શેજના તથા માસિક પગાર વાળા મોકરો શિવાય ખીજાઓને જે કોઈ
દારીમાં પરોવા લાયક એક મોતી વીંચે છે તેને વર્ગ વાર નીચે પ્રમાણે મહેનત મ-
હે. :—

વર્ગ = ૧ = ૧ ચરણ
„ ૩ = ૧ દસા.
„ ૫ = ૧ રૂકી.
„ ૭ = ૩ દામ.
„ ૯ = $\frac{૧}{૨}$ દામ
„ ૧૧ = $\frac{૧}{૨}$ દામ.
„ ૧૩ = $\frac{૧}{૨}$ દામ.
„ ૧૫ = $\frac{૧}{૨}$ દામ.

વર્ગ ૨ = ૧ અદ.
„ ૪ = ૩ દામ
„ ૬ = ૧ દામ.
„ ૮ = $\frac{૧}{૨}$ દામ.
„ ૧૦ = $\frac{૧}{૨}$ દામ.
„ ૧૨ = $\frac{૧}{૩}$ દામ.
„ ૧૪ = $\frac{૧}{૨}$ દામ.
„ ૧૬ = $\frac{૧}{૨}$ દામ.

વળી આ બારે જવાહિરની કીમત એક પ્રમાણ છે. તેથી તે સર્વ
[વધે અત્રે કહેલું જરૂર નથી, પરંતુ પાદશાહી ખજાનામાં આવેલા છે તે નીચેની
વિગતે છે. :—

નામ.	દરેકનું વજન ટાંકે રતી	દરેકની કીમત રૂપેઆ
લાલ (લીલમ.)	૧૧—૨૦	૧૦૦૦૦૦
ઘલખાસ (હીરા)	$૫\frac{૧}{૨}$ —૪	૧૦૦૦૦૦
જમરૂંદ (ચોખરાજ)	$૧૭\frac{૩}{૪}$ —૩	૫૨૦૦૦
પાકૂત (માણિક)	૪— $૭\frac{૩}{૪}$	૫૦૦૦૦
મરવારી (મોતી)	૫—૦	૫૦૦૦

૪ ટંકશાળ (દાંડલ જર્મ)

ટંકશાળની આબાદી એ પાદશાહી ખજાનાની ચઠતી કરનાર છે અને દરેક કાર્યની કૃતી સિક્કાથીજ ખર્ચી પામે છે, માટે તે વિષે અત્રે કેટલુંક કહી વાણી રૂપી વાટિકાને સિક્કા કરવામાં આવે છે. નગર તેમજ અરણ્યના લોકોની એથી પોતાની ઇચ્છાઓ પૂરી પડે છે અને દરેક જાણુ પોતાની ઇચ્છાઓના પ્રમાણુમાં તેને માત્ર કરવા પ્રયત્ન કરે છે. એકાંત વાસમાં રહેનારો પણ એના સંગ્રહ કરે છે અને ચિત્ત તેની સાથે બાંધી તેને પોતાની ઇચ્છાઓનું ઇષ્ટસ્થાન ગણે છે. સર્વે લોકોને એના વગર ચાલવું નથી. હાલે પુરૂષ તેને આ લોકની તેમજ પરલોકની ઇચ્છાઓ પૂરી પાડનાર ઝરણુ તરીકે ગણે છે. મનુષ્ય માનને ધોરાડી ધોરાડીથી પોતાનું જીવન ચક્રાવવામાં એની અગત્ય પડે છે. વળી તે (ધોરાડી ધોરાડી) પશુ ઘણી મહેનતે તથા થાય છે જેમકે અનાજને વાવવું, ઉછેરવું, ઝુંડવું, સાંકે કરવું, તથા વસ્ત્રને માટે તેના સાધનને લેતવું, તાર કરવા, વણવું, ઇત્યાદિ. વળી ધોરાડીની સામગ્રી (અનાજ કપાસ વગેરે) પરમેશ્વરની સંપૂર્ણ કૃપા શિવાય ઉત્પન્ન થતી નથી અને જોઈએ તેટલી એકઠી પણ થતી નથી કામની મહેનત દિન પ્રતિ દિન મુશ્કેલ થતી જાય છે એટલુંજ નહીં પણ અસકથ થતી જાય છે. દ્રવ્ય રાખવાની એક નાના જગો ભરપૂર થાય છે અને તેને ચોક્કી વિગેરે રાખવામાં આવે છે, તો તેને જેટલું નામ મન્નિલ (મદીર) એ નામ અપાય છે મનુષ્યની ઉત્પત્તિ તથા તેનું રક્ષણ, પાંચ જાણુમાંથી થાય છે ૧ બાપ, ૨ મા, ૩ છોકરા, ૪ નોકર. અને પંચાત્ત. બીજાં કામમાં આવનારા સાધનો આ પાંચની પછી છે. જ્યારે ધરના મર સામાન (અનાજ, વસ્ત્ર અને બીજી જરૂરીઆતી ચીજો) ખૂટી પડે છે અથવા હુમેશને માટે ચાલે એમ માલૂમ પડતું નથી ત્યારે દ્રવ્યની અગત્ય પડે છે. તેથી દ્રવ્યનો અવેર કરી તથા સખત કરકસર કરી લાભા વખત સુધી ટકે એમ કરવું જોઈએ. તેથી ચોડા કર્માં બહુ કામ થાય છે વળી તેથી મોટા મોટા પ્રવાસ થાય છે તથા મોટા મોટા ધર્મ સંગ્રામો ચલાવામાં આવે છે, જે ચોડાક દિવસ ચલાવવા તે મુશ્કેલ છે તો પછી માસ અને વર્ષની તો વાનગી રીતી

પરમેશ્વરે મોટી કૃપા કરીને સુવર્ણ રૂપી અખૂટ અને ભારે રત્ન સંપત્તિનું કિનારા ઉપર નાખ્યું છે, જે કદાચિનાય જીવગીનું મુખ્ય સાધન થઈ પડતું છે, તેથી વિચારની બ્રહ્મી અયોગ્યતાના વગેરેથી મક્કિન થતી નથી અને તેથીજ પર-

ચેશ્વરની ભક્તિ સુસારમાં પ્રિય થઈ સૌંદર્ય પામે છે. સુરાર્ણની સ્તુતિ કરી શકાય તે-
મ નથી. કામળતા, સ્વાદ અને સુગંધ જેમ એકાં મળ્યાં હોય તેમ સુવર્ણને વા-
સ્તે પણ સમગ્રવું. સૂદીનાં ચાર તત્વની રચનાનાં પ્રમાણ એમાં રહેલાં છે અને
તેમાં ચાર તત્વમાંથી પ્રત્યેકનાં લક્ષણ તેમાં ઉઘાડાં જણાય છે રંગ અગ્નિ તત્વ-
થી, સૂક્ષ્મ વાયુ તત્વથી, નરમાશ જળ તત્વથી અને વજન પૃથ્વી તત્વથી મળે-
લું છે. તેથી જ કરીને તેને છ'દર્શીનું સાધન ગણવામાં આવે છે. વળી તે ચારે ત-
ત્વમાં એકથી પણ જુદું પડી શકતું નથી; અગ્નિથી જગતું નથી, વાયુથી તેમાં
પ્રવેશ થતો નથી, જળથી બીજી જગતે તણાતું નથી અને પૃથ્વીથી બીજી કાચી
ધાતુઓની માફક ખવાઈ જતું નથી. વળી દરેક કાર્ય એના વડે થાય છે તેથી પ્રા-
ચીન હાથ માણસોએ એને 'નામૂસિ અકબર' નામ આપેલું છે. વળી રાજાને
જરૂરીઆતો સમય તેથી મળે છે માટે એને 'નામૂસિ અસગર' નામ આપ્યું છે.
જેવું આ શાદું નામ તેને આપવામાં આવ્યું છે તેજ પ્રમાણે જો ન્યાય તથા સર્વ
કાર્યોના આગેવાન તથા રક્ષક છે. સર્વ સીનેની વ્યવસ્થા એના કાંઈ થાય છે અને
ન્યાય વ્યવસ્થાનો પાયો પણ એનાથી જ નંખાય છે. અદ્વિતીય પરમેશ્વરે તેના તા-
બામાં વળી રૂપ અને તામૂ પણ મૂક્યું છે, જે વડે મનુષ્ય માત્ર પોતાની રાજ શાસન-
મંદ કરે છે. સિદ્ધાન્ત વાસ્તે ન્યાયી અને પ્રજા રક્ષક પાદશાહોએ દીર્ઘ દૃષ્ટીથી વિ-
ચાર કરીને તમને નીચાં ચક્રાવવાની યુક્તિ રચી અને એ કામ બરાબર આબાદ થાય
તેને માટે ટંકશાહો રચાવી છે. ટંકશાહોની આબાદી થવી તે તે સંબંધના હાથ,
અનુભવી, પ્રમાણિક કારભારીઓ ઉપર આધાર રાખે છે, અને તેમના જ્ઞાન તથા
અનુભવ વડે કુનિયાની ઈમારતને સૌંદર્ય મળે છે.

૫ ટંકશાહના નોકરો તથા તે સાથે સંબંધ ધરાવનારાં માણસો.

૧ હારાગા: — જે ઘણો શુદ્ધિવંત, હુણપણુવડે અનુભવી અને સારી સમજ
મક્તિ વાળો હોઈ કામની ઘણી સહેલાઈ કરે છે અને તાબાના દરેક કામદાર પાસેથી
કામ બરાબર લે છે એના અનુભવ તથા પ્રમાણિકપ ગુણો કાર્યની દિશી થાય છે.

૨ સરાહ: — જે ધાતુ પરીક્ષામાં હોગિયાર હોઈ ધાતુઓના વર્ગ બગબર આ-
વી શકે છે. આ મજબૂમાં ઘણા બરાબર આવ્યા અને પાદશાહે ધ્યાન આપવાથી મોતું
તથા રૂપ ઘણા જ આ પ્રકારનું બનાવવામાં આવે છે.

ઈરાન દેશમાં દશ આક્રમ્થી ચડીઆતું સોનું કાઢના જાણવામાં નથી, ને આ કને 'દહ દહી' કહેછે. હિંદી ભાષામાં ઉંચામાં ઉંચા માનને 'જાગ્યાની' (જાન, વાનવાળું—આંકતું) સોનું કહેછે. અગાઉ દુન નામનું સોનાતું નાણું દક્ષિણમાં ચાલતું હતું તે ઉંચામાં ઉંચું ગણાયછે અને ને દશ આંકતું ગણાવામાં આવેછે, પરંતુ આપણા પાઠશાહે સાડા આઠ આંકતું ગણેલું છે. દીનાર અને અલાઈ સિક્કા તું સોનું બાર આંકતું ગણવામાં આતું પણ હાલમાં તે સાડાદશ આંકતું ગણવામાં આવેછે.

આ કળાના જાણીતા પુરૂષોએ આ બાબતમાં ઘણાં પુસ્તકો લખ્યાં છે અને તેની મોટી મોટી વાતો જોડી છે અને સોનાને એક કીમીઓ (રસાયન વિદ્યા) ગણેછે તે આ કહેછેકે ને સ્વચ્છ સ્થિતિમાં સોનું દખાયછેતેવી સ્થિતિમાં મધમધી હોતું નથી, પરંતુ ઘણા પ્રયોગો, થયા પછી તે જુદા જુદા આંકતું કાગીર વોરો બનાવેછે મે. લ પ્રમાણિક પુરૂષો અને દુનયાના અતુભવો પુરૂષો સોનાના આ આંકો વિષે જાતા નથી પરંતુ સોનાને અધારે તપાવવામાં આવેછે ત્યારે તેના જુદા જુદા રંગ. ૧ છુટા થઈ ભૂંડીનો રાખમા ભળી જાયછે. અજ્ઞાન મણસો કાઈ જાણી શકતા ન. પરંતુ ચતુર કાશીગરો રાખમાથી સોનું કાઢી લેછે. જોકે સોનાનો કાચો ધાતુને ૧૧ રાકાય એવી તથા પિગળી શકે એવી બનાવી શકાયછે તથા તેને બાજીને બા. પણ થઈ શકેછે, તથાપિ કેટલોક ખાસ પ્રયોગ કરવાથી તેમાં મહુજ ઘટાડો થઈ. ૧ સ્થિતિમાં ખાણુ આવી શકેછે પાઠશાહેના બુદ્ધિવંત વિચાર તથા અકુચથી કા. ૧ ધાતુમાથી સુવર્ણ બનાવવામાં આવેછે અને કગાઈધો સાંભળે તે વાસ્તે તે સોનાને આંકવામાં આવે છે

* સોનાની કીમત વાસ્તે કસોટી ઉપર ધસારાના રંગના પ્રમાણમાં જુદા જુદા દેશ વાળાઓએ જુદી જુદી દરો જાવીછે દી હીમા જાન એટલે વાનર મ કહે છે જેઓ 'વનવારી (જાનવારી) = જેના ઉપરથી સોનાના 'વાન' પાડખો સકાય તેવી રંગના અગ્રેજીમાં ટમ (સ્પષ્ટ) કહેછે તેના સો ટચ સુધી વર્ગ પાડયા છે અજ્ઞાત સોનાની પરીક્ષા તેના ધસારાના રંગને અનુસરી કરવાની તમામ દેશોની રીતછે અને તેને લીધે દરેક ભાષામાં સોનાની પરીક્ષા સંબંધી શબ્દોમાં ધસારો તથા રંગની વ્યવસ્થા શક્તિવાળા માનુષ તથા નામેરે

बाबर पादशाह
तूजकि जहांगीरी-पृष्ठ ४

BY D. F. MALEKAWALLA.

GRANT ROAD, BOMBAY.

અને એકે આપનો ગુનામ જુગદાનુદહીન આપનું અણુ મુખન કરીને કહાવે છે. પરમેશ્વરના મનપ્રેમજન્ય મહામહત્તી આશાનું સાર આપની મેત્રીને લઇને આપે ગુણામ ઉપર સમા અક્ષરી જેઈએ અને આપે પેર ઊઠી રહુ જોઈએ, કાનનું મંડના વડે મુખ અને મુખનવતરે તેથી આ દશના લોકોને પ્રતિજ્ઞા કરે. હવે ૧ મારૂં ફરી પાછા શોધ પામી આવ્યા અને કહ્યા પ્રમાણે સંદર્ભ પહેલાં આપો. એજ કનાલ આધુનાની પૂંખું પદ તોએ પડેએતા નહીં હતો તથા પગિરૂમ વિચારવાની તેનામાં મપલુગા આતો નહોતો; આધુનાનો દાવો કરવાની તકરાદોમાં તથા અનેક જોશ જલ્લંભમાં સમા એના દિવસોથી થઈ ગઈ હતી; એના જ્ઞાનનું મહીર ઉપર કંઈ નહતા અપૂરું જ્ઞાનથી ભરાઈ ગયું હતું અને તેટલાથીજ તે મતાય માની આનંદમાં રહેતો. પરંતુ ઇશ્વર પામવાના ધાગ માંગના અમંગિત અને અમતિમ બંદાનુ જગતનું જ્ઞાન હતું નહીં. પરંતુ કુખું રંગાનીતનું, પારંપાર મોધથી દેરજાણુ જ્ઞાન નાંઈમાં સૂર્ય જેવા પ્રકાશિત થયેલા હતા. દેરજાણુ હજારન ઉપર આશા રાખી તેને તાણે હતા. જોકે ગુજરાતની હકમત સુલતાન કુતુબુદ્દીનને મારે નિમાર્ણ થઈ નહોતી તો પાણુ હજારત કુતુબુજ અકલાબ તેને મારે પરમેશ્વર પાસથી સમા માગી લેવાને શક્તિવાન હતા. પરંતુ કુનિયામા રમક વચન નહીં કરે પ્રમાણ હોયછે. તે પ્રમાણે વિચાર કરી શોધની પામી સમા અપાવવી એ ફરજ થાયું જે ઓજ આપી ન દોઈ તો તે શી રીતે પ્રાપ્ત થાય અને જે પરંતુ પ્રકાશિત ના હોય તેનું કેવડુંપ રી રીને જાણાય? આશા કે શોધ આ વિજ્ઞાન નામનો અજ્ઞાન હતો. તેથી જંગલો જવાબ દેઈ દીધા કે આજ કાલ માત્ર ૧૫ થયા હું પરમેશ્વરનો દબારમા પ્રત્યેના કંઈ કંઈ છે કે ત ગુજરાતનો મુલક સુલતાન મહમદ ખજવાને બક્ષોય કરે. હવે જે પૂરું મારા ઉપર જુલમ મુખર્થાઈ ના ઊકરાંને ગુજરાતના પાદગાહી કાળ દેવા અને મહા મૂદ ખિલચી, જે આધુ અનાનો ઘણા ભડકે તેને નહીં કમેદ બર કાલ્યા નિવાય પાછો કહાલવો એ થવાનું નથી. અજ જુગદાનુદહીનન મારા આશિરા પહેલાં આજે ને કહેજે કે કમાનથી છુટેલુ તીર પાણુ લાવવુ એ મુનેલછે. હવે શાહુ આલમે સિમત દારપથી કહુ કે.—

"અત્ર પુરૂષોને અત્યંત નજીક આવે એકો ગયેયું તો અનામકો પાણુ પાજોછે.

આ વચનો સાંભળતાં શેષ ઘણાજ કોધમાં આવી બોલ્યો કે 'આ કંઈ છોકરાં-ની રમત નથી કે ઘડીએ ઘડીએ તેમાં ફેરફાર થાય; મારજીનો પાટી (લૂહમહ-પુજ) ઉપર નજર કરો; ગુજરાતનો મુલક રોકી પાઠશાહોના ઉપબોગમાંથી જઈ મહમૂદ ખિલજીને નામે લખાઈ ચુક્યો છે. એમ કરી પોતાના હાથ ઉંચા કરી અંતરીક્ષથી એક કીરમજી રંગનો કામળી હાથમાં લઈ હઝરત શાહ આલમના હાથમાં આપી કહ્યું કે આ ફરમાન ગુજરાતના મુલકને ૧૧૨૦ મહમૂદ ખિલજીને નામે થઈ ચૂક્યું છે હવે આ વિષે વધારે કહેવાની જરૂર નથી; તમે પાછા જઈ આ હકીકત તમારા પિતાને કહેજો.

આવો જવાબ સાંભળીને શાહ આલમની રગો ઉછળી અને શેષ કમાલના ઉપર ઘણા ધિક્કાર ઉપજ્યો તેથી તેમણે તે કાગળને ફાડી નાખી કહ્યું કે આ લખાણને અમલ કુતુબુજ અકતાબની રજા મિયાન મારજીના હુકમમાં કીંમત પણ નથી. આનો અનુભવ શેષ કમાલને તરફ થયો; તે સમજી ગયા. તેને એકદમ મુરજા આવી અને 'સેયદ પુત્રે જોર માંદુ' એટલા શબ્દ કહી તેણે માણ મુકી દીધા.

આ ખબર જ્યારે હઝરત કુતુબુજ અકતાબને પહોંચી ત્યારે તે બોલ્યો કે મંઝને (શાહ આલમ) ઉતારણ કરી. હવે કેટલીક મણી કરવાની જરૂર હતી. આ અફશૂત બનાવની ખબર સુલતાન મહમૂદના માંભળવામાં આવી પરંતુ તે ઘણા મગરૂર હતો અને લોકર તથા તોપ અને તુફાન જેવી યુધ સામગ્રી પુરઠા હતી તેથી ઉપજા બતાવ ઉપર લસિન નાખતાં કૂચ ઉપર કૂચ કરી રવાના થયા. આ ઉપરથી ગુજરાતના મુલકનો અદર મોટો ત્રાસ જામી રહ્યો. કેટલાક લોકો પોતાના વતન છોડી ચાલ્યા ગયા અને કેટલાકોએ મત્થુને શરણ મળું એમ ધારી પોતાની માલ મતાનો ત્યાગ કર્યો. સુલતાન કુતુબુદ્દીને પોતાના અહાપ કરી વૃદ્ધ હઝરત કુતુબુજ અકતાબને વિનવતી કરી કે આ મંત્રામમાં તેમણે પોતાના ચરણ મચ્છરવા જોડેએ અથવા તો બાબજીવ (શાહ આલમ જેને સુલતાન એ નામે બોલાવતો હતો તે) ને લોકરની ઉપર તેમની છાયા રાખવાને ચરણ મચ્છરવા હુકમ મળે જોડેએ; એમના ચરણથી પરમેશ્વર વિજય અને મધ આપશે હઝરત કુતુબુજ અકતાબે શાહ આલમને ફરમાવ્યું કે કુતુબુદ્દીને બાબજીવ સડન કરનાર છે અને મહમૂદ ખિલ-

ચી જીવનમારફે. જીવન વેડનારાને સહાય કરવી એ એક જાતની કરમ છે. હંઝરત શાહ આસમ પાદશાહ સાથે રવાના થયા અહમદાબાદથી બીજી મન્નવે પાણીની એવી તંગી પડી કે હંઝરત શાહઆલમને જીવન* કરવાને પણ પાણી મળી શક્યું નહીં. બીજે દિવસે રહુવારમાં શાહ આલમે સુનતાન કુતુબુદ્દીનને જણાવ્યું કે છાત્રાણીની હવા તથા રસ્તાની અડચણોથી મને ઘણી હરકત પડે છે. તો આપની રત્નથી હું પાછો ફરું છું. તમે અંતઃકરણમાં દૃઢ નિશ્ચય રાખજો કે પરમેશ્વરની વિશ્વ મજાવાની તમારે નામેજ આજ્ઞા થઈ છે. સુનતાને વિનંતી કરી કે આપની ખાત્રા તલવાર મને આપતા જવી જોઈએ શાહે કહ્યું કે દરવેશોની નયવાગ, જોડો, ઢંડ અને હરેક કોઈ વસ્તુ સજીવન હોય છે અને તમે લોકોનો આઠા રાગડો; એવું ન ખનેકે તમારા તરફથી એવી કોઈ વાત અને કેદવેશોને લાગકની ન હોય તો તેજ તસાર સાચું તુકશાન કરો છે. સુલતાન પગે લાગ્યો અને કહ્યું કે હું દરવેશોના ચગણની રજ માર્યું ઉપર ચડાવનાર છું અને તેઓ મારા મુરખી અને મુર છે. તો પછી મારા તરફ તેમનાથી વિરુદ્ધ વર્તન શી રીતે થવાનું છે. શાહે કહ્યું કે તેવો દિવસ પણ પરમેશ્વર કોઈક વખત તાવે પર તુને કહ્યું તે મિથ્યા થવાનું નથી. અમ કહી એક એ મંત્ર બણા સુલતાનને તેમણે પોતાની ખાત્રા તલવાર અપી. એ વખતે એવી વાત થઈ કે સુલતાન મઝમૂદ પામે એક પડાડ જેવો અને ગિશાચ પ્રકૃતિના હાથી છે જેનું નામ પ્રસિદ્ધ* (યુધધીર) નામ પાડવામાં આવ્યું છે, અને જે નગારાના અવાજથી મસ્તીમાં ચડી જાય છે તે વખતે કોઈ પણ હાથી તેની સામે ચડી શકે નથી. ભોગ જોગે સામે થયો તો તેનું પેટ ચીરી કુકડે કુકડા કર્યા શિવાય રહેતો નથી. તેથીજ તેને લોકોએ કમાઈ નામ આપ્યું છે. શાહે કહ્યું કે પરમેશ્વર હંમુ ને નીચું સર્વ કંઈ ઉત્પન્ન કર્યું છે નો એના ઉપર બોજે ભેરાવર તેણે કરાજ મૂક્યો છે. આટલું કહી તેમણે ફરમાવ્યું કે સુલતાનના જેટલા ખાસા હાથીઓ હોય તેટલા તમામ મારી નજર આગળ લાવો; એ મમાણે જે હાથીઓ આવ્યા તેમાં એક હાથી હતો, જે હતું સુધી મસ્તીએ ચડે એવી વયમાં આવ્યો હતો તેને આગળ મંગાવી તેન. માથા અને મહોડા ઉપર પોતાનો શુકનીઆળ હાથ ફરવી બોલ્યો કે 'ઓ શુદ્ધતી* પરમેશ્વરના

* પ્રાર્થના કરતા પહેલાં હરત મુખ પ્રક્ષાલન કરી વિશુદ્ધી કરવાની વીધી

* મસ્તી નહીં આવેલા નહાના હાથીને શુદ્ધતી કહે છે.

કૃપાથી કમાઈતું પેટ ચીરી નાંખજે'. પછી બાવોડા વગરનું એક ત્રણ કમાન ઉપર ચડાવી સુલતાન મહમૂદ જે તરફ હોતો તે દિશામાં ફેંક્યું અને યોગ્યા કે આ તીરે જઈને સુલતાન મહમૂદના છત્રને અથડાઈ તોડી નાંખ્યું. આટલું થયા પછી આહ-મદાઆદ તરફ વહાયે થયા.

સુલતાન કુતુબુદ્દીન આગળ વધ્યો અને મહેન્દ્રી નદીના કિનારા ઉપર આવેલા આંતપોર વાકાનેર આગળ મુકામ નાંખ્યો. આંતપોરનો રાજા ગંગાદાસ, જે ગુજરાતના સુલતાનની આમે થયો હતો, તે સુલતાન મહમૂદને જઈ મળ્યો અને આ સવારીમાં નેતા ચરકરનો આગેવાન તથા ભોમીઆ થયો. તેણે સુલતાન મહમૂદને વિનંતિ કરી કે આંતપોરનો રસ્તો દુશ્મને રોક્યો છે તેથી હુકમ હોયનો વાડાસિનાર પ્રમણામાં આવેલા ઘટારી (ઈનારી !) ગામ ઉપર થઈને કપડવગુજને રસ્તે આપજો આગળ જઈએ. સુલતાને આ વાત પમ'દ કરી તે રસ્તે દૃઢ કરવા માંડી. આ મુકામે સુલતાનના હોકરાઓએ હાલતો જ ને સરચાશે પોતાના મિત્ર હતા તેને જાહેર કર્યું કે મારા પ્રાણીથી હું જનરો નહીં વળું; મારો ધણી સુલતાન કુતુબુદ્દીન છે. મારે હું તો નેની પાસે જાઉં અને તમે તમારા ધણીનું જે રીતે કાર્ય થાય તે રસ્તે જાજો; આટલું કહી તે નાગો છૂટો પડી તે સુલતાન કુતુબુદ્દીન પાસે આવ્યો અને તેના ચરણ ચુંબન કરવાને માન્યવંત થયો. તેણે સુલતાન કુતુબુદ્દીનને કહ્યું કે દુશ્મન કપડવગુજને રસ્તો આવે છે અને આમે પણ સવારીનો લગામ તે તરફ ફેરવ્યો, જોઈએ. આ ઉપરથી સુલતાન કુતુબુદ્દીને સુલતાન મહમૂદ આવી પહોંચે ત્યાર પહેલાં આવીને કપડવગુજની નજી. કર્માં તંબૂ સ્થળ ઉભા કર્યા. પેલી તરફથી સુલતાન મહમૂદ પણ આવીને ત્રણ દિવસ ઉપર મુકામ નાંખ્યો.

અરુર માસની પહેલી તારીખે સુલતાન મહમૂદ રાત્રીના હુમલો કરવાના ઈરાદાથી પોતાની ડાવણીમાંથી નીકળ્યો પરંતુ ભોમીઆએ રસ્તાની બૂટ ખાખાથી તેને રોક્યો અને રેતીમાં ફેંટવાર મુઠો અથડાવું પડ્યું અને ખરો રસ્તો લાગ સામ્યો નહીં. જ્યારે સૂર્ય રૂપી વાગરો જ્વંતા રાખીતની મધ્યમાં દેખાયા એટલે સુલતાન કુતુબુદ્દીને પોતાની રીત ચાલ કરી તેનો વ્યવસ્થા કરી હભી રાખી. રાત્રીની

૦ મુ'નાઈની યતર્માં પ્રમાદદીન લખ્યું છે પણ તે કપાડી નકમ કરનારની બૂટકે જીવે રહિતા. માર્ગના પુટ ૩૪ ની કુટનોટ

જમણી બાળુ'બહાદુર સીપાઈઓ અને લોહી વરસાવનારા હાથીઓ આપી દિલાવર ખાતને સોંપી; ડાબી બાળુએ મલિક નિઝામ મખસિ સુલ્તુલ્કને સોંપી; મધ્યમાં ખાન જહાન, મલિક મુનીર વઝીર, મુઝફ્ફર શાહના દીકરા મીડાખાન, ઝીઆ-ઉલ્લુલ્ક, તોધાનશાહ ખત્રી જેનું ઇફ્તિખારખાન ઇલ્લકાબનું નામ હતું તે, સુલ્તાન અહમદશાહના પૌત્ર અને સુલ્તાન મહમૂદના દીકરા સિકંદરખાન, મલિક હસીમ આજમખાન અને કદરખાનને સાથે રાખી ખુદ પોતે સ્થાપિત થયો; અને મોખરે સંગ્રામના અનુભવી તથા રણક્ષેત્ર દીઠેલા વીર પુરૂષોને મૂક્યા. પેલા તરફથી સુલ્તાન મહમૂદ પણ ગુજરાતી લશ્કરની જમણી હુકડી સાથે પોતાની ડાબી અને તેની ડાબી યામે પોતાની જમણી હુકડીની અને મોખરા યામે પોતાના મોખરાની રચના કરી અને આગળ વધ્યો. —

(મળી એન માગર સમી આમસામી
મહા ઉગ્ર વ્યા યુધ્ધની બાગિ જામી
મળ્યાં અગ્ર તલવારના ચાર ફોરે.
યદ વૃદ્ધિ શોણીતની પૂરું ભરે.

જેવું કહેવાયછે કે જ્યારે યુધ્ધ ચાલ્યું તે વખતે સુલ્તાન મહમૂદ હાથી કેપર બેઠો હતો અને કાણુ છત્ર ધરાવ્યું હતું જે વીજળીની પેઠે ચમકારા મારી રહ્યું હતું અને 'ગાલિઅજ્ઝ ગ' હાથીને શાનને મોખરે કુચીની પેઠે ફરવાનો હતો કે જેથી મામા લશ્કર રૂપી તાણું ઉઘડે; પરંતુ

ગાંડજે તુજ તકદિરે વાળી હરો
ગી રિતે તુજ તદબિરે તે છૂટી.

એ વચનોના અનુભવથી અજ્ઞાન હતો. વળી તે હાથીને પોતાની શાનરૂપી રિલવાના દરવાજાના તાજા તરોકે મોખરે રાખ્યો હતો કે કોઇ પણ કુચીથી તે તાણું ઉઘડી શકે નહીં, પરંતુ એ વાતનો પણ તે અજ્ઞાન હતોકે:—

“ કુચી વગરના ગમે તેટલા તાજા હોયછે તથાપિ તેને પણ ઉઘાડી નાંખનાર મળેછે.”

લડાઈ ચાલી તે વખતે સુલતાન કુતુબુદ્દીન બદામી રંગના ઘેઝા ઉપર સાગર
યથા હતો અને માથા ઉપર લાલ રંગનું છત્ર ધારણ કરાવ્યું હતું. જે ઢરીઆનાં
મોઝાની પેઠે ઝળકતું હતું. બન્ને પાદરોએ રણક્ષેત્રના કેન્દ્રમાં ઉભા હતા તથા ચ
પળતાના પગ આગળ ફેલાવી ચીરત્વ દર્શાવતા હતા તથા લશ્કરના સીપાઈઓને
ફનામ અકરામ વહે ચનાનાં વચનો આપી શૌર્યના દરવાજા ઉઘાડતા હતા

એવું કહેવાયછે કે મધ્યમ વારકો સુલતાન મહમૂદ તરફથી અંદરોના હાકેમ
મુન્શીરખાને ફેરસાદ હાથીઓ લઈને સુલતાન કુતુબુદ્દીનની ફાજની ડાબી ટું-
કડી ઉપર હુલ્લા કર્યા અને તેને નમાઝી મૂકી સુલતાને કુતુબુદ્દીનની ડાબણીમાં
જઈ તેને લુંટવાનું ગરૂ કર્યું; પરંતુ તે ખમ્મનો પોતાના હાથીઓ ઉપર લાદતો હ-
તો એટલામાં સુલતાન કુતુબુદ્દીનની ફાજની જમાણી ટુંકડીએ સુલતાન મહમૂદ
ન ડાબી ટુંકડી ઉપર હુલ્લા કરી હરાવી. બન્ને લશ્કરનો મોખરાની ટુંકડીઓ સા-
મ સામે ઘર્ષ ગર્ષ અને આખરે યુદ્ધ બન્ને ફાજની માધની ટુંકડીઓ વચ્ચે ચા-
લ્યું. સુલતાન મહમૂદના ગાલિબખાંગ હાથીની સામે આવતાં સુલતાન કુતુબુ-
દ્દીનના હાથીઓ પાછા નાડા. સુલતાન કુતુબુદ્દીને કહ્યું કે ' શુદ્ધતી ' ને
આગળ કરો; તે ' કસાઈ ' નું પેટ ચીરી નાખશે, કારણ કે તેણે
બાબરખાન (શાહ આલમ) નું વચન છે તે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું.
' શુદ્ધતી ' એ ' કસાઈ ' ની સાથે ટક્કર લાંધો એટલામાં ધોળકાના વતની ફેટ-
લાક બકાદર અને બગવાન પુરો, જેમને દરવાજાના કહેડે તેમણે ધોડા ઉપરથી
ઉતરીને ' કસાઈ ' ના પગમાં ફાંદા નાંખી દીધો તેથી તે એક ગાયની માફક ભો-
ય ઉપર મડ્યો અને ' શુદ્ધતી ' ના દરવાજા કચીની પેઠે ' કસાઈ ' ના પેટમાં પેશી
ગયા અને તેના અંતરમાં તાળાના અંકોડાનાં પેઠે બકાર નીકળી આવ્યાં. વળી
એજ વખતે અંતરમાંથી બક તીરે આવી સુલતાન મહમૂદના છત્રના કહેડે વાગ્યું
અને આગળ જેમ જાય છે તેમ હઝરતશાહ આનમના વચનનો અનુભવ થયો. આ
પ્રસંગ ઉપર એક નિદાને કવિતા રખાઈ છે તેના અર્થ નીચે પ્રમાણે છે:—

" જુમ્હૂરે ખિલ્લચીના છત્ર ઉપર તીર ફેંકવામાં આવ્યું તે વખતે તેની આગળ
હજારો કળમતના દિવસે થતા નકીરના પાકાર ઉઠ્યા. તેઓ નાશી પુટગમાં બધાણ
અને નાભાએ એમ મમલ નાહી ગયા અને તે વખતે તેમને મોટું નુકસાન થયું "

આ શરૂ સદરદુ તીરે છત્રના કહેડે લાગી નાખ્યો અને ઉપર આગ રમ્યામાં
પડ્યો. આ બનાવ બેઈને સુલતાન મહમૂદનું લશ્કર વિભેદાઈ ગયું.

‘ દરેક જાણુ પોતાનો જીવ મંભાળી નારી જઈ ખુરી થયા અને કોઈ કોઇને મારનાવું સ્મરણ પાણુ કર્યું નહીં ”

મુઝરંદરખાન, જે લડાઈ કરાવનાર હતો તે કેદ પકડાયો મુનતન કુતુબુ દા તેનું માથું ધડથી જુદું કરાવી કપડવણજના દરવાજા ઉપર લટકાવવાનો હુકમ કર્યો આ લડાઇનો ખનાવ હિ સ્વ દેશ ના સફર મામની પેઢેનો તારાખ અને શુક્રવારને દિવસે ખન્યો આખરે સુલતાન મહમૂદ, જે લડાઈ કરવાના બળનો અને ઝોટી ફાજ હોવાનો ગર્વ ધરાવતો હતો તે, પરજ્ય પામ્યો અને કુતુબુદ્દીન, જે સાધુ પ્રયોનાં વચન ઉપર આઠ્યા રાખતો હતો તથા કમ નની આમા પ્રમાણે તેમના વચનોને ઇશ્વરી વચન જેટલું માન આપતો નો તેની દૃષ્ટિ રૂપી રંગ જુમી ઉપર છન રૂપી કન્યા પ્રકાશિત થઈ કહ્યુંજ દે છે—

“ જે ઇશ્વરના દરવાજા આગળ આગા મખી રહેછે તેને આકારા રૂપી ઘોડા પાણુ વશ થાયછે, ”

એવું કહેવામા આવેછે કે જે વખત હઝરત શાહ આલમ ફાજમાયો વિદાય થયા તે વખતે તેમણે કહ્યું હતું કે આ સગામ રૂખીભૂત થાય તેને માગે કઈ માનતા રાખવી નેઈએ સુવતાને કુતુબુદ્દીનને કહ્યું કે જે આપની મજા હોય તે ફરમાવો હું કરીશ હઝરતે કહ્યું કે જે તમારું અંત કમણુ કહે તે કરો સુવતાને કહ્યું કે પ્રત્યેક પેગંમર દીદ અકેક મોનાનો દ કો આપના ૧૨૬ હું મોકલવાની માનતા રાખુ છું, ને હું મોકલુ ત્યારે આપ ગરીબમા પહે ચો ના ખન્ને હઝરત શાહે કહ્યું કે એ ઘણી મોટી રકમછે અને આવી માનતા સંપ્રણિ કરવી સંસારી માણસોને માથે ઘણી મુશ્કેલછે. સુવતાને પોતાની માનતા વ અને હક પકડી ત્યારે હઝરતે કહ્યું કે સોનાના દ કોને ખન્યે રૂપાના દ કાની માનતા તમિા સુવતાને તે પ્રમાણુ કરવાનું કમલ કર્યું એવું કહેવાયછે કે આ વિજય થતા પત્રી સુલતાને સીતે હઝરત ડાના દ કા હઝરતની ખિદમતમા મોકલ્યા હઝરત શાહે પેગંમરોની સખ્યા મીતે હઝરતી વધારા છે એમ કી આવેલું ધન ૫૩ મોકલ્યું. સુવતાને આ પાત માટી વાલી નથી હઝરત શાહે પોતાના ખજાનામાયો એક લાખ ચોરીસ હજાર રૂપાના દ કા માધુ મત અને ગરીબમા પહે ચો નાખ્યા

એક દિવસે સુલતાન કુતુબુદ્દીને હઝરત કુતુબુદ્દ અહલામના આગળ વિનંતિ કરી કે મેં હઝરત શાહના તરફથી ચીતરે હજાર રૂપાના ટંકા મોકલાવ્યા, પરંતુ તે તેમણે નહીં સ્વીકાર્યાં પાછા મોકલ્યા. પરંતુ જે માનતા પોતે રાખી હતી તે ત્યાં તેમાં તે કેવી રીતે બંધાયે છે તે વિશે કંઈ પણ કહ્યું નહીં. હઝરત કુતુબુદ્દ અહલામે શાહ આલમને કહ્યું કે “બાપુ ! વિનંતિ કામની બેઠમાં કંઈ મેહો મથાણું હોતું નથી, આવેલું દ્રવ્ય તમારે પાછું કહાડવું નહોતું જોઈતું.” હઝરત શાહ અતિશય વિનયને લીધે કંઈ જોડ્યા નહીં, પરંતુ આ બતાવથી તેમને સુલતાન કુતુબુદ્દીન ઉપર ખોટું લાગ્યું અને તેમના અંતઃ કરણ રૂપી મહા સમુદ્રનો સુલતાન કુતુબુદ્દીન ઉપરના પ્રેમ રૂપી સપાટી ઉપર વંદોળ ઉડ્યો, જેની અસર આગળ વળેલેલી હકીકત ઉપરથી જણાઈ આવશે.

“ એવું કહેવાય છે કે જ્યારે સુલતાન મહમૂદ ખિલજી ગુજરાતની સરહદમાં આવી પહોંચ્યો ત્યારે કેટલાક હિંદુ કામદારો, જેમને સુલતાન મહમૂદ કહાડી મુક્યા હતા તે લોકો સુલતાન મહમૂદને જઈ ગયા. તેમની પાસે સુલતાન મહમૂદ ગુજરાતના સુલતની ઉપજની યાદી માગી તે ઉપરથી જણાયું કે એ સુલતાન બે લાગ લશ્કર તથા ખાલસા પાઠશાહીના ખરચ ખાતે જામીર તરીકે રોકવા છે અને એક લાગ ધર્માદાય જેને ‘ આઈમા ’ કહે છે તે ખાણતમાં રોકાયો છે. આ મુજાણે ધર્માદાયને વિભાગ સુલતાન કુતુબુદ્દીનના સમય સુધી હતો અને ત્યાર પછી દરેક સુલતાને પોતાના સમયનાં વધારા કર્યો હતો. સુલતાન મહમૂદ ઉપરની વાત જાણી જોડ્યો હતો કે ગુજરાતનો સુલત હસ્તગત કરવો એ મુશ્કેલ કામ કે કારણ કે હાલે ત્યાં નોકરી કરનાર એક વરેકર છે અને બોમ્બું એક લશ્કર રાનીએ ઇશ્વર પ્રાર્થનાથી ને કરી કરનારું છે !!

કહ્યું છે કે:—

“ જો તારે પાઠશાહીનું સંસ્કાર કરવું હોય તો અંતઃ કરણમાં મરીઆઈ ધારણ કરવી જોઈએ. સત્યામત મધ્ય મ્થળ એમને એમ જોડવાનું નથી કારણ કે તેની કમર રાત્રીના લશ્કર આગળ નજાળી છે જ્યારે તને એવી ઇચ્છા થાય છે તું તે તરફથી પાછો ફરે ત્યારે ગુપ્ત રહુચ તાજો સંજિમાં તારો પાપો ઉઘોડે; એવા ધોરણવાદોનું, સરઃ શોધ કે જે લોકો દરેક રાત્રીએ મુમંદગાની પેઠે જાગ્યે રહે છે;

પરમેશ્વર તારા અંતઃ કરણમાં દયાની પ્રેરણા કરી એ શિવાય બીજાને વધારે સારા આશીર્વાદ હું બાણનો નથી. અગરજે તારી આશા સંપૂર્ણ કરવાને તારું એક અંતઃકરણ હોયનો સ્વર્ગની અગાસી ઉપર અસંખ્યની નોખત વગાડ. ”

સુઘતાન કુતુહલદીન વિનયવંત અને કિર્તિવંત થઈ અહમદાબાદ આવ્યો, અને પહોંથી એરા આરામ તથા મોજ મઝામાં મરાગૂઢ થયો. હમેશાં રાજ્ય પૈભવી મદોત્સવો તેજે કયાં અને વળી રાજ્ય મંડળીની બેઠકોમાં રહી કેટલોક વખત મન્દરા તથા સિંચોનાં નોખતમા ગાળ્યો વળી મોટી મોટી ઇમારતો બંધાવી, જેના જોદો નથી એવું કાકીઆણુ તળાવ, તે તળાવ અંદર હાલ મોજૂદ છે તે નગીના બાગ અને ઘાટ મંડળના મહેલ જે દોરે સ્વર્ગની વાડી તથા સ્વર્ગના મંદિરોનું સમગ્ર કરાવે છે તે એણે બંધાવ્યા. આ લખનાર ફકીરે યેડીક સાવ પહેલા આ બધી ઇમારતો નબરે જોઈ હતી. મહેલોની તો કંઈ નિશાની રહી નથી, પરંતુ મન્દર તળાવ અને બાગ તો હજી હયાત છે.

હિ સ ૮૫૫ મા સુઘતાન મહમૂદ નાગોરનો મુલક સર કરવા સફર લઈ ચલ્યો. સુવતાન કુતુહલને સંપદ અતા અલ્લા, જેનું અલખાણનું નામ કિવામુલુક હતું તેને એક મજબૂત ઘરકર આપી નાગોરના હાકેમની કુમકે મોકલ્યો. તે સાબની સરહદમા પહોંચ્યો એવો ખબર થઈ એટલે સુઘતાન મહમૂદ અગિય વધતો ચલક્યો અને પાછો ફરી પોતાને દેરા જતો રહ્યો. કિવામુલુક પણ પોતાને દેરા પાછો આવ્યો.

ત્યાર પછી એવું બન્યું કે રામસખાન દન્દાનીનો દિકરો ફીરાઝખાન મૃત્યુ પામ્યો અને ફીરાઝખાનના ભાઈ મુજહિદખાને ફીરાઝખાનના દિકરા રામસખાનને કાઢી મૂકી નાગોરનો હકૂમત હસ્તગત કરી લીધી. રામસખાન રાણાની પાસે

* જૂદી જૂદી નકલોમા આ નામ જૂદી જૂદી તરીકે નખાવ્યું છે મારી પ્રતમા “ મકેવર ” લખેલું છે. પરંતુ મિરાતી એકમદીની ખાત્રી લખક અને શુદ્ધ લેખી પ્રત અને વગેરે મતેજના પ્રેક્ષકર મિ ફરીદુદ્દીન મુનશી સાહેબ તદ્દયી મળીને તેમા અને મિ. બેલીને મળેલી એકમદીની પ્રતોમા ઘાટ મડળ લખેલું છે તેથી એ નામ સંભવતું છે એમ મહણ કરી મેં પણ ઘાટ મડળ નામ રાખ્યું છે.

+ ફકીર શબ્દ મેં થ કર્તાએ પોતાની નજાત જતાવવાને વારતે લખ્યું છે.

ગયો અને મદદ માગી. તેને પોતાની મદદ સાથે લઈ નાગોર ઉપર ચઢી આવ્યો. મુળહિંદખાન સામા થવાનો તાપ જીરવી નહીં રાકાયથી નાશી ગયો અને સુલતાન મહમૂદ ખિલજીની પાસે ગયો. આ દરમ્યાનમાં એણે બન્યું કે નાગોરની ઇમારતો તોડવાનો રાણાએ ઇચ્છા બતાવી, પરંતુ તે રામસખાને કેબૂલ નહીં કરવાથી એ બન્ને વચ્ચે તકરાર થઈ અને બન્ને લડી લડ્યા. રાણા કોઈ ભરાઇ પેલાના દશમાં જતો રહ્યો; અને પાછું આ બાબતનું વેર લેવાને લશ્કર ભેગું કરી નાગોર ઉપર ચઢી આવ્યો. રામસખાન નાગોરના કિલ્લાને પૂરતો બંદાબસ્ત કરી મદદને વારતે સુલતાન કુતુબુદ્દીન પાસે આવ્યો અને પોતાની દીકરી સુલતાન સાથે પરણાવી. સુલતાને રાય અમીચંદ માણિક અને મલિક ગદાધને કેટલાક અમીરો તથા લશ્કર આપી નાગોરના કિલ્લાની કુમકે મોકલ્યા અને, રામસખાનને પોતાની હુમરમાં રાખ્યો. આ અમીરોએ જઈને નાગોરની નજદીકમાં રાણા સાથે લડઈ કરી જેમાં ઘણા મુમલમાનો માર્યા ગઈ થરાપુરાની પહીએ જઈ પહોંચ્યા તેમજ ઘણા નામિતક લોકોએ પણ માર્યા ગઈ નકતો રસ્તો પડ્યો. બન્ને બાજુમાંથી એકે તરફ વિનય થયો નહીં. રાણા નાગોર શહેરની નજદીકમાં છુટ, ચપ્પાવી પાંચે પોતાને દેશ જતાં રહ્યો.

આ બનાવની ખબર થવાથી નાગોરની અસપાસને ખુલ્લે તારાજ કરાવેના બહોળા લેવાના ઇરાદાથી હિ. સ. ૮૬૦ માં સુલતાન કુતુબુદ્દીને ગણાના દેશ ઉપર લશ્કર લઈ ચઢાઈ કરી. રસ્તામાં સિરોહીના રાજા કંથાદેવ સુલતાનના અણ મુખન કરવા આવ્યો. તેણે ફરીઆદ કરીકે રાણાએ મારો પાસેથી આણુનો કિલ્લો જે મારા બાપદાદાનાં વખતથી અમે ભોગવતા આવ્યા છીએ તે છીનાવી લીધો. પાદશહે ભગી દાદ લેવી જોઈએ. સુલતાને મલિક સાખાન ઇમાદુલ્લખને આણુનો કિલ્લો રાણાના આગસોના કળાજમાંથી છોડાવી લઈ કંથાદેવને સોંપા દેવાનો હુકમ કરી મોકલ્યો. મલિકને આવા કામ પર કોઈ વખત મોકલવા માં આવ્યા નહોતો તે લશ્કર લઈ કિલ્લાની સાંકડી જગાઓમાં આવ્યો અને દુરમનોના જવા આવવાનો રસ્તો રોક્યો. પરંતુ ચારે બાજુએ દુરમનો હુમર ઉપરથી ઊતરી આવ્યા અને લડાઈ થઈનેમાં મલિક હાર્યો અને તેનાં ઘણાં માણસો માર્યા ગયાં. આ ખબર જ્યારે સુલતાન કોમળમેદમાં હતો ત્યારે તેને મળી. તે દરમ્યાન રાણા કુબો

નોખત વગાડવાનો હુકમ કર્યો અને પોતે પાવખીમા બેસી શહેરની બાહર આવી મૂકામ કર્યો. રાણાના જાતુસોએ તેજ વખતે આ બનાવની હકીકત ગણાને લખી મોકલી તેથી આ ખબર આલખતાજ પાછો ફરી પોતાને દશ જતો રહ્યો.

ત્યાર પછી હિ સ ૮૬૨ મા સુલતાન કુતુબુદ્દીને સિરોહી ત કે જઈ ત્યારી રાણાના મુનકમા આરી લુટ કરી તે મુનક તારાજ ખ્યા પછી પાછો ફર્યો અને હિ સ ૮૬૩ ના રજૂબ મામની વીસમી તારીખે તેનું વય ભરાઈ ચૂક્યું અને તેણે પરમેશ્વરના તેડાને 'હુ તારી જતાબમા હાઝર છું' એ જવાબ કહી આ દુનીઆ માથો જવાનું ભાથુ બાધ્યુ એના રાજનો સમય ૮ વર્ષ, ૬ માસ અને ૧૩ દિવસ છે.

એવું કહેવાયછે કે જ્યારે સુલતાન કુતુબુદ્દીન તખ્ત ઉપર બેઠો ત્યારે તેના એક રમાઈ ભાઈ ફતેહખાનને તેની મા બીબી મુઘનીએ તેને હઝરત શાહુઆલમની પાસે રક્ષણ વારતે આપ્યો. બીબી મુઘનીની બહેન બીબી મીરઘી જે સિંધના પાદશાહ જામખૂખાનની દિકરી હતી તે હઝરતની સાથે પરણી હતી અને જેના થી રાહુ ભિકન ઉત્પન્ન થયા હતા તેની ભલામણથી હઝરત શાહે ફરમાવ્યું કે દર ચિત્તથી તમારી બહેનના બેગા રહે, કોઈ જાતની હરકત તમને પહોચશે નહીં ફતેહખાનની માએ (બીબી મુઘનીએ) તેને સૂચવ્યું વિશ્વ સંધી શાહના ઘરમા મૂક્યો. પરંતુ સુલતાન કુતુબુદ્દીનના ત્રાસથી તેનો છૂપ જોખીઆમા રહેતો નહીં આ પ્રમાણે થોડોક સમય પિત્યા પછી એક દિવસે સુલતાન કુતુબુદ્દીનને આનંદમા બેઠો હતો તે વખતે ફતેહખાનની સ્મૃતિ આવી એથી તેણે પૂછ્યું કે ફતેહખાન કયા છે ? એને કહેવામા આવ્યું કે હઝરત શાહને ઘર પોતાની માસીની પાસે રહેછે, અને હઝરતની કૂપાને તથા લાડનો ઉપબોગ કરેછે આ આજીને સુવતા નનો ઈયા અને કોધનો અગિન સળગી ઉઠ્યો અને આનંદ તથા મઝા, કોધ અને ગજબ આગળ રદ થયા આ સમયથી ફતેહખાન ઉપર કીનો લેવાની કમર તેણે બાધી પરંતુ તે જાણતો નહોતો કે આનું પરિણામ પોતાનાજ રાજનની પડતી અને પોતાના જીવનની ખરાબી કરનાર થઈ પડશે.

એક દિવસે સુન્તાને શાહ આવમને સદરો મોકલ્યો કે જનાથી, જિના અંતઃ-
કરણનો ઇરાદો જણાઈ આવ્યો. તેણે કહેવાવું કે આપની ઇચ્છા હોય નહો-
તો પાણી ફેંદાખાનને મોકલી દેવો જોઈએ. હજરતે કહ્યું કે પોતાના માણના
ભયથી તો તેણે સાધુઓનો આશ્રય લીધો છે તેથી તેને પકડીને તમને સોંપવો
જો ચોગ્ય નથી તમે હાકેમજો, તમે હરકોઈ ઠેકાણેથી જોળી લેઇ જાઓ. સુન્તાને
જાણ્યોને મોકલ્યા; અને પોતે શહેરની બાહર આવ્યો અને હજરતના પતનના
ગામ રસુવાબાદની નજદીકમાં આવેલા ગહીદશુરના મહેલમાં બ્રૂદામ રાખ્યો.
જેવા ઇરાદાથી કે વખત મળે તો તેને જાણીથી ખબર પહોંચી શકે, જેથી ફતે-
હખાનને પકડી શકાય. એક દિવસે સુન્તાને રાણી રૂપમંજરી જે પટરાણી અને
માનીતી હતી તથા જે હજરત શાહની શિષ્ય હતી તેને કેટલાક જનાનાના જોળ-
ઓ આપી મોકલી અને તેને કહ્યું કે ફતેહખાનની કોઈ પણ યુક્તિથી તપાસ
કરી અને લઈ આવવો અને જો ફતેહખાન તેના દીકામા આવેતો તેને પકડી
ઉઠાવી લાવવો. રાણી શાહની હજૂમાં ગઈતો ફતેહખાનને તેમની પાસે બેઠેલા
દીકા, ફતેહખાનને જોતાં જ તેના હાથ પકડી તેણે જિંચ્યો. હજરતે સ્મિત હાસ્ય
કરી કહ્યું કે આવતો ફતેહખાનના હાથ તું જિંચી છે પરંતુ એક દિવસ ફતેહખાન
તારો હાથ જિંચશે. આ વચન જોવી રીતે ફજીબૂત થયું કે આખરે સુન્તાને
કતુબુદીનના મળણ પછી શાહી રૂપમંજરી ફતેહખાનની સ્ત્રી થઈ જે ફતેહખાનનું
નામ પાદશાહી મળ્યા પછી સુલતાન મહમૂદ રાખવામાં આવ્યું હતું અને હજરતે
જેવું કહ્યું હતું તેવું જ આખરે બન્યું. હજરતના વચન સાંભળી રાણીએ ફતેહ-
ખાનનો હાથ છોડી દીધો અને હજરતની પાસે કામા માગી પાછી વળી અને સુલ-
તાનને કહ્યું કે જો ધણી મધત્ન કર્યો પણ તે મળી શક્યો નહીં.

એવું કહેવાય છે કે એક દિવસે કોઈ જામુસે આવી સુલતાનને ખબર કરી કે ફતે-
હખાન ફલાણા ગરમાં હજરત શાહની પાસે બેઠા છે અને પાંચ વાંચે સુલતાન પવ-
ન વેગી ધોડા ઉપર સવાર થઈ ત્યાં દોડી ગયો અને પરવાનગી શિવાય અંદર
જવા માંડ્યું. તે વખતે મુકમિલ નામના દરવાને તેને ખાજ્યો. સુલતાને કહ્યું કે
ખાજ્યુવની પાસે જતાં તું મને અટકાવ કરે છે? આ જોલ સુલતાને તાણીને કડયા.
હજરતે જ્યારે આ જોલ સાંભળ્યા ત્યારે તે બોલ્યા કે ' મુકમિલ, તેમને અંદર
આવવા દો ' અને ફતેહખાનને કહ્યું કે ' પદ ચોકરે ' (અર્થાત ડોસા , આગળ

ભણું આગુ મેલું કે ક્ષેત્રજ્ઞાનનો દખાવ સાંજી દાઢી વાજો તથા સફેદ ભમી વાજો અને વળી ગમ્મિયો ખુધવાજો સુલતાનની નજરે પડ્યો. તે વખતે ક્ષેત્રજ્ઞાનની ઉંમર દશ વર્ષની હતી. સુલતાન કુતુહલિત એક બીંછાના ઉપર બેઠો અને ચારે તરફ નજર ફેરવી તો હઝરત પોતે ત્યાં પેલા ડોશા શિવાય બીજા કોઈને દીઠો નહોતો. પછી શરમીંદા થઈ ઉઠી ગયો અને જીસુસોને કપકો આપ્યો.

સુલતાન મહમદ કહેતોકે તે વખતમાં મને છોકરીના પોશાક પહેગવતા હતા કારણ કે તેને જોતાં કોઈ ઝાળખી ન શકે. એક વખતે સુલતાન કુતુહલિત તરફનો શોથ ધડીજ ચંચળતાથી ચાલી રહ્યો હતો તે વખતે મને એક ઘરના છાપરા ઉપર સતાડી દવામાં આવ્યો હતો. તે વખતે મારો આપા પણ સાથે હતો. આ ખબર જ્યારે હઝરત શાહને પડેલી ત્યારે તે બોલ્યો કે ભય પામ્યો નહોતો, સુલતાન વાઘને શો રોતે પકડી શકે ! આખરે સુલતાને મારો હાથ પકડ્યો. તે વખતે મારી આવાએ જૂમ પાડી કહ્યું કે એતો ફલાણા ફલાણાનો દિકરી છે. સુલતાને મારા પાપજમાનો બંધ ખોડી નાંખ્યો તો તેણે છોકરીનાં ચિન્હો દોઢાં. સુલતાને પાછા આવી પોતાના ઈશ્તિજાને આ ખબર કહી. તેમણે કહ્યું કે એને નીચે લાવો. સુલતાન પાછો ઘર ઉપર ચડ્યો અને મારો હાથ પકડ્યો તો મારો પગ તેણે ગાંધના પંજા જેવા દોઢાં તેથી મને ઊંડી દબ તે નારી ગયો આ દિવસ પછી સુલતાને મારા ઉપરથી હાથ ઉઠાવી લીધો અને ફરીથી મને પેંકવના વિચાર કર્યા નહીં.

સુલ્તુ મંરજાણ કરનાર હજરત શાહઆલમના ઉપર દિન પ્રતિદિન સુલતાનનો ક્રોધ વધતો ગયો. પરંતુ તે ક્રોધને તેણે બાંહેર જણાવો દીધો નહોતો. આ સમયે શાહઆલમની સ્ત્રી બીબી મરીયમ (બીબી મીરજી) આ કાણુભંજુર દુનિયામાંથી અત્યંત સ્થાનમાં તમારી કરી ગઈ. શાહ આલમે બીબી ખુશનીને કહાવ્યું કે જ્યાં સુધી તમારી જીવન જીવતી હતી ત્યાં ખુશી લગત થઈ શકે તેમ નહોતું પરંતુ હવે તમને યોગ્ય છે કે તમે તમારું ઘર છોડી બીજું ઘર બાંધો. (અર્થાત મારો સાથે લગ્ન કરો). આ મંદરાથી તેના ચિત્તમાં ગભરામણ થઈ. આખરે તેણે પોતાના કાકા જામ શિરજને કહ્યું કે પ્રથમ મારા માળાપે મને હઝરત શાહ આલમની સાથે પરણાવવાનું નક્કી કર્યું હતું; પરંતુ સુલતાન મહમદ જોરથી મારું લગ્ન પોતાની સાથે કર્યું.

૩. સુલતાન મહમ્મદ શાહ. (અહમદશાહનો પુત્ર.)

સુલતાન અહમદશાહના પછી તેનો વડો પુત્ર મહમ્મદશાહ ગુજરાતનો હાકેમ થયો. તેણે ગાદીએ બેઠા પછી ઘણાં માગુસોને ઈનામ આપ્યાં પુષ્કળ આપી ધનવંત કર્યા, અને તેજ વર્ષે લશ્કર લઈ ઇંદર ઉપર ચઢાઈ કરી.

રાહતુલ્લુલ્ક ઉપર તે ઘણો મહેરબાન થયો તેથી રાહતુલ્લુલ્ક પોતાની હોકરી તેને પસંદાવી. આ સ્ત્રીની ઓફાવશથી તેના પિતાને ઇંદર દેશના ખંદા-બસ્ત કરવાનું સોંપી સુલતાન મહમ્મદશાહ પોતે ત્યાંથી હુગરપુર તરફ ગયા. ત્યાંના હાકેમે નમ્રના બતાવી પોતાના દેશની ખંડાણી મ્લુ કરી, અને મહમ્મદશાહ અહમદશાહની હુકમનાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાર પછી હિ. સ. ૮૫૩ હુમ્મી કોઈ પણ તરફ અવાજી કરી નહીં.

હિ. મ. ૮૫૪માં સ્થાપાનેરના કિલ્લા ઉપર ચઢાઈ કરી. ત્યાંના રાજા ગંગ-દાસ એક લઠાઈ કર્યા પછી હાર આપી કિલ્લામાં લગઈ બેઠો. ઘેરો ઘાલવાને કેટલી-ક મુલત થઈ ત્યારે ગંગદાસે કેટલાક માણસને મહમ્મદ ખિલજી તરફ મોકલ્યા; અને દરેક મળજલ દોઢ એક લાખ રૂકા આપવા કબૂલ કરી કમક માગી. મહમ્મદ ખિલજીએ, દ્રવ્યથી લોભાઈને તથા ગુજરાતી લશ્કરે માગવામાં નુકસાન કર્યું હતું તે ધ્યાનમાં રાખી ગંગદાસની વિનંતી સ્વીકારી અને મળદેર વર્ષના આખર ભાગમાં તે ગુજરાત તરફ નિકળ્યો. સુલતાન મહમ્મદશાહે પોતાની છાત્રણીના બેનને ઉચ્ચનાર્ગ જતા રો મુસાકરીથી હલાક થઈ ગયાં હતાં અને તે શિયાય બેદિની પાણુ જાહેર થઈ હતી તેથી સુલતાન મહમ્મદના નજીક આવતાની ખબર મળ્યાંજ પોતાના તંજૂરો તથા વધારાના સરખાયાન બાગી નાખ્યો ઘણાંજ દુખમનની સા-મે હડાઈ કરવાને પ્રેરણા કરી પરંતુ કબૂલ ન કરતાં તાકીદથી અહમદશાહ તરફ રવાના થયો. પછી જ્યારે બીજી વાર માળવાનો સુલતાન એક નાખ્યો પણ વધારે સવાર લઈ ગુજરાત દેશ છતી લેવા ચઢી આવ્યો તે વખતે ગુજરાતના અમીરોએ એકઠા થઈ ચલાહ કરી કહ્યું કે સુલતાન મહમ્મદ દિન પ્રતિ દિન ગમ્મતની ખરાબી કરે તેથી પાનજી એ છે કે તમામ લશ્કર એકઠું કરી તેની સાથે લગાઈ કરવી જઈ-એ, અને તેના તોગ ઉતારવો જોઈએ. મુલતાન મહમ્મદશાહે કોઈ પણ રીતે કબૂલ કર્યું નહીં અને દીવ તરફ નારી જવાને ઈચ્છા જણાવી અમીરો અને વઝીરો ઘણાં બેદ પામ્યા અને સર્વે એકઠા થઈ મહમ્મદશાહની સામે જ તે સમયમાં ઘણાં

કાઢી ગાણતી હતી તેની પાસે મયા અને કહ્યું કે 'તું તારા ધણીની ઇચ્છા રાખે છે કે આ કુળની પાદશાહી આ કુળમાં ના જશે એવું આજે છે?' રાણીએ કહ્યું કે 'આ કહેવાની મતલબ શું છે?' સર્વ કહ્યું કે તમારા ધણી સુવતાન મહમૂદ આજે લાઇ કરવાને કબુલ કરતા નથી અને તેતુ કાસજ કાઢીએ અને તમારા ઠંડા દીકરા કુતુબખાન, જે આ સમયે વીસ વર્ષનો ઉમરનો છે, તેને પાદશાહી ઉપર અને બેસા: રીએતો તમારે રાજ થવું જોઈએ. સીએ અગત્ય બાણી કબુલ કરું અને અમીરાએ સુવતાનના ધોરણમાઝર બેળવી આપ્યું તેથી હિ. સ દપપના મહોરમ મામની ડમી તારીએ તેની છાંદગીના પરિવેષ અન્યાયની રાહીથી કાળના પાના ઉપરથી નાખૂદ કરવામાં આવ્યો. તેની પાદશાહીના સમય ૮ વર્ષ ૬ માસ ને ૧૪ રોજ થયો છે એના મૃત્યુ પછી એને 'ખુદાએગાન કરીમ' એ ઉપનામ લગાડવામાં આવ્યું.

૪ કુતુબુદ્દીન (મહમ્મદશાહનો પુત્ર)

એનો જન્મ હિ સ ૮૩૫ ના જમાદી ઉલ્ આખર માસની તારીખ આઠમી અને રવિવારે નંદરનારમાં થયો હતો. એના પિતાના મરણ પછી તુરતજ અહમદખાહના તજ ઉપર બેઠો એ દરમ્યાનમાં સુવતાન મહમૂદ ખિલજીએ મલિક ગુલામ સુદરાખ તુક * પાસેથી સુલતાનપુરનો કિલ્લો હસ્તગત કરી લીધો અને મલિક સુદરાખને પોતાના લશ્કરનો આગેવાન કરી રૂચ ઉપર રૂચ કરી ગુજરાત ની રાજ્યધાનીના રહેર અહમદખાહ તરફ રવાને થયો. સુવતાન કુતુબુદ્દીને માળવાના પાદશાહના દમામ અને લલકાથી અજાણને પોતાની પાસે હંમેશા હાજર રહેનાર એક વાણીઆની સલાહ પછી. તેણે કહ્યું કે સુવતાને પોતે સોરઠ દશ તરફ જતા રહેવું અને પછી જ્યારે સુલતાન મહમૂદ ગુજરાત દશમાં ધાણ અને

* મારી પાસેની લખતોરની નવલજીયોરી આજીતિમાં મનિક ગુલામ સુદરાખ આ ઠેકાણે લખે છે અને પછી પાણુ પોરીકજ લીટીએ પછી અલાઈ સુદરાખ એવું નામ લખે છે હવે મિરાતિ સિકદરીમાં અલાઈદીન મિન સુદરાખ નામ લખ્યું છે મતલબ કે ગુલામ અને આના સમ્બંધ ઉપરના તુકાની બૂલથી તે તરફના નકજ કરનારાઓની બૂલ છે મારા ધારવા પ્રમાણે સિકદરીમાંનું નામ ખરું છે ગુલામ હો એ અલાઈ— અલાઈદીન મિન સુદરાખ હો, પરંતુ સુદરાખનો છેજ તેથી સિકદરી અને ફરિશ્તામાં લખેલા નામોના પ્રરથ જુદા છે એમ સમજવું નહીં વધારે પરિશિષ્ટમાં લખીશું

લશ્કર સ્થાપિત કરી મંદ પાછો જાય એટલે ગુજરાતમાં આવીને લશ્કર તથા યા-
જ્ઞાને ગુજરાત ખાહર સહેવાઈથી કહાડી મૂકવાં એ વધારે સજાહ ભરેલું છે. સુ-
લતાને એ વાત મનુર રાખી અને તે પ્રમાણે અમલ કરવાની ઇચ્છા કરી, એ-
ટલામાં રાજ્યના અમીરો અને વહીવટી આ ઈરાદાની ખમર પડવાથી તેમણે વા-
ણીઆને ટપલાટયો અને ચિકાર્યો અને આવુ થવાથી તેમની લાજના
શે એવું વિચારી મહમૂદ ખિલજીની સામે થઈ કદી લડાઈ કરવાની તયારી
કરી તથા લશ્કરની ગોઠવણ કરી સુલતાન મહમૂદની સામે ગયા.
મલિક અસાઈ મુકરાબ (આગળ. લખવા પ્રમાણે ગુલામ મુહરાબ),
લાગ જોઈને માળતી લશ્કરમાંથી નાશી જઈ પોતાના લશ્કરમાં આવ્યા
અને પોતાના મલિકના ચરણુ ચુંબન કરવા ભાગ્યશાળી થયો. એકજ બેડકમાં
તેને સાત વાર પોતાકનાં ઇનામ મળ્યાં તથા અસાઉદ્દુલ્લેના અલકાબ પણ
મળ્યા. ગુજરાતમાં એના આવી પહોંચવાથી નહાના મોટા સર્વમાં આનંદ પ્રવ-
ર્ત્યો અને ખુશાલીની નાખત ગરબ. ન્યારે બન્ને પક્ષો વચ્ચે ત્રણ કોસનું
અંતર રહ્યું ત્યારે સુલતાન મહમૂદ નીચેની કવિતા લખી સુલતાન કતુબુદ્દીન
લશ્કે મોકલી:—

મુબુલુ છે કે દહી તું બિલ્લો ઘરમાં વિના ગેડી

કરે જો છતને હાથે રમત મેદાન જો છેડી.

સુલતાન કતુબુદ્દીને સદ્રજહાને આ કવિતાનો જવાબ લખાવતું કહ્યું એણે
જવાબમાં લખ્યું છે કે

અગર ગેડી થઈ હાથે દહી મસ્તક કડે તારું

પરંતુ લાજ હું ધારું ન કેદીને કહી મારું.

આ કવિતામાં સુલતાન હોરાંગને સુલતાન મહમૂદ કખીરે* કેદ કર્યો હતો
અને મેહરબાની કરી માળખાનું રાજ્ય પણ આપ્યું હતું તે બનાવનો ઈશારો
કર્યો છે.

* અહીં મહમૂદ કખીર લખ્યું છે તે મુઝફ્ફરશાહને માટે લખ્યું છે મુઝફ્ફરશાહે
હોરાંગને કેદ કર્યો હતો તે બાબત જુલે (પૃષ્ઠ ૧૦). મુઝફ્ફરને તેના મૃત્યુ પછી ખુદા-
યગાન કખીર કહેતા. અહીં મહમૂદ કખીર લખ્યો છે તે વિશેષ નામ તરીકે નથી પરંતુ
મહમૂદનો અર્થ કીર્તિચંત, સુતિપાત્ર એવો અલગ કરી ગણાયો લખ્યો છે. તેથી સ્પષ્ટ.
કરવા જોવું નથી.

પછી સુનતન મહમ્મદ ખિનચી રાત્રીનો હુમલો કરવામા વિજય છે એમ વિચારી સવાર થયો. પરંતુ રસ્તામા જુનો પડયો તેણે લીધો રસ્તો વાલેવા ખેતરામા થઈને હતો, જેમા અનાજ મોઠી ભીતો જેવા તેની આમપામ હતા રહવાર થઈ ગયો અને તેના ઈશિદા ઝર આવ્યો નહીં તે ઘોડા ઉપર બેસી ગઈ થઈયો સુલતાન કુતુબુદ્દીનને આ વાતની ખબર પડી એને લશ્કરની હાથ ખરામત ગોઠવો અને લડાઈ શરૂ થઈ ગુજરાતીઓની ડાબી દુકડીએ હાર ખાધી અને તે ભય પામી અહમદાબાદ તરફ નાગી ગઈ પરંતુ તેમની જમાણી દુકડી માળવીઓની ડાબી દુકડી ઉપર હુલો કરો જોરમા આવી એને માળવીઓ માળવા તરફ નાગી ગયા જાને તરફથી બંને પાદશાહો દેડ પગ રાખીને ડબ્યા નહીં માળવીઓની જમાણી દુકડીએ ગુજરાતીઓની ડાબી દુકડીને નસાડી મૂકી તેથી છત થઈ ગઈ એમ ધારીને ગુજરાતીઓની છાત્રીમા તેના માણસો લુઠ કરવામા રોકાયા મુલતાન કુતુબુદ્દીનના વિશ્વાસૂ ખાણેસો જે ધૂવનો પેઠે દેડ રહો સગ્રામ ક્ષેત્ર ઉપર નિખરાયવા હતા તેમણે લાગ જોઈને સુનતાન મહમ્મદ ના લશ્કરના મધ્ય ભાગ ઉપર હુમલો કર્યો અને તેો વિખેરી નાખ્યો સુનતાન મહમ્મદ જે મોટો વીર હતો તેણે એક તો યુદ્ધ કરું કે આખરે તેનો પાને એક પણ માણસ રહ્યું નહીં અને એની પાસે જે તીર હતા તેમાનું એક પણ રહ્યું નહીં અખરે તે લાચાર થઈને રણજૂમિમાથી નિકળા પોતાની માથે ત્રીશેક માણસો લઈ સુલતાન કુતુબુદ્દીનની છાવણીમા ગયો અને પાદશાહી તમ્રમાથી બે મુકદ્દે, એક જડાવ કમર બદ અને કેટલુક ભારે મીમતનું જવાહીર લઈ ગુજરાતી છાવણીની પાછળના ભાગમા પોતાની છાવણી હતી ત્યાં જતો ગયો અહીં એના નાગી ગયેના માણસો એકલા થઈ આવી મળ્યા સુનતાન મહમ્મદ મોટેથી પોખરી કહ્યું કે આજ રાત્રે ગુજરાતી લશ્કર ઉપર હું હુમલો કરનાર છું ગુજરાતીઓએ આ ખબર સાંભળીને હોશીઆર થઈ ઘોડા ઉપર સાગ થઈ લશ્કરની મુર્વે રચના રચી એક મહુર ગત્રી ગઈ એ ન સુનતાન મહમ્મદ દેડ વિચાર કરી ઘોડેસવાર થયો અને માળવા તરફ પાછો ફર્યો, અને રહવાર થતા નો વામો રસ્તો કાપી નાખ્યો, જેથી ગુજરાતીઓનો પાછળ પડતાનો ભય તેને રહ્યો નહીં સુનતાન કુતુબુદ્દીને આ વિજય પર મેશ્વરની કૃપાથીજ થયો છે એમ માન્યુ અને મામા પક્ષ તરફથી એકાદી હાથી તથા બીજી ઘડી બુટ વગેરે પોતાના આપદાતાની સોપેની મિનકતમા ઉમેરે કો વિજયનો ઉલ્લસ થયો અને પછી ઘણું લગ્નર સુનતાનપુર ઉપર મોકલ્યો ત્યાનો કિના માળવીઓના કમળમાથી સગ કરી લીધો આ

જગાએ ગમ્યતા શુભ ઇચ્છનારાઓના મયત્નથી બન્ને પાદશાહોએ સલાહ
થઈ; તેમાં એવી શરત કરી કે હિંદુઓના મુલકમાંથી જે કંઈ તેમના હાથમાં
આવ્યું હોય તે પોતપોતાનું રહે અને પોતપોતાના તરફના હિંદુ રાજાઓ તથા
બીજા લોકોને બીજાની તરફ લશ્કર હઈ આવવા દેવા નહીં તથા રાજા રાણા,
જે હિંદુ ઘણા શક્તિવાન છે તેના પરબળ કરવાની બન્ને પાદશાહોએ પોત-
પોતાની ફરજ સમજવી.

ત્યાર પછી હિ. સ. ૮૬૦માં ખાજર આવીકે નાગોરના હાકેમ ફરીશઝખાન
દંદાની મૃત્યુ પામ્યા અને તેના ભાઈ મુજહીદખાન ઝમરફતેલીથી ત્યાંના હાકે-
મ થયો, આમ થવાથી ફરીશઝખાનના પુત્ર શમ્સખાન પોતાના કાકાથી નાશી છૂ-
ટી બિતોડના રાજા રાણા કુંભા પાસે ગયો રાણાની અને નાગોરના જમીનદારો
વચ્ચે અસલથી વેર ચાલતું 'આવતું હતું' તેથી રાણાએ લાગ જોઇને તેને મદદ
આપી તેની હકૂમત ઉપર બેઠારવાનું સ્વીકાર્યું, પરંતુ તેમાં શરત એવી કરીકે
નાગોરનો વિનય થયા પછી તેના કિલાના ત્રણ કાંગમ તોડી પાડવા, આનું કાર-
ણ એમ હતું કે રાણાના બાપદાદાઓએ ઘણીવાર વર્ષોનાં ર્ષ સુધી નાગોર છ-
તી લેવાના મયત્ન કર્યા હતા પરંતુ તેમાંના કોઈથી તે સર થઈ શક્યું નહોતું, અ-
ને ગણનાં બાપ શાણા મોકલે ફરીશઝખાન દંદાનીની સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું, નેમાં
તેણે હાર ખાધી હતી તથા તેનાં ત્રણ હજાર માણસો રાણાને ઉપર કતલ થયાં હ-
તાં આ શરત શમ્સખાન સ્વીકારી અને પછી તે રાણાને પોતાની મદદ સાથે લે-
ઈ નાગોર તરફ આવ્યો મુજહીદખાન પોતાની શક્તિ નથી એમ બાણીને શુભરા-
તમાં નાશી ગયો, અને શમ્સખાન કિલ્લામાં દાખલ થયો, પછી કરેલી શરત અમ-
લમાં મૂકવાનું ફરમાવ્યું. એટલામાં એક જગુ માએ ઉભો હતો તે બાણી ઉઠ્યો કે,
ફરીશઝખાનને આ દોકરાને બદલે એક દોકરો કાં ના થઈ કે તે પણ આવી અપકી-
ર્તિની યાદગીરી ચૂકી કિલ્લાનો ભાગ તોડાવવાની પરવાનગી આપત નહીં. આ શ-
બ્દો શમ્સખાનના ચિત્તમાં તીવ્ર બેધા વાગ્યા તેથી તુરતજ કિલ્લામાં પોતાની મ-
નબૂતી કરી એક જગુને રાણા પાસે મોકલી કહેવરાવ્યું કે કરેલી મદદને વાપરે ને-
જોઈએ તે કરવા ત્યાર છુ પરંતુ કિલ્લાનો ભાગ તોડવો નહીં જોઈએ. કદાચ
હું રજા આપીશ તોપણ આ કિલ્લાનાં તથા દેગનાં માણસો મારે વાસ્તે ખિચાર
કરશે અને તમારે તમારા દેશમાં પાણું ફૂંચું પડશે; હુકામાં આખરે લડાઈ કર્યા

શિવાય છુટકો ધૂરો નહીં. રાણો પરવાઈને પાછો ફર્યો અને પાછું મોટું સરકર એક-
 કું કરી નાગોર આવ્યો. રામસખાને કિલ્લાનો ભાગ્યો તુરચો ભાગ ફરસ્ત કરાવ્યો
 અને ત્યાં પોતા તા તમામ લશ્કરીઓને મૂકી ઘણીજ વ્વરાધી મદદને વારતે તે
 અહમદાબાદ ગયો. સુલતાન કુતુબુદ્દીને તેને, ઘણી મેહેરખાની બતાવી અને તેની
 ઝોકરી સાથે લગન કર્યું અને લગન પ્રસંગે સંપૂર્ણ થઈ રહ્યા પછી રામસખાનને
 પોતાની હુજૂરમાં રાખી રાય રામચંદ્ર અને મલિક ગદા તથા બીજા કેટ-
 લાક અમીરોને નાગોરની કુમકે મોકલ્યા. તેમણે રાણાની સાથે યુધ્ધ કર્યું તેમાં
 ગુજરાતીઓ ઘણા માર્યા ગયા અને તેમણે હાર ખાધી. સુલતાન કુતુબુદ્દીને આ
 ખબર સાંભળી અત્યંત ક્રોધમાં આવ્યો અને પોને નાગોરના મુલક તરફ જવા
 નીકળ્યો. તે આખૂના કિલ્લા આગળ આવી પહોંચ્યા એટલે ત્યાંથી એણે ઈમા-
 દુલ્લુલ્લની સરદારી નીચે એક લશ્કર તે દશ સર કરવા મોકલ્યું. ઈમા-
 દુલ્લુલ્લે કિલ્લા ઉપર અઘાઈ કરી તેમાં કાયદા થયો નહીં અને ઘણા ગુજરાતીઓ
 માર્યા ગયા તેથી તે પાછો ફર્યો સુલતાન પોતે રાણાને પગખચ કરવા નિકળેલા
 હોવાથી આખૂના કિલ્લા તરફ ધ્યાન નહીં આપતાં આગળ વધી મિરાહી આવ્યો.
 આ ઠેકાણે રજપૂતો અને રાણાના સગા વહાલા લોકો સાથે મોટું યુધ્ધ થયું
 તેમાં એવું પરિણામ આવ્યું કે પાઠશાહે સૂમાવાળાઓને હાર ખવરાવી.
 અહીંથી વિનયવત થઈને રાણા કુંભાના તાબાના કોમ્મલમેરના કિલ્લા નીચે
 આવી ચારે તરફ ઘેરા ધાલ્યો. ઘણીકે ઝપાઝપીઓ થઈ તેમાં રાણાએ હાર ખાધી
 અને તેના માણસોમાંનાં ઘણાં મરાયાં. આખરે રાણાએ કિલ્લાથી નીચે ઊતરી
 યુધ્ધ કર્યું, પરંતુ તેમાં તે હાર ખાઈ પાછો કિલ્લામાં ભરાઈ બેઠો અને ત્યાંથી
 સલાહ કરવાની ઇચ્છા જણાવી. કુતુબુદ્દીને કિલ્લાની મળખૂતાઈ જોઈ સલાહ
 સ્વીકારી અને પ્રક્રમ પેશાસ (બેટ) લઈને તે ગુજરાતમાં આવ્યો.

આ વખતે સુલતાન મહમૂદ ખિલ્જીના વઝીર તાજખાને ગુજરાતમાં
 આવીને સુલતાન મહમૂદ તરફથી કહ્યું કે ગદ્ય ગુજરી વાત તે ગદ્ય ગુજરી અને
 હવેથી થયેલી સલાહને આપણે તાલુ કરી આપણે બન્ને એકલા થઈ રાણાને
 કહાડી મૂકીએ, અને તે એવી રીતે કે ગુજરાતની નજરના રાણાને જ દેશછે તે
 ગુજરાતનું લશ્કર તારાજ કરે અને રાણાને મેવાત અને આમ્હર (આખ-
 ર) ની આસપાસનો મુલક મદનું લશ્કર તારાજ કરે, અને આપણે બન્નેમાં કોઈ-
 એ પરસ્પર મદદ કરવામાં પાછા હકલું નહીં બન્ને તરફના ડાહ્યા ડાહ્યા પૂર્યો

આંખોનેરમાં બેગા થયા અને ઉપર મમાણે વચનો આપી કોલકશર કર્યા અને અન્ને તરફથી તે મંજૂર રાખવામાં આવ્યા.

પછી હિ. સ. ૮૬૧માં સુલતાન કુતુબુદ્દીન મોઢા લશ્કર સાથે રાણાના મુકામે તરફ રવાના થયો, અને રસ્તામાં દેવનો કિલ્લો સર કર્યો અને ત્યાં આગળ પોતાના એક અમીરને બંદાબસ્ત માટે મૂકી તે આગળ વધ્યો; અને એજ વખતે જ્યારે સુલતાન મહમૂદ ખિલજી પણ ખીલ ખાનુએથી આવી તે દશમાં દાખલ થયો, ત્યારે રાણાએ તેની સાથે થઈ લડાઈ કરવાનો વિચાર કર્યો; પરંતુ જ્યારે સુલતાન કુતુબુદ્દીન સિરાહોયો નીકળી ત્વરાથી કીનારે (!) આવી પહોંચ્યા હો એવું જાણ્યું ત્યારે તે માળવીઓની સાથે જવું બંધ રાખી ગુજરાતીઓને હાથપા સામો આવ્યો, પરંતુ હાર ખાઈને ચીતોડના રસ્તા ઉપર આવેલી એક મજબૂત જગ્યામાં આવી રહ્યો. સુલતાન કુતુબુદ્દીન તે જગ્યાએ જઈ ખીલ વાર મોટી કતકનો અગ્નિ સળગાવ્યો. લડતાં લડતાં રાત પડી એટલે બન્ને તરફનાં માણસો પોતાના મુકામમાં આરામને વાસ્તે ગયાં. પાછો રુદવાર થતાજ લડાઈ શરૂ થઈ. સુલતાન કુતુબુદ્દીન ફસ્તમના જેવી બહાદુરીથી જાતે લડાઈમાં નિયુક્ત થઈ વિન્ય પામ્યો. રાણા હાર ખાઈ, કુંગરમાં સંતાઇ બેઠો અને ત્યાંથી સપ્તાહની જાંજગઠ, ચકાવી અને કાદમચુ સોનું તથા બે હાપી અને ખીલ કેટલીક ચીજો સુલતાન કુતુબુદ્દીનને બેટ મોકલી વચન આપ્યું કે હવેથી કોઈ પણ હસ્ત ના-ગોરના દશમાં તે પહોંચાડશે નહીં. પછી સુલતાન મહમૂદ ખિલજી, જે પહેલાંયો રાણાના દશમાં દાખલ થયો હતો તેને તેના ભાગ આપી પોતે અહમદાબાદ આવ્યો.

પછી હિ. સ. ૮૬૨માં રાણાએ કરાર તોડીને પચાસ હજાર સવાર લઈ નાગોરના કિલ્લા ઉપર ચઢાઈ કરી. તેના હાકેને તમામ બતાવનો અરજ પત્ર લખા મોકલ્યો. કાસદ આ પત્ર લઈ સુલતાન રાત્રિએ જો વખતે મદિરા પીવાના આનંદમાં હતો તે વખતે આવી પહોંચ્યા અને ઇમાદુલ્લખુલ્લે વર્જીરને આપ્યે. રાત્રેને રાત્રે વર્જીર સુલતાન પાસે ગયો તો તેને મસ્ત થયેલો બેહોશ હોય. તેને જલદીથી હોરસીઆર બનાવી શકાયો નહીં એવું જ્યારે એણે જાણ્યું ત્યારે તેને મેનામાં બેસાડી શહેર બહાર આણ્યો. બીજે દિવસે એક મજબૂત ઉપર જઈ લશ્કરને એક કું કરવા એક માસ સુધી મુકામ રાખ્યો. સુલતાનના આવવાની ખબર જાણી

સોએ રાણાને મહોંઆઠી એટલે તે સાવધ થઈ નાગોરના મુલકમાંથી પોતાના દેશમાં જતો રહ્યો. આ ખગર સાંભળી મુલતાન કુતુબુદ્દીન શહેરમાં પાછો ફર્યો અને એશઆરામમાં મરાગૂલ થયો.

એજ વર્ષમાં મુલતાન કુતુબુદ્દીને લશ્કર લઈ ત્રિરોહી ઉપર ચઢાઈ કરી. ત્યાંનો રાજા જે રાણાની સાથે સગાઈ ધરાવતો હતો તે નામો જઈ કંપલના કુંગરી પ્રદેશમાં ભગઈ ગયો, અને અહમદાબાદના લશ્કરે છુટ ચલાવી તે દેશ તાગજ કર્યો. વળી એજ અરસામાં મુલતાન મહમૂદ ખિલજીની ફાજોએ આવી ચીનોડના કિલ્લા ઉપર ચઢાઈ કરી. મુલતાન કુતુબુદ્દીન રાણાની પાછળ પડ્યો અને જગા જગાએથી તેને નસાડ્યો. છેવટે કંપલના કિલ્લા આગળ આવી તેને કિલ્લાક દિવસ સુધી ઘેરો ઘાડ્યો, પરંતુ કંઈ ફાયદો તેમાંથી થવાનો નથી એમ ધારી ત્યાંથી ઉઠાવ કરી ચીનોડનો મુલક તથા બીજા પ્રદેશો વેરાન તારાજ કરી પુરણ છુટ લઈ રાજધાનીના નગરમાં તે આવી પહોંચ્યો.

ત્યાર પછી પોરેક દિવસે મુલતાન કુતુબુદ્દીન નાનાંકિત સૈયદ કુતુમે આગ્રમ, જેમની કબર કરમે બાડવામાં છે, તેમનાં દર્શન કરવા ગયો અને અંતરમાં ધરણ ઉત્તમ થઈ કે આ મહાત્માના પ્રતાપથી પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર મને આ પાદશાહીનો બોગવનાર એક પુત્ર આપે તો કેવો આનંદ થાય ! મહાત્મા સૈયદ અંતરની વાત જાણીને મોઢા કે તમારા નહાના લાઈને પુત્ર થવાની પરમેશ્વરની આજ્ઞા છે અને તે મુઠ્ઠકરવંશને જારી રાખશે. મુલતાન દિલગીર થઈને મંડગીમાંથી ઉઠ્યો, અને તે વખતથી બોમાર થઈ હિ સ ૮૬૩ ના ૨૪૪ મ માસની તેવીસમી તારીખે તેના આત્મારૂપી હુમા પત્નીએ વિશ્રામ રૂપી કાફ* પર્વત ઉપરથી ઊડી પોતાનું જોળીયું મુક્તિના અલ્લખ મસ્તક ઉપર મૂક્યું. તેને મુલતાન મહમૂદના હુજરામાં ભૂમિગત કરવામાં આવ્યો. એના હુકમો તથા ફરમાનોમાં એને મુલતાન ગાઝીએ ઉપનામ ઉપયુક્ત કરવામાં આવવું હતું. મુલતાનના મૃત્યુ થયા સ બધી ફીરોઝ

* આ નામનો એક પર્વત કલપેલો છે, જે આખી સૃષ્ટિની આસપાસ ફરી વળેલો છે તથા જે ક્ષિતિજ રેખાની સાંધા આકે છે. તે સમ્રાટ નામના પથ્થર ઉપર રહેલો છે, જે પથ્થર નરદમ બૂરા રત્ન (ચાકૂત કબજ) નો છે, જેના તેજથી આકાશ બૂરું દેખાય છે કાકેસમ પર્વતને પણ કાફ કહે છે આપણાં હિંદુ પુરાણોમાં મેર પર્વતની કલ્પના કેટલીક આવાજ પ્રકારની છે.

ખાનના પુત્ર ગર્ભસખાન જેણે પોતાની દીકરી સુલતાનને પરણાવી હતી તથા જે સુલતાનની પામે રહેલ કરોડો હોને નેના કપર સુલતાનને વિષ દાખાવું તોહોમન આજી. મહેલનાં માણસોએ એકમે કરોડે નેને કતલ કર્યો. મુખતાન કુતુબુદ્દીનની માએ જતાનખ તાગાં રાખ્યાનની દીકરીને આ તોહોમનમાં મામેલ લતણી તેને પૂઝે બેઠી નાંખી ખૂબ માર મારી મહેલની ગિચા સુંદીઓને સાંપી દઈ નેના કડકે કડકા કાની નાંખ્યા. એવું કહેવાય છે કે સુલતાન કુતુબુદ્દીન એણે પાદશાહ હતો કે તેની છ દહીનો અંત મદિરાની છેલ્લે વખતે આજી તકસીર કરનારને પાણીમાર તલવારસિપાય તથા ઉત્તર પતેન કરનારને માણસદારક ખજર શિવય ખીછ સિસાની વાત કરતોજ નહીં. સમા અને મચ્છીનું પક્ષી એની આસપાસ ઉવ- ચિતજ હડનું એના મમયમાં કોઈ કોઈ વખતે દેવા રૂતી કન્યા દેખા દેતી હતી એના રાજ્યનો મમય જ્ઞાત વરે અને અત મમતોડે, જે તમામ લડાઈ ટંડા અને મચ્છીમાં વીતીયો, તથા એના હોડથી કોઈ દિવસ મદિરાનો પ્યારો દૂધ થયો નથી.

૫. દાઉદશાહ (અહમદશાહનો પુત્ર.)

સુલતાન કુતુબુદ્દીનના મરાણ પછી તેનો કાકો દાઉદખાન ઇમાદુલ્લુક વઝીર તથા ખાજા અમાદો અને પ્રતિષ્ઠિત રાજ્યદારી પુરોની મહાયથી તખ્ત ઉપર બિરાજી ગુજરાતનો પાદશાહ થયો, પરંતુ બ દેહમા પડી જઈ તેણે પોતાની પામે રહેનાર એક ફરીંગ (બીજાવત કરનાર) ને ઇમાદુલ્લુકનો ખેતાબ મક્શીમ કરી એક મોટો આગીર બતાવે. વળી બીજાં કે નાંકે એવાં કામે હયાં કે તે પાદશાહીને તથા મજા પાસનને જાણે તેમાં નહીં હતા ફરીંગ સિવાય એની મદૂનિ બચાવ રહેતી નહોતી. એ ઉપરથી કેલલાક દેહ મનના તથા રાજ્યખાન પુરુષોએ વ- જાર ઇમાદુલ્લુકની માથે મસજીત કરીને દાઉદખાનને તખ્ત ઉપર બેઠે માત્ર આવ દિવસ થયા હતા જતાં પાદશાહીથી દૂર કરી મહમુદુલ્લુકની અનુચી સલાહથી સુલતાન કુતુબુદ્દીનના ચૌદ વર્ષની વયના નહાના બઈ મહમુદખાનને પાદશાહી તખ્ત ઉપર બેમાડ્યો. ગજપાનેદુનને દિને નાના મરાણા કોકો ઇનામ આક- રામથી સંતોષાવા. તે ગિચાય લાજ, ઇરાદી અને તુર્કી ઘોડા, કીમતી પોશાકો,

જડાવ તથાવારૂ અને સુવારૂ જડિત ખજરો અને એક કરોડ દુકા રોકડ પવિત્ર પ્રયો તથા વિશ્વના પ્રયોમાં વહે ચવામાં આપ્યા.

૬. સુલતાન મહમૂદ બેગડા.

અગાઉના પાદશાહોની બેઠ જરેલી વાનોના માહોતગાર પ્રયો કરતૂરી જરેલી કસમથી લખી ગયા છે કે ગાદી ઉપર બેઠા પછી સુલતાન મહમૂદ રાજ્ય-કાર્યભારનો તમામ તંત્ર તથા પ્રજા સુખ અને ન્યાયનો વ્યવહાર ઇમાદુલમુલ્કે વઝીરના કીમતો અભિપ્રાયથી ચલાવ્યો, જેથી પાદશાહીનાં કામકામે દોનકતાર થઈ દીપી ઉઠ્યા અને તમામ અનીરો તેમજ પ્રજા તેની પાદશાહી ઉપર મોહ રાખતા થયા, જેથી કોઈ પ્રકારની ખવેલ કે ફિસાદ તેમના તરફથી થઈ નથી. પરંતુ અમદુલમુલ્ક, સફીઉલમુલ્ક તથા હિસામુલમુલ્ક જેના હુકી દિલના પ્રયો ને મોઢા મત્તાવાળા થઈ પડ્યા હતા, તેમનો મનસૂબો યુગ્ગરાત પડાવી લેવાનો. 'તો તેમણે શૂદ્રા પડી અટખાઈ રી દગ ચૂને ચઢાવી. રાજ્યારાદણ થયાને ધો. ૧૬ માસ વિત્યા એટલે તેમણે એકઠા થઈ પાદશાહને કહ્યું કે ઇમાદુલમુલ્કની સાથે તથા તેની આગેવાની અને સજ્જાઈથી તેણે ઘણું હેરાન છે. પાદશાહે તે દૂર કરવો તો ડોક છે, નહીં તો તેઓ તેને પાદશાહીથી ઉઠાડી મૂકી તેના તહેના ભાઈ હસનખાનને ગાદી ઉપર તેઓ બેસાડશે. કહ્યું જ છે કે—

હીપ ને મચવાય તો ધગ આપું તેજરવી કરે .

જો રહે ગાર્જિવ બધુ ઘર બાજિ દેઈ ફના કરે.

વળી નિઝામુદ્દીન હસન મારફતે એવી પણ અરજ પહોંચાડી કે ઇમાદુલમુલ્કનો ઇરાદો પોતાના દીકરા રાહુલુદ્દીન અહમદને યુગ્ગરાતની ગાદી ઉપર બેસાડી ગાજ્યની લગમ મલિક મધીસ ખિલજીની પાંચ પોતાના વસમાં આ-લુવાનો છે; તેથી તેના છગ કપટનો અગ્નિ સળગી ઉઠી ભડકે થાય. ત્યાર પહેલાં તેના પગ યુક્તિની સાંકડામાં બાંધી એના ઇંગદાને હાથ એના ઇસ્તિલ કાર્યના પાકવથી દૂર કરવો એ યોગ્ય છે વળી સુલતાન મહમૂદના લખિય ઉપર

હાપણથી કહ્યું કે મંડળીમાં એને બાકાતી ક્રેદ કરવાનો હુકમ તો નહીં કર
માવે તો બેસક એ લે કા તેમને હાડી મૂકશે. પાદશાહે તેમના આગળ મનના
વદનથી કહ્યું કે મને પણ ઇમાદુલમુલ્કની છા કપટની વૃત્તિ દર્શક આવી છે
તથા તેની ક્રેદલીક હીલચાલથી તેના અંગે ક્રેદાવવાના ઇરાદાનો પવન મારે
કાંને આવેછે. પરિણામે મારી બેમરૂવત તથા બેવફાઈ જણાય એમ ધારી તેને
ઇલાજ હું કરતો નથી, પરંતુ જ્યારે તમારા જેવા રાજાના શુભ ચિન્તકોના
જાણવામાં પણ એ વાત આવી છે ત્યારે હવે મને દુનિયાનાં નહાનાં મોટાં તમામ
માણસોમાં અજ્ઞાન અને બેકદર હોવાનો અપરાધ મળવાનો નથી માટે રાજ્ય
અને મલ ખન્નેના લાભમાં જો ઇલાજ કરવો હોય તે કરો.

પછી ઇમાદુલમુલ્કને બેડીઓ પહેરાવી અમીરોનાં પાંચસે વિધાસૂ માણસોની
બાકીમાં ભદ્રના દરવાજા ઉપર ક્રેદ કરવામાં આવ્યો. સુવતાન મહમૂદ તે દિવસે
આ લોકોની હીલચાલ તથા તેમના કપટ ઉપર નજર રાખી તેમની ગતિ લોક-
વાના તથા ઇમાદુલમુલ્કને ઈંટો કરવાના મનમુઆમા રહ્યો જ્યારે તેની જાણ
આવ્યું કે સરદારે અને ખાસા લશ્કર આ લોકોના તાબામાં છે ત્યારે તેણે એના
મનની વ્તા કોઈને જાણ પડતી હોય નહીં અને અંદર તેમજ બહારના બાકીમાં
એણે બાકીમાં જરૂરી મજબુતી કે ઇમાદુલમુલ્ક મારે ક્રેદા હુકમ છે; એના જો
માણસને જાણતા રાખવો તે અજલથી દર છે; એને મારે હાથે કતલ કરવાનો
છે અને કદાચ જો મોટા મોટા અમીરો પણ હવે એની ભાજગડમાં પડી મને કો-
ઈ એની ભજામણ કરતો તેનો પણ જાણ આ બધા જ્યારે આદે અમીરોને
પહોંચી ત્યારે તેઓ ખુશ થયા અને એકબેક કહેવા લાગ્યા કે સુવતાનનો વિચાર
ઇમાદુલમુલ્કને કતલ કરવાનો છે તો પછી આપણે એ ભાજગડમાં પડ્યું ના જોઈ-
એ. સુવતાન મહમૂદ આ વિચારોમાં આખી રાત ડાંગો નહીં અને રૂડવારમાં નો-
બત ઘઈ તથા રમણીય ચંદ્ર હોયે તે વખતે દિલ્લી ૧ તથા બેદને તિસરે પાડ-
વાના ઇરાદાથી ઝરોખામાં આવી ગેઠા અને આરે તરફ નજર કરી તો ગજસા
(હાથીખાના)ના નોકર મનિક અમદુલને મહેલની નીચે હાથે દોડા. તેણે ક-
હ્યું કે તે કંઈ વિનંતી કરવા ઇચ્છે છે પરંતુ તેની કહેવાની હિંમત આપવી નથી.
સુવતાને જોઈએ હોયો કહેવાને કહ્યું અબદુલ્લાએ ખોળ કોઈને નજરહીકમાં દોડા

નહીં તેથી વિદ્યોતી કરી કે ઇમાદુ મુબીન શાખામાં સુનેરુસ સુનતાન પ મે
 ઇમાદુ નથી અને અમારો અજબો હોય છે તે તાત્કાલિક છે, આ પેટોર એ
 વો ઇમાદુ મુબીન છે કે લાગુ તેને હુમનખાનનો પદ ૧૦ બનાવવા સુવતાને
 તેને સાબામાં આપી અને મુબીન કે ત આવીને જગુવાં તે બહુ ગાંઠ કર્યું, ન
 હોનો ઇમાદુ મુબીન મહાગ યદાગ મેકલ કુવાને ધાર્યું હતું આ વાત બુ કોમી
 કહીશ નહીં અને અમાર અજ તારા દાદીઓને આજ મહુ એકા પ્રી દાખારમા
 હાજર રહેલે સૂરનો મકામ ઉપર થતા મનિક મર્દ મનિક હાજર મનિક બાહાક
 દીન મનિક ક ૧ અને મનિક આગુદોન, જે લાગે સુવતાનના બધાનું દુતા તે
 સુવતાનના હુમનખા આવાસ દવાર સુવતાન ૧ તરિક શરિન કહ્યું કે ઇમાદુ મુબીન
 પગ થઈ જા કામી આગે જોને કામી મને આ મો રાત ઉપર આવી નથી, તને મા
 રી પાસે જાતોથી કાવો કે હુ તને તારથી એવુ મહુ કાપો નાહુ મનિક મર્દ ઇ
 માદુ મુબીન નહીં આવવા ગયાં તે વખતે આકોદ મર્દ કહ્યું કે અમારુ મુબીન મન
 શિવાય તમને તને આપી રાખવા નથી મનિક મર્દ આવીને બાન્યુ હતું તે મુબીન,
 તે ઉપરથી સુવતાન ૧ ન બુગમના અગ સાં ઉપર આવ્યો અને ધાગે કાહી ક
 હુ કે ઇમાદુ મુબીન એકમ કહાથી માખનાદુ કે તેને હા લેના પગ તજ નાખ
 વામા આજ આકોદમુબી સુવતાનના અમાર સામગ્રીએ કીદન તે મર્દમના થયા
 આગે ઇમાદુ મુબીન સુવતાનના ૧ ને મોખરી દ થી સુવતાનના નજર ઇમાદુ મુ
 હા ઉદર પડી આ ન કહ્યું ૧ અને નામ પાસે કાન કે માગે કેટ રીક વાનો રૂગો
 છે તે પૂક્ર અને ઉપર લઇ ૧૧ આ ન સુવતાનના હુકમનો તેના પગમ થા બેડી
 આ કહાવી નાખવા મા આ ૧ અને ૧ તરફના જે મોખરો આકો કુવામા દના તે
 લાગ આ બનાવ નેજન ભરમાન થઈ ગયા કેજ નાએ પડતા મુબીન આગે કેટલા
 દામી શમાના થો તે ઉગ્ગ સુવતાન મ મદે બામર મુબીન ૧ દ બારના
 દોનાન ખાન મા આતી સરમ ૧ સો આ ઇમાદુ મુબીન લાયમા અમર ઉ ૧
 વા આપી તેને રાતનો બાન્યુ ઉપર બિન ગાંધી આ બખર અમારો
 પાથી એટલે હુ છ મહુમદ મદખાની નખસા મમિ જ મહુમદ આર તથા
 લા ઇમ અબુઅવા પનાદન ૧૧૨ તમને અહમદાગાદ તરફ મોખ કુ અન હોન
 નહીં મોગા મદી દ અને ના ૧ ના અવાજ ૧ બુગ મગના આકોમના હુનદ મળતા
 મુબીને આ મ ૧ મે સુવતાન ૧ મ રાત ની નકર તમર બાહુના માણસે મળી

મારૂં મેં થીર વધારે મેં લુગો નહોતાં, મેં છ દગીથી હાથ લોચા અને ભયભીત થયા.
કેટલાએક કહેના નાચ્યા કે કુઠારા મહેલમાં જઈ અને દરવાજા મળ્યુંત કુઠી
આપણે લડાઈ કરવી; કેટલાએક એન કહેવા નાચ્યા કે જવાબીર અને નગદ લેટલું
લેવા ન તેટલું હર્ષ બાદ નોકીનો જરૂર સુનવાન મહમૂદ આ બંને વિચારો-
માધી અને વિચાર આગ પાનિશ્ચ પાજો દાઠો નહીં.

પછી પોતાના દુખમોની સાથે ચાલ્યાં ઈશાથી મુલતાન મહમૂદ શસ્ત્રસહ મહે-
લની બાદ આવીએ. અને રખેને દુખમો ભેગ થઈ ગમગમ થઈ પડતે ભયથી શહેરની
ગલીઓના નાકા લાંબીએ. આડા ઉભા પો બાંધી દાંધા અને પોતે ઘણીજ
આતિથા પીરે થીરે વાતા થયા અને પાટલાહી રૂપી નહેન ઉપર સૂઈ રૂપી નમા-
અ નાના સ્ત્રીતારાએ પવિત્રત ઈ અને કુપાથી ચિનેલુ છે તથા માનવરૂપી રા
જ્યના મુનગરે વિચિત્ર અક્ષરે થી વચ્ચે લખ્યું છે કે "જરૂર અમે તા પછી
અમમ કરનાર નિમીશુ." એ વાચ પ્રમાણે બળગણેશ અને દુરમનોના કરના
આ હુદાથી બગાળર આખીત થાય છે જ પ્રમાણે પા મહાના મનાર થયાનો
તથા તેની સાથે હમાદુલુલક પાણ સાથે છે તે બમર ભગતી વાતજ ચરદાગ, બી-
જા બહાણે તથા ખાગા હરકદ અમીગેને ઠોડો ચાલતુ થય, કેવાકે મુલતાનની
ખિદમતમાં આવી હાજર થયા, અને કેટલક પૂજે ઓચરે ચતા પેડા. એવુ કે
હેવાય છે કે તે દિનમ "જે દિસો મનુષ્ય પે તમા ભાગી, માયા, બાપથી, તેના
મોળતીઆથી અને તેના પ્રાપી નાગી છાગે" તે વિચારે નિત્યે હું અહમવા-
જાદના અને ઘટેખા લુટચવી, સુતાનન આપવાથી ઈગીઓમાં અને બમરમાં
અત્યંત હોદરે રઈ ભીડ અ અનેકલક ર ઘડીઓ, કઈક સગસામાન, ઉંટ, બગદ,

અ નવનિર્મિતો આગલિમ 'મીમદ' નામે એમ લખ્યું હ નવમે ઉપરાત સેકા મ-
ણાતા નથી પરતુ કાવત મહાપદ નથી મી નિ મિકદરીમા નખમ (સિદ મદ) મા-
ણમની સખ્યા બધાનો કે 'મિદ,' અને 'સી' ની વચ્ચેના મદ તરાવન નહીં બધાવા-
થી નકલ કરનારની જૂન છે આ મનમ નકાલ લગા મહમૂદ પામે નખમે માણેને હેવા
અમ અનુમાન થાયડ માટે મહી નીમન-નકુ લખન-તખવાને શહેરે તખ્તેર સખ્યા
જા રીતના નખાંકે

હું અર્થાત કયા મળના દિવસ જેવો નામ તથા,

એકઉપર એક જોના અથડાઈ પડ્યાં કે જવા આવવાનો રસ્તો બંધ થઈ ગયે. આ જોવાન ત્યાર અમીરોએ પોતાના લશ્કરરૂપી કાચમાં નિખરાઈ જવાની ફાટ દીડી અને પોતાનાં ચેહેરા ઉપર પરાજય રૂપી ધૂળ છવા' લી જોઈ શહેરની બાહર નાકળી નાડા છુરહુ નુકમુક નુ ગગીર ઘણું ભારે હુનું તેથી તેને દમ ચઢી જાયથી ડાડો શક્યો નહીં. તે સરખેજ કસબાનો નજીક જારમતી* નીનાં નાળાં તથા ડોતરોમાં ભરાઈ પેઠા તે વખતે પાદશાહી ખાનગી નોકરામાનો એક જશુ શેખ અહમદ ખદૂના દર્શન કરવા જતો હતો તેણે એને ઓળખ્યો તેણે તેને પકડી સુવત્તાન પાસે આણ્યો સુવત્તાને તેને હામીના પગલે નંખાવી ધૂન બેગો કરી નખાવ્યો. અજદુઃમુક પોતાના એક નોકરને સાથે રાખી ગરાસીઆઓના મુલકમાં જતો રહ્યો, પરંતુ જ્યારે તે અમન ક્ષેત્ર હતો ત્યારે ગરાસીઆમાના કોટવાળે તેણે મારી નંખાવ્યા હતા તેમાં આ વખતે તેમાના એકના વારને ઓળખી તેને મારી નાંખ્યો અને તેનું માથુ કાર્પાને સુવત્તાનની ખિદમતમા મુગરને માટે અહમદાબાદ મોકલ્યું હિસાદમુલક પોતાના ભાઈ રફનુદ્દીન કોટવાળ પાસે પાઠણુ ગયો અને ત્યાંથી બંને ભાઈઓ માળગા તરફ નાસી ગયા મદ્રીદિકમુલક પકડાઈ ગયો પરંતુ એણે પેકા કોકો જેય શુન્દા કર્યા નહોતા એથી તેને ગરદન મારવામાં ન આવતા હીવના કિ'વામાં કેદ રાખવામા આવ્યો ફેણુ જઈ કે—“ જે પુરૂષ પોતાના દેશની બાહર પગ મૂકે છે તે મુખિનુ નમીઝ ઉંચું વળે છે, જે પક્ષી પોતાની ઉંચાઈ વિચારતુ નથી તેને પછવથી મોતનો અમય આવે છે, વાઘને તમાચ માગનાર પોતેજ મરે છે, જે લશ્કરનો સેનાપતિ પોતાના કામના પ્રમાણનુ અનુમાન કરે છે તે વિજય પામે છે અને જો ભાઈ, અજર વેચનારને પોતાના અજર વેચાય તેથી વધારે લાભગુ જોઈએ ! પોતાના ગળ પ્રમાણુ પગ મૂક, આકાશમા પગ મૂકીશ નહીં”.

આ વિજય થયા પછી રાજ્યના તથા દેશના કામકામને ઉપરથી છમાદુકમુલકે કાળની કટિલતા જોઈ નજર પાછી ખેંચા અને ગજરાત છોડવાનું પસંદ કરી એકાદ વાસ અને ઈશ્વર ભજન કરી મુકિતના માર્ગ તરફ પગ ફેંચી સતોન રૂપી ખુણામા બેઠો મુવત્તાન મહમદ પાણુ તેને લાયક તેના રબો કાયમ રહે તેવા નોકર

ચાકર વગેરેના બંદાબસ્ત કરી તેને રજા આપી અને તેના મોટા દીકરા સાહાબુ-
દીન મહમદને મલિક અસરફૂને ખિતાબ આપી સર્વ અમીરોમાં મોટો બનાવ્યો
અને પોતે ગભ્ય કાર્યમાં ઇન્સાફ અને હાદ પ્રાપ્ત્યાં.

હિ. સ. ૮૧૬ માં બેદર ખાતમાં આવેલા મહમ્મદખાનના હાકેમ નિઝામ
ખાનખાન સુલતાન મહમ્મદ ખિલજીના જુલમ તથા વૈરુ પર્વતની તથા તે
હકિયુના મુતક ઉપર ચઢી આવ્યો છે તે જાણી સુલતાન મહમ્મદ ગુજરાતી ઉપર
પત્ર લખી મોકલ્યો અને સહાય માગી. સુલતાન મહમ્મદ ગુજરાતીએ આ ખબર
જાણતાંજ લાલ તંબુ તથા બીજા ડેરા શહેરની બાહેર તાલુકા અને હકિયુઓની
મદદ કરવી એ પોતાની ફરજ છે એમ સમજ્યો. અમીરોએ તથા સ્નેહીઓએ વિ-
નંતિ કરી કે હાડખાનને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મૂક્યે માત્ર સાતજ દિવસ થ-
યા છે અને એટલી યોડી મુદતમાં દરાનો ચારે તરફના બંદાબસ્ત જેવા જોઈએ તે-
વો થયો નથી; આપ સમયમાં સુલતાને રાજ્યધાનીનું નગર ખાલી રાખવું
અને બીજાઓના સુખને માટે સ્વસી કરવી તે લાંબો વિચાર કરવા જેવું છે.
સુલતાન મહમ્મદ જવાનીના દોગમાં હતો તેણે પર્વતની ટાંચા ઉપાડીને કહ્યું કે કહા-
પિ આકાશ અને ચાર તરફ એકમેક ગઈ જાય અને તેમની મેળાણી પણ જણા-
ઈ ના આવે, આખી દુનીયાં એક તરફ ધઈ આવી આવે, અને મનુષ્ય માત્ર ખાલીના
ત્યાગ કરે અને જન મંડળના નિયમે ફરી જઈ તે વિખરાઈ જાય તો પણ પરમેશ્વ-
રની કૃપાથી હું હકિયુના મુસલમાનોને સહાય કરીશ, મને વિશ્વાસ છે કે સર્વ શક્તિ-
વાન પરમેશ્વરના હુકમથી મને આ કામમાં જરૂર પણ મુકેલાન થશે નહીં. રાજ્ય-
ના ઉમરાવોએ વિનંતિ કરી કે જ્યારે નિઝામશાહને સહાય કરવાનો સુલતાનનો
નિશ્ચય છે તો માળગ તરફ મેંદુ' લરકર મોકલવું અને તે દરામાં હાખલ ધઈ ના-
ના મુકામની ખરાબી તે મુતકમાં કરતી એ યોગ્ય છે જેથી સુલતાન મહમ્મદ તે ખબ-
ર સાંભળી હકિયુમાંથી પાછો ફરશે. આ વિનંતિ પણ મુલતાનને રચી નહીં તેથી
કંઈ પણ લાંબો વિચાર કે ઢોલ ન કરતાં અગણિત લરકર તથા મહાડ જેવા પાંચ-
સે' હાથીઓ લઈ હડાઇને વાગ્યે હડાવ્યો, અને એ મજલની એક મજલ કરી
જ્યારે તે નંદરખાર આગી પહોંચ્યો ત્યારે ખાજેજહાં નામે હકિયુનો એક મતિ-
મિત માણસ હતો ને ધણી ઝડપથી દૂર કરી તેને આવી ગયો. તેની પામેથી

જોઈતી મદદ લઇને સુવતાન મહમૂદ ખિલજીની આથે લડાઈ કરવા આગળ પધ્ધો. સુવતાન દાંડતાબાદને રસ્તે થઈ પે તાના દશમ દામડ થઈ જવાના ઈરાદાથી દુધ કળી નિકળ્યો. પરંતુ જ્યારે તને માલમ પડ્યું કે રસ્તો ગુજરાતના લખરથી બધ છે ત્યારે તેણે પોતાની લગામ ખિસાર (વરૂડ) ખાન તરફ ફેરવી અને ઈસીચ-પુરને રસ્તે થઈ જોડનાડમા આવ્યો અને જંગલોને રસ્તે થઈ તે માળામાં આવી પહોચ્યો ત્યાર પછી નિઝામશાહના પ્રધાને ગુજરાતી છાવણીમાં આવ્યાને સુવતાન નિઝામશાહનો તરફથી નિનંતિ કરીકે સુવતાન પોતાના ચરાગુ તેના દશમા મૂકી તેને ખાવન કાશે પરંતુ સુવતાન મહમૂદને ગુજરાત તરફનો બંદેશ કરવાનો હતો તેથી તે ગુજરાત તરફ પાછો ફર્યો.

હિ સ ૮૧૭માં સુવતાન મહમૂદ ખિલજીએ ફરી પાછી દક્ષિણ ઉપર લશ્કર લઈ ચઢી કરી સુવતાન મહમૂદ ગુજરાતી પાછો જતનથી સુવતાનના નિનંતિ ઉપરથી તેની મહાયને માટે દક્ષિણ તરફ રવાના થયો. સુવતાન મહમૂદ ખિલજીએ આ ખબર સાંભળી જોઈકે દાંડતાબાદ ઉપર ચઢાઈ કરી અને પ્રબળ લુટ લઈ પોતાના દશમા પાછો ફર્યો. ગુજરાતનો પાટશાહ પણ નિઝામશાહના તરફથી આજાર પત્ર તથા ભેટો આપી ને લઈ પોતાના મુનકમા પાછો ફર્યો. અલી થી તેણે સુવતાન-મહમૂદ ખિલજીને લખી મોકલ્યું કે મુમતમાનેના દશ ઉપર મુમતમાનેએ ચઢાઈ કરી ને ઈમાન કમેત આજાયો વિરુદ્ધ છે અને તેમા મમાગિ કપાઈ તથા આબર નથી તેથી લડઈના કામથી દૂર રહેવું એ એક જાનને વિનયન છે; હવે થો દક્ષિણના જોડોને હરકત થશે તો તમને નમ્મી જરૂર કે સુવતાન મહમૂદ માગવા દગ છી લેવા તે તરફ મગી કાશે સુવતાન મહમૂદ ખિલજીને જરામમા લખી મોકલ્યું કે સુવતાનનો ઈરાદો દક્ષિણના નેકોને સહાય કરવાનો છે તો હવેથી તેના તરફથી તેને કને કઈ હરકત પહોચશે નહીં.

હિ સ. ૮૧૮ માં સુવતાન મહમૂદ મોહા વરક લઈ બારના કિલા ઉપર તથા ગુજરાત અને કોટણની વચ્ચે આવેલા બદર હવન (વમણ) ઉપર ચઢી કરી. તે દશના રાજા કેટલીએક લડાઈ કરી આ દરેકમાર હાર ખાઈને લાચાર થઈ મવાહતી ઈચ્છા કરી સુવતાનને રાખે આવ્યો અને નિદેનો તથા તે દસ ઈરલામના વીર પ્રયોના કબજમા સોંપ્યો. બાવળો નિદેનો ઘણો અનયબ ઉત્તર જોઈ છે અને ઉચાઈમા તેનું માથું આકાશ લગી પહોચે છે તથા મજાતી-

ઉમાં સિકદરે બાંધાવેલી ભાંતની બરાબરી કરે તેવો છે. તે અત્યાર સુધી મુસલમાનોના હાથમાં આવ્યો નહોતો. દવનના રાજના તાબામાં એક હજાર ગામ હતું અને તે આ કિલ્લાની મદદથી મગજમાં મગજની પવન રાખી દમામ તથા દાર પુષ્કળ રાખતો હતો અને ખિસ્મત મકૂતિના સોદા એકઠા કરી રસ્તાના નાકાંચો કોડી ખુસારો તથા વ્યાપારીઓની હાંટ નિરંતર કરતો હતો. કહ્યું છે કે:—

દારતને રખડીયો થું રાહ આપે;
કે તહાર ચક્ષુ વચ્ચે વચ્ચે નાક કાપે.

સુલતાને કિલ્લાના ખાતના હસ્તકમાં લઈ લીધા અને થોડાક દિવસ પછી ત્યાંના રાજને ધોધાક, કમખંધ અને મુનોરી તલવાર બક્ષીય કરી અને તે કિલ્લા તથા તે દેશ મોંપી અનહુલ હાંટ લેઈ અહમદાબાદ ગયો ત્યાં જઈ દેશની અવસ્થા તથા પોતાના નોકરીની તપાસ કરવામાં ગુમાયો.

હિ. સ. ૮૭૦ માં સુલતાન શિકારને વાસ્તે અહમદનગર તરફ ગયો ત્યાં રસ્તામાં એક દિવસે અજરખાતના દીકરા બહુ ઉંમરુકે કાઈ ખુલ્લા કામણ શિવાય સુલતાનના એક હથિયાળ રાખનારને મારી નાંખ્યો અને પોતાને તેપોજ પાછી સજા થશે એમ ભાણી ઈસર તરફ નાસી ગયો. સુલતાને આ વાતની ખબર થતાં મશિક્ર હાજી તથા અજરુકુક, જે દેવકો પાદશાહી કામદારોમાં ગણા હતા, તેમને બહાઉદ્દુલ્લાને પકડી લાવાને તેનો પાછળ ચીકડ્યા. તેમને થોડેક રસ્તે ગયા પછી બહાઉદ્દુલ્લાને મળે લાગણી થઈ અને આ આગત હેઠલી દેવાનું નક્કી કર્યું. તે ઉપરથી બહાઉદ્દુલ્લાને બે નોકરીને પુષ્કળ ધન આપી ફરેખ દીધો ને તેમની પાસે કબૂલ કરાવ્યું કે આ કામની તપાસ થાય ને વખતે તેઓ આ ખૂન કર્યાનું કબૂલ કરે. પાદશાહ દયાલાનદે તેથી તેમને શાખ આપમે; વળી તેમને જુદા શિવાય ગુન્હેગારને સજા કરશે નહીં. કાળના પાશમાં પડેલા આ બન્ને જુદા પોતાના દવામીના ભાગ તરફ નમર કરી જેવું સીખવું હતું તેવું પાદશાહની હજૂરમાં કબૂલ કર્યું. સુલતાન મહમદ પંડિતોનો અભિમાય લઈ બન્ને ગુન્હેગારને મારી નાંખાયા. પરંતુ આ ખુસારીથી પાછા ફર્યા પછી માલુમ પડ્યું કે ઈમાદુલ્લા અને અજરુકુકે એવું કામ કર્યું છે કે નિરપરાધી માણસો અપરાધી કરી

માર્ગે ગયાછે સુલતાન મહમૂદે આ ખજાર થતી તેના કોષ્ટાગિત સગમી ઉડ્યો અને એક માપતમા આ બંને જણ, જેમનાથી રાજ્યમા કોઈ ચઢીઆ-તો હતો નહીં, તેમને જલા કરી અને તેમની ચામડી ઉત્તરી નાખાવી કુની-યામા દાખલા બેસાડવાને અટકાવવાના ચોકમા લટકાવી.

૧૬ તુલકાતિ મહમૂદશાહીમા લખેલું છે કે હિ મ. ૮૭૨ મા સુલતાન મહમૂદે સ્વપ્નમા લગવાન સૂર્યને દીકા અને તે વખતે તોગતા મીઠાઈવાળાએ ગેહરબાની કરીને બે રકાબીઆ મીઠાઈની સુલતાનને આપી એ સ્વપ્નતુ કુળ એ થયું કે સુલતાને એ વર્ષમાં બે મોટા કાર્યો કર્યો અને મોટી સમૃદ્ધિ મેળવી એક તો દવન તથા બાવર દશનો નિગમ અને બીજો ગિરનાર (ગિરનાર) નો નિગમ. ગિરનાલનો કિલ્લો આકાશ લગી જેતુ મસ્જિદ પોહોચેલું તેમા એક હાથ પહોંચે ઉપર છે એ કિલ્લો સર કરવાને વારતે દિલ્હી તથા ગુજરાતના ધણા સુલતાનોએ પ્રયત્ન કર્યો હતો, પરંતુ સુલતાન મહમૂદ મેગડોજ આ મસજિદ મેળવી ચકર્યો કહ્યું છે કે —

ઇસ્વરી સમૃદ્ધિ આવી પહોચશે;
જયા નજર તારીજ સૈનિક પર ધરશે

એ પહોંચી આમપામ બીજા અનેક કુર્મો કોટની માફક આવેલા છે તથા કોતરો ને બીજા દેકરીઓ પણ ઘણું છે તમા ગુદરીનો કુંગર નામીયો છે, જેના આગળ એક મજબૂત કિલ્લો બની ગયો, જે હાલ જૂનાગઢ નામથી પ્રસિદ્ધ છે બોને એક કુર્મો છે જે મહાગના નામથી પ્રસિદ્ધ છે * ગિરનાર અને તેનો મંદિર રાયમડગિક તથા તેના બાવલોનોના કબજામા હતો એના ઉપર સુલતાન મહમૂદ તુલકા તથા સુલતાન અહમદશાહ ગુજરાતી શિયાય બોને કોષ્ટાગે ચઢાઈ કરી નહેતી. સુલતાન મહમૂદશાહે પરમેશ્વરની કૃપા ઉપર નિશ્વાસ રાખીને તથા જગતના સ્વા-માએ સ્વપ્નમા જે રહ્યતા કરી હતી તે ઉપર આધાર રાખીને તે તરફ ચઢાઈ કરી જયારે ગિરનાલથી તે ચાળીસ કોસ ઉપર આવી પહોંચ્યા ત્યારે તુલકાખા-ન, જે સુલતાનનો મારો થતો હતો તથા જે મોટા અમીગ પેકાંગો હતો તેને પો-

* આ દેકાણુ મહાગતાને વારતે “કરીબ ૫૩ હજાર વનેદસદ” તજમગ ૧૯૦૦ પર-
છ સમજાવુ તથી કે શાને વારતે લખ્યું છે વાક્ય અણુ ૧૩૫ દોષ એમ જણાય છે.

તાના લશ્કરમાંથી ૧૭૦૦ યાદાદૂર હડપૈયા સોપનમાં આળા અને ૨૭૦૦ ઇંગ્રાજી, તુરકી તથા અરબી યોદ્ધા, તથા ૧૭૦૦ સોના રૂપાથી મહેલો ખાતરી તેમને બહી-
સ કરી રવાના કર્યા. તેઓ આગિંતા મહાબલના કિલ્લા આગળ આવી પહોંચ્યા,
કેટલાક રજપૂતો, જેમને બાપ કહેછે, તેમને દરવાજાઓના ખંડાગસ્ત માટે મૂક્યા
હતા તેઓ આ ખબર વાત્સાં લાગ્યને બાદે આળા અને ઘણા મયલ કર્યો પરંતુ
તેઓ ગારંજ હતા તથા તેમણે હથિયાર સજેતાં નહોતા તેથી અથગા કપાઈ
મૂચા, અને સુવર્ણના મહમદ તકવીર * પોકારનાડુ લશ્કર લઈ મહાબલના
ના કિલ્લામાં દાખલ થયો. ગિરનારનો રાજા આ હકીકતથી બાણીતો થઈ
મોટું લશ્કર લઈ પોતાના કિલ્લાથી નીચે ઉતરી શિકારને બહાને મહાબલના
કિલ્લા તરફ ગયા અને જ્યારે ગુજગતીઓના લશ્કરનું પોકું માણુમ હીકું ત્યારે
રજપૂતોએ ઘણા શેર્યથી હડાઈ કરી, પરંતુ તેજ વખતે પાછળથી લશ્કરની
કમક આવી પહેચી નથી તુલકમાનોએ હિંદુઓના ઘણાં માર્ગો કાપી નાખ્યા-
રાય મંડળિક પોતાનાં યાદી રહેલાં માણુસો માથે મન ભર્ગ થઈ તથા હાર પામી
ગિરનારના કિલ્લામાં નાસી જઈ ભરાયો. ઈસ્લામ લશ્કર મહાબલના કિલ્લાનાં
બેરાં છોકરાને કેલી કરી લઈ ગિરનારની સરહદનાં શ્રુતિ મંદિરો તરફ ચઢી ગયું.
અહીં બ્રહ્મણો તથા ખરા લોકો જે મંદિરમાં હતા તે લોકો લડાઈ કરવા ક્રિયા
થા. ઇસ્લામ ધર્મના લોકોએ મયાનમાયા તત્કાલે બહાર કાઢી કરી પણ કમર
શિવાય તેમની કલહ ચલાવી અને પુષ્કળ લુટ લેગતા હાથમાં આવી. સુવર્ણના
મહમદ તે ગિલ્સે પોતાને હાથે જે ત્રણ શ્રુતિ પુષ્કળ હિંદુઓને કનલ કર્યા અને
પછી ઈશ્તિ કરી કે તે દરબાની બાદે તરફ લશ્કર મોકલનું મંડળિક પોતાની નજી-
કના કેટલાંક માણુસોને બાહર મોકલો કાપા માગી સુવર્ણના મહમદ લશ્કરના
હાથમાં પુષ્કળ માન, જબાહિર, ગુલામો અને બીજી કેટલીક લુટ અત્યંત આવી
હતી તે જોઈને તથા તે સમયની હવા પણ ગરમ હતી જોયો તે ફગારી ખરશમાં
રહી રાકાય એમ નથી એમ વિચારીને ખંડણી લઈ સંતોષ માન્યો અને અકુમ-
દામાદ પાછો ફર્યો.

* મરતી વખતે મરનારના કાનમાં “ અલ્લાહ અકબર ” એ મત્ર ચાર વખત બોલી
જવાને તબીબ કહેછે અને આનંદશિક્ષે.

પૂનોએ ઘેરો લંબાવાથી કાયર થઈ તથા દરરોજ લડાઈઓથી હેરાન થઈ સલાહની ઈચ્છા કરી અને કિલ્લાને ઘોડો દઈ ગિરનારના કિલ્લામાં જતા રથમાં અને ચોરી તથા છુંટકાટ કરવા માંડી સુલતાને ક્રોધે બરાઈ એક જોટી ફોજ જૂનાગઢમાં મૂકી પા- તે ગિરનાર તરફ ચઢાઈ કરી. અહીં પાણુ ઘેરો ઘાલી રાય મંડળિકને ઘણાજ કા- પર તથા હેરાન કર્યો અને ગિરનારનો કિલ્લો જે મંડળિક વશમાં આગળીસે* વર્ષન થી હતો તે તેની પાસેથી લઈ લીધો અને મુલતાન મહમૂદ ગઝનવાની પેઠે કેટ- લીક મૂર્તિઓ તથા કેટલાક મૂર્તિ મંદિરો પોતાને હાથે તોડ્યાં અને મૂર્તિ પૂજકો- ને કતલ કરી પોતે ધર્મેશ્વર થયો. રાય મંડળિક એ દર ના રાજ્યથી પોતાનું ચિત્ત ઊડાવી દઈ પોતાનો તથા પોતાના માણસોની મલામતને માટે નોકરીના વિચાર કરી મુલતાનની ખિદમતમાં આવી હાજર થયો. મુલતાનની ઉચ્ચ રીતભાવ તથા મુલતાનનો ઉદાર સ્વભાવ જોઈને તેણે એક દિવસ વિનતી કરીકે શાહ શમસુદ્દીન દરવેશ, જે પંજાબમાં રહે છે તેમના સમાગમની સંપત્તિથી મારા ચિત્તમાં ઇ- સ્નામ તથા મુસલમાની ધર્મ ઉપર દઢ આસ્થા બધાઈ છે અને હું ન મુલતાનના પાસે આવવાથી એ ધર્મનું સત્ જ્ઞાન થવાથી મારો પ્રેમ વધેનો ગયો છે તેથી ઇચ્છા રાખું છું કે હું ઈસ્લામ ધર્મમાં દાખલ થઈ આપની તા- યદારી કરૂં મુલતાન મહમૂદ ઘણાજ ભાવથી તેને ખતનાનો * મંત્રકાર કે- રી ઉપદેશ આપ્યો. વળી ખાનજહાનનો ખેતાબ તેને આપી એક જોટી અ- મીર બનાવ્યો તેની પેઠી દર પેઠી એ રાજ્યની નોકરીમાં ગુજરાતના મુલતાનો- ના રાજ્યની આખર આવી ત્યાં સુધી કાયમ રહી. તેમના કબજામાં ઘણી જમીનો હતી પરંતુ ગુજરાતના પાદશાહેના ઇતિહાસનો કર્તારોખ સિદ્ધ દર લખે છે કે "બીજાઓના કહેવા મમાણે રાય મંડળિકનો ઈસ્લામ ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા બેડી તેનું કારણ એ હતું કે જ્યારે મુલતાન રાય મંડળિકને પોતાની સાથે લઈને અહમદાબાદ આવ્યો ત્યાર પછી એક દિવસે તે પવિત્ર કબરના શાહ આલમના રસૂલાબાદ ગામે ગયો હતો તે વખતે તેણે શાહઆલમના દરબાર આમળ ઘોડા, હાથી, અને માણસો ઘણા ભેગાં થયેલાં દોડાં અને ટોળે ટોળા આવ જન કરે છે એવું દીકું તેથી એણે પૂછ્યું કે તે કયા અમીરનું ઘર છે ? જોડોએ કહ્યું કે એતો હઝરત શાહ આલમનું

* મુસલમાનોમાં પુરોહિતવર્ગનો આગવો ભાગ કાપી નાખવાનો જે સરકાર કરવામાં આવે છે તે

ઘરછે, ફરી તેણે પૂછ્યું કે તે કોનો નોકરછે તથા કોના ઉપર આધાર રાખે છે ? લોકોએ કહ્યું કે પરમેશ્વર શિવાય બીજા કોઈની નોકરી કે પરવા તે કરતા નથી. આ બધી સમૃદ્ધિ એમને પરમેશ્વર પહોંચાડે છે. તેણે કહ્યું કે એમનાં મુલાકાત કરવા હું આહું છું. પરી નીચે ઉતરી અંદર ગયા નો. તેની દૃષ્ટિ હજરતના મુખ ઉપર પ્રકાશ તે બોલી ઉઠ્યો. કે ને ને મુસલમાની ધર્મની ક્રિયા હોય તે મને બતાવો. હજરતે આખરે તે ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો અને રાય મંડળિક તરતજ ઇસ્લામ ધર્મમાં દાખલ થયો અને શાહઆલમનો શિષ્ય થઈ રહ્યો. " પછી મુનતાન મહમુદ સોરઠની સરહદમાં ધરગામ ધર્મનો પ્રકાશ બરાબર થાય તે ઇરાદાથી મુન્તાકાબાદ ગામનો પાયો નાખી ત્યાં એક મોટી મસજિદ બાંધાવી અને બહાર વિગેરે વસાવ્યાં. વળી અમીરોને હુકમ કર્યો કે દરેક જાણે પોતાને રહેવાનું મકાન ત્યાં બાંધવું. આથી થોડીક મુદતમાં મુન્તાકાબાદ એક મોટું શહેર થઈ રહ્યું અને બધા અમીરો ત્યાં વસવાટ કરી રહેવા લાગ્યા.

આ સમયે અહમદાબાદની આસપાસ ઘોરી રસ્તાઓ ઉપર ચારે તરફ છુટકાટ બરી થઈ હતી અને લોકોના જામ આવવાના રસ્તા બધે થઈ ગયા હતા. આ ખચર મુનતાન મહમુદને પહોંચી એટલે તેણે શેખ મનિમના ટ્રિક-શ મજિદ બનાવડીને, જે હરફનો કોટ તરત તથા આયુધાગારની સંભાળ રાખનાર હતો, તેને મુહમ્મિદખાનનો ખેતાબ આપીને વાગે તથા કરણાટની * બક્ષીમ કરી શહનગી † તથા અહમદાબાદની કોટવાળો ઉપર નિમ્નો. પછી મુહમ્મિદખાને તે તરફ જઈ શહેર તથા આમવાસન દશમાં ઇશ્ક મખાલે બંદાખત કર્યો અને લુટારાઓના પાંચસે આગેવાનોને શખોએ ચઢાવ્યા આ સભાની બૃમ ચારે તરફ પહોંચી અને એ નોકરી સુલતાનની દરબારે † ઘણો પસંદ પડી વળી એણે દશમાં કેટલાક બીજા દશ જોડો વખાણે ખાલુ કર્યો અને ધીરે ધીરે એવું કામ એટલું બધું વધી પડ્યું કે એના તગેલામાં ૧૭૦૦ ઘોડા રહેતા હતા તથા જે આરામ સાથે સીપાઈ બ્યા બ્યાં હતો તે એની નોકરીમાં આવીને રહ્યો. વળી આખરે એવું બળ અને દમામ એટલો બધો વધ્યો કે એના દિકરા મલિકખિઝી પારકર, ઈકર, અને સિરોહીના રાજાઓ ખાસથી ખંડલુ લેવી શરૂ કરી.

* એવેન બતતુ સંત્રામ વાદીન

† પેલીસતુ ઉપરીપદ

પ્રાંતી જગત બંદરમાં આવતી મૂર્તિ પૂજા તથા ત્યાં આવતા હિંદુ ધર્મ વિષે તથા પ્રાંતજીના ધર્મ સબધી જીવંત વિષે ખબરો આવ્યા કરતી હતી અને સુવત્તાન ત્યાં જવાના ઇરાદામાં હતો એટલામાં એણે બન્યું કે તે વખતમાં મોઢાના મહમદ મમરકદી, જે તે સમયમાં મહા વિદ્વાન ગુરુ ગણાતો હતો તથા પોતાની જાદગી જેણે દક્ષિણના પ્રાંતજીવરાના પાદશાહોની હજુરમાં ગુજરી હતી, તે વૃદ્ધવસ્થા થવાથી નોકરીથી રજા લઈ પોતાને વતન પાછો ફરવાનો ઇરાદા કરી પોતાના માણસો, સરસામાન તથા ઘણા વર્ષની એકઠી ફરેલી પુણ્ય લઈને દરિયાને રસ્તે હરમૂઝ તરફ રવાના થયો. જ્યારે તેણે વહાણ જગત બંદરની નજીક આવી પહોંચ્યું એટલે તે સરહદના ધર્મહિન પ્રાંતજીના પડિતોની શીખવણીથી ત્યાંના લોકોએ તેના રસ્તો રોકી વહાણ વિગેરેની તમામ માલમતા તથા તમામ માણસોને કબજે કરી લીધા. મુસ્લિમ મહમદ પોતાના બે નાની ડિમરના હીકરાને લઈ હેરાન થઈ ઉઠાડે માથે અને પગે મુસ્લિમોના આવી પહોંચ્યો. અહીં આવી પાદશાહને ખબર પડી કે સમરકદ જવાના ઇરાદાથી મારી તમામ પુણ્ય સાથે કેટલાક ધર્મિય મુસલમાનોને સુધે લઈ જઈને બંદર તરફ જતા જગત બંદરની નજીકમાં હું આવી પહોંચ્યો. એટલે ભીમ નામના ત્યાંના રાણાએ જુલજીની ઉશ્કેરણીથી મુસલમાનોના સામે અદાવતની કમર બાંધી હથિયાર બધા હોડીઓમાં બેસી ચઢી આવ્યા અને તમામ માલમતા છુટી લઈ મુસલમાનોના ઘેરા ઘેરા જે પસંદ પડ્યા તે તમામને કેદ કરી ગયા. હજુ મારા બીજા બે હીકરા તે લોકોની કેદમાં તારા જેવો ધર્મશક્તિ પદશાહ નગરીકમાં હોવા છતાં મુસલમાનો ઉપર આવો જીવંત ગુજરે જે અસોમજે સુવત્તાને મોલાની વિનતી ઉપરથી તેને મહેરબાની બનાવી અહમદશાહ મોકલી દીધા, અને તેને માટે વજારા મુકરર કર્યો અને કહ્યું કે તમારું જે જે કંઈ ગયું છે તે તે પાછું મળશે એવા ચિત્તામાં દૃઢ નિશ્ચય રાખજો.

જમીરા તથા વજારોની મહળી એકઠી કરી કહ્યું કે ઇસ્લામના સુવત્તાના સત્યમાં પરચો જેવા અતકરજીના ધર્મહિન ગુરુઓ મુસલમાનો ઉપર જીલમ કરે એવું કેમ અને, અને એણે બંને તે વખતે તમે મને સવાલ પૂછ્યો કે તમારી નગરીક મુસલમાનો ઉપર ધર્મહિન માણસો તરફથી આવો જીવંત થવા છતાં તમે કેમ જીવ બાંધી તમારે માટે તમને શો જવાબ દેવો. સર્વે જોડે વર્ષો વર્ષ થયેલી સવા-

રીઓથી યાદગી તથા કંટાળેલા હતા છતાં કંઈ ઈલાજ નહોતો તેથી નેમણે કહ્યું કે અમારે આપનો હુકમ ઉઠાવવો તે શિવાય બીજો ઈલાજ નથી; અને એ લોકોનો વિનાશ કરવો તે આપણી ફરજ છે એમ સમજી રવાના થયાં નેમણે. સુસતાન સવારીની તકારી કરી જગત તરફ ગયો. કેટલીક મજલો અને ગુફા ફરી પુછળ કંઈ વેડી જગતના કિલ્લો જ્યાં પિસાચ મહતિના પ્રાદ્યો ભરાઈ બેઠા હતા ત્યાં આગળ આવી પહોંચ્યો અને પ્રાદ્યો તથા ધર્મહિન મનુષ્યોને માટે તકબીરનો પોકાર ઉઠાવ્યો. સામાવાળા લોકો ગભરાઈને જે કંઈ હતું તે સાથે લઈ બેઠા જતા રહ્યા. સુસતાને જગતના કિલ્લાની અંદર જઈ તંબુ ઉભા કર્યા અને ધર્મહિન પ્રયોના વિનાશના વિચારમાં ગુંધાયો. દિવસેકેકમાં વાઘ, હીપડા, વગેરે અને સાપ બે શુમાર હતા અને માણસોને ખજૂર નાસ પહોંચાડતા હતા તેમને પણ સ્થવારથી ઝાળી ઝાળીને મારી નાંખ્યા, તે એટલે સુધી કે ને જળ્યાએ પાદશાહી તંબુ ઠાકવામાં આવ્યો હતો તે જગા આગળજ એક મહુરના અરસામાં ૭૦૦ સાપ મારી નાંખવામાં આવ્યા હતા. આ ઉપરથી ઘાડીનો હીસાજ સમજી લેવો. સુસતાને જગતનું મૂર્તિ મંદિર તોડી નાંખ્યું અને તે જગ્યાએ એક મસજિદ બાંધાવી. ત્યાં આગળ ચાર માસ ગુરૂમ ક્યો. પછી પુછળ હોડીઓ તયાર, ઘઈ એટલે તે સમયના વીર પ્રયોને કિતેલન આપી બેઠા તરફ રવાના થયા. તેમની અને મુસલમાનોની વચ્ચે લડાઈ થઈ. આખરે મુહના ઉત્સાહી પંથ પોતાનાં વહાણ હંકારી દિવસેકેક ઉપર દાખલ થયા. અને બેઠા કિલ્લો ઉઘાડી નાંખી પુછળ રજૂતોને કતલ કર્યા. રાજ ભીમ લાગ નેમણે હોડીમાં બેસી આગળાગળ નાસી ગયો. સુસતાન મહુર કેટલાં એક માણસોને હોડીમાં બેસાડી તેની પાછળ ઝાળીને માટે મોકલ્યાં અને પોતે બેઠા નગરમાં દાખલ થઈ ને મુસલમાનો હિંદુઓની કેદમાં હતા તેમને મુક્ત કર્યા. અને પુછળ છૂંટ તથા માલમતા મેળવી રહ્યું મુલક નામના એક મતિહિત અમીરને ત્યાંના હાકિમ બતાવ્યો.

ત્યાર પછી થોડેક દિવસે રાય ભીમની પાછળ પડેલી એક ટુકડીએ તેને કેદ કરી છાવણીમાં આણ્યો અને પાદશાહી તંબુ આગળ ઉભો કર્યો. સુસતાને પરમેશ્વરનો આભાર માની મત્તાગમનની છાપ ગુરૂતરના ઉપર પાડી. અહીંથી હુકમ કર્યો કે મુલકાં મહુરને જન લખી અહમદાબાદથી બોલાવવો.

હુકમને અનુસરી મુલમાં મહમ્મદ આવ્યો એટલે સુલતાને તેની મા તથા ઓકરાને સાંપી દીધા અને ગાય બાંમને લોહાની બેડીઓમાં નાખી સાંપી દીધા અને કહ્યું કે તેની મગજમાં આવે તેનો ઘાટ ઘડે. મૌલાનાને તેના તરફથી ઘણીજ પીડા થઈ હતી નેથી વિનંતિ કરી કે તને મોહાદિગ્રામમાં મારી મોકલી દેવા મેં તે અહમદાબાદના ચોક વચ્ચે નેને ઘાતકી રીતે મારી નાખે સુલતાને તેને ઘાતકી શિક્ષાને લાખક ગણી મૌલાનાની વિનંતિ પ્રમાણે મોહાદિગ્રામ તરફ મોકલી દીધો કે બીજાઓને ત્રાસ પડે માટે તેને કતલ કરે.

એણે નોંધાયેલું છે કે જે સમયમાં સુલતાન મુસ્તફાઆદ અબાદ કરવામાં શકાયો હતો તે વખતમાં ગુજરાતની રૈયત દરેક વર્ષે યની ગરીબાડી પીડાવા લાગી અને અહમદાબાદની રાજ્યધાની ઓડી મુસ્તફાઆદના કુમરી મદરામાં રહેઠાણો થવાથી નહાતા તથા મોહોટા તેમ ગરીબ અને તવગર તારૂં દૂગીઆદ ઉઠી સુલતાન મહમ્મદ એ ખમર જાણીને અહમદાબાદ આવ્યો અને પોતાના રાજ્યના મુવકનો બદલત અમરાથી કર્યા. પછી પાછો ગિરન વના મુવકનો બદલત કરવા જવાને વિચાર કર્યો ઇમાદુલમુલકના દિકરા બહાઉદ્દીનને સેનાગઢનો હાકેમ બનાવી ફરુકુલને બેઠા તથા જમતને હાકેમ બનાવ્યો અને નિઝામુલમુલકને માનેરનો હાકેમ બનાવ્યો. પછી ખુદાવંદખાન મુલ્કી, વઝીરને શાહજાદા મુસ્તફાઆદ શિક્ષક તરીકે અહમદાબાદમાં રાખી પોતે ચોડાક અમીરો તથા મિત્ર મડગને લઈ મુસ્તફાઆદ ગયો અને વાડીઓ તથા ખાગોની રચના કરવામાં મુથાયો ચોડાક વખત ગયો એટલે ખુદાવંદખાન, રાયરાયા અને બીજા સરદારોએ એકઠો કરી શાહજાદા અહમદને અહમદાબાદના તખ્ત ઉપર મેસારવા અને સુલતાન મહમ્મદને તખ્ત ઉપરથી ઉઠાડી મૂકવો એવો નિશ્ચય કર્યો. રમઝાન માસની ઈદને બહાને તેમણે ઇમાદુલમુલક અને બીજા અમીરોને અહમદાબાદ ખાલાવ્યા. ખાનગીમાં ઇમાદુલમુલકને આ વાત જાહેર ન પડે તેને માટે કુરાનના સોગત ખવરાવ્યા અને પોતાના ઇરાદાથી તેને ગંદકી કર્યો. આ વખતે ઇમાદુલમુલકનું લશ્કર ચાણામાં હતું તેથી તેણે કનૂન કર્યું અને ઈદને દિવસે રાજ્યારોહણ કરાવવું એવા ઠરાવ કર્યો દરમ્યાન ઘણીજ તાકીદથી પોતાના માણસોને બેલ પી સીધા ઈદના દિવસ પહેલાં તમામ હાજર થયા ઈદને દિવસે ઇમાદુલમુલક પોતાની રાજ તયાર કરી શાહજાદાને દરબારના ગયો, અને તેને હમેશના સિર-

સ્તા મુજબ નિમાજને વાસ્તેખકાર લાવ્યો અને તમામ ભવકાયા શહેરમાં પાછો આણ્યો. ખુર્વાંદખાન તથા તેના મસજીદીઆઓ જે લોકો તે દિવસના બનાવને માટે તૈયાર થઈ રહ્યા હતા તે ઇમાદતમુલકનો વિચાર પસંદ કરી ગારેબ રહ્યા અને તે બાબત એક હરફ પણ કહ્યો નહીં. કેવરખાન નામે મુલતાનની પાસે ખેસનાગ અનીશામાં એક હતો તેણે આ ખમર સાંભળીને મુલતાનને મુખ્ય ની-
તે કહી. મુલતાને મિત્ર તેમજ વૈરાની પરિક્ષા કરવાના હેતુથી પોતાના માણસોમાં કહે ॥ માહયુ' કે મારો ઇગદા મકકાની યાત્રા કરવાનો છે. આવું કહેવાથી જાણીએ આવે છે કે જે કોઈ કુરમન હશે તે આ યાત્રાએ જવાની સલાહ આપશે પણ કેટલાક વહાણો તૈયાર કર્યા અને કેટલાક લાખ ટંકા કામદારોને સે પી પોને મુસ્તફા-
આદથી ઘાસે અને ત્યાંથી વાડાણમાં એસી ખખાત બદરે ઉતર્યા. આ ખમર અ-
હમદામાદ પહોંચી એટલે તમામ અમીરો શાહજાદાને સાથેલ હજુરમા આવ્યા. મુલતાન મહમૂદ એક દિવસે અમીરોના ઘણા ભાગ હાજર હતા તે વખતે કહ્યું કે શાહજાદા હવે ઉમર લાયક થયા છે અને અમીરો તેની મરજી ઉઠાવે તેના છે તે-
થી માગ મનમાં આવ્યું છે કે મુલક અને સમૃદ્ધિના કામકાજ તેમને સોંપી યાત્રા કરી ફત્તહ થાકે. ઇમાદતમુલકે કહ્યું કે એક વખતનો મુલતાને અહમદામાદ આવવાની કૃપા કરવી જોઈએ અને ત્યાં ગયાબાદ જે યોગ્ય હશે તે પ્રમાણે કરવામાં આશી મુલતાન મહમૂદ જાણ્યું કે એક પાત્ર નીચે હજુ અહમદ પાત્ર છે તેથી અહમદામાદ આવ્યો. અહીં આવી એક દિવસે અમીરોને હાજર કરી કહ્યું કે જ્યાં સુધી તમે યાત્રાએ જવાની ગત નહીં આપો ત્યાં સુધી હું ખાણું ખાવાનો નથી. અમીરો જાણી ગયા કે આ કહેવું તેમની પગલાને વાસ્તે છે તેથી તેમણે ખામોશીની મુદ્રા મુખ ઉપર કરી. ઇમાદતમુલકે કહ્યું કે મારો પુત્ર પણ ઉમર લાયક થયો છે તેથી મારા જગીર પણ તેને આપી અને હવે નોકરીથી દુર કરવો જોઈએ મુલતાને કહ્યું એમ બનવા જેવું હોયતો તો ઘણું જ ઉત્તમ છે. પરંતુ રાજ્યના કામકાજે તમારા શિવલ્ય બધા રાકવાના નથી. એમ કરતાં મધ્યાનહના સૂર્ય થયા તે મુલતાન પણ મુશ્તાતુર થયો ત્યારે આખરે નિઝામુલમુલકે જે અમીરોમાં વૃદ્ધ પ્રતિષ્ઠિત હતો તેણે ઇમાદતમુલકના રીખતવા પ્રમાણે કહ્યું કે મુલતાને બબને તથા જનાનો સુરક્ષિત રાખવા માટે પ્રયત્ન ત્યાં તનેર કિલ્લો છતવો જોઈએ અને પછી મિત્ર ની ઇચ્છા પ્રમાણે બાબત દેશ તરફ જાય મુલતાને પરમેશ્વરની કૃપાથી એ કિલ્લો સર કરીશું એમ કહીને ખાણું ખાણું મુલતાન આ બાબત કેટલાક દિવસ

સુધી ઇમાદુલમુલ્ક સાથે બોલ્યો નહો. ઇમાદુલમુલ્કે ખાનગીમાં કહ્યું કે નિરપરાધીને હું મારા માટે અપરાધી કરતો નથી. મારા હિર કમ મહેરબાની જણાવવાનું કારણ શું છે ? સુલતાને કહ્યું જ્યાં સુધી આ જનાવની તમામ હકિકત તું મને કહીશ નહીં ત્યાં સુધી હું તારી સાથે જોલતાનો નથી. ઇમાદુલમુલ્કે મેં કુરાનના સોગત ખાધાં છે તથાપિ જ્યારે હું બે ઇલાજ થયો છું ત્યારે કહ્યા વગર છૂટકો નથી એમ કહી ને હકિકત બની હતી તે કહી સુલતાને કાના રાખી આ બાબત ખુદાવદખાનને એટનીજ સજા કરી કે પોતાના પાળેલા કબૂતરોમાંથી એકનું નામ ખુદાવદખાન પાડ્યું.

ત્યાર પછી થોડોક મુદતે સુલતાન પાટણ ગયો અને ત્યાંથી ઇમાદુલમુલ્ક તથા કેસરખાનને જાણે તથા સાજેર ઉપર ચઢાઈ કરવા મોકલ્યા. તેઓ રવાના થઈ શેખ હાજરજખની દરગાહ આગળ આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં આગળ મુકામ કર્યો. ખુદાવદખાનની પડતીનો સમય આવી પહોંચ્યો હતો તેથી તેના દિકરા મુલહિદખાન પોતાના પિતાઈ ભાઈ સાહેબખાન સાથે એકઠો કરી કેસરખાન કરેલી મુગલીના બદલો લેવા રાત્રે તેના તબ્રમાં પેશીજઈ તેને મારી નાંખ્યો. સુલતાને કેસરખાન સાથે અઝદરખાનને આગળથી પૈર ચાલતું આવેલું હતું તે ઉપરથી વહેમાઈને અઝદરખાનને પકડી બેઠીઓ પહેગતી દૈવથાગે મુલહિદખાન તથા સાહેબખાન પોતેજ પોતાના અપરાધથી વહેમાઈ નહીં નારી ગયા અને અઝદરખાનનો નિરપરાધ સુલતાનના આગળ ખુદા થયો. સુલતાને તેના પગમાંથી બેઠીઓ કઢાવી નાંખી અને ખુદાવદખાનના પગમાં નાંખી તેને મોહાદિખાનના તાબામાં સોંપ્યો અને પછી અહમદાબાદ આવ્યો. આ સમયે ઇમાદુલમુલ્ક મારો પડી ગુજરી ગયો અને તેના દિકરા એનબાઝુદમુલ્કને તેની જગ્યા મજાથી પાદશાહને વજીર થયો તેણે એવી સારી રીતે કામની ચઢતી કરી કે રાજાનો તથા મજાનો બાનનેનો અશ્વસ્થાન થયો આ બનાવો બન્યા પછી સુલતાન મહમૂદ પાછો મુસ્તફાબાદ ગયો અને થોડોક સમય ત્યાં ગાળ્યો.

ત્યાર પછી હિ. ૮૮૭ ના રજ્જુખ માસના અંદર એવો વિચાર કર્યો કે મુસ્તફાબાદમાં માણસો રાખી આગનેર ઉપર ચઢાઈ કરવી. એટલામાં બબર આવી કે મલખારી લોકોએ ઘણી હોડીઓ બેગી કરીછે અને ફરિયાના મુસાફરોને ઘણી

હરકતે પહોંચાડે છે. મુલતાને મનુકર ચઢાઈને સુલતાની રાખી પહાણ ઉપર બઢ્યો અને ફેટલાંકે પહાણી તૈયાર કરી તથા તેમાં બહાદર માણસોના ખરાબર ખંદાખંદેત કરી તોડ, તુફંગ, તીર તથા કમાનો પ્રક્રીયે લઈ તે ટોળીને વિખેરી નાંખવા રવાના થયો. તે મલખારીઓના પહાણીની નજદીક આવી પહોંચ્યો એટલે તે લોકો સામે યત્નો તાપ જીરવી શકાયો નહી તેથી વિખરાઈ જઈ નાશી ગયા. ગુજરાતીઓ તેમની પાછળ પડ્યા અને તેની ફેટલાંકે છોડી આ હસ્તગત કરી લઈ ખંભાયત પાછા ફર્યા. ત્યાંથી મુલતાને અહમદાબાદ આવી પહોંચ્યો.

આ પર્વેશો ગુજરાતના ફેટલાંકે ભાગમાં વરસાદની તંગીથી મોટો દુકાળ પડ્યો અને લોકો અત્યંત શિવાય ઘણા મરી ગયા અને ધૈયતતઃ ઘણા ખરાબ હાલ થયા.

મનુકર વર્ષના ઝીકાડ માસે બેસતાંજ મુલતાને મહમૂદે આંખાનેરના કિલ્લા ઉપર ચઢાઈ કરવાના ઇરાદાથી વિજયી રક્ષાભાં પગ મૂક્યા. આંખાનેરના કિલ્લા એક પહાડ ઉપર આવેલો છે અને ઉચાઈથી આકાશ લગી મસ્તક લઈ ગયા છે, એ બધા પહાડોમાં એક ઘણા ઉચો ડુંગર છે અને તેની અંદર ચૂના તથા પથ્થરથી ચણેલી ભીંતોના ફાટ છે તથા તેના ઉપર સુંદર અને મજબૂત પુરને બાંધેલા છે. તે સમયમાં આ સ્વર્ગ જેવા સ્થળનો માલિક રાય પતાઈ રજપૂત હતો, ઘણાજ ભૂતા વખતથી આ રાજના બાપદાદા આ પ્રદેશનું રાજ્ય કરી હતા. આ રાજાઓની સાથે હજાર રજપૂતો પ્યાદલ તથા ઘોડેસવાર લડકરથી નોકરી બળવેતા હતા, એ પેઢીમાંના કોઈએ માંયું નમાવ્યું નહોતું અને મગરૂરી મુગટ તેઓ ધારણ કરતા હતા. જ્યારે પતાઈ રાજના હાથમાં રાજ્ય આવ્યું ત્યારે તેણે ગુજરાત તાબાના રસૂલાબાદને ઘણી પીડા પહોંચાડવા માંડી. અને ઘણા મુસલમાનોને જીર જીવમથી કતલ કર્યા. જ્યારે મુલતાને કેરવે વડોદરામાં આવી પહોંચ્યો ત્યારે પતાઈને પોતાની કરણી માટે ઘણા પરતાવેા થયો અને તેણે સલાહ કરવાને માટે નમ્રતાથી વિનવતી કરવા માણસો મોકલ્યા. વળી ખંડણી પાણી આવવાની કવલ કરી તથાપિ પાદશાહે તે મનુકર રાખી નહીં. પછી અજકુલમુલ્ક, તાજખાન અને બદેરામખાન એ ત્રણ સરદારે મુલતાનેથી આગળ ગયા અને હિ. સ. ૮૮૮ ના સફર માસની સાતમી તારીખે આંખાનેરના ડુંગરની તળેટી આગળ આવી તેમણે છાવણી નાંખી. દરરોજ રજપૂતો લડાઈ કરવા બહાર નીકળી આવવા લાગ્યા અને રણચરને

ગરમ રાખ્યુ. એ દરમ્યાન સુવતાને પોને પાણુ કચ્છે વડોદરાથી મુકામ ઉઠાવી કૂચ ઉપર કૂચ કરી ચાંપાનેર ઉપર થઇ માળવાના રસ્તા ઉપર આવેલા કરનારી ગામ આગળ આવ્યો અને ત્યાં મુકામ રાખ્યો. પતાઇએ ફરીથી પાછા પોતાના કારભારી-ઓને મોકલ્યા અને એ હાથી, રીતુ તથા બીજી કેટલીક બેટા કબજ કરી અને તેણે કૌચ ગુન્હ ની સામા માગવા તેમની પાસે વિનતી કરાવી જ્યારે આ વિનતી સુવ-તાને કબજ નાખી નહીં ત્યારે પતાઇએ પોતાનું લશ્કર તૈયાર કર્યું અને આરાધાસના બીજા ગળાઓની પાણુ તેણે મદદ લીધી પછી કિલ્લાથી નીચે ઉતરી આવ્યો. ન્તરથી મારવાઓ તોડા નાખી સાઠ હજાર સવાર તથા પચાદશ હજાર હાથી મુકામની સાથે મુકામ કર્યુ. આખરે હારખાઇ બેઠ પામી દસ બાર હજાર રજપૂતો રણા હ-તા તેમને લઇ કિલ્લાની અંદર પાછો ભગઇ ગયો. સુવતાન મહમૂદ કિલ્લાની તરફ આવી બિચા અને આસપાસની જગાઓથી વાંકે થઇ દરક સુદારને પોત પોતાને લાપક જગાએ મુકરર કરી પછી પોતાના કરેલા મુકામ કરનારી ગમે ગયો અને સૈપદ બદરને રસ્તાની રખડખ રાખવા તથા રમદ પહોચાડવાને મુકરર થયો એક દિવસે સૈપદ બદર રસદ લાવતો હતો તે વખતે રજપૂતો તૂટી પડ્યા અને તેના રણા માણસો મારી નાખી રસદ લઇ ગયા. સુવતાને પ્રવલ ઉપર પ્રવલ કરીને મારવા બરાબર મજબૂત થયા એટલે ઘેરો ધાલવાનો હુકમ દરમાવો પછી પોતે કિલ્લાની નીચે આવી હુકમ કર્યો કે ચારે તરફથી સુર ગી બિચાવની પતાઇએ ગભરાઇ જઇને પોતાના એક સુર નામના દોશિયાર વકાલન સુવતાન ગયામુદીન ખીલચિની પાસે મદદ માટે મોકલ્યો. અને દરેક મજલે એક લાખ રૂકા ખગચ તરાકે આપવાન કબૂન કરા. સુવતાન ગયામુદીને તેની મદદને મટે વગર તયાર કરી કચ્છે નાવયા આગળ આવી પહોચ્યા આ બખર સુવતાન મહમૂદને પહોચી એટલે અમીરાને જો જોએ ઘેરાને માટે માયમ કરી પોને સદરહુ મદદ અટક વાના હેતુથી કચ્છે રોહદ સુધી આવી પહોચ્યા અહી આગળ એને ખબર મળી કે સુવતાન ગયામુદને એક દિવસે પોતાના પદિતોને બાલાવીને મથ પુર્યો કે ગુસલમાનેનો પાદરાહ ફાઇ પાણુ કાફરાના કિલ્લ ને ઘેરા ધારે તો તે કાફરાને મદદ કરવી એ આપણા ધર્માતુ સાર છે કે નહીં પાડેતો-એ જગજ આપણ કે ઘેરા નહી તે ઉપરથી તજ સહુ ગયામુદાન પાછો ફરી મદુ જતો રહ્યો સુવતાન મધુ ગાયન જેવી આ ખબર સાંભળાને આપાનેર પા-છો આવ્યો હજી સુધી આપાનેરનો કિલ્લો સુર થયો નહોતો તેથી આપાનેરના